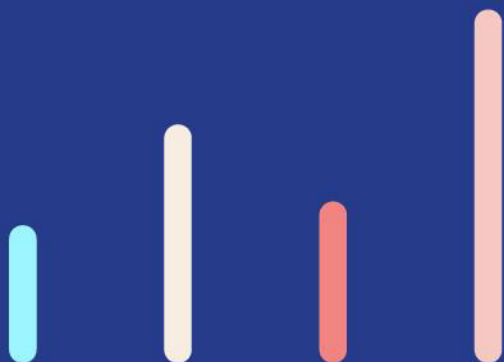

Vlada
Crne Gore

PROGRAM EKONOMSKIH REFORMI ZA CRNU GORU **2022-2024**

Podgorica, januar 2022.

Sadržaj

1. OPŠTI OKVIR I CILJEVI POLITIKE.....	1
2. IMPLEMENTACIJA SMJERNICA POLITIKE.....	3
3. MAKROEKONOMSKI OKVIR	13
3.1. Najnovija ekonomska kretanja	15
3.1.1. Bruto domaći proizvod.....	15
3.1.2. Inflacija	16
3.1.3. Zaposlenost i zarade	16
3.1.4. Kreditna aktivnost banaka	17
3.1.5. Finansijski sektor	18
3.1.6. Eksterni sektor	22
3.2. Srednjoročni makroekonomski scenario	25
3.2.1. Osnovni makroekonomski scenario 2021-2024. godina i rizici za ostvarenje	25
3.2.2. Potencijalni rast	31
3.2.3. Eksterni sektor i njegova srednjoročna održivost	33
3.3. Alternativni scenario.....	34
3.3.1. Makroekonomski scenario nižeg rasta 2022-2023 (downside scenario).....	35
3.4. Procjena uticaja	36
4. FISKALNI OKVIR.....	39
4.1 Strategija politike i srednjoročni ciljevi	39
4.2 Izvršenje budžeta u 2021. godini	42
4.3 Budžetski planovi za 2022. godinu	45
4.4. Srednjoročni budžetski izgledi	48
4.5 Strukturalni bilans (ciklična komponenta deficita, jednokratne i privremene mjere, fiskalni stav)	53

4.6 Nivoi i trendovi zaduživanja, analiza operacija “ispod crte” i prilagođavanja tokova i stanja	55
4.6.1 Državni i javni dug tokom 2020. godine.....	55
4.7 Analiza osjetljivosti i poređenje s prethodnim programom	64
4.7.1 Osjetljivost projekcija javnih finansija na alternativne scenarije rizika	64
4.7.2 Upoređivanje sa prethodnim programom.....	65
4.8 Kvalitet javnih finansija.....	66
4.9 Fiskalno upravljanje i budžetski okvir	68
4.10 Održivost javnih finansija	69
5. STRUKTURNE REFORME U 2022-2024	75
5.1. Ključne prepreke konkurentnosti i inkluzivnom rastu i povezane reformske mjere	75
5.2 Analiza prepreka u drugim oblastima (koje nisu obuhvaćene potpoglavljem 5.1.) i sa njima povezanim reformskim mjerama	141
5.3 Sažetak reformskih mjera	157
6. BUDŽETSKE IMPLIKACIJE STRUKTURNIH REFORMI.....	161
7.INSTITUCIONALNA PITANJA I UČEŠĆE ZAINTERESOVANIH STRANA	163
ANEKS 1: TABELE SADRŽANE U PROGRAMIMA EKONOMSKIH REFORMI I NJHOVO AŽURIRANJE	165
PRILOG 2: VEZE IZMEĐU REFORMSKIH OBLASTI I RELEVANTNIH DOKUMENATA O POLITICI	213
PRILOG 3: SPOLJNI DOPRINOS PER-u ZA PERIOD 2022-2024. GODINE	242

1. OPŠTI OKVIR I CILJEVI POLITIKE

Crna Gora je značajno napredovala u pregovorima o pristupanju EU i ostaje opredijeljena da ispuni kriterijume za pristupanje iz Kopenhagena, te postane članica EU u što skorijoj budućnosti.

Program ekonomskih reformi (PER) je glavni dokument ekonomske politike zemlje. S jedne strane, on predstavlja instrument za planiranje ekonomske politike zemlje i upravljanje reformama, koje imaju za cilj održavanje makroekonomske stabilnosti, jačanje međunarodne konkurentnosti i poboljšanje uslova za inkluzivni rast. S druge strane, PER je osnovni element pristupa „fundamentalno kao prvo“ („fundamental first“) u okviru pregovora Crne Gore o pristupanju EU, posebno u oblasti ispunjavanja kopenhaskih ekonomskih kriterijuma. Dokument predstavlja osnovu za dijalog zemlje sa državama članicama i institucijama EU o pitanjima makroekonomskih, fiskalnih i strukturnih reformi.

U pripremi PER-a, proces konsultacija je ojačan i realizovan u dvije faze. Konsultacije o izradi Programa ekonomskih reformi 2022-2024 otpočele su 13. septembra 2021. godine, sa zainteresovanim stranama sa pozivom da daju svoje prijedloge reformskih mjera kako bi iste bile integrisane u PER-u. Ovom prilikom su prisutvovali predstavnici međunarodnih organizacija, nevladinih organizacija, predstavnici lokalne samouprave, predstavnici sindikata, akademske zajednice, koji su uzeli učešće i dali svoje prijedloge za unaprijeđenje teksta PER-a. U decembru su nastavljene konsultacije, sa ciljem da se razgovara o prvom nacrtu cjelokupnog dokumenta. S tim u vezi, javna rasprava je pokrenuta u periodu od 03. do 23. decembra 2021. godine, dok je okrugli sto u okviru javne rasprave Nacrta programa ekonomskih reformi održan 17. decembra 2021. godine. Istovremeno, u Vladi je obavljen proces širokih konsultacija, a nacrt PER-a je bio predmet razmatranja nadležnog skupštinskog odbora.

Nakon nekoliko godina solidnog ekonomskog rasta u periodu nakon 2015. godine, Crna Gora je pretrpjela najdublju recesiju u Evropi 2020. godine. Izbijanje COVID-19 i restrikcije koje su pratile borbu sa pandemijom, predstavljale su bolni danak za privredu zemlje snažno oslonjenu na turizam. S obzirom da sektor turizma čini preko 20 odsto BDP-a, drastičan pad dolazaka stranih turista 2020. doprinio je snažnom smanjenju bruto domaćeg proizvoda za 15.3 odsto. Kao posljedica krize izazvane pojavom COVID-19, fiskalna pozicija zemlje, koja se suočavala sa nizom izazova već u godinama prije krize zbog velikog projekta autoputa finansiranog dugom, dodatno se pogoršala. I konačno, kriza COVID-19 pogoršala je hroničnu spoljnu neravnotežu Crne Gore.

Kao pokušaj sprječavanja posljedica krize za privredu i stanovništvo Vlada je usvojila širok set mjera podrške, uključujući subvencije zarada najugroženijim sektorima, kreditne linije, gotovinske transfere najugroženijim i dodatnu podršku turizmu i poljoprivredi, ali je obim svih ovih mjera bio limitiran fiskalnim ograničenjima.

U 2021. godini, crnogorska ekonomija se snažno oporavila. Iako je turizam bio glavni razlog za recesiju izazvanu COVID-19 pandemijom koju je doživio 2020. godine, on je bio pokretačka snaga oživljavanja ekonomije 2021. godine. Očekuje se da će BDP zemlje u ovoj godini realno porasti čak 13,4 odsto, više nego što se očekivalo prije nekoliko mjeseci, a visoka prosječna stopa ekonomskog rasta od preko 5 odsto godišnje planirana je i za naredne 3 godine. Očekuje se da će sektor turizma nastaviti sa brzim oporavkom u narednom srednjoročnom periodu, a očekuje se i oporavak javnih i privatnih investicija sa postepenim okončanjem pandemije. Gledano na duži rok, Crna Gora ima značajan potencijal rasta ne samo u sektoru turizma, već i u energetsom sektoru, poljoprivredi i ICT sektoru.

Polazeći od izazova sa kojima se Crna Gora suočava na svom putu ka održivom rastu i razvoju, a poštujući pet ključnih principa na kojima se zasniva rad Vlade („Vladavina prava i jednake mogućnosti“, „Zdrave finansije i ekonomski razvoj“, „Zdravlje i zdrav životni ambijent“, „Obrazovanje i društvo zasnovano na znanju“ i „Digitalno društvo“), strateški cilj Crne Gore za naredni period je osmišljavanje i implementacija digitalno zasnovanog, zelenijeg, snažnijeg i otpornijeg ekonomskog oporavka i rasta, kroz diverzifikaciju ekonomije. U tom cilju, PER 2022-2024 postavlja ambiciozan, ali u isto vrijeme realan set reformi i investicija, kako bi se postigao pametan, održiv i inkluzivan ekonomski rast koji će doprinijeti poboljšanju kvaliteta života svih njenih građana. PER će pomoći zemlji da postigne rezultate na visokom nivou, koji su čvrsto vezani za njene dugoročne razvojne ciljeve. Istovremeno, reforme u PER-u će se bazirati i na ciljevima održivog razvoja (SDG) i doprinosa Crne Gore njihovom postizanju na globalnom nivou.

Da bi operacionalizovala ovu novu razvojnu orijentaciju, Vlada je predložila ambiciozan reformski paket pod nazivom „Evropa sad“. Glavni ciljevi reformskog paketa koji za cilj ima rješavanje nekih dugotrajnih strukturnih prepreka za ekonomski rast Crne Gore su: (i) povećanje životnog standarda stanovništva, (ii) povećanje zaposlenosti, (iii) smanjenje sive ekonomije na tržištu rada i (iv) poboljšanje poslovnog i investicionog ambijenta. Radi postizanja ovih ciljeva biće uveden širok set mjera ekonomske politike, a nekoliko njih iz oblasti javnih finansija. Neke od najvažnijih su: (i) povećanje neto minimalne zarade sa 250 EUR na 450 EUR mjesečno, (ii) supstitucija doprinosa za obavezno zdravstveno osiguranje sa drugim prihodima države, (iii) oslobađanje od poreza na dohodak fizičkih lica za zarade do 700 EUR i (iv) uvođenje progresivnog poreza na dohodak građana. Program „Evropa sad“ je pažljivo osmišljen kako bi bio u potpunosti usklađen sa Vladinom Fiskalnom strategijom za predstojeći srednjoročni period.

Mjere ekonomske i fiskalne politike, kao i strukturnih reformi za naredni srednjoročni period, i njihov doprinos postizanju pametnog, održivog i inkluzivnog ekonomskog rasta, kao i usklađenost sa zajedničkim zaključcima EU i Crne Gore nakon sastanka ministarskog dijaloga 2021. godine, opisane su u narednim poglavljima PER-a.

2. IMPLEMENTACIJA SMJERNICA POLITIKE

U ekonomskom i finansijskom dijalogu EU sa Crnom Gorom, ostalim zemljama Zapadnog Balkana i Turskom u junu 2021. godine, usvojeno je 6 preporuka za Crnu Goru, važnih za vođenje politika i koncipiranje reformskih mjera u izradi Programa ekonomskim reformi 2022-2024.

Naredna tabela prikazuje pregled aktivnosti i reformskih mjera Vlade Crne Gore u 2021. godini u odgovoru na navedene preporuke EU sa ministarskog sastanka održanog u junu 2021. godine. Takođe i reformske prioritete sadržane u PER-u 2022-2024, kako bi se u što značajnijoj mjeri odgovorilo na date preporuke.

Tabela 2.1: Preporuke EU Crnoj Gori za PER 2022-2024 i predlog reformskih mjera u PER-u 2022 - 2024, kao odgovor na preporuke

Preporuka 1. Pružiti dobro ciljanu i privremenu fiskalnu podršku u vezi sa pandemijom ugroženim domaćinstvima i preduzećima; pod uslovom da se ekonomski oporavak zadrži do usvajanja budžeta za 2022. godinu, dopuniti budžet srednjoročnim planom fiskalne konsolidacije koji predviđa postepeno smanjenje budžetskog deficita i javnog duga, počev od 2022. godine. Pripremiti novi plan optimizacije javne uprave u cilju zadržavanja učešća iznosa zarada u javnom sektoru u BDP-u. Uspostaviti IT sistem za elektronsko upravljanje i sigurnosno štampanje akciznih markica u cilju proširenja poreske osnovice jačanjem borbe protiv neformalnosti i izbjegavanja poreza. Unaprijediti implementaciju programa procjene upravljanja javnim investicijama (PIMA) kako bi se poboljšao kvalitet javnih investicija.

1. U periodu trajanja pandemije virusa COVID-19, Crna Gora je donijela **pet paketa socio-ekonomskih mjera** u cilju ograničavanja negativnih posljedica pandemije na ugrožene kategorije stanovništva i privredu. Najznačajnije mjere odnosile su se na subvencionisanje zarada zaposlenih u ugroženim djelatnostima, čiji je cilj bio očuvanje radnih mjesta, mjere usmjerene na održavanje likvidnosti privrednih subjekata kao i mjere pomoći ugroženim kategorijama stanovništva. Značajna mjera sa aspekta pomoći turističkoj privredi, kao najznačajnijoj grani privrede odnosila se na primjenu snižene stope PDV-a na usluživanje hrane i pića, osim akciznih proizvoda, koja je dodatno dala podsticaj oporavku tokom ljetnje turističke sezone. Značajna mjera sa aspekta pomoći turističkoj privredi, kao najznačajnijoj grani privrede odnosila se na primjenu snižene stope PDV-a na usluživanje hrane i pića, osim akciznih proizvoda, koja je dodatno dala podsticaj oporavku tokom ljetnje turističke sezone, a koja je produžena i za 2022. godine.

U cilju daljeg pružanja podrške u suočavanju sa negativnim posljedicama pandemije, u januaru 2021. godine usvojen je četvrti paket mjera podrške privredi i građanima u iznosu od oko 163,4 mil. € koji sadrži nekoliko segmenata pomoći. Glavni ciljevi mjera podrške iz ovog paketa su:

- podrška ugroženim kategorijama stanovništva kroz isplatu jednokratne pomoći;

- podrška održavanju nivoa zaposlenosti i novom zapošljavanju kroz nastavak subvencionisanja zarada zaposlenih, odlaganje i reprogramiranje poreza i doprinosa na zarade, skraćivanje roka za povraćaj PDV-a, kao i subvencionisanje novog zapošljavanja;
- poboljšanje likvidnosti privrednih subjekata;
- stvaranje uslova za povećanje broja turista;
- stabilnost tržišta poljoprivrednih proizvoda.

Takođe, u aprilu 2021. godine usvojen je i peti paket mjera podrške građanima i privredi, kojim se pruža posebna podrška održavanju likvidnosti privrede, ali i održavanju nivoa zaposlenosti, uz dodatnu podršku privredi u susret turističkoj sezoni. Najvažniji segment ovog paketa podrške je kreditna podrška privredi, koja će se realizovati u nekoliko faza, sa ciljem da se privredi obezbijedi oko 110 mil. € novih kreditnih sredstava.

2. Skupština Crne Gore je donijela **Fiskalnu strategiju za period 2021-2024. godine**, koja sadrži mjere fiskalne politike kako na prihodnoj tako i na rashodnoj strani koje imaju za cilj dalje jačanje makroekonomske stabilnosti i postizanje dinamičnih stopa ekonomskog rasta, uz set mjera poreske politike i politike u dijelu upravljanja javnim rashodima koje će omogućiti smanjenje deficita javnih finansija do nivoa od 0,6 % BDP-a u 2024. godini, kao i kontinuirano opadanje javnog duga do nivoa od 69,9 % u 2024. godini.

3. U dijelu **optimizacije javne uprave**, Vlada Crne Gore je utvrdila novu Strategiju reforme javne uprave za period 2022-2026. godine kojom su utvrđene mjere koje imaju za cilj stvaranje efikasnije javne uprave, pri čemu se jedna od mjera odnosi na stvaranje uslova za optimizaciju broja zaposlenih.

Krajem 2020. godine broj zaposlenih na centralnom i lokalnom nivou povećan je za 8 % (42.193 na centralnom nivou, a 13.235 na lokalnom nivou, što čini ukupno 55.428 zaposlenih u javnoj upravi) u odnosu na početnu vrijednost od 2017. godine, iako su raniji strateški dokumenti imali za cilj smanjenje broja zaposlenih na centralnom nivou za 5 %, a na lokalnom za 10 %. Pored toga, poseban problem je bio porast ugovora o radu na određeno vrijeme i ugovora o radu na privremeni ili povremeni rad na centralnom nivou, dok su takvi ugovori ostali dominantan institut angažovanja na lokalnom nivou.

Novom Strategijom, Vlada je ovom pitanju pristupila na konceptualno drugačiji način. Nova Strategija reforme javne uprave 2022-2026, definiše pravac budućeg djelovanja Vlade na optimizaciji kao usko povezanog i zavisnog od procesa digitalizacije u javnoj upravi. Budući da Crnoj Gori i dalje nedostaje jedinstven informacioni sistem za lako i pouzdano praćenje kretanja zapošljavanja u javnoj upravi, neophodno je sprovesti funkcionalne sektorske analize, pri čemu bi se jasno mapirali procesi rada u institucijama, broj zaposlenih i obim posla na svim nivoima. Razmatrano je kao mogućnost spajanje pojedinih funkcija. U zavisnosti od zaključaka sprovedenih funkcionalnih analiza, Vlada Crne Gore donijeće program sporazumnog prekida radnog odnosa odnosno proglašenja tehnološkim viškom uz isplatu otpremnine, kada će biti i utvrđen fiskalni efekat ove reforme.

Pored toga, uspostavili bi se odgovarajući mehanizmi za mjerenje radnog učinka, a shodno tome i modeli za nagrađivanje najuspješnijih zaposlenih i unaprijeđenje znanja i vještina svih zaposlenih. Dakle, nova vizija optimizacije je da ona postane okosnica transparentne administracije koja na

adekvatan način izlazi u susret kako građana tako i privatnog sektora, uz istovremeno rasterećenje državnih i lokalnih fiskalnih opterećenja.

4. Elektronsko upravljanje i sigurnosna štampa akciznih markica

Odredbama Uredbe o obilježavanju duvanskih proizvoda i alkoholnih pića akciznim markicama („Sl. list CG“, br. 28/19, 28/21), propisan je novi sadržaj i izgled akciznih markica za obilježavanje duvanskih proizvoda i alkoholnih pića, kao i korišćenje bezbjednog QR koda i digitalnih i drugih bezbjednosnih funkcija. Shodno navedenoj uredbi, Uprava prihoda i carina je početkom 2021. godine počela sa implementacijom sistema za elektronsko upravljanje akciznim markicama koji omogućava automatsku komunikaciju sa nadležnim carinskim organom prema akciznim obveznicima.

Uredbom je omogućeno elektronsko odobravanje, naručivanje i izdavanje akciznih markica, kao i elektronsko vođenje evidencije o izdatim, korišćenim i nekorisćenim akciznim markicama za duvanske proizvode i alkoholna pića, čime se obezbjeđuje dodatna transparentnost u praćenju kretanja proizvoda obilježenih crnogorskim akciznim markicama. Naime, akcizne markice za obilježavanje duvanskih proizvoda i alkoholnih pića koje se izdaju preko pomenutog sistema, pored novog izgleda, sadrže i sigurnosni QR kod, kao i digitalne i druge bezbjednosne elemente.

Nova tehnologija štampanja akciznih markica unaprijediće efikasnost carinskih organa u sprječavanju nelegalnog prometa akciznih proizvoda.

5. **PIMA** ocjena za Crnu Goru sprovedena je i izvještaj je pripremljen u julu 2021. godine. Navedenim izvještajem daje se pregled preporuka za unapređenje upravljanja javnim investicijama, koje će predstavljati osnov za sprovođenje reformskih aktivnosti i mjera u ovoj oblasti.

U periodu 16.06-12.07.2021. godine, na zahtjev Ministarstva finansija i socijalnog staranja, sprovedena je online misija MMF-a za procjenu upravljanja javnim ulaganjima u Crnoj Gori.

Online misija MMF-a u okviru izrade PIMA obuhvatila je preko 20 sastanaka sa relevantnim institucijama i učesnicima javnih investicija (Ministarstvo finansija i socijalnog staranja – Direktorat za državni budžet, Direktorat državnog trezora, Direktorat za javni dug, Direktorat za politiku javnih nabavki, Direktorat za investiciono razvojne projekte, Direktorat za lokalnu samoupravu i privredna društva u većinskom vlasništvu države; Uprava za saobraćaj; Uprava javnih radova; Ministarstvo kapitalnih investicija; Ministarstvo zdravlja; Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta; Elektroprivreda i dr.).

Nakon misije, MMF je u avgustu podnio preliminarne izvještaj sa preporukama i akcionim planom. Imajući u vidu da je u pitanju preliminarne izvještaj, Ministarstvo finansija i socijalnog staranja isti je dostavilo svim učesnicima na komentare, sugestije i predloge. Nakon dobijanja završnog izvještaja, Ministarstvo finansija i socijalnog staranja pristupiće realizaciji preporuka i realizaciji aktivnosti iz Akcionog plana.

Navedena preporuka br. 1 sa Ministarskog dijaloga korespondira sa Poglavljem 4 - Fiskalni okvir.

Preporuka 2. Usvojiti izmjene i dopune Zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti u cilju formiranja nezavisnog tijela zaduženog za fiskalni nadzor. Razviti sveobuhvatan pregled svih poreskih izuzeća, uključujući analizu njihovog ekonomskog i socijalnog uticaja. Podržati ekonomiju i likvidnost poslovanja smanjenjem neizmirenih obaveza javnog sektora iz prethodnog perioda i skraćanjem rokova za povraćaj PDV-a.

1. Formiranje nezavisnog tijela zaduženog za fiskalni nadzor

Kada je u pitanju nadzor nad sprovođenjem fiskalne politike, uz finansijsku podršku EU, realizuje se projekat „Podrška formiranju Fiskalnog savjeta Crne Gore“, čiji je cilj formiranje nezavisnog tijela za fiskalni nadzor. U tekućem periodu realizacije projekta pripremljen je „fakultativni dokument“ sa pregledom najbolje međunarodne prakse u ovoj oblasti, kao i predlogom opcija za formiranje Fiskalnog savjeta u Crnoj Gori. U skladu sa izabranom opcijom, pripremljen je predlog izmjena zakonodavnog okvira od strane stručnjaka angažovanog na projektu. Sljedeći korak je donošenje odgovarajućih izmjena i dopuna Zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti, čime bi se i formalno stvorili uslovi za formiranje ovog tijela. Očekuje se da će Predlog izmjena i dopuna ovog zakona biti upućen Vladi na razmatranje u toku naredne godine.

2. Poreska oslobođenja

Ministarstvo finansija i socijalnog staranja kroz tehničku podršku MMF-a je izradilo pregled poreskih izuzeća, a u narednom periodu će se sprovoditi aktivnosti na izradi njihove kvantifikacije. U nastavku je pregled poreskih oslobođenja/izuzeća.

- Poreska oslobođenja u vezi sa PDV-om propisana su članovima: 26-30 Zakona o porezu na dodatu vrijednost;
- Poreska oslobođenja u vezi sa porezom na dohodak fizičkih lica propisana su članovima: 5, 5a, 6, 32, 32a, 32b, 32c Zakona o porezu na dohodak fizičkih lica;
- Poreska oslobođenja u vezi sa doprinosima za obavezno socijalno osiguranje propisana su članovima: 18a, 18b i 18c Zakona o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje;
- Poreska oslobođenja u vezi sa porezom na dobit pravnih lica propisana su članovima: 6, 31, 31a, 31b i 32 Zakona o porezu na dobit pravnih lica;
- Poreska oslobođenja u vezi sa porezom na nepokretnosti propisana su članovima: 12 i 13 Zakona o porezu na nepokretnosti;
- Poreska oslobođenja u vezi sa porezom na promet nepokretnosti propisana su članovima: 12, 13 i 14 Zakona o porezu na promet nepokretnosti;
- Poreska oslobođenja u vezi sa porezom na upotrebu putničkih motornih vozila, plovni objekata, aviona propisana su članom 6 Zakona o porezu na upotrebu putničkih motornih vozila, plovni objekata, aviona;
- Poreska oslobođenja u vezi sa porezom na promet polovnih motornih vozila, plovila, aviona i vazduhoplova propisana su članom 6 Zakona o porezu na promet polovnih motornih vozila, plovila, aviona i vazduhoplova.

U prethodnom periodu skraćanjem roka za povraćaj PDV-a sa 60 dana na 30 dana, u velikoj mjeri se doprinijelo pospješivanju likvidnosti privrednih subjekata, a samim tim i olakšalo njihovo poslovanje

u dijelu ispunjenja obaveza prema dobavljačima, zaposlenima, kao i izmirenju poreskih obaveza. Takođe, u skladu sa preporukama preduzete su aktivnosti u cilju smanjenja neizmirenih obaveza iz prethodnog perioda od strane javnog sektora. Shodno navedenom, pomenute mjere koje su bile sastavni dio mjera podrške građanima i privredi u cilju suzbijanja negativnih efekata pandemije virusa COVID-19 implementirane su uspješno i na adekvatan način su olakšale poslovanje u uslovima pandemije.

Navedena preporuka br. 2 sa Ministarskog dijaloga korespondira sa Poglavljem 4 - Fiskalni okvir

Preporuka 3. Održati snažan regulatorni okvir finansijskog sektora u skladu sa najboljom međunarodnom i EU praksom, obezbijediti dobro upravljanje kreditnim rizikom, transparentan prikaz kvaliteta aktive i adekvatne rezervacije. Dalje smanjiti institucionalne i pravne prepreke za brzo i efikasno rješavanje problematičnih kredita uglavnom izvan odgovornosti centralne banke, uključujući olakšavanje vanskudskog poravnjenja i modernizaciju režima nesolventnosti. Završiti tekući pregled kvaliteta aktive (AQR), transparentno objaviti njegove opšte nalaze i blagovremeno preduzeti korektivne mjere tamo gde je to potrebno.

Održati snažan regulatorni okvir finansijskog sektora u skladu sa najboljom međunarodnom i EU praksom

U cilju realizacije ove preporuke EK, aktivnosti Centralne banke će od 01.01.2022. godine biti usmjerene na primjenu novog regulatornog okvira i njegovu dalju harmonizaciju sa propisima EU. Centralna banka će u toku 2022. godine raditi i na pripremi radnih verzija nacrtu zakona o izmjenama i dopunama Zakona o kreditnim institucijama i Zakona o sanaciji kreditnih institucija. U tom smislu će se u toku 2023. godine raditi na daljem unaprijeđenju podzakonskih propisa usvojenih u cilju sprovođenja ovih zakona, kao i na daljem usaglašavanju regulative sa EU propisima. Tokom 2022. godine radiće se i na pripremi i usvajanju Predloga zakona o dodatnom nadzoru finansijskih konglomerata kojim će se implementirati Direktiva 2002/87/EC o dodatnom nadzoru kreditnih institucija, društava za osiguranje i investicionih društava u finansijskom konglomeratu.

Osigurati dobro upravljanje kreditnim rizikom, transparentan prikaz kvaliteta aktive i adekvatne rezervacije

U cilju realizacije ove preporuke EK najbolje govore rezultati nedavno okončanog procesa provjere kvaliteta aktive (engl. Asset Quality Review - AQR) cjelokupnog bankarskog sistema. Centralna banka je u saradnji sa nezavisnim eksternim revizorskim kućama sprovela u svih 13 banaka, koristeći finansijske podatke banaka raspoložive na datum 31.12.2019. godine Procjena kvaliteta aktive je sprovedena u skladu sa metodologijom baziranoj na priručniku ECB "Asset Quality Review Phase 2 Manual" iz juna 2018. godine, koji je prilagođen lokalnom institucionalnom i zakonskom okviru i specifičnostima tržišta.

Osnovni ciljevi AQR vježbe su bili sledeći:

- potvrda stabilnosti bankarskog sistema Crne Gore;

- otklanjanje nedoumica u pogledu kvaliteta aktive banaka primjenjujući jedinstvenu i konzervativno uspostavljenu metodologiju, uključujući i vršenje (re)procjene sredstava obezbjeđenja u skladu sa međunarodno priznatim standardima procjene;
- obezbjeđenje osnova za unapređenje regulatornih i supervizorskih propisa, naročito u domenu Međunarodnih standarda finansijskog izvještavanja (MSFI) (kao što je unapređenje prakse primjene MSFI 9).

Vodeći konsultant Centralne banke za podršku u upravljanju AQR projektom bila je revizorsko-konsultantska kuća EY Srbija, BIH & Crna Gora, uz podršku i saradnju kolega iz EY Nemačka, EY Hrvatska i EY Češka Republika, dok su nezavisni pregled kvaliteta aktive banaka sprovodili eksterni revizori prateći AQR metodologiju. AQR revizori izabrani su u skladu sa Smjernicama za izbor AQR revizora i procjenitelja i uz saglasnost Centralne banke, i to su bili timovi sledećih revizorskih i revizorsko-konsultantskih kuća: PWC, KPMG i TPA. Sa revizorskom kućom Ernst&Young ugovor o pružanju usluga za upravljanje projektom AQR u Crnoj Gori potpisan je 19.02.2020. godine.

AQR u Crnoj Gori sproveden je u periodu od marta 2020. do septembra 2021, koji je obilježen izazovima uzrokovanim pandemijom Covid 19 i mjerama preduzetim za suzbijanje negativnih posljedica na stanovništvo i privredu Crne Gore, kao i spajanjem CKB banke i Podgoričke banke, što je ujedno i najveća integracija banaka na crnogorskom tržištu.

AQR po svojim karakteristikama predstavlja prudencijalnu vježbu, koja ranije nije vršena u domaćem bankarskom sistemu i koja, posmatrano prema brojnim kriterijumima, ima karakter izrazito kompleksnog i sveobuhvatnog postupka, što reprezentuju sledeći podaci:

- postupkom je obuhvaćeno svih 13 banaka prisutnih na crnogorskom tržištu;
- odabir kreditnih izloženosti koje su bile predmet AQR analize je obezbijedio visoku pokrivenost rizikom ponderisane aktive (čak 84,43 %) na nivou bankarskog sektora;
- 3 nezavisne revizorske kuće i 12 eksternih procjeniteljskih kuća (angažovanih za realizaciju AQR-a u pojedinačnim bankama), brojni zaposleni u Centralnoj banci i zaposleni banaka koje su bile predmet AQR-a bili su angažovani u navedenom periodu na različitim aktivnostima u vezi sa AQR-om;
- preko 90 pojedinačnih portfolija potraživanja bilo je predmet analize, čija je knjigovodstvena vrijednost iznosila 3.737 miliona eura na referentni datum;
- revizori su pojedinačno pregledali kreditna dosijea preko 2.700 dužnika;
- preko 2.800 stambenih i poslovnih nepokretnosti bilo je (re)procijenjeno ili je njihova postojeća procijenjena tržišna vrednost bila analizirana u skladu sa AQR kriterijumima.

Rezultati AQR vježbe potvrdili su stabilnost, zadovoljavajući kvalitet aktive i kapitalne adekvatnosti bankarskog sektora Crne Gore.

Ukupni efekti AQR-a u pogledu uticaja na iznos kapitala na nivou bankarskog tržišta iznose 40,3 miliona eura, što je rezultiralo smanjenjem prosječnog koeficijenta solventnosti za 1,6 p.p. Prosječni koeficijent solventnosti na nivou bankarskog sektora nakon AQR usklađivanja iznosi 16,2 %, što je značajno iznad regulatornog minimuma od 10 %. Potvrda za mjerama za očuvanje kapitala utvrđena je samo kod jedne banke. Ocijenjeno je da nema potrebe za korektivnim mjerama, jer je banka

proaktivno reagovala i preduzela aktivnosti za povećanje nivoa sopstvenih sredstava, tako da će datumom primjene rezultata AQR-a koeficijent adekvatnosti kapitala ove banke biti u zakonom propisanim limitima. Banka je proaktivno reagovala i već preduzela aktivnosti za povećanje nivoa sopstvenih sredstava, tako da će datumom primjene rezultata AQR-a koeficijent adekvatnosti kapitala ove banke biti u zakonom propisanim limitima.

Rješenje NPL

Kako bi empirijski potvrdila postojanje problema koji se odnosi na rješavanje problematičnih kredita uglavnom izvan nadležnosti Centralne banke, CBCG je sproveda anketu sa bankama o trajanju sporova za naplatu potraživanja. Jednostavna prosječna procjena crnogorskih banaka o trajanju sporova za naplatu potraživanja na osnovu predmeta koje imaju u evidenciji ukazuje da prosječna parnica za naplatu kredita u Crnoj Gori traje 29,5 mjeseci ili otprilike 2 godine i 6 mjeseci.

Podaci pokazuju da su banke od početka 2014. godine pokrenule ukupno 7.712 postupaka protiv fizičkih i pravnih lica sa ciljem naplate potraživanja. Od ukupnog broja, 51 % ili 3.927 sudskih postupaka je okončano, dok 49 % sudskih postupaka, odnosno 3.785 nije okončano.

Kada je riječ o euro vrijednosti potraživanja potraživanih sudskim putem, od 242,2 miliona eura koliko je traženo u periodu 2014-2020, danas banke potražuju 102,3 miliona eura ili 42,3 % ukupnog iznosa potraživanja.

Nakon toga, u maju 2021. godine, CBCG je koordinirala formiranje Radne grupe koju čine predstavnici Udruženja banaka Crne Gore, CBCG, Ministarstva finansija i socijalnog staranja i Ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava za unapređenje i usaglašavanje relevantnih propisa i prakse vezane za proces naplate potraživanja.

Radna grupa je tretirala sledeća dva segmenta:

Prva inicijativa tretirala je nedovoljno konzistentan zakonski okvir – Zakon o radu, Zakon o svojinsko pravnim odnosima u Crnoj Gori, Zakon o izvršenju i obezbeđenju potraživanja, nedosljednost Zakona o potrošačkim kreditima i Zakona o zaštiti potrošača korisnika finansijskih usluga. Cilj je jasnije definisati sadržaj ugovora o bankarskim aranžmanima, izvršiti pravilan obračun efektivne kamatne stope, otkloniti sukob različitih odredbi o zaštiti potrošača i usvojiti zakonsku regulativu koja bi unaprijedila proces prinudne naplate. S jedne strane, proces prinudne naplate bio bi dovoljno efikasan, a sa druge strane, obezbijedio bi dovoljnu zaštitu osnovnih prava stranaka u postupku po *acquis communautaire* razvijenih zemalja.

Navedena preporuka br. 3 sa Ministarskog dijaloga korespondira sa Poglavljem 3 - Makroekonomski okvir.

Shodno tome, Udruženje banaka Crne Gore je predložilo ministarstvima konkretne predloge - izmjene zakona kojima se tretiraju:

- Nedovoljna regulativa i nepravilna primjena postupka kojim se uređuje sprovođenje izvršenja na računima fizičkih lica kao izvršnih dužnika;
- Neusaglašenost između Zakona o radu i Zakona o izvršenju i obezbeđenju potraživanja u pogledu regulisanja ograničenja u pogledu visine suspenzije zarade;
- Neusaglašenost Zakona o zaštiti potrošača korisnika finansijskih usluga sa Zakonom o potrošačkim kreditima;
- Nepravilnosti u radu Registra zaloga Privrednih subjekata Crne Gore i neusaglašenost sa Uputstvom o radu Registra zaloga.

Druga inicijativa je projekat uvođenja rigoroznije obuke ekonomskih i finansijskih stručnjaka. Holandska inicijativa za vladavinu prava i Svjetska banka dijele zajednički interes za povećanje efikasnosti pravosudnih sistema za građane i preduzeća, postizanje većeg poštovanja ljudskih prava, usklađivanje sa standardima EU i poboljšanje poslovnog okruženja. Shodno tome, 2019. godine je pripremljen Izvještaj koji analizira ulogu eksperata u pravosudnim sistemima Zapadnog Balkana. U izvještaju se razmatralo da li i kako rad vještaka dovodi do neefikasnosti sudskih postupaka u pravosudnim sistemima četiri jurisdikcije - Srbije, Crne Gore, Sjeverne Makedonije i Bosne i Hercegovine.

Studija je zaključila da:

Angažovanje sudskih vještaka tipično je za pravosudne sisteme Zapadnog Balkana. Ipak, propisi koji regulišu ovu profesiju su često nejasni i/ili njihova primjena u praksi nedosledna. To negativno utiče na efikasnost pravosudnog sistema, prije svega na efikasnost, kvalitet i pristup pravdi.

Izvještaj je slijedio Smjernice Evropske komisije za efikasnost pravosuđa (CEPEJ) o ulozi sudskih vještaka u sudskim postupcima država članica Savjeta Evrope i Vodič za dobre prakse u građansko-sudskom vještačenju u Evropskoj uniji (EGLE Vodič). Ove preporuke mogu doprinijeti integraciji zemalja Zapadnog Balkana u EU.

CBCG i Udruženje banaka Crne Gore zatražila je podršku EU u standardizaciji i kreiranju kredibilnog nastavnog plana i programa za ekonomske i finansijske stručnjake.

Preporuka 4. U saradnji sa lokalnim vlastima i predstavnicima poslovne zajednice, sprovesti analizu poslovnih procedura na nivou lokalne administracije kako bi se identifikovali izvori mogućih neefikasnosti i predložila poboljšanja institucionalnog i regulatornog okruženja, uključujući i razvoj infrastrukture. Uspostaviti mehanizme na tehničkom nivou i najbolje administrativne prakse koji će omogućiti kontinuirani strukturni dijalog između vlasti i poslovne zajednice. Fokusirati se na dalje pojednostavljenje oporezivanja poslovanja, smanjenje broja i raznolikosti parafiskalnih nameta i pojednostaviti plaćanje poreskih obaveza.

Osnivanjem **Savjeta za konkurentnost Vlade Crne Gore** 2018. godine, čiji su članovi, između ostalih i predstavnici zajednice opština, i udruženja poslodavaca, intezivirani su naponi na unaprijeđenju kontinuiranog strukturnog dijaloga između vlasti i poslovne zajednice. Savjet, između ostalog ima

ulogu da identifikuje izvore mogućih neefikasnosti koje usložnjavaju regulatorni okvir i nepovoljno utiču na konkurentnost privrede. Navedeno će biti dio aktivnosti Savjeta i u 2022. godini.

U cilju smanjenja **parafiskalnih nameta na centralnom i lokalnom nivou**, prethodnih godina se radilo na izradi Registra nameta koji sadrži spisak nameta na centralnom i lokalnom nivou, a koje su u obavezi da plaćaju fizička i pravna lica. Navedena mjera je iz prethodnog PER-a, a njen cilj je centralizacija podataka o nametima koji se naplaćuju u Crnoj Gori, na državnom i lokalnom nivou, radi pojednostavljenja procesa poslovanja i povećanja transparentnosti. Kreirana je web aplikacija na crnogorskom i engleskom jeziku (www.javninameti.me i uskoro www.javninameti.gov.me).

U prethodnom periodu brojne su aktivnosti realizovane na **unapređenju procesa registracije preduzeća i smanjenja** troškova poslovanja. Na osnovu novog Zakona o privrednim društvima, značajno je inovirana jedinstvena prijava za registraciju u smislu da: prethodni obrasci (njih 16) su objedinjeni u jedan, što omogućava strankama da na jasan način popune zahtjev za svaki od privrednih subjekata koji se registruju u CRPS-u. U tom smislu, u toku je izrada jedinstvene elektronske prijave za registraciju.

Takođe, ukinut je ili **umanjen iznos brojnih taksi i naknada** kada je riječ o procesu registracije privrednih subjekata. Osim toga, od 25. decembra 2020. godine, putem linka <https://efirma.tax.gov.me> omogućena je elektronska registracija jednočlanog društava sa ograničenom odgovornošću za osnivače rezidente uz minimalni kapital od 1€, u kojem su osnivač i izvršni direktor jedno isto lice, uz priloženu elektronski potpisanu dokumentaciju. Uspostavljeni su i servisi za naručivanje potvrda koje izdaje CRPS i za izmjenu podataka o preduzeću.

U cilju povećanja efikasnosti javnih investicija i unaprijeđenja infrastrukture za poslovni ambijent, IMF je u saradnji sa MFSS u 2021. sproveo PIMA projekat, što je dijelom odgovor na preporuke br. 1 i 4 sa Ministarskog sastanka.

U 2021. godini je uspostavljen **implementacioni sistem za politiku inovacija i S3 u vidu osnivanja Fonda za inovacije Crne Gore i Savjeta za inovacije i pametnu specijalizaciju**. Takođe i utvrđivanje programskih usmjerenja u politici inovacija kroz izradu Operativnog programa za implementaciju S3 2021-2024, kao i kroz izradu Programa za inovacije 2021-2024. koji će pratiti implementaciju Operativnog programa. Fokus narednih reformskih napora biće na jačanju kapaciteta Fonda i Savjeta, kao i na jačanju zakonodavnog, strateškog i institucionalnog okvira za inovacije i istraživanja.

Takođe, započete su aktivnosti na unapređenju pristupa finansijama MMSP kroz kreiranje **Kreditno-garantnog fonda (KGF)**.

Navedena preporuka br. 4 sa Ministarskog dijaloga korespondira sa Poglavljem 5 - Strukturne reforme u 2022-2024. Pored prethodno navedenih aktivnosti, detalji odgovora na preporuku dati su kroz mjere 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 18.

Preporuka 5. Dati prioritet digitalizaciji javnog sektora i razvoju transakcionih elektronskih vladinih usluga kako bi se ubrzao i unaprijedio ekonomski oporavak. Završiti rad na novom akcionom planu za borbu protiv neformalnosti i započeti njegovu primjenu, uključujući ciljane preventivne mjere i

podsticaje za legalizaciju neformalnog poslovanja i zaposlenih. Osigurati strukturnu saradnju između centralnih i lokalnih vlasti u razvoju i sprovođenju mjera za smanjenje sive ekonomije.

Shodno Strategiji digitalne transformacije Crne Gore za period 2022 -2026. i Strategiji reforme javne uprave za period 2022-2026. godine, započete su aktivnosti na **poboljšanju digitalizacije e-uprave kroz razvoj platformi složenih e-usluga** i odnosiće se na 2022. godinu i kasnije.

Proces digitalizacije će se nastaviti u oblastima obrazovanja, zdravstva i povećanja efikasnosti u pružanju usluga vezanih za tržište rada. Tako će reforma Zavoda za zapošljavanje Crne Gore kroz unapređenje postojeće IT platforme za ishod imati poboljšanje efikasnosti u pružanju inkluzivnih usluga svim korisnicima, veću interoperabilnost sa drugim bazama u sistemu Crne Gore i adekvatniju razmjenu podataka u cilju kvalitetnijeg praćenja nezaposlenih lica. Takođe, u 2022. godini će otpočeti aktivnosti na razvoju digitalnog obrazovanja i unapređenju digitalnih vještina, kako bi se odgovorilo na globalne promjene i izazove. Takođe će se nastaviti aktivnosti na uspostavljanju jedinstvenog elektronskog zdravstvenog kartona kao osnove u implementaciji procesa digitalne transformacije u zdravstvenom sistemu Crne Gore.

U cilju unaprijeđenja poslovnog ambijenta, kako je prethodno navedeno, sprovedene su, ili se sprovode aktivnosti na uspostavljanju registra parafiskaliteta, elektronska registracija jednočlanog društava sa ograničenom odgovornošću. Postavljeni su i servisi za naručivanja potvrda koje izdaje CRPS i za izmjenu podataka o preduzeću.

Unaprijeđenje informacionih platformi i digitalizacija imaju sve važniju ulogu u suzbijanju neformalne ekonomije. U tom smislu, jedna od važnih reformi u cilju smanjenja neformalne ekonomije je unapređenje funkcionisanja poreske administracije. Ona će konkretno značiti modernizaciju poslovnih procesa u Upravi prihoda i carina i uvođenje integrisanog sistema upravljanja prihodima (IRMS) zaključno sa 2023. godinom. Uspostavljanje ovog visoko automatizovanog sistema ima za cilj povećanje transparentnosti procesa plaćanja poreza, a samim tim i na smanjenje sive ekonomije. Takođe, u cilju daljeg smanjenja neformalne ekonomije, otpočelo se sa aktivnostima elektronske evidencije turističkog prometa koja podrazumijeva unapređenje sistema evidencije boravka turista u Crnoj Gori kroz povezivanje Registra boravaka stranaca RB90 i Centralnog turističkog registra uz izradu mobilne aplikacije za prijavu gostiju.

Navedena preporuka br. 5 sa Ministarskog dijaloga korespondira sa Poglavljem 5 - Strukturne reforme u 2022-2024. Pored prethodno navedenih aktivnosti, detalji odgovora na preporuku dati su kroz mjere 1, 5, 8, 9, 13, 15, 19.

Preporuka 6. Uspostaviti međuresornu radnu grupu koja uključuje relevantna ministarstva, njihove agencije i zainteresovane strane u cilju izrade Plana implementacije Garancije za mlade. Na osnovu pregleda sistema socijalne zaštite, finalizirati mapu puta i početi sa sprovođenjem reformi socijalne zaštite. Pripremiti, u saradnji sa poslovnim sektorom, mapu puta sa konkretnim mjerama za reformu sistema praktičnog i dualnog stručnog obrazovanja kako bi se poboljšao njihov uticaj na rezultate tržišta rada.

1. Imajući u vidu da je pandemija drastično uticala na smanjenje stope zaposlenosti mladih, neophodno je kreirati posebne programe podrške za ovu ciljnu grupu. U tom pravcu će poseban značaj imati uvođenje **programa Garancija za mlade**, zasnovano na principima Preporuke Savjeta EU (2020/C 372/01). Shodno tome, kao i preporuci br. 6 sa Ministarskog dijaloga iz juna 2021. godine, Ministarstvo ekonomskog razvoja je formiralo Radni tim za uvođenje programa „Garancija za mlade“ u Crnoj Gori koji čine predstavnici relevantnih institucija, privredne zajednice i NVO sektora. U 2022. godini se predviđa Izrada i donošenje Plana za implementaciju Garancije za mlade. Pored navedenog, u cilju unaprijeđenja rezultata tržišta rada, pristupilo se izmjenama Zakona o radu u cilju uspostavljanja balansa između poslovnog i privatnog života zaposlenih muškaraca i žena, kao i ponovno uključivanje na posao nakon porodijskog, odnosno roditeljskog odsustva i obezbjeđivanje ravnopravnog položaja muškaraca i žena kada je pitanju briga o zavisnim članovima porodice. Dodatno, nastaviće se sa mjerom digitalizacije Zavoda za zapošljavanje, kako bi se procesi rada ubrzali, a savjetodavcima omogućilo više prostora za direktan rad sa nezaposlenim licima, sa akcentom na posebno osjetljive kategorije nezaposlenih lica.

2. Takođe, u cilju poboljšanja rezultata tržišta rada kroz unaprijeđenje sistema obrazovanja, izvršiće se analiza potreba tržišta rada u 2022. godini. To će omogućiti da se odredi koji programi obrazovanja odraslih će biti finansirani, i za koji broj nezaposlenih odraslih lica u cilju povećanja njihove zapošljivosti, i zaposlenosti.

3. U oblasti socijalne zaštite, nastaviće se sa aktivnostima iz 2021. godine na uspostavljanju jedinstvenog tijela za utvrđivanje invaliditeta i jedinstvenih nacionalnih kriterijuma/metodologije za utvrđivanje invaliditeta. To će podrazumijevati izradu novog zakonskog okvira i izradu Informacionog sistema, koji bi trebalo da bude uvezan sa e-Socijalnim i e-Zdravstvenim kartonom.

4. UNICEF je finalizovao analizu postojećeg sistema socijalne zaštite zasnovanu na međunarodno prihvaćenoj metodologiji. U 2021. godini planiran je završetak simulacije politika čiji je cilj poboljšanje efikasnosti i efektivnosti **šema socijalne zaštite za smanjenje siromaštva**. Shodno navedenom, pristupiće se izradi višegodišnjeg akcionog plana za reformu sistema socijalne i dječije zaštite, uključujući odgovarajuće mehanizme finansiranja.

Navedena preporuka sa Ministarskog dijaloga iz juna 2021. godine, korespondira sa Poglavljem 5 - Strukturne reforme u 2022-2024 (mjere 1, 2, 3, 4 5, 6, 7, 8), gdje je i detaljno elaborirana.

3. MAKROEKONOMSKI OKVIR

Nakon godine ekonomske krize bez presedana, 2021. godinu karakteriše oporavak ekonomske aktivnosti na svjetskom nivou, uprkos oživljavanju pandemije koja i dalje predstavlja globalni izazov. Evropska komisija je, u okviru svoje Jesenje ekonomske prognoze, procijenila rast globalne ekonomije na 5,7% u 2021, dok se u periodu 2022-2023 predviđa nešto umjereniji prosječni rast od 4,0%¹. Procjenjuje se da će evropska ekonomija i ekonomija

¹<https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-performance-and-forecasts/economic-forecasts/autumn-2021->

eurozone dostići stopu rasta od 5,0% u 2021, što je 0,2 p.p. više nego što se očekivalo u ljetnjoj prognozi. Poremećaji u lancima snabdijevanja, kao i porast cijena energenata, sve više povećavaju pritisak na potrošačke cijene. Predviđa se da će ekonomska aktivnost EU rasti po stopi od 4,3% u 2022. godini, dok će u 2023. godini usporiti na 2,5%.

Međunarodni monetarni fond je takođe ažurirao svoja predviđanja globalnog rasta. U oktobarskom izvještaju, MMF prognozira rast svjetskog autputa od 5,9%² u 2021, što je 0,1 p.p niže nego u julskoj prognozi, dok je projekcija rasta svjetske ekonomije za 2022. ostala nepromijenjena i iznosi 4,9%.

Zemlje Zapadnog Balkana ubrzano se oporavljaju od recesije izazavane pandemijom Covid-19, pa bi u 2021. godini prosječan ekonomski rast mogao dostići 5,9%³ prema projekcijama Svjetske banke. Oporavak je rezultat kombinacije ponovnog otvaranja domaćih ekonomija i snažnog oporavka u razvijenim ekonomijama, koji je dao podsticaj regionalnom izvozu. Nastavak rasta regionalnog BDP-a očekuje se i naredne godine kada će iznositi 4,1%, dok će rast biti umjereniji u 2023. (3,8%). Tržište rada, sa druge strane, oporavlja se sporije u odnosu na privredni rast. Oko 84 hiljade radnih mesta izgubljeno je u prvoj polovini 2021. na Zapadnom Balkanu, u odnosu na prosjek iz 2020. godine, iako je značajniji oporavak zapažen od aprila tekuće godine.

Prikaz posljednjih projekcija ekonomskog rasta u 2021 i 2022. godini, relevantnih međunarodnih organizacija za Crnu Goru i zemlje Zapadnog Balkana dat je u sljedećoj tabeli:

Tabela 1: Projekcije BDP-a za Crnu Goru i Zapadni Balkan

Realni rast BDP-a, u %	Svjetska banka		MMF		Evropska komisija	
	2021	2022	2021	2022	2021	2022
Crna Gora	10,8	5,6	7,0	5,6	10,7	6,4
Srbija	6,0	4,5	6,5	4,5	6,7	4,3
Albanija	7,2	3,8	5,3	4,5	6,9	3,7
Sjeverna Makedonija	4,6	3,7	4,0	4,2	4,0	3,9
Bosna i Hercegovina	4,0	3,0	2,8	3,2	n/p	n/p
Kosovo	7,1	4,1	6,0	4,5	n/p	n/p

Izvori: Svjetska banka - Redovni ekonomski izvještaj za zemlje ZB, jesen 2021; MMF – Svjetski ekonomski izgledi, oktobar

Prognoze međunarodnih institucija pokazuju da će Crna Gora u 2021. i 2022. godini biti najbrže rastuća ekonomija u regionu Zapadnog Balkana. Svjetska banka u 2021. rast

[economic-forecast_en](#)

² <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/10/12/world-economic-outlook-october-2021>

³ <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/western-balkans-regular-economic-report>

procjenjuje na 10,8%, Evropska komisija na 10,7%, dok MMF u oktobarskom izvještaju predviđa da će Crna Gora ostvariti rast od oko 7,0%.

3.1. Najnovija ekonomska kretanja

3.1.1. Bruto domaći proizvod

Uprkos negativnim efektima pandemije koronavirusa i padu bruto domaćeg proizvoda od 15,3% u 2020. godini, crnogorska ekonomija u 2021. godini bilježi snažan oporavak, prevashodno kao rezultat uspješno realizovane turističke sezone, napretka u vakcinaciji i politike otvorenih granica, kao i efekata veće poreske discipline i primjene elektronske fiskalizacije.

U prvom kvartalu 2021. godine je, prema preliminarnim podacima Uprave za statistiku Crne Gore (Monstat), zabilježen pad ekonomske aktivnosti od 6,5 %, kao posljedica produženog trajanja i negativnih efekata zdravstvene krize, kao i zbog veće osnove iz istog tromjesečja 2020, kada nije bilo pandemije Covid-19. Nakon slabijih ekonomskih performansi u prvom kvartalu 2021. godine, visoka dvocifrena stopa rasta od 19,0 % i brz oporavak ekonomskih tokova u turizmu i povezanim djelatnostima zabilježen je u drugom kvartalu. Prema podacima Monstata, realni rast crnogorske ekonomije u trećem kvartalu 2021. godine iznosio je snažnih 25,8 %, pa je ekonomski rast ukupno za devet mjeseci 2021. godine 14,0 %, što je u skladu sa prognozama Ministarstva finansija i socijalnog staranja. Najveći doprinos stopi rasta BDP-a za devet mjeseci ostvarili su izvoz roba i usluga (24,0 p.p) i lična potrošnja domaćinstava (3,1 p.p).

Trenutno dostupni kratkoročni indikatori ukazuju na dalji snažan oporavak ekonomske aktivnosti u 2021. godini. Posmatrano po sektorima, u prvih jedanaest mjeseci 2021. godine, Crnu Goru je u kolektivnom smještaju posjetilo ukupno 707.152 turista, koji su ostvarili 2.894.646 noćenja. Dolasci i noćenja bilježe rast od 170,9 %, odnosno 213,5 % u poređenju sa istim periodom 2020. godine. Preliminarni podaci Centralne banke Crne Gore pokazuju da su prihodi od turizma za devet mjeseci 2021. godine iznosili 700 mil. €, što je takođe u skladu sa procjenama Ministarstva finansija i socijalnog staranja. Prevoz putnika za devet mjeseci 2021. bilježi godišnji rast u drumskom saobraćaju 23,0 %, dok je prevoz putnika na aerodromima veći 145,5 %. Promet robe u trgovini na malo je za jedanaest mjeseci 2021. godine viši 16,8% u odnosu na uporedni period 2020, posmatrano u stalnim cijenama. Takođe, industrijska proizvodnja je zabilježila godišnji rast od 4,4 % u prvih jedanaest mjeseci 2021, pri čemu je rast vođen većom proizvodnjom električne energije (9,5 %) i prerađivačke industrije od 7,1 %.

U narednoj tabeli prikazana je razlika između projekcija rasta BDP-a po komponentama za 2021. godinu u prošlogodišnjem PER-u, u odnosu na ažurirane projekcije iz PER-a 2022-2024:

Tabela 2: Razlika između prošlogodišnjeg PER-a i najnovijih procjena za 2021. godinu

Realni rast u 2021, u %	PER 2021-2023	PER 2022-2024	Razlika (u p.p)
Realni rast BDP-a	10,5	13,4	2,9
Domaća tražnja	4,3	2,6	-1,7
Potrošnja domaćinstava	4,2	4,4	0,2
Bruto investicije	7,9	-0,8	-8,7
Potrošnja države	-0,5	1,0	1,5
Izvoz roba i usluga	58,3	64,7	6,4
Uvoz roba i usluga	17,1	11,4	-5,7

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija i socijalnog staranja

Uporedni prikaz projekcija dva dokumenta ukazuje na određeni stepen odstupanja zbog nepredvidive dinamike trajanja i razvoja pandemije. Pozitivno odstupanje u kategoriji izvoz roba i usluga uzrokovano je uspješno realizovanom turističkom sezonom i rastom izvoza roba. Dodatno, sa rastom ekonomije iznad očekivanja u 2021, domaća tražnja je bila snažno intenzivirana dinamičnom privatnom potrošnjom. Najveće negativno odstupanje primjetno je kod rasta bruto investicija, zbog kašnjenja privatnih i javnih ulaganja, odlaganja investicionih odluka i veće opreznosti investitora.

3.1.2. Inflacija

Kretanje inflacije u 2021. godini je pod uticajem rasta agregatne tražnje, uskih grla u globalnim lancima snabdijevanja i kretanja cijena primarnih proizvoda na svjetskom tržištu, prevashodno sirove nafte. Zvanični podaci Monstata pokazuju rast godišnje inflacije za jedanaest mjeseci 2021. godine od 2,2 %, pri čemu su najveći pozitivni doprinos kretanju domaćih potrošačkih cijena pružile cijene hrane i bezalkoholnih pića (1,1 p.p) i prevoza (0,7 p.p). Godišnji rast inflacije u novembru 2021. iznosio je 4,4 %, vođen rastom cijena u kategorijama: 'Gorivo i mazivo za motorna vozila' (rast 30,8 %), 'Ulja i masti' (rast 36,6 %) i 'Povrće' (12,5 %). Izvozne cijene su u prvih devet mjeseci 2021. godine u prosjeku više 13,0 % na godišnjem nivou, usljed rasta cijena osnovnih metala, dok su uvozne porasle 7,1 %.

3.1.3. Zaposlenost i zarade

Pandemija Covid-19 je i u 2021. godini nastavila da donosi neizvjesnost po pitanju zaposlenosti i odrazila se na indikatore tržišta rada. Početkom godine trajala su ograničenja po pitanju mobilnosti, koja se odnose na međugradska kretanja i radno vrijeme poslovnih subjekata. Od maja mjeseca je otpočela masovna vakcinacija stanovništva i ukinuta je većina mjera koje se odnose na mobilnost stanovništva, a samim tim došlo je do jačanja ekonomske aktivnosti i povećanja broja zaposlenih na tržištu rada.

Uprava za statistiku Crne Gore - Monstat, usvojio je revidiranu metodologiju Ankete o radnoj snazi, ali se suočava sa izazovima u njoj proizvodnji. Prema dostupnim podacima, za prvih devet mjeseci 2021. godine, stopa nezaposlenosti je iznosila 17,1 %, dok je samo u trećem kvartalu ostvarila pad na 14,8 %. U trećem kvartalu 2021. je takođe zabilježen i snažan rast zaposlenosti prema ARS od 8,1 % u poređenju sa istim kvartalom 2020.

Prema podacima Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, broj nezaposlenih na kraju 2021. godine iznosio je 57.386, dok je registrovana stopa nezaposlenosti iznosila 24,7 %, ili 4,3 p.p. više u odnosu na kraj 2020. godine. U skladu sa revidiranim administrativnim podacima Monstata, prosječan broj zaposlenih u periodu januar-novembar 2021. godine iznosio je 186.934, što je za 4,9 % više u odnosu na uporedni period 2020. godine. Zaposlenost je najviše porasla u sektorima informisanja i komunikacija (15,4 %), poljoprivrede (15,2 %) i poslovanja s nekretninama (11,3 %). Prosječna zarada u prvih jedanaest mjeseci 2021. godine iznosila je 793 eura, odnosno 531 euro neto zarada, što je veće za 1,4 %, odnosno 1,5 % u poređenju sa uporednim periodom 2020. godine. Najveći godišnji rast neto zarada za jedanaest mjeseci 2021. zabilježen je u sektorima građevinarstva (6,3 %), zdravstvene i socijalne zaštite (3,3 %) i obrazovanja (2,2 %).

3.1.4. Kreditna aktivnost banaka

Bankarski sektor Crne Gore dao je snažan doprinos oporavku crnogorske ekonomije koja je bila teško pogođena pandemijom Covid-19 u 2020. godini. Bankarski sistem u Crnoj Gori je i u 2021. godini zadržao stabilnost, visoku likvidnost, očuvanu profitabilnost i dobru kapitalizovanost. Sve ključne bilansne pozicije na godišnjem nivou ostvaruju rast, i to: aktiva 14,65 %, krediti 7,08 % i depoziti 24,26 %, dok kapital ostvaruje pad od 0,93 %. Na kraju novembra 2021. godine, novčana sredstva dostižu istorijski maksimum u iznosu od 1.121,7 mil. eura. Koeficijent nekvalitetnih kredita (NPL) iznosi 5,98 %.

Kreditni pravni licima iznose 2.023,6 mil. eura ili 58,21 % ukupnih kredita, dok krediti fizičkim licima iznose 1.452,8 mil. eura ili 41,79 % ukupnih kredita. Ovaj procentualni odnos je približno konstantan u posmatranom jednogodišnjem periodu. U istom periodu krediti odobreni fizičkim licima bilježe rast od 2,40 %, dok su krediti pravni licima zabilježili rast od 10,71 %. U strukturi kredita po ključnim nosiocima, nakon kredita fizičkim licima koji su dominantni sa 41,79 %, slijede krediti privredi sa 32,84 %, krediti Vladi Crne Gore sa 6,18 %, plasmani bankama sa 13,96 % i ostali krediti sa 5,23 % učešća u ukupnim kreditima. Krediti privredi (privredna društva u privatnom i državnom vlasništvu) iznose 1.141,6 mil. €, i bilježe rast od 1,96 % na godišnjem nivou. Krediti u drugim valutama čine 3,61 % ukupnih kredita, dok krediti nerezidenata učestvuju sa 17,77 % u ukupnim kreditima. Dugoročni krediti koji čine 77,94 % svih kredita u sistemu su dominantno finansirani iz stabilnih kratkoročnih depozita, koji čine 89,14 % ukupnih depozita u sistemu. Na kraju novembra 2021. godine, prosječna ponderisana efektivna kamatna stopa (PPEKS) na ukupne kredite iznosi 5,69 %. U istom periodu 2020. godine je iznosila 5,82 %.

Tokom jedanaest mjeseci 2021. godine, pravni licima je odobreno 617,7 mil. € novih kredita, i ovi krediti ostvaruju rast od 13,59 % u odnosu na isti period 2020. godine, dok je fizičkim licima odobreno 349,7 mil. €, što je za oko 33,33 % više u odnosu na isti period 2020. godine. PPEKS na novoodobrene kredite iznosi 5,19 % i u odnosu na novembar 2020. godine ostvaruje rast od 0,05 p.p. Krediti pravni licima odobravani su po PPEKS od 4,26 % što je niže za 0,21

p.p u odnosu na novembar 2020. godine, a fizičkim licima po stopi od 7,29 % što je za 0,50 p.p više u odnosu na isti period 2020. godine.

Na kraju novembra 2021. godine, u strukturi ukupnih depozita na depozite fizičkih lica se odnosi 2.039,8 mil. € ili 48,79 %, dok se na depozite pravnih lica odnosi 2.141,1 mil. € ili 51,21 %. Depoziti po viđenju su dominantni sa 74,47 % u ukupnim depozitima. Bankarskom sistemu nedostaje stabilnog dugoročnog depozitnog potencijala. Učešće nerezidentnih depozita je značajno i iznosi 27,42 %, dok depoziti u drugim valutama čine 6% ukupnih depozita.

Trend smanjenja prisutan je i kod pasivnih kamatnih stopa. Naime, u novembru 2021. godine, pasivna PPEKS iznosila je 0,34 % i bilježi pad od 0,05 p.p na godišnjem nivou.

Vrijednost koeficijenta kredita i potraživanja u odnosu na depozite iznosi 83,15 %, što znači da je u sistemu 704,6 mil. € više depozitnog potencijala u odnosu na potraživanja po osnovu odobrenih kredita.

3.1.5. Finansijski sektor

Finansijski sektor na kraju trećeg kvartala 2021. godine karakteriše stabilnost i umjereni nivo sistemskog rizika. Privremene mjere Centralne banke, koje su klijentima banaka omogućile moratorijume i restrukturiranja kredita, djelovale su stabilizaciono kako na finansije privrede i stanovništva, tako i na poslovanje banaka.

Finansijski sektor na kraju septembra 2021. je imao vrijednost aktive preko 5,5 milijardi eura, koja je u odnosu na BDP iznosila 119,5 %, usljed značajnog porasta aktive banaka kao i nepotpunog oporavka BDP-a u odnosu na pretpandemijski nivo. Bankarski sektor čini 93,1 % aktive finansijskog sektora, slijede sektor osiguranja sa 4,6 % i ostale finansijske institucije (mikrokreditne finansijske institucije, lizing kompanije i faktoring društva) sa 2,3 %. Tokom prvih deset mjeseci 2021. godine, na Montenegroberzi ostvareno je 39,9 mil. € prometa, što je za 11,2 mil. € ili 38,8 % više u odnosu na isti period 2020. godine.

Bankarski sektor je pod kontinuiranim nadzorom Centralne banke, likvidan, solventan i sa nekvalitetnim kreditima na prihvatljivom nivou, uz konstantan opadajući trend kamatnih stopa. Likvidnost banaka je na visokom nivou. Likvidna aktiva banaka iznosi 1.481,7mil. € i čini 27,92 % ukupne aktive na kraju novembra 2021. godine, što ukazuje da su banke uspješno podnijele značajan pritisak na likvidnost sprovodeći mjere moratorijuma. Stabilnost bankarskog sektora podržana je adekvatnom kapitalizacijom, tako da i agregatni (18,53 %) i individualni koeficijenti solventnosti kod svih banaka u sistemu (koji se kreću u rasponu od 13,04 % do 27,51 %) na 30.09.2021. godine, značajno prevazilaze zakonski minimum od 10 %. Navedene tendencije su se pozitivno reflektovale na profitabilnost bankarskog sektora. Pozitivan finansijski rezultat na nivou sistema iznosi 44,6 mil. €, dok je u istom periodu 2020. godine iznosio 25,6 mil. €.

U cilju očuvanja finansijske stabilnosti, Centralna banka je nastavila aktivno da prati dalji razvoj i uticaj pandemije Covid 19 na finansijski sistem, ekonomiju i građane, analizira makroekonomska i kretanja u finansijskom sistemu, kako bi kroz adekvatne mjere makroprudencijalne i monetarne politike, podržala oporavak i dalji rast i razvoj crnogorske ekonomije u uslovima stalno prisutne neizvjesnosti. U fokusu Centralne banke je bila zaštita finansijske pozicije klijenata banaka - fizičkih i pravnih lica u užem smislu, a u širem smislu očuvanje solventnosti i likvidnosti bankarskog sektora kroz primjenu deset paketa privremenih mjera. Takođe, djelovanjem iz predostrožnosti Centralna banka je blagovremeno obezbijedila 350 miliona eura od Evropske centralne banke i Banke za međunarodna poravnanja za slučaj hitne podrške za likvidnost bankama u slučaju nepredviđenih okolnosti.

Privremene mjere Centralne banke su obuhvatale četiri vrste moratorijuma, od kojih su prva dva imala karakter opšteg moratorijuma, dok su zadnja dva moratorijuma bili ciljani odnosno pažljivo profilisani i usmjereni na određene sektore privrede i pojedine kategorije stanovništva, za koje je utvrđeno da su najviše bili pogođeni krizom koju je izazvala pandemija. Mjere takođe uključuju i one usmjerene na održanje stabilnosti u bankarskom sektoru, kao na primjer: zabranu isplate dividende akcionarima banaka, mogućnost povećanja izloženosti banaka prema jednom licu i grupi povezanih lica preko propisanih limita izloženosti, smanjenje stope obavezne rezerve za banke, kao i mjere kojima se stimuliše odobravanje i restrukturiranje kredita. Donesene mjere su značajno doprinijele održavanju stabilnosti bankarskog sistema, koji bilježi rast svih značajnih bilansnih pozicija, dok su ukupni depoziti i likvidna aktiva banaka na istorijskom maksimumu.

Uvažavajući preporuke Evropske komisije, Centralna banka je kontinuirano preduzimala aktivnosti iz domena svoje nadležnosti, kako bi dala maksimalan doprinos njihovoj realizaciji i očuvanju stabilnosti finansijskog sistema. U cilju realizacije preporuke Evropske komisije br.3 u dijelu: „održavati snažan regulatorni okvir finansijskog sektora u skladu sa najboljim međunarodnim i EU praksama“, aktivnosti Centralne banke će od 01.01.2022. godine biti usmjerene na primjenu novog regulatornog okvira i njegovu dalju harmonizaciju sa propisima EU. Centralna banka će u toku 2022. godine raditi i na pripremi radnih verzija nacрта zakona o izmjenama i dopunama Zakona o kreditnim institucijama i Zakona o sanaciji kreditnih institucija. U tom smislu će se u toku 2023. godine raditi na daljem unapređenju podzakonskih propisa usvojenih u cilju sprovođenja ovih zakona, kao i na daljem usaglašavanju regulative sa EU propisima. Tokom 2022. godine, radiće se i na pripremi i usvajanju Predloga zakona o dodatnom nadzoru finansijskih konglomerata kojim će se implementirati Direktiva 2002/87/EC o dodatnom nadzoru kreditnih institucija, društava za osiguranje i investicionih društava u finansijskom konglomeratu.

U cilju realizacije preporuke Evropske komisije br.3 u dijelu: „dodatno smanjiti institucionalne i pravne prepreke brzom i efikasnom rješavanju problematičnih kredita uglavnom izvan nadležnosti Centralne banke, uključujući olakšavanje vanskudskog poravnanja i modernizaciju režima nesolventnosti“, Centralna banka je sprovedla anketu sa bankama o dužini trajanja sporova za naplatu potraživanja na osnovu predmeta koje imaju u evidenciji. Analiza je

pokazala da prosječna parnica za naplatu kredita u Crnoj Gori traje 29,5 mjeseci ili oko 2 godine i 6 mjeseci. Podaci pokazuju da su banke u periodu 2014-2020. pokrenule ukupno 7.712 postupaka protiv fizičkih i pravnih lica sa ciljem naplate potraživanja u vrijednosti od 242,2 miliona eura, od čega je 51 % ili 3.927 sudskih postupaka okončano i naplaćeno oko 140 mil. eura ili 57,7 %. Danas banke potražuju 102,3 miliona eura ili 42,3 % ukupnog iznosa potraživanja. Nakon toga, u maju 2021. godine, Centralna banka je koordinirala formiranje Radne grupe, koju čine predstavnici Udruženja banaka Crne Gore (UBCG), Centralne banke, Ministarstva finansija i socijalnog staranja i Ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava, za unaprijeđenje i usaglašavanje relevantnih propisa i prakse vezane za proces naplate potraživanja. Radna grupa je sprovedla dvije inicijative. Prva inicijativa tretirala je nedovoljno konzistentan zakonski okvir - Zakon o radu, Zakon o svojinsko pravnim odnosima u Crnoj Gori, Zakon o izvršenju i obezbjeđenju potraživanja, nedosljednost Zakona o potrošačkim kreditima i Zakona o zaštiti potrošača korisnika finansijskih usluga - sa ciljem jasnijeg definisanja sadržaja ugovora o bankarskim aranžmanima, pravilnog izvršenja obračuna efektivne kamatne stope; otklanjanja oprečnosti različitih odredbi Zakona o zaštiti potrošača i usvajanja zakonske regulative koja bi unaprijedila efikasnost procesa prinudne naplate i obezbijedila dovoljna zaštita osnovnih prava stranaka u postupku po *acquis communautaire* razvijenih zemlja. Druga inicijativa odnosi se na projekat uvođenja rigoroznije obuke ekonomskih i finansijskih stručnjaka, u duhu preporuka iz Izvještaja Holandske inicijative za vladavinu prava i Svjetske banke iz 2019. godine, a koje mogu doprinijeti integraciji zemalja Zapadnog Balkana u EU. Izvještaj analizira ulogu eksperata u pravosudnim sistemima Zapadnog Balkana (uključujući i Crnu Goru), a slijedio je Smjernice EK za efikasnost pravosuđa (CEPEJ) o ulozi sudskih vještaka u sudskim postupcima država članica Savjeta Evrope i Vodič za dobre prakse u građansko-sudskom vještačenju u EU (EGLE Vodič). Centralna banka i UBCG zatražili su podršku EU u standardizaciji i kreiranju kredibilnog nastavnog plana i programa za ekonomske i finansijske stručnjake.

U cilju realizacije preporuke Evropske komisije br. 3 u dijelu: „osigurati dobro upravljanje kreditnim rizikom, transparentan prikaz kvaliteta aktive i odgovarajuća rezervisanja; dovršiti tekući pregled kvaliteta aktive, transparentno objaviti njegove opšte nalaze i pravovremeno preduzimati korektivne mjere gdje je to potrebno“, najbolje govore rezultati nedavno okončanog procesa provjere kvaliteta aktive (engl. Asset Quality Review - AQR) cjelokupnog bankarskog sistema. Naime, u skladu sa preporukama FSAP misije iz 2016. godine, Centralna banka je u saradnji sa nezavisnim eksternim revizorskim kućama sprovedla AQR u svih 13 banaka tada prisutnih na crnogorskom tržištu, koristeći finansijske podatke banaka raspoložive na datum 31.12.2019. godine. AQR u Crnoj Gori sproveden je u periodu od marta 2020. do septembra 2021. godine, koji je obilježen izazovima uzrokovanim pandemijom Covid 19 i mjerama preduzetim za suzbijanje negativnih posljedica na stanovništvo i privredu Crne Gore, kao i spajanjem CKB banke i Podgoričke banke, što je ujedno i najveća integracija banaka na crnogorskom tržištu.

Rezultati AQR vježbe potvrdili su stabilnost, zadovoljavajući kvalitet aktive i kapitalne adekvatnosti bankarskog sektora Crne Gore.

Ukupni efekti AQR-a u pogledu uticaja na iznos kapitala na nivou bankarskog tržišta iznose 40,3 miliona eura, što je rezultiralo smanjenjem prosječnog koeficijenta solventnosti za 1,6 p.p. Prosječni koeficijent solventnosti na nivou bankarskog sektora nakon AQR usklađivanja iznosi 16,2 %, što je značajno iznad regulatornog minimuma od 10 %.

Tabela 3: Odabrani pokazatelji bankarskog sektora prije i nakon sprovedenog AQR-a

Pokazatelji za bankarski sektor	Prije AQR-a	Nakon AQR-a	Efekat
Koeficijent solventnosti	17,8%	16,2%	-1,6 p.p.
Kapital banaka (u milionima eura)	456,3	416,0	(40,3)

Izvor: CBCG

Imajući u vidu da je neto efekat utvrđenih korekcija na kapital obuhvaćenih banaka rezultirao neznatnim smanjenjem koeficijenta solventnosti, može se reći da je potvrđena zadovoljavajuća kapitalna adekvatnost domaćeg bankarskog sistema. Potvrda za mjerama za očuvanje kapitala utvrđena je samo kod jedne banke. Banka je proaktivno reagovala, tako da je sa datumom primjene rezultata AQR-a koeficijent adekvatnosti kapitala ove banke u zakonom propisanim limitima. Na 30.09.2021. godine sopstvena sredstva banaka iznose 529,2 miliona eura i u odnosu na referentni datum sprovođenja AQR-a veća su za 72,9 miliona eura. Navedeno znači da je rast sopstvenih sredstava banaka više nego kompenzovao izvršenu korekciju tokom AQR-a (40,3 miliona eura).

Banke su u obavezi da rezultate dobijene u postupku AQR vježbe primijene sa stanjem na dan 31.10.2021. godine (radni blok 4 i radni blok 8). Očekivani rok za primjenu nalaza radnog bloka 1 je 31.12.2021. godine. Nakon toga, banke su dužne da najkasnije do 30.06.2022. godine izvrše validaciju modela za obezvređivanje i rezervisanja i, ukoliko je potrebno, da izvrše rekalkulaciju postojećih modela i o rezultatima obavijeste Centralnu banku. Centralna banka je dana 23.09.2021. godine obavijestila svaku banku o individualnim rezultatima nakon sprovedenog AQR-a i o korektivnim mjerama koje će biti potrebno da se preduzmu. Izvještaj o procjeni kvaliteta aktive crnogorskog bankarskog sistema objavljen je na sajtu Centralne banke⁴. Banke su dostavile izvještaje sa stanjem na dan 31.10.2021. godine, koji obuhvataju korekcije koje je bilo potrebno izvršiti sa stanjem na navedeni datum. Prema dostavljenim izvještajima, koeficijent adekvatnosti kapitala na nivou sistema, nakon primjene rezultata AQR, iznosi 18,13 % (31.10.2021.), dok je na 30.09.2021. godine iznosio 18,53 %. Navedeno pokazuje da je došlo do neznatnog smanjenja koeficijenta adekvatnosti kapitala za 0,40 p.p.

⁴https://www.cbcbg.me/slike_i_fajlovi/fajlovi/kontrola_banaka/aqr/procjena_kvaliteta_aktive_banaka_cg_181021.pdf.

3.1.6. Eksterni sektor

3.1.6.1. Tekući račun

Prema preliminarnim podacima, u periodu januar - septembar 2021. godine deficit tekućeg računa iznosio je 249,2 miliona eura i bio je manji za 71,1 % u odnosu na isti period 2020. godine. Smanjenje deficita tekućeg računa rezultat je povećanja suficita na računu usluga, primarnih i sekundarnih dohodaka.

Deficit na računu roba u periodu januar-septembar 2021. godine iznosio je 1,4 milijardi eura, što je za 13,5 % više nego u istom periodu 2020. godine. Ukupan izvoz roba iznosio je 371 milion eura ili 32,5 % više u odnosu na januar - septembar 2020. godine, čemu je najviše doprinio rast izvoza električne energije, obojenih metala i specijalnih mašina za neke industrijske grane. Ukupan uvoz roba iznosio je 1,8 milijardi eura i bio je za 17,0 % veći u poređenju sa istim periodom 2020. godine, što je rezultat rasta uvoza nafte i naftnih derivata, medicinskih i farmaceutskih proizvoda i električne energije.

Na računu usluga u posmatranom periodu ostvaren je suficit u iznosu od 796,8 miliona eura, što je za 493,9 % više nego u istom periodu 2020. godine i rezultat je povećanja prihoda od usluga putovanja i turizma, kao i transportnih usluga. Ukupni prihodi od usluga iznosili su 1,2 milijardi eura ili 148 % više u odnosu na isti period 2020, dok su ostvareni rashodi iznosili 438,2 miliona eura (rast od 20,4%). Procijenjeni prihodi od putovanja - turizma u periodu januar-septembar 2021. godine iznosili su 699,7 miliona eura, što je za 473,5 % više nego u istom periodu 2020. godine.

Na računu primarnih dohodaka ostvaren je suficit u iznosu od 84 miliona eura i veći je za 34,7 % u odnosu na isti period 2020. godine. Prihodi po osnovu primarnih dohodaka iznosili su 258,7 miliona eura, što je za 21,6 % više nego u istom periodu 2020. U posmatranom periodu ukupni rashodi po ovom osnovu su iznosili 174,7 miliona eura, što je rast od 16,2 %.

Na računu sekundarnih dohodaka ostvaren je suficit u iznosu od 281,6 miliona eura, što je za 52,1 % više nego u periodu januar - septembar 2020. godine. Ukupan priliv transfera u Crnu Goru je bio veći za 38,3 % u poređenju sa istim periodom 2020. godine i iznosio je 341,2 miliona eura, od čega najveći dio čine lični transferi iz inostranstva u iznosu od 252,3 miliona eura (rast od 42,5 %). U istom periodu ukupan odliv po osnovu transfera u inostranstvo iznosio je 59,6 miliona eura (pad od 3 %).

3.1.6.2 Finansijski račun

Na računu portfolio investicija u periodu januar-septembar 2021. godine zabilježen je neto odliv u iznosu od 396,5 miliona eura, dok je neto odliv na računu ostalih investicija iznosio 294,4 miliona eura. Kretanja na ovom računu karakteriše manje zaduživanje države, kao i

banaka i ostalih sektora, po osnovu uzetih kredita u poređenju sa istim periodom 2020. godine. Ostvareni neto odliv posljedica je povećanja depozita domaćih banaka u inostranstvu.

Prema preliminarnim podacima, neto priliv stranih direktnih investicija u periodu januar - septembar 2021. godine iznosio je 352,3 miliona eura, što predstavlja povećanje od 2,0 % u poređenju sa istim periodom 2020. godine. Ukupan priliv SDI iznosio je 599,9 miliona eura (rast od 18,4 %), od čega su vlasnička ulaganja iznosila 302,9 miliona eura (rast od 84,3 %), dok je priliv u formi interkompanijskog duga iznosio 231,2 miliona eura ili 25,9 % manje u poređenju sa istim periodom 2020. godine. U strukturi vlasničkih ulaganja investicije u kompanije i banke iznosile su 118,6 miliona eura (rast od 29,1 %), dok su ulaganja u nekretnine iznosile 184,3 miliona eura (rast od 154,3 %). Priliv po osnovu povlačenja ulaganja iz inostranstva iznosio je 65,8 miliona eura. Ukupan odliv SDI u periodu januar - septembar 2021. godine, iznosio je 247,6 miliona eura, što je za 53,5 % više u odnosu na isti period 2020. godine. Odliv po osnovu ulaganja rezidenata u inostranstvo iznosio je 69,6 miliona eura, dok su povlačenja sredstava nerezidenata investiranih u našu zemlju iznosila 178 miliona eura.

Tabela 4: Platni bilans Crne Gore, u 000 eura

R.br.	Naziv stavke	Jan-Sept 2020	Jan-Sept 2021	Promjena u % 2021/2020
1	TEKUĆI RAČUN	-861,872	-249,198	-71.1
1.A	SALDO ROBA I USLUGA	-1,109,400	-614,771	-44.6
1.A.a	Robe	-1,243,559	-1,411,545	13.5
1.A.a.1	Izvoz, f.o.b.	279,892	370,996	32.5
1.A.a.2	Uvoz, f.o.b.	1,523,451	1,782,541	17.0
1.A.b	Usluge	134,160	796,773	493.9
1.A.b.1	Prihodi	497,969	1,234,937	148.0
1.A.b.2	Prihodi	363,809	438,164	20.4
1.B	Primarni dohodak	62,365	84,014	34.7
1.B.1	Prihodi	212,721	258,738	21.6
1.B.2	Rashodi	150,356	174,724	16.2
1.C	Sekundarni dohodak	185,162	281,559	52.1
1.C.1	Prihodi	246,654	341,204	38.3
1.C.2	Rashodi	61,492	59,645	-3.0
2	KAPITALNI RAČUN	9	-271	
2.A	Prihodi	11	0	
2.B	Rashodi	2	271	
	SALDO TEKUĆEG I KAPITALNOG RAČUNA	-861,863	-249,469	-71.1
3	FINANSIJSKI RAČUN, neto	-728,303	73,349	-110.1
3.A	Neto povećanje finansijske aktive	-271,794	106,854	-139.3
3.B	Neto povećanje obaveza	456,509	33,505	-92.7
3.1	Direktne investicije, neto	-345,436	-352,229	2.0
3.1.1	Neto povećanje finansijske aktive	-10,852	3,820	-135.2
3.1.2	Neto povećanje obaveza	334,584	356,050	6.4
3.2	Portfolio investicije, neto	275,756	396,459	43.8
3.2.1	Neto povećanje finansijske aktive	10,975	47,740	335.0
3.2.2	Neto povećanje obaveza	-264,781	-348,718	31.7
3.3	Finansijski derivati, neto	0	3,930	

3.3.1	Neto povećanje finansijske aktive	0	3,930	
3.3.2	Neto povećanje obaveza	0	0	
3.4	Ostale investicije, neto	-357,427	290,904	
3.4.1	Neto povećanje finansijske aktive	29,278	317,077	983.0
3.4.2	Neto povećanje obaveza	386,706	26,174	-93.2
3.5	Rezerve CBCG (promjene)	-301,195	-265,714	-11.8
4	NETO GREŠKE I OMAŠKE (3-2-1)	133,560	322,817	

Izvor: CBCG

3.1.6.3 Međunarodna investiciona pozicija

U 2019. godini je CBCG po prvi put počela da objavljuje neto međunarodnu investicionu poziciju (NMIP) Crne Gore, koja predstavlja razliku između strane finansijske aktive (potraživanja-sredstva) i strane finansijske pasive (obaveza).

Prema međunarodnoj investicionoj poziciji Crna Gora je neto dužnik, jer ima negativnu poziciju koja je prema preliminarnim podacima u 2020. godini iznosila 8,6 milijardi eura (rast od 3,8 %) ili 206,2 % BDP-a. Na kraju 2020. godine ukupna potraživanja rezidenata prema inostranstvu iznosila su 3,4 mlrd. €, a obaveze 12 mlrd. €.

Tabela 5: Struktura međunarodne investicione pozicije Crne Gore, u milionima eura

	2019	2020	u % BDP (2020)
1. Međunarodna investiciona pozicija, neto	-8.314,4	-8.630,4	-206,2%
2. SREDSTVA	2975,3	3355,0	80,2%
2.1. Direktne investicije, neto	100,4	77,5	1,9%
2.1.1. Vlasnička ulaganja i reinvestirane zarade	31,4	34,5	0,8%
2.1.2. Instrumenti duga	69,0	43,0	1,0%
2.2. Portfolio investicije, neto	336,4	368,5	8,8%
2.3. Finansijski derivati	0,1	0,1	0,0%
2.4. Ostale investicije**	1.171,7	1.170,5	28,0%
2.5. Rezerve CBCG	1.366,7	1.738,5	41,5%
3. OBAVEZE	11.289,7	11.985,5	286,4%
3.1. Direktne investicije	4.817,0	4.642,6	110,9%
3.1.1. Vlasnička ulaganja i reinvestirane zarade	2.876,5	2.560,9	61,2%
3.1.2. Instrumenti duga	1.940,5	2.081,7	49,7%
3.2. Portfolio investicije	1.601,5	2.029,8	48,5%
3.3. Finansijski derivati	0,3	0,0	0,0%
3.4. Ostale investicije	4.871,0	5.312,9	126,9%

Izvor: CBCG

U poređenju sa krajem 2019. godine, negativna neto međunarodna investiciona pozicija na kraju 2020. godine povećana je za 316 mil. €, u najvećoj mjeri zbog rasta finansijskih obaveza (za 695,7 mil. €), koji je donekle ublažio istovremeni rast finansijske imovine (za 379,8 mil. €). Preliminarni podaci pokazuju da je u odnosu na 2019. godinu zabilježeno povećanje negativne neto pozicije po skoro svim investicionim instrumentima, ali je najveća promjena zabilježena kod ostalih investicija gdje se neto pozicija (sredstva minus obaveze) povećala za 443,1 mil. € (rast od 12 %), u najvećoj mjeri zbog povećanja neto kreditnih obaveza (za 451,4 mil. €).

Rast na strani sredstava tokom 2020. godine u najvećem dijelu generisan je rastom rezervi CBCG i portfolio investicija. Analizirajući strukturu sredstava po finansijskim instrumentima, rezerve CBCG imaju dominantno učešće (51,8 % ukupnih sredstava) kao i gotovina i depoziti, kao dio kategorije ostale investicije, sa učešćem od 28,6 %. Analiza strukture ukupnih finansijskih obaveza Crne Gore prema inostranstvu pokazuje da je najveće učešće ostalih investicija 44,3 % (5,3 mlrd. €) i stranih direktnih investicija 38,7 % (4,6 mlrd. €), od čega se najviše odnosi na vlasnička ulaganja 55,2 % (2,6 mlrd. €). Tokom 2020. godine ostvaren je značajan rast po osnovu *ostalih investicija* od 9,1 % ili za 442 mil. €. Uz godišnje povećanje od 463,8 mil. €, dominiraju krediti kao najznačajniji finansijski instrument na strani obaveza sa 4,5 mlrd. € (udio od 37,5 % u ukupnim obavezama), kao i gotovina i depoziti koji na kraju 2020. godine iznose 774,7 mil. € (udio od 6,5 %). Učešće obaveza po osnovu *portfolio investicija* iznosi 2 mlrd. € (udio od 16,9 %), od čega najveći dio čine obaveze države po osnovu euroobveznica.

3.2. Srednjoročni makroekonomski scenario

Na osnovu ostvarenih ekonomskih rezultata u 2021. godini i raspoloživih pokazatelja i očekivanja do kraja godine, izvršena je procjena rasta crnogorske ekonomije. Projekcija makroekonomskih indikatora za period 2022-2024 zasnovana je na pretpostavci daljeg oporavka i rasta privredne aktivnosti, u skladu sa najavljenim ulaganjima u prioritetnim sektorima i novim investicionim ciklusom, očekivanim efektima implementacije programa „Evropa sad“ i pažljivo koncipiranom diversifikacijom crnogorske privrede. Planirane mjere sektorskih politika će, uz prospekte EU integracija, pružiti snažan zamah reformskim aktivnostima na ekonomskom planu i podstaći inkluzivni i održivi rast i razvoj.

Najvažniji makroekonomski parametri u srednjem roku, projektovani su uzimajući u obzir započete i planirane strukturne reforme u zemlji, evropsku i regionalnu ekonomsku scenu, uspješnost realizacije procesa vakcinacije u borbi protiv koronavirusa, kao i povoljan poslovni i investicioni ambijent. **Uvažene su preporuke Evropske komisije, usaglašene u okviru zajedničkog ekonomskog dijaloga sa Crnom Gorom.**

U nastavku poglavlja predložen je makroekonomski scenario kretanja crnogorske ekonomije u periodu 2021-2024 na bazi relevantnih pretpostavki, kao i potencijalni rizici koji mogu prouzrokovati odstupanja od projektovanog nivoa. Novina u ovogodišnjem Programu je i procjena uticaja prioritetnih strukturnih reformi i važnih projekata iz oblasti energetske tranzicije i saobraćajne infrastrukture, koja je obrađena u novorazvijenom makroekonometrijskom modelu Ministarstva finansija i socijalnog staranja.

3.2.1. Osnovni makroekonomski scenario 2021-2024. godina i rizici za ostvarenje

Oporavak ekonomske aktivnosti u 2021. godini je bio intenzivan i dinamičan, naročito od početka ljetnjih mjeseci, kada je ostvaren značajan privredni rast. Turistička sezona je prevazišla sva očekivanja, pa će prema dostupnim podacima, prihodi u turizmu u cijeloj 2021.

godini dostići zacrtani cilj od oko 70 % nivoa iz rekordne 2019. Prema procjenama, neke komponente bruto domaćeg proizvoda, poput privatne potrošnje i izvoza roba, će već u 2021. dostići i prevazići, u nominalnim iznosima, svoje pretpandemijske nivoe.

Novim paketima podrške Vlade u 2021. godini, podržana je likvidnost privrednih subjekata i raspoloživi dohodak domaćinstava. Nastavljeno je sa subvencionisanjem zarada u ugroženim djelatnostima, obezbijeđena je jednokratna pomoć nezaposlenima, penzionerima i socijalno ugroženima i uvedene dodatne mjere koje treba da rezultiraju podrškom turističkom i poljoprivrednom sektoru, kao i obezbijeđena finansijska podrška za mala i srednja preduzeća. Makroekonomska stabilnost u 2021. značajno je očuvana adekvatnim mjerama Vlade u domenu ekonomske, finansijske i zdravstvene politike. Ublažen je uticaj krize izazvane Covidom-19, realizovana je u velikoj mjeri uspješna turistička sezona i kao rezultat toga, ostvaren je značajan suficit u budžetu tokom ljetnjih mjeseci 2021. Ovim su značajno ublaženi fiskalni rizici u tekućoj godini, očuvana je finansijska stabilnost i podržani su veći izgledi za brži ekonomski rast. Na bazi povoljnih kretanja i ostvarenih rezultata, **za 2021. godinu je procijenjen realni rast od 13,4 %**. Na temelju bržeg rasta od očekivanog u 2021, očekuje se ubrzanje dinamičnih ekonomskih trendova i **prosječni rast ekonomije od projektovanih 5,3 % u periodu 2022-2024**, odnosno po godinama: **6,4 %, 5,1 % i 4,5 %**, respektivno.

Ekonomski autput (BDP) Crne Gore će, prema projekciji, već u 2022. prevazići ostvareni nivo iz rekordne 2019. godine. Ubrzanje ekonomskog oporavka Crne Gore u srednjem roku biće stimulirano otpočinjanjem novog investicionog ciklusa. Otvaraju se brojne mogućnosti za ulaganja privatnog sektora, nastavljaju se ranije otpočeti projekti, dok snažna dinamika javnih ulaganja i brojne regulatorne mjere, stvaraju preduslove za generisanje visokokvalitetnih radnih mjesta i rast životnog standarda. Dodatno, krupni planirani infrastrukturni projekti će obezbijediti bolju regionalnu povezanost i preduslove za ubrzani ekonomski rast.

Glavni pokretači ekonomskog rasta u narednom srednjoročnom periodu biće snažan turistički sektor, energetika, poljoprivredna proizvodnja, prerađivačka industrija i inovativne djelatnosti zasnovane na ubrzanoj digitalizaciji i rastu IT sektora. Jačanje inovacionog i istraživačkog ekosistema biće podržano programskom implementacijom Strategije pametne specijalizacije Crne Gore 2019-2024, kao i osnivanjem Fonda za inovacije, uz podršku već uspostavljenog Naučno-tehnološkog parka Crne Gore.

Procjenjuje se da će implementacija **ekonomskog programa „Evropa sad“** doprinijeti boljem životnom standardu građana, smanjenju neformalne ekonomije na tržištu rada i unaprijeđenju poslovnog i investicionog ambijenta. Set predloženih mjera u ekonomskom programu uključuje prvenstveno mjere u dijelu poreske politike, povećanje minimalne zarade na 450 €, uvođenje neoporezivog dijela zarade, smanjenje troškova za poslodavce kroz niže poresko opterećenje na rad i uvođenje efikasnijeg modela viših marginalnih stopa oporezivanja. Očekuje se da će mjere povećati ličnu potrošnju domaćinstava, kroz rast raspoloživog dohotka, dok će preduzeća po osnovu mjera veći dio sredstava preusmjeriti na povećanje investicija. Kako bi se postigla dugoročna fiskalna održivost, predloženi Program,

počev od 2022. godine, uključuje i mjere na prihodnoj strani budžeta, kojim će obezbijediti dopunski izvori finansiranja za planirane politike i reforme, uz značajno proširenje poreske baze. Reforma poreske administracije i uvođenje integrisanog sistema upravljanja prihodima će, uz već uspostavljenu elektronsku fiskalizaciju u prometu roba i usluga, povećati transparentnost plaćanja poreza i značajno uticati na smanjenje sive ekonomije.

U cilju inkluzivnog ekonomskog oporavka u srednjem roku, planirana je implementacija mjera sa ciljem rješavanja strukturnih izazova na tržištu rada, uvođenjem programa Garancija za mlade i programa osposobljavanja i usavršavanja vještina, kao i izmjenama legislative u ovoj oblasti. Mjerama Vlade Crne Gore koje se odnose na obezbjeđivanje 40 miliona eura za subvencionisane kredite za mikro, mala i srednja preduzeća, koji će se davati preko komercijalnih banaka, uz dodatnu podršku Investiciono razvojnog fonda, obezbijediće se izvori finansiranja za kompanije, neophodni za oporavak i ubrzani ekonomski rast. Unaprijeđenje pristupa finansijama za mikro, mala i srednja preduzeća, omogućiće se i uspostavljenim Kreditno-garantnim fondom, koji je jedna od najvažnijih mjera u ovogodišnjem Programu. Ozelenjavanje ekonomije Crne Gore nastaviće se u godinama koje slijede, kroz pažljivo koncipirane mjere strukturnih reformi u oblasti održivog turizma, energetske tranzicije i podsticanja dekarbonizacije i ekološki prihvatljivih standarda. Digitalizacija procesa u Crnoj Gori biće jedan od ključnih prioriteta u post-Covid oporavku, o čemu svjedoči i veliki broj reformi u Programu u ovoj oblasti, a odvijaće se u skladu sa Digitalnom Agendom za Zapadni Balkan.

Makroekonomske projekcije 2022-2024. imaju sljedeće komponente sa potrošne strane:

- Najveći pozitivni doprinos ekonomskom rastu u narednom trogodišnjem periodu pružiće domaća tražnja (4,9 p.p). Najveći pokretač sa strane potražnje biće privatna potrošnja (uticaj 3,0 p.p), usljed snažnog oporavka prihoda u turizmu, visokog rasta doznaka, uz jaku ekspanziju kreditne aktivnosti i rast zaposlenosti i zarada. Lična potrošnja domaćinstava biće snažno podstaknuta novim poreskim politikama i budžetskim mjerama. Javnu potrošnju u narednom periodu reflektovaće veća vrijednost kapitalnih projekata, rast izdvajanja za zdravstvo i veći socijalni transferi stanovništvu, čemu će doprinijeti planirane reforme sistema socijalne i dječije zaštite. Bruto investicije će bilježiti postepeni oporavak u odnosu na pretkrizni nivo, uz započinjanje novog snažnog investicionog ciklusa. Najavljeni projekti i završetak započetih u privatnom sektoru, će opredijeliti visoki rast bruto investicija od 5,7 % u periodu 2022-2024. Naročito su značajni projekti u sektoru energetike, kojim će se ubrzati dugoročna zelena transformacija crnogorske privrede. Snažan ciklus javnih investicija i visoko interesovanje stranih investitora za ulaganja u predstojećem periodu uveliko će doprinijeti intenziviranju investicionog mini - buma u godinama koje slijede. Nastavak gradnje autoputa prema Srbiji imaće snažne efekte po privredni rast i dugoročni razvoj, podstaći će konkurentnost crnogorske ekonomije i otvoriće veće izvozne mogućnosti olakšanim pristupom ino tržištima i boljom regionalnom povezanošću. Pokretanje novog investicionog ciklusa biće podržano i početkom

implementacije Ekonomskog i investicionog plana Evropske komisije za Zapadni Balkan, čime će se mobilizovati značajna javna i privatna sredstva.

- Dodatan doprinos rastu u srednjem roku od 0,4 p.p pružiće neto izvoz, odnosno eksterna tražnja, podstaknuta snažnom ekspanzijom u turizmu, povoljnim izvoznim performansama, ali će biti i djelimično limitirana snažnijom dinamikom uvozne aktivnosti. Prema projekcijama, turizam će se u potpunosti oporaviti 2022. i u toj godini ostvariti prihode iz pretkrizne 2019. godine. Povoljne cijene na svjetskim tržištima, najvažnijih crnogorskih izvoznih proizvoda i veća proizvodna baza, opredijeliće projektovani rast izvoza roba od 9,3 % u narednom trogodišnjem periodu. Uvoz će biti intenziviran (rast 6,4 %), uslovljen jačom tražnjom usljed visoke vrijednosti investicionih ulaganja i snažnog rasta privatne potrošnje. Uz pažljivi fokus ka diversifikovanju grana nacionalne ekonomije koje stvaraju veću dodatnu vrijednost i poboljšanju ekonomskog upravljanja, smanjiće se potrebe za uvozom onih dobara u kojima Crna Gora ima jake komparativne prednosti, kako bi se domaćom proizvodnjom kompenzovao dio uvoza, naročito u oblasti poljoprivrede.

Tabela 6: Crna Gora: Makroekonomske projekcije 2021-2024 – Osnovni scenario

CG: Makroekonomske projekcije, 2021-2024 - Osnovni scenario					
	2020	2021	2022	2023	2024
Nominalni BDP u mil.€	4185,6	4881,3	5306,4	5669,0	6008,5
Nominalni rast	-15,5	16,6	8,7	6,8	6,0
Realni rast	-15,3	13,4	6,4	5,1	4,5
Inflacija (prosjeak)	-0,3	2,1	2,3	1,8	1,5
Glavne karakteristike:	(u % BDP-a)				
Deficit tekućeg računa	-26,1	-13,1	-10,5	-10,2	-10,0
Izvoz	26,0	38,5	43,1	44,1	44,9
Uvoz	61,0	61,1	62,7	63,3	64,0
Ostalo	9,0	9,6	9,1	9,0	9,1
Potrošnja domaćinstava	81,2	74,2	72,7	72,2	71,5
Bruto investicije	31,2	27,9	26,9	27,9	29,2
Bruto investicije u osnovna sredstva	27,9	25,1	24,2	25,4	26,8
Promjena zaliha	3,3	2,9	2,6	2,5	2,3
Potrošnja države	22,6	20,5	20,0	19,2	18,5
BDP deflator	-0,2	2,8	2,2	1,7	1,4
	(realne stope rasta u %)				
Realni rast BDP-a	-15,3	13,4	6,4	5,1	4,5
Domaća tražnja	-6,2	2,6	3,1	4,6	4,4
Potrošnja domaćinstava	-4,6	4,4	4,2	4,4	3,7
Potrošnja države	0,8	1,0	2,2	1,0	1,5
Bruto investicije	-13,4	-0,8	0,9	7,9	8,5
Bruto investicije u osnovna sredstva	-12,0	-0,9	1,0	8,7	9,3

Promjena zaliha	-22,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Izvoz roba i usluga	-47,6	64,7	19,0	7,2	6,4
Uvoz roba i usluga	-20,1	11,4	7,8	5,7	5,6
	(učešće u realnom rastu u % BDP-a)				
Realni rast BDP-a	-15,3	13,4	6,4	5,1	4,5
Domaća tražnja	-7,5	3,5	3,8	5,5	5,3
Potrošnja domaćinstava	-3,3	3,6	3,1	3,2	2,6
Potrošnja države	0,1	0,2	0,5	0,2	0,3
Bruto investicije	-4,3	-0,3	0,2	2,1	2,4
Bruto investicije u osnovna sredstva	-3,3	-0,3	0,2	2,1	2,4
Promjena zaliha	-1,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Neto izvoz	-7,8	9,9	2,6	-0,5	-0,8
Izvoz roba i usluga	-20,9	16,8	7,3	3,1	2,8
Uvoz roba i usluga	13,1	-7,0	-4,7	-3,6	-3,6
	rast u procentima ako nije naznačeno drugačije				
Makroekonomski indikatori:					
Rast zaposlenosti	-10,0	4,8	3,5	3,4	3,0
Rast zarada (bruto)	1,3	1,2	4,0	3,0	3,0
Stopa nezaposlenosti	17,9	16,7	15,8	14,6	13,6
Neto SDI % BDP	11,2	8,4	9,4	10,6	10,0
Novoodobreni krediti	-26,4	19,9	11,3	8,9	7,8

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija i socijalnog staranja

Makroekonomski indikatori:

- Shodno očekivanoj dinamici kretanja uvoza i izvoza roba i usluga, uz visoki rast suficita na računima neto faktorskih plaćanja i neto transfera, deficit tekućeg računa platnog bilansa će se spustiti sa procijenjenih 13,1 % BDP-a u 2021. na 10,0 % u 2024. godini;
- Pojačano interesovanje stranih investitora i relevantne najave opredijeliće neto strane direktne investicije na projektovanom nivou od oko 10 % BDP-a;
- Novoodobreni krediti kompanijama i stanovništvu će nastaviti da stimulišu rast privredne aktivnosti i zabilježiće snažan prosječni rast od 9,3 %;
- Zaposlenost će u periodu 2022-2024 rasti po prosječnoj godišnjoj stopi od 3,3 % shodno snažnom rastu ekonomije i aktivnim mjerama politika rada;
- Rastom zaposlenosti i većom participacijom domaćeg stanovništva, stopa nezaposlenosti će se vratiti na pretkrizni tokom 2023. godine, a potom spustiti na 13,6 % na kraju projektovanog horizonta;
- Rast zarada će biti ubrzan novim programom 'Evropa sad', kao i povećanjem produktivnosti domaće ekonomije na bazi reformskih mjera. U periodu 2022-2024, projektovan je nominalni rast zarada od preko 3 %, pri čemu će i realne zarade, shodno očekivanim kretanjima inflacije, porasti za oko 1,5 %;
- U srednjem roku se očekuju stabilne potrošačke cijene i prosječna inflacija ispod 2 %, pri čemu se nakon ubrzanja u 2022. godini, predviđa ublažavanje inflatornih pritisaka i umjerenije stope rasta cijena u godinama koje slijede.

Rast BDP-a sadrži sljedeće komponente sa proizvodne strane:

- Rast sektora poljoprivrede u periodu 2022-2024. projektovan je na 8,0 % i zasnovan je na povećanim ulaganjima, uz značajnu budžetsku podršku ovom sektoru. Očekuje se da će povećanje konkurentnosti poljoprivrednih proizvođača uticati na smanjenje uvoza hrane kroz supstituciju i/ili rast izvoza. Značajan udio ovog sektora u ekonomskoj strukturi reflektovaće domaću usmjerenost ka većem korišćenju raspoloživog obradivog poljoprivrednog zemljišta i boljeg zadovoljenja domaćih potreba iz sopstvenih resursa;
- Sektor snabdijevanja električnom energijom će, u skladu sa planiranom energetsom tranzicijom i najavljenim projektima u oblasti obnovljivih izvora energije, rasti po prosječnoj stopi od 8,0 % u trogodišnjem periodu;
- Prerađivačka industrija će shodno najavljenim industrijskim politikama i konkretnim podrškama istim, rasti po godišnjoj stopi od 5,8 % u periodu 2022-2024; Poseban doprinos rastu ovog podsektora industrije očekuje se od rasta prerade hrane, drvne industrije, metalnog kompleksa i proizvodnje farmaceutskih proizvoda;
- Građevinarstvo će u srednjem roku rasti po prosječnoj stopi od 9,0 % godišnje, a biće pod uticajem projektovane dinamike investicija. Domaća građevinska operativa je tokom prethodnih nekoliko godina stekla značajni nivo znanja i know-how procesa, te se može očekivati i veći rast produktivnosti i veća dodata vrijednost ovog sektora ukupnoj privredi u budućem periodu;
- U ovom scenariju predviđen je značajan rast usluga smještaja i ishrane, koji djelimično pokrivaju sektor turizma, kao i sektora saobraćaja, od 21,7 % i 8,3 %, respektivno. Nastavak započetih investicija i nove investicije u turizmu povećaće ponudu objekata viših kategorija. Naročito će povećanje i poboljšanje ponude u segmentu kolektivnog smještaja doprinijeti bržem rastu prihoda od turizma.

U sljedećoj tabeli dat je pregled indikatora po agregiranim proizvodnim sektorima:

Tabela 7: Proizvodni sektori – realne stope rasta i učešće u BDV-u

Sektori	realne stope rasta, u %				učešće u rastu BDP, u %				učešće u BDV, u %			
	2021	2022	2023	2024	2021	2022	2023	2024	2021	2022	2023	2024
Poljoprivreda	-10,0	8,0	8,0	8,0	-0,8	0,5	0,5	0,5	7,1	7,1	7,2	7,4
Industrijska proizvodnja	7,4	5,2	6,2	5,9	0,8	0,6	0,7	0,6	12,5	12,3	12,3	12,4
Građevinarstvo	-8,0	7,0	10,0	10,0	-0,5	0,3	0,5	0,5	5,8	5,8	6,0	6,3
Uslužne djelatnosti	23,8	7,9	5,4	4,4	13,8	5,0	3,4	2,8	74,6	74,9	74,5	73,9
-od čega usluge smještaja i ishrane	120,0	40,0	15,0	10,0	2,4	1,5	0,8	0,6	4,5	5,9	6,4	6,7
BDV (bruto dodata vrijednost)	13,4	6,4	5,1	4,5	13,4	6,4	5,1	4,5	100,0	100,0	100,0	100,0

Porezi minus subvencije	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	N/A	N/A	N/A	N/A
BDP	13,4	6,4	5,1	4,5	13,4	6,4	5,1	4,5	N/A	N/A	N/A	N/A

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija i socijalnog staranja

U slučaju materijalizacije određenih rizika po makroekonomsku ili fiskalnu stabilnost, naročito u uslovima velike neizvjesnosti po pitanju Covid krize, ekonomski rast bi mogao biti slabijeg intenziteta. Glavni rizici predviđenog makroekonomskog scenarija u srednjem roku su:

- Prijetnje novih mutacija virusa, što bi moglo ugroziti regionalne izgleda i imati posljedično efekat 'prelivanja' na crnogorsku ekonomiju. Dostizanje globalnih targeta u vakcinaciji u Crnoj Gori tokom naredne godine značajno bi umanjilo dalje nepovoljne efekte pandemije po ekonomska kretanja;
- Ograničeni fiskalni prostor koji, uprkos dobrim budžetskim rezultatima u 2021. godini, ostaje izazov za implementaciju prioriternih srednjoročnih strukturnih politika i reformi;
- Potencijalno povećanje sive ekonomije na tržištu rada, usljed rasta minimalne zarade, kao i na tržištu akciznih proizvoda usljed povećanja akciza, u slučaju nedovoljnih kapaciteta u inspekcijskom nadzoru, što su ranija iskustva u Crnoj Gori kod implementacije sličnih politika;
- Rastuća inflacija usljed porasta cijena primarnih dobara na svjetskim berzama, naročito sirove nafte i hrane, uz dodatna ograničenja u globalnim lancima snabdijevanja, stavila je veliki pritisak na domaće potrošače, uslovljavajući slabiju kupovnu moć i limitirala je efekte ubrzanog ekonomskog oporavka. Uvođenje izmjena u poreskoj regulativi i ekspanzija kreditiranja koja se očekuje kao formalna posljedica povećanja neto zarada, mogle bi dovesti do nešto veće stope inflacije od inicijalno projektovane;
- Odlaganje sprovođenja strukturnih reformi, političke nestabilnosti i socijalni nemiri, koji mogu biti dodatni izazovi za makroekonomsku stabilnost i dinamični oporavak i rast u srednjem roku;
- Promjena dinamike realizacije javnih i privatnih investicija, što istorijski podaci ne dokumentuju, ali u post - Covid okruženju može biti realan rizik za ostvarenje osnovnog makroekonomskog scenarija;
- Nepovoljne vremenske prilike, koje mogu uticati na sektore turizma, energetike i poljoprivrede.

3.2.2. Potencijalni rast

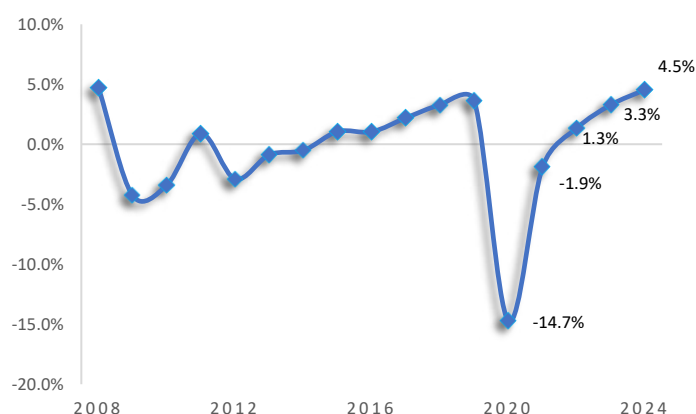
U novom makroekonometrijskom modelu razvijenom za potrebe Crne Gore, izvršeno je ažuriranje potencijalnog rasta ekonomije, koje sada pokazuje brže sužavanje negativnog jaza u razlici potencijalnog i stvarnog BDP-a. Tako će prema posljednjim projekcijama Ministarstva finansija i socijalnog staranja, u 2022. godini biti zabilježen pozitivan output gap, a

konvergencija će u srednjem roku, iznad potencijalnog outputa, biti stimulisana novim planiranim budžetskim i regulatornim politikama.

Kalkulacija potencijalnog rasta zasniva se na metodologiji Kob - Daglas proizvodne funkcije, i uzima u obzir procijenjenu vrijednost kapitalnog stoka ekonomije, raspoloživi kontigent radne snage, domaće demografske trendove i ograničenja u pogledu nivoa participacije na tržištu rada. Procjena uključuje i najvažniju komponentu ukupne faktorske produktivnosti, koja uz raspoložive tehnologije i stepen inovativnosti u zemlji, pokazuje optimalne načine kombinovanja proizvodnih inputa.

Prosječni potencijalni rast crnogorske ekonomije, prema procjeni, za period 2008-2021 iznosi 2,3 %, dok se za period 2022-2024 povećava na 3,1 %. Analiza učešća proizvodnih faktora i sa njima vezane ukupne faktorske produktivnosti pokazuje da je u periodu 2008-2021 prosječni

Grafik 1: Output gap 2008-2024

realni rast crnogorske ekonomije iznosio 2,0 %, što je nešto ispod potencijalnog outputa, usljed značajnog usporavanja i pada potencijala crnogorske ekonomije, kao posljedica negativnih efekata pandemije Covida-19. Učešće kapitala u realnoj stopi rasta za navedeni period iznosilo je prosječno 2,7 %, učešće radne snage je relativno nisko od 0,4 %, dok je ukupna faktorska produktivnost imala negativno učešće od 1,1 %. To pokazuje da je

prosječan potencijal za rast uslovljen prije svega rastom fizičkog kapitala, slabim doprinosom radne snage i negativnim udjelom ukupne faktorske produktivnosti.

Za period 2022-2024 projektovana je prosječna realna stopa rasta od snažnih 5,3 %, podstaknuta budžetskim mjerama i strukturnim reformama koje će omogućiti veću konkurentnost i produktivnost domaće privrede, podsticaje za smanjenje neformalne ekonomije i veću aktivnost na tržištu rada. Visok nivo javnih investicija u narednim godinama takođe će povećati kapitalnu supstancu potencijalne proizvodnje. Povećanje maksimalnih kapaciteta domaće privrede vodiće ka bržoj konvergenciji u odnosu na razvojni prosjek EU.

Učešće proizvodnih faktora se, stoga, prema projekcijama, u srednjem roku značajno mijenja, u korist doprinosa rada i veće produktivnosti. Učešće kapitala u ekonomskom rastu će iznositi prosječno 1,8 %, dok će rad doprinijeti 2,1 %, a produktivnost 1,4 % rastu ekonomije.

Prema trenutnom scenariju projektovanih trendova, u 2021. će negativni **output gap** iznositi 1,9 %, dok se od 2022. godine stvaraju preduslovi za značajno ubrzanje rasta crnogorske

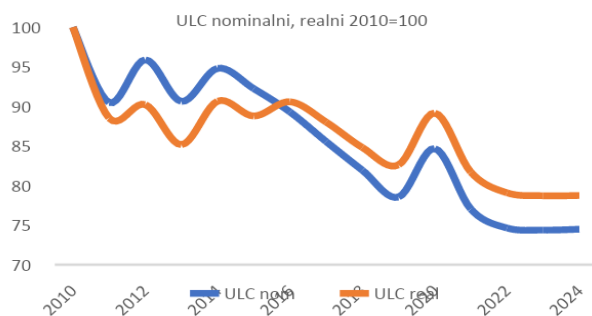
ekonomije, koje će biti iznad potencijala. Stoga će u periodu 2022-2024 output gap prema projekciji biti pozitivan i iznositi 3,1 %. Snažno dinamiziranje rasta i ekonomski proizvod značajno iznad pretkriznog, omogućavaju kretanje crnogorske ekonomije iznad potencijala tokom narednog srednjeg roka, a na bazi rasta zaposlenosti i investicija, stimulisanja inovativnih djelatnosti i povećanja konkurentnosti domaće ekonomije. Rast produktivnosti će biti podstaknut novim regulatornim mjerama politika, kao i efikasnijim korišćenjem raspoloživih nacionalnih prirodnih i ljudskih resursa i racionalizacijom javnih usluga i administracije.

Grafik 2 Jedinični troškovi rada (ULC), 2010-2024

3.2.3. Eksterni sektor i njegova srednjoročna održivost

Karakteristike Crne Gore kao otvorene i slabo diversifikovane ekonomije, uz liberalizovane trgovinske i kapitalne tokove, uslovili su visoku uvoznu zavisnost i ranjivost na eksterne šokove, što se eksplicitno pokazalo u 2020. godini, sa pojavom globalne pandemije Covid - 19. Uslijed velike orijentisanosti na sektor turizma, u 2020. godini je značajno pogoršana eksterna pozicija zemlje.

U 2021. godini, zbog oporavka turizma, očekuje se smanjenje deficita tekućeg računa i jačanje neto izvoza. Prema preliminarnim procjenama, deficit tekućeg računa će u 2021. iznositi 13,1 % BDP-a, i smanjiti se za 13 indeksnih poena u odnosu na deficit iz 2020. Uvozna komponenta će i dalje biti uslovljena uvozom hrane, pića i nafte, tako da se projektuje deficit računa roba u iznosu od 39,5 % BDP-a u 2021. Izvozna komponentu, osnaženu oporavkom turizma i saobraćaja, dodatno će generisati intenzivniji izvoz električne energije, minerala i metala.

Mjere strukturnih reformi koje se odnose na sektorske politike dodatno će podstaći domaću proizvodnju hrane i stimulirati izvozne potencijale sektora poljoprivrede. Suficit na računu usluga djelimično će kompenzovati spoljnotrgovinski deficit na računu roba. Suficit na računu usluga će u 2021. prema procjeni imati relativno učešće od 16,9 % BDP-a, značajno više u odnosu na 2020. kada je suficit iznosio svega 4,2 % BDP-a.

Neto primarni i sekundarni dohodak će dodatno smanjiti deficit tekućeg računa, prvenstveno zbog snažnih neto transfera. Očekivani suficit na računu sekundarnog dohotka značajno će povećati raspoloživi bruto nacionalni dohodak Crne Gore. Deficit tekućeg računa se finansira povlačenjem rezervi i neto stranim direktnim investicijama, što formira veliku osjetljivost i podložnost domaće ekonomije na promjenljive valutne fluktuacije i kapitalne tokove. U srednjoročnom periodu predviđa se da će nešto brža dinamika uvozne aktivnosti i snažniji

izvoz predvođen oporavkom turizma, uticati na smanjenje deficita tekućeg računa na projektovanih 10,0 % BDP-a u 2024. godini. Neto priliv stranih direktnih investicija je za period 2022 - 2024 projektovan je na nivou od oko 10,0 % BDP-a.

Analiza konkurentnosti koja je urađena na osnovu jedinične cijene rada (ULC), pokazuje da je cjenovna konkurentnost značajno rasla u periodu 2010-2019, kao posljedica dinamike rasta zarada, zaposlenosti, inflacije i BDP-a. Cjenovna konkurentnost rada je u 2020. značajno smanjena, usljed rasta zarada i troškova isplaćivanja istih, pri velikom padu BDP-a u krizi Covid-19. Smanjenje realnog fonda zarada, vođenog padom zaposlenosti u 2020, bilo je niže od pada realnog autputa, pa je pogoršana konkurentnost u toj godini. U periodu 2022-2024 godina, očekuje se rast cjenovne konkurentnosti rada u domaćoj ekonomiji, stimulisan novim Programom 'Evropa sad'. Rast zarada će ubrzati shodno novim mjerama politika, s tim što će veći rast biti na kontu neto zarada, dok se u bruto zaradama vrši prekompozicija, uz smanjenje opterećenja u vidu poreza i doprinosa i neto neutralni efekat po ukupne troškove isplaćenih zarada za poslodavce. Ovo znači da će agregatni fond zarada u ekonomiji najviše biti uslovljen rastom zarada na tržištu zbog veće produktivnosti nacionalne ekonomije i usljed veće zaposlenosti, dok će istovremeno BDP bilježiti snažan rast, vođen pokretanjem intenzivnog investicionog ciklusa. Realne zarade će u periodu 2022 - 2024 rasti po prosječnoj godišnjoj stopi od 1,5 %, shodno inflatornim očekivanjima, dok će projektovani realni rast BDP-a iznositi 5,3 %.

Analiza kretanja produktivnosti, izražene kao odnosa realnog BDP-a i broja zaposlenih na nivou ekonomije, pokazuje trend rasta produktivnosti, sa prosječnom stopom od 1,3 % u periodu 2008-2021. Prema projekcijama za period 2022-2024, produktivnost će rasti po prosječnoj godišnjoj stopi od 2,0 %, usljed većeg rasta BDP-a od rasta zaposlenosti. Od ključne važnosti u srednjem roku biće ubrzanje rasta produktivnosti, koje će pratiti veliko povećanje minimalne zarade. Na uporednom grafiku dat je prikaz kretanja produktivnosti kao odnosa realnog BDP-a i broja zaposlenih.

Grafik 3: Produktivnost, 2007-2024

Izvor: Ministarstvo finansija i socijalnog staranja

3.3. Alternativni scenario

Ovaj pod - odjeljak treba da da procjenu glavnih rizika, koji se odnose i na spoljno i na domaće okruženje, a koji su u osnovi makroekonomskog scenarija. Treba uzeti u obzir potencijalne negativne rizike za domaću potražnju, kao što su velike neizvjesnosti u vezi sa zdravstvenim i ekonomskim kretanjima u vezi sa Covidom-19, kašnjenje u sprovođenju kritičnih

strukturnih reformi, nedovoljna implementacija javnih investicija, političke neizvjesnosti koje ograničavaju povjerenje ili uzrokuju negativni razvoj u raspoloživom dohotku domaćinstava. U slučaju da se identifikuju rizici za osnovni scenario, snažno se podstiče alternativni

makroekonomski scenario koji jasno precizira sve razlike u pretpostavkama i trendovima između scenarija.

3.3.1. Makroekonomski scenario nižeg rasta 2022-2023 (downside scenario)

Jedna od najosjetljivijih privrednih grana po pitanju krize uzrokovane pandemijom jeste turizam. Za razliku od 2020. i 2021. godine, otvorenost pojedine destinacije od 2022. godine više ne predstavlja konkurentsku prednost u odnosu na druge destinacije. Za privlačenje turista sa eminentnih tržišta i uspješnu organizaciju masovne ljetnje turističke, neophodno je, između ostalog, ostvariti visoku stopu vakcinacije stanovništva, stabilnije epidemiološke preduslove u odnosu na konkurentske destinacije i omogućiti uspostavljanje “zelenih koridora” ne samo zdravstvenim nego i diplomatskim putem. Veoma je izazovno izgraditi stabilan turistički proizvod u vremenu pandemije i samim tim postoji realan rizik da turistička privreda podbaci, čak i u odnosu na 2021. godinu.

Rizik od inflacije u državi je realan i može prouzrokovati lančanu reakciju na ostale makroekonomske parametre. Crna Gora je uvozno orijentisana ekonomija, a u 2021. godini zabilježen je značajan rast uvoznih cijena. Godišnja stopa rasta uvoznih cijena u trećem kvartalu 2021. iznosila je 10,5%, dok je godišnja stopa rasta uvoznih cijena energenata iznosila 30,2 %, što može opravdati pesimizam po pitanju inflacije u 2022. godini. Ekonomski program Vlade Crne Gore uključuje povećanje opšteg nivoa zarada, ali prema ekonomskoj teoriji, ono može uticati i na povećanje inflacije. Kao dodatni argumenti za mogućnost rasta inflacije predstavljaju promjene u akciznoj i poreskoj politici i uvođenje progresivnog oporezivanja. Pored toga, program Vlade predviđa smanjenje doprinosa za zdravstvo, tako da postoji pritisak na finansiranje zdravstvenog sistema i veći rizik od dodatnog finansiranja putem duga.

Slabiji tempo investicionog ciklusa, u odnosu na planirani, uslovio bi i sporije povećanje ulaganja na nivou ekonomije i po tom osnovu usporeniji privredni rast.

Polazeći od pomenutih rizika, u modelu alternativnog scenarija predviđamo drugačija kretanja makroekonomskih indikatora, uključujući povećanje inflacije, pad javne potrošnje, pad očekivanog prihoda od turizma, stagnaciju zaposlenosti, povećanje nezaposlenosti i pad privatne potrošnje i investicija u odnosu na osnovni scenario. Takve okolnosti dovele bi do blažeg rasta realnog BDP-a u 2022. godini na 3,7 %, odnosno 4,0 % i 3,6 % u 2023. i 2024. godini.

Makroekonomske projekcije indikatora u scenariju nižeg rasta, date su u sljedećoj tabeli:

Tabela 8: Crna Gora, makroekonomske projekcije, scenario nižeg rasta

Crna Gora, makroekonomske projekcije, scenario nižeg rasta				
	2021	2022	2023	2024
Nominalni BDP u mil.€	4881,3	5154,8	5448,7	5697,8
Nominalni rast	16,6	5,6	5,7	4,6
Realni rast	13,4	3,7	4,0	3,6
Inflacija (prosjeak)	2,1	4,0	2,0	1,8

Glavne karakteristike	(realne stope rasta u %)			
Domaća tražnja	2,6	2,1	2,2	2,1
Potrošnja domaćinstava	4,4	2,8	2,4	1,8
Potrošnja države	1,0	1,5	0,5	0,5
Bruto investicije	-0,8	0,4	2,9	4,0
Bruto investicije u osnovna sredstva	-0,9	0,5	3,2	4,4
Promjena zaliha	0,0	0,0	0,0	0,0
Izvoz roba i usluga	64,7	9,7	9,9	5,3
Uvoz roba i usluga	11,4	4,3	4,4	1,9
Makroekonomski indikatori:	<i>Rast u procentima, ako nije naznačeno drugačije</i>			
Rast zaposlenosti	4,8	3,0	2,7	1,8
Rast zarada (bruto)	1,2	3,1	2,0	2,0
Stopa nezaposlenosti	16,7	16,1	15,2	14,6
Neto SDI % BDP	8,4	9,1	9,2	8,8

Izvor: projekcije Ministarstva finansija i socijalnog staranja

3.4. Procjena uticaja

Za analizu procjene uticaja korišćen je Crnogorski makroekonometrijski model (MMM), koji je Vlada Crne Gore dobila podrškom Evropske Unije kroz projekat „Podrška procjeni makroekonomskog uticaja strukturnih reformi“ (IPA/2017/384-908). Kao predmet analize uzet je uticaj prioritarnih mjera strukturnih reformi u periodu 2022-2024 godina, kao i nekih velikih, ključnih infrastrukturnih projekata u periodu 2020-2024, na makroekonomske parametre u narednom srednjoročnom periodu.

Kvantitativnom procjenom obuhvaćeni su sljedeće mjere strukturnih reformi:

- Mjere 1, 4 i 6 - koje se odnose na radnu snagu;
- Mjere 5, 7, 21 - koje se odnose na državnu potrošnju, odnosno ukupnu faktorsku produktivnost; i
- Mjera 22 – koja se odnosi na privatne investicije u fiksni kapital.

Njihov detaljni obračun po godinama dat su u tabelama 10a i 10b.

Usljed ograničenog efekta izdvojenih mjera strukturnih reformi, kao dodatno istraživanje, u model procjene uticaja uzeti su u kalkulaciju i neki važni i krupni investicioni projekti: autoput Bar -Boljare, Jadransko-jonski autoput, solarna elektrana Briska Gora, vjetroelektrane Brajići i Gvozd, ekološka sanacija Termoelektrane Pljevlja, projekat Hidroelektrane Komarnica, prevođenje rijeke Zete, Energetska efikasnost u javnim i privatnim zgradama i Sistem prečišćavanja otpadnih voda u Podgorici. Njihovim ulaganjem, Crna Gora značajno će osavremeniti svoju infrastrukturu i poboljšati svoju konkurentnost po pitanju saobraćaja, energetike i upravljanja vodama. Prikaz investicija u fiksni kapital iz javnih izvora (osim ako je drugačije označeno), dat je na sljedećoj tabeli:

Tabela 9: Investicije u fiksni kapital iz javnih izvora (osim ako je drugačije naznačeno), u hiljadama EUR

	2020	2021	2022	2023	2024
Saobraćaj					
Autoput Bar-Boljare - I dionica	48,000	50,000	50,000		
Autoput Bar-Boljare - II dionica				200,000	200,000
Jadransko-jonski autoput			20,000	20,000	20,000
Energetika					
SE Briska Gora Ulcinj*	2,300	15,500	14,500	14,700	2,300
VE Brajići**	2,244	4,193	35,340	59,502	2,244
VE Gvozd*			500	3,000	
Ekološka rekonstrukcija TE Pljevlja		13,300	15,250	4,250	4,250
HE Komarnica	23	1,060	2,100	14,500	24,500
Prevođenje rijeke Zete		530	9,400	8,800	8,300
Energetska efikasnost - Javne zgrade - III faza	906	1,500	6,000	1,000	1,500
Energetska efikasnost - Faza II	1,936	739	1,002	573	
Otpadne vode					
Sistem prečišćavanja otpadnih voda Podgorica	6,658	4,612	16,032	13,456	11,834
Napomene:					
Državne investicije u kapital - Ukupno:	57,523	72,891	127,784	271,329	277,734
Privatne investicije u kapital – Ukupno:	3,394	12,193	44,090	66,852	3,394

Izvor: Ministarstvo finansija i socijalnog staranja

Treba napomenuti da su pojedini projekti koje smo uzeli u modelu simulacije otpočeli još 2020. godine. Iz tog razloga kao bazna godina (referentna godina prije započinjanja razmatranih mjera) uzeta je 2019. godina. Takođe je važno istaći da prognoze i ocjene dobijene primjenom modela za procjenu uticaja strukturnih reformi i realizacije projekata na makroekonomska kretanja (Modul II) ne generišu tačne „prognoze“, ali odražavaju strukturu i odnose u ekonomiji Crne Gore. Efekti realizacije prikazani su u narednoj tabeli:

Tabela 10: Efekti realizacije odabranih strukturnih mjera i infrastrukturnih projekata

	2020	2021	2022	2023	2024
Realni sektor					
BDP (cijene 2010), neto efekat u %	0,3	0,6	1,3	2,7	4,1
Privatna potrošnja (cijene 2010), neto efekat u %	0,3	0,7	1,5	3,1	4,8
Privatne investicije (cijene 2010), neto Efekat u %	1,4	2,5	8,8	16,7	21,2
Izvoz roba (cijene 2010), neto efekat u %	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Izvoz usluga (cijene 2010), neto efekat u %	2,0	3,0	6,4	16,8	18,9
Uvoz roba (cijene 2010), neto efekat u %	2,0	3,1	6,6	17,1	19,2
Uvoz usluga (cijene 2010), Neto efekat u %	0,5	1,1	2,3	4,8	7,4
Tržište rada					
Radna snaga, neto efekat u %	0,1	0,2	0,4	0,8	1,2
Zaposlenost, neto efekat u %	0,1	0,2	0,5	1,0	1,5
Nezaposlenost, neto efekat u %	-0,1	-0,1	-0,3	-0,5	-0,8
Stopa nezaposlenosti, neto efekat u p.p	0,0	0,0	-0,1	-0,2	-0,3
Nominalna zarada, neto efekat u %	0,3	0,6	1,3	2,7	4,1

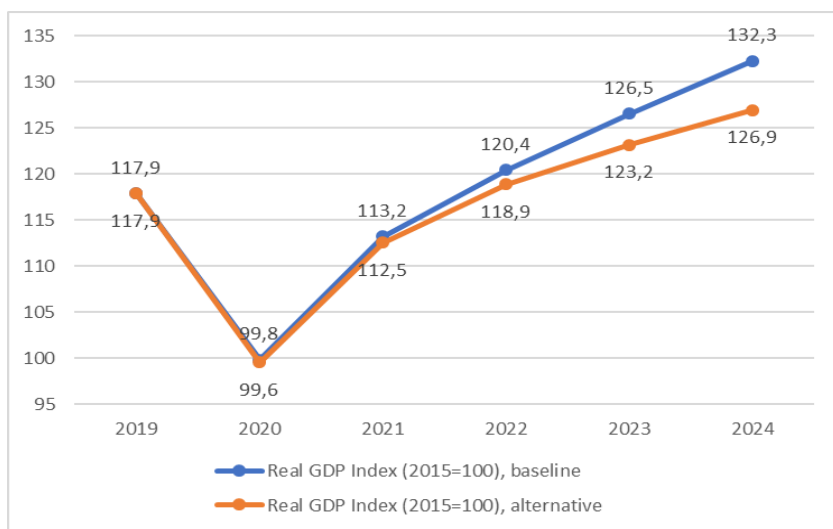
Izvor: Ministarstvo finansija i socijalnog staranja

Očekivani neto efekat pomenutih projekata na realni BDP iznose u 2022. godini 1,3 %, u 2023. godini 2,7 %, i 4,1 % u 2024. godini. To se može interpretirati na način da bi nivo BDP-a na

kraju 2024. godine bio niži za 4,1 % u odnosu na scenario bez realizacije gore navedenih strukturnih reformi i projekata.

Grafički prikaz rasta realnog BDP-a u odnosu na baznu godinu (2019=100) dat je na sljedećem grafiku:

Grafik 5: Indeksi realnog rasta BDP-a

Bazna godina indeksa BDP-a (2015=100); Cijene= 2010

Izvor: Ministarstvo finansija i socijalnog staranja

Efekti realizacije razmatranih strukturnih mjera, zajedno sa kapitalnim infrastrukturnim projektima, imale bi značajan neto efekat u oblasti rasta privatnih investicija (između 8,8 % u 2022. i 22,2 % u 2024. godini), kao i rast uvoza (između 6,6 i 19,2 %) i izvoza roba (između 6,4 i 18,9 %). Realizacija pomenutih projekata imaće uticaj i na tržište rada. Neto efekat na nominalne zarade je veći (između 1,3 i 4,1 %), zaposlenost je veća (između 0,5 i 1,5 %), a nezaposlenost niža (između 0,3 i 0,8 %) u odnosu na scenario bez realizacije pomenutih projekata. Rezultati pomenutih indikatora su od posebnog značaja, jer se bi se kroz multiplikaciju njihovih efekata ostvarili još snažniji rezultati na oporavak crnogorske ekonomije i povećanje njene konkurentnosti.

4. FISKALNI OKVIR

4.1 Strategija politike i srednjoročni ciljevi

Polazeći od identifikovanih izazova koji stoje pred Crnom Gorom na putu održivog rasta i razvoja, strateški cilj ekonomske politike Crne Gore je: "ostvarenje pametnog, održivog i inkluzivnog ekonomskog rasta koji će doprinijeti unaprijeđenju kvaliteta života svih njenih građana".

Fiskalna politika kao glavni instrument ekonomske politike, u periodu 2022-2024. godine biće usmjerena na stvaranje uslova za makroekonomsku stabilnost i fiskalnu održivost, kako bi se u uslovima postepenog ekonomskog oporavka nakon pandemije, obezbijedila dugoročna održivost javnih finansija i pružila puna podrška ekonomskom rastu.

Fiskalnu održivost u najvećoj mjeri determinišu: poreska politika i politika upravljanja rashodima. U dijelu poreske politike akcenat, u periodu 2022-2024. godine, biće na sveobuhvatnoj reformi poreskog sistema u cilju proširenja poreske baze, čime bi se stvorili uslovi za generisanje novih izvora prihoda kroz prije svega:

- smanjenje poreskog opterećenja na rad i subvencionisanje novog zapošljavanja kako bi se stvorio osnov za otvaranje novih radnih mjesta i unapređenje standarda zaposlenih, posebno onih sa najnižim primanjima;
- uvođenje progresivnog oporezivanja dohotka i dobiti;
- oporezivanje po visokoj stopi neprijavljene imovine i oduzimanje nelegalno stečene imovine;
- izmjenu akcizne politike kroz povećanje visine akciza na proizvode koji negativno utiču na zdravlje stanovništva i korišćenje prihoda ostvarenih po tom osnovu za finansiranje zdravstvenog sistema;
- implementaciju novog zakonskog rješenja u oblasti priređivanja igara na sreću;
- smanjenje "sive ekonomije" u cilju omogućavanja fer tržišne utakmice odnosno suzbijanja nelojalne konkurencije.

Kada je u pitanju upravljanje javnom potrošnjom strategija politike u srednjem roku zasniva se na:

- racionalizaciji "neproduktivne potrošnje";
- povećanju izdvajanja za kapitalne i razvojne projekte čijom se implementacijom generiše nova vrijednost i podstiče ekonomski rast;
- optimizaciji državne uprave kroz stvaranje uslova za smanjenje broja zaposlenih i odgovorno upravljanje fondom zarada.

Dakle, glavni cilj fiskalne politike u posmatranom periodu je stabilizacija makroekonomskog ambijenta i javnih finansija i stvaranje uslova za dinamičan ekonomski rast na nivou od prosječno 5 % u periodu 2022-2024. godine.

Ciljevi fiskalne politike u posmatranom periodu se konkretizuje kroz sljedeće ciljeve:

1. ostvarivanje suficita tekuće budžetske potrošnje u svim godinama projekcije;
2. ostvarivanje primarnog suficita u 2024. godini;
3. smanjenje deficita javnih finansija na prosječno 1,2 % BDP-a u periodu 2023-2024;
4. ulaganje u finansiranje kapitalnih projekata od oko 900 mil. € u periodu 2022-2024. godine;
5. postepeno smanjenje javnog duga do nivoa od 69,9 % BDP-a u 2024. godini.

Da bi se pružila podrška ekonomskom rastu sprovodiće se mjere koje će obezbijediti kontinuirani rast budžetskih prihoda sa jedne i kapitalne potrošnje sa druge strane. Dakle, struktura budžetske potrošnje biće promijenjena na način postizanja većeg učešća kapitalnog budžeta u ukupnoj potrošnji (i nakon završetka projekta izgradnje prioritetne dionice Autoputa).

Najveći zabilježeni nivo budžetskog deficita i javnog duga na kraju 2020. godine, od sticanja nezavisnosti Crne Gore, a u uslovima daljeg trajanja pandemije virusa Covid-19, ukazuje na visoku ranjivost crnogorske ekonomije na promjene iz spoljnog okruženja, posebno imajući u vidu nizak stepen diversifikovanosti privrede, kao i nedostatak mehanizama monetarne politike, osim obavezne rezerve.

Nakon ekspanzivne fiskalne politike vođene tokom 2020. godine, usljed potrebe pružanja pomoći građanima i privredi kroz sprovođenje socio - ekonomskih mjera podrške u cilju ograničavanja negativnih posljedica pandemije virusa Covid-19, u srednjoročnom periodu neophodno je voditi restriktivnu fiskalnu politiku u dijelu tekuće budžetske potrošnje kako bi se kroz stvaranje novih izvora budžetskih prihoda i ulaganje u kapitalne projekte stvorio osnov za ekonomski rast. Na ovaj način, dodatno zaduživanje vrši se isključivo za finansiranje infrastrukturnih projekata, pri čemu javni dug mjeren učešćem u BDP-u opada usljed bržeg rasta BDP-a.

U cilju identifikovanja prepreka konkurentnosti i ekonomskom rastu Crne Gore, prezentovani makro - fiskalni okvir u periodu 2022-2024. godine sadrži niz strukturnih reformi odnosno mjera razvojne i ekonomske politike u javnom i realnom sektoru.

Odgovor na preporuke sa ekonomskog i finansijskog dijaloga:

1. Da obezbijedi dobro ciljanu i privremenu fiskalnu podršku povezanu sa pandemijom ranjivim domaćinstvima i preduzećima; pod uslovom da ekonomski oporavak ojača do usvajanja budžeta za 2022. godinu, da dopuni budžet srednjoročnim planom fiskalne konsolidacije koji predviđa postupno smanjenje budžetskog deficita i koeficijenta javnog

duga, počevši od 2022. godine. Da izradi novi plan optimizacije javnu upravu sa ciljem da sadrži udio mase zarada u javnom sektoru u BDP-u. Da uspostavi IT sistem za elektronsko upravljanje i bezbjedno štampanje akciznih markica, kako bi se proširila poreska osnovica jačanjem borbe protiv neformalnosti i izbjegavanja poreza. Da unaprijedi sprovođenje programa procjene upravljanja javnim ulaganjima (PIMA), kako bi se poboljšao kvalitet javnih investicija.

U periodu trajanja pandemije virusa COVID-19, Crna Gora je donijela pet paketa socio-ekonomskih mjera u cilju ograničavanja negativnih posljedica pandemije na ugrožene kategorije stanovništva i privredu. Najznačajnije mjere odnosile su se na subvencionisanje zarada zaposlenih u ugroženim djelatnostima, čiji je cilj bio očuvanje radnih mjesta, mjere usmjerene na održavanje likvidnosti privrednih subjekata, kao i mjere pomoći ugroženim kategorijama stanovništva. Značajna mjera sa aspekta pomoći turističkoj privredi, kao najznačajnijoj grani privrede odnosila se na primjenu snižene stope PDV-a na usluživanje hrane i pića, osim akciznih proizvoda, koja je dodatno dala podsticaj oporavku tokom ljetnje turističke sezone, a koja je produžena i za 2022. godinu. Skupština Crne Gore donijela je Fiskalnu strategiju za period 2021-2024. godine, koja sadrži mjere fiskalne politike kako na prihodnoj tako i na rashodnoj strani koje imaju za cilj obezbjeđivanje makroekonomske stabilnosti i postizanje dinamičnih stopa ekonomskog rasta, uz set mjera poreske politike i politike u dijelu upravljanja javnim rashodima koje će omogućiti smanjenje deficita javnih finansija do nivoa od 0,6 % BDP-a u 2024. godini, kao i kontinuirano opadanje javnog duga do nivoa od 69,9 % u 2024. godini. U dijelu optimizacije javne uprave, Vlada Crne Gore je utvrdila novu Strategiju reforme javne uprave za period 2022-2026. godine kojom su utvrđene mjere koje imaju za cilj stvaranje efikasnije javne uprave, pri čemu se jedna od mjera odnosi na stvaranje uslova za optimizaciju broja zaposlenih. U tom cilju, polazeći od utvrđenog broja zaposlenih po svim sektorima, planira se sprovođenje funkcionalnih analiza koje treba da identifikuju oblasti u kojima je neophodno izvršiti racionalizaciju broja zaposlenih i onih oblasti koje zahtijevaju dodatno kadrovsko jačanje. U zavisnosti od zaključaka sprovedenih funkcionalnih analiza, Vlada Crne Gore donijeće program sporazumnog prekida radnog odnosa odnosno proglašenja tehnološkim viškom uz isplatu otpremnine, kada će biti i utvrđen fiskalni efekat ove reforme. Sve aktivnosti koje se odnose na optimizaciju odnosno efikasnost javne uprave sastavni su dio Strategije reforme javne uprave za period 2022-2026. i akcionog dokumenta za implementaciju iste.

PIMA ocjena za Crnu Goru sprovedena je i izvještaj pripremljen u julu 2021. godine. Navedenim izvještajem daje se pregled preporuka za unaprijeđenje upravljanja javnim investicijama, koje će predstavljati osnov za sprovođenje reformskih aktivnosti i mjera u ovoj oblasti.

2. Da usvoji izmjene i dopune Zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti s ciljem uspostavljanja nezavisnog organa zaduženog za fiskalni nadzor. Da izradi sveobuhvatan pregled svih poreskih izuzeća, uključujući analizu njihovog ekonomskog i socijalnog uticaja. Da

podrži ekonomiju i poslovnu likvidnost smanjenjem zaostalih obaveza i rokova za povraćaj PDV-a u javnom sektoru.

Kako bi se ojačao nadzor nad sprovođenjem fiskalne politike, posebno u dijelu ex ante ocjene, uz podršku EU, implementiran je projekat koji za cilj ima stvaranje uslova za uspostavljanje Fiskalnog savjeta Crne Gore, kao nezavisnog tijela koje bi vršilo praćenje i ocjenjivanje planiranja i sprovođenja fiskalne politike. U vezi sa navedenim, Vlada Crne Gore, na bazi preporuka, najbolje međunarodne prakse ali i konteksta veličine zemlje, predložiće odgovarajuću zakonsku regulativu u prvoj polovini 2022. godini, kako bi se obezbijedile formalne pretpostavke za formiranje Fiskalnog savjeta Crne Gore.

Ministarstvo finansija i socijalnog staranja kroz tehničku podršku MMF-a je izradilo pregled poreskih izuzeća, a u narednom periodu će se sprovoditi aktivnosti na njihovoj kvantifikaciji.

Mjere usmjerene na smanjenje zaostalih obaveza i rokova za povraćaj PDV-a bile su sastavni dio paketa ekonomskih mjera i iste su implementirane shodno preporukama.

4.2 Izvršenje budžeta u 2021. godini

U 2021. godini glavni cilj fiskalne politike bio je da se uz postepeni ekonomski oporavak obezbijedi stabilnost javnih finansija. Shodno navedenom, Zakon o budžetu za 2021. godinu, usvojen 17. juna sadržao je konsolidacione mjere kako bi se omogućilo smanjenje deficita budžeta sa 10,2 % BDP-a ostvarenog u 2020. godini, kao i stvorili uslovi za opadanje javnog duga.

Mjere na prihodnoj strani sadržane u Zakonu o budžetu za 2021. godinu prevashodno su bile usmjerene na povećanje akciza u cilju suzbijanja negativnih efekata koje akcizni proizvodi imaju na zdravlje građana, kao i suzbijanje neformalne ekonomije kroz implementaciju elektronske fiskalizacije. Pored navedenog, bilo je planirano i uvođenje markiranja mineralnih ulja i njihovih derivata, kao i oporezivanje neprijavljenih prihoda. Takođe, odlukom Vlade zahtijevano je od predstavnika države u preduzećima u većinskom vlasništvu države i zavisnim preduzećima, da glasaju za raspodjelu neto dobiti od prethodne godine i uplatu sredstava u budžet shodno vlasničkom udjelu države.

Na drugoj strani, u 2021. godini umanjene su sve kategorije diskrecione potrošnje do nivoa kojim se osigurava redovno servisiranje svih javnih funkcija, dok su rashodi koji su mandatornog karaktera (bruto zarade, socijalni transferi) redovno usklađivani sa utvrđenom zakonskom regulativom.

Do usvajanja Zakona o budžetu za 2021. godinu, na snazi je bilo privremeno finansiranje po kom je potrošačkim jedinicama na mjesečnom nivou opredjeljivana potrošnja do 1/12 rashoda ostvarenih u prethodnoj godini. Međutim, i pored toga što Zakon o budžetu za 2021. godinu nije usvojen u zakonom utvrđenim rokovima, zaduženjem na međunarodnom tržištu

na kraju 2020. godine obezbijeđena su sredstva za finansiranje budžeta u 2021. godini čime se omogućilo redovno servisiranje svih obaveza države.

Snažan oporavak ekonomske aktivnosti vođen uspješnom ljetnjom turističkom sezonom, uslovio je oporavak naplate prihoda, kao i ostvarenje višemjesečnih uzastopnih pozitivnih budžetskih rezultata. Zabilježeni pozitivni rezultati su u najvećoj mjeri kompenzovali čak i efekte neusvajanja izmjena zakona koji su bili planirani u sklopu mjera predviđenih u cilju širenja poreske baze odnosno generisanja novih prihoda. Shodno navedenom, ali i činjenici da su umanjene sve kategorije diskrecione potrošnje, deficit javnih finansija za 2021. godinu ostvaren je na značajno nižem nivou od planiranog Zakonom o budžetu, uz ostvarenje primarnog suficita.

Javni prihodi u 2021. godini procijenjeni su u iznosu od 2.149,6 mil. € ili 44,0 % procijenjenog BDP-a (4.881,3 mil. €) i u odnosu na naplaćene u 2020. godini veći su za 280,9 mil. € ili 15,0 %, dok su u odnosu na planirane veći za 25,9 mil. € ili 1,2 %. Zabilježeni rast prihoda, kako u odnosu na 2020. godinu, tako i u odnosu na plan, prevashodno je rezultat značajnog oporavka ekonomske aktivnosti, a samim tim i oporavka naplate javnih prihoda.

Najbolji indikator oporavka ekonomske aktivnosti nakon zabilježenog pada od 15,3 % u 2020. godini jesu **prihodi po osnovu PDV-a** koji su veći za 162,2 mil. € ili 30,6 % u odnosu na naplaćene u 2020. godini, dok su u odnosu na planirane veći za 80,2 mil. € ili 13,1 %. Ostvarenom dobrom rezultatu po osnovu naplate ove kategorije prihoda, u najvećoj mjeri, doprinijela je uspješna ljetnja turistička sezona, kao i implementacija elektronske fiskalizacije poreskih registar kasa odnosno unaprijeđena fiskalna disciplina poreskih obveznika.

Uprkos činjenici da nisu usvojena predložena zakonska rješenja koja su predviđala povećanje akciza na pojedine akcizne proizvode, kao i uvođenje markiranja mineralnih ulja i njihovih derivata, **prihodi od akciza** su zabilježili rast u odnosu na planirane i to za 7,7 mil. € ili 3,2 %, kao i u odnosu na prethodnu godinu u iznosu od 43,3 mil. € ili 21,1 %. Na rast ove kategorije najveći uticaj pored oporavka ekonomske aktivnosti imala je i povećana poreska disciplina, odnosno aktivnosti sprovedene u cilju suzbijanja „sive ekonomije“ na tržištu duvanskih proizvoda.

Prihodi po osnovu **poreza na dobit pravnih lica** takođe su zabilježili značajan rast u odnosu na planirane u iznosu od 14,7 mil. € ili 24,5 %, što je indikator visokog stepena poreske discipline, čak i kada se poslovanje odvijalo u uslovima pandemije. U odnosu na 2020. godinu, prihodi od poreza na dobit manji su za 3,7 mil. € ili 4,7 %.

Pored navedenog, kategorija **naknade** bilježi rast u odnosu na plan u iznosu od 10,6 mil. € ili 11,1 % usljed naplate po osnovu programa „Ekonomskog državljanstva“, kao i u odnosu na 2020. godinu u iznosu od 30,7 mil. € ili 41,2 %.

Značajan rast u odnosu na prethodnu godinu zabilježen je i kod kategorije **ostali prihodi** u iznosu od 22,2 mil. € ili 45,8 % kao posljedica uplate dobiti ostvarene u 2020. godini od privrednih društava u većinskom vlasništvu države. U odnosu na plan, ova kategorija je manja za 8,1 mil. € ili 10,3 % kao rezultat činjenice da se prilikom planiranja uzima procjena finansijskih rezultata privrednih društava, a uplate su shodno njihovim konačnim finansijskim iskazima.

Sa druge strane, **porezi i doprinosi na zarade** bilježe nižu realizaciju u odnosu na planirane u iznosu od 55,5 mil. € ili 7,0 % prevashodno kao rezultat planiranih, a nerealizovanih efekata Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o porezu na dohodak fizičkih lica zbog neusvojenog Predloga zakona o poreskoj administraciji, kojim je trebalo da budu stvorene pretpostavke za ubiranje prihoda po osnovu oporezivanja neprijavljenih prihoda, koji je u skupštinskoj proceduri od sredine maja. U odnosu na 2020. godinu, prihodi po osnovu ove kategorije veći su za 37,7 mil. € ili 5,4 %.

Javna potrošnja u 2021. godini procijenjena je u iznosu od 2.236,3 mil. € odnosno 45,68% BDP-a i u odnosu na planiranu manja je za 55,9 mil. € ili 2,44 % prevashodno kao rezultat nižeg ostvarenja kapitalnog budžeta, dok je u odnosu na potrošnju ostvarenu u 2020. godini manja za 97,05 mil. € ili 4,2 %.

Tekuća javna potrošnja u 2021. godini smanjuje se usljed visoke baze postavljene u 2020. godini, kroz povećano finansiranje zdravstvenog sistema u cilju borbe sa pandemijom virusa COVID-19 i finansiranja tri paketa mjera usmjerenih na ograničavanje negativnih posljedica pandemije na građane i privredu. Takođe, izvršeno je dodatno fiskalno prilagođavanje kroz smanjenje svih kategorija potrošnje diskrecionog karaktera.

Na drugoj strani, nivo mandatornih rashoda ostao je na visokom nivou pod uticajem daljeg rasta fonda bruto zarada zaposlenih u javnom sektoru uzrokovanih prije svega rastom zarada u Prosvjeti i Zdravstvu za dodatnih 3 % u odnosu na zarade iz 2020. godine, kao i rastom izdvajanja u oblasti penzijsko-invalidske zaštite usljed broja novih korisnika, kao i efekata novog Zakona o penzijsko-invalidskoj zaštiti donešenog u 2020. godini.

Kapitalni budžet takođe je realizovan na nižem nivou od planiranog u 2021. godini za 58,4 mil. € ili 21,7 %. Niže ostvarenje uslovljeno je prije svega nižom realizacijom projekta prioritete dionice autoputa Bar - Boljari za 68,0 mil. €, te je ovaj iznos planiran u budžetu za 2022. godinu. Sa druge strane, realizacija kapitalnog budžeta preostalih projekata izvršena je na visokom nivou od oko 110 % plana.

Prema preliminarnim podacima, u 2021. godini deficit javnih finansija iznosi 86,7 mil. € ili 1,8 % BDP-a i manji je u odnosu na planirani za 81,8 mil. € ili 48,5 %, dok je u odnosu na deficit ostvaren u 2020. godini manji za 377,9 mil. € ili 81,3 %. Shodno navedenom, u 2021. godini značajno je smanjen deficit javnih finansija kao posljedica prevashodno oporavka naplate javnih prihoda sa jedne, odnosno smanjenja diskrecione potrošnje sa druge strane.

Za potrebe Otplate duga u 2021. godini opredijeljeno je 456,6 mil. € ili 9,4 % BDP-a, te su ukupna nedostajuća sredstva u 2021. godini iznosila 543,8 mil. € ili 11,1 % BDP-a, pri čemu su se za finansiranje najvećim dijelom koristila sredstva depozita obezbijedenih emitovanjem državnih obveznica na međunarodnom tržištu u decembru 2020. godine.

4.3 Budžetski planovi za 2022. godinu

Glavni cilj fiskalne politike u 2022. godini je potpuni oporavak naplate javnih prihoda po osnovu ekonomske aktivnosti na pretkrizni nivo i stvaranje uslova za generisanje novih izvora prihoda kroz implementaciju predviđenih mjera.

Na drugoj strani, javna potrošnja će zabilježiti rast pod uticajem rasta kako tekuće potrošnje, nakon racionalizacije izvršene u 2021. godini, ali i povećanja mandatornih rashoda usljed usvajanja novih zakonskih rješenja u oblasti socijalne politike, tako i kapitalne potrošnje uzrokovane rastom izdvajanja sredstava iz Kapitalnog budžeta za finansiranje infrastrukturnih projekata.

Javni prihodi u 2022. godini planirani su u iznosu od 2.177,3 mil. € ili 41,0 % procijenjenog BDP-a i u odnosu na preliminarne za 2021. godinu veći su za 27,7 mil € ili 1,3 %.

Rast prihoda obezbjeđuje se:

- projektovanim rastom ekonomske aktivnosti;
- proširenjem poreske baze, kao posljedice smanjenja neformalne ekonomije, eliminisanja biznis barijera i sprovođenja mjera usmjerenih na novo zapošljavanje;
- implementacijom mjera poreske politike predviđenih programom „Evropa sad!“;
- unaprijeđenjem naplate javnih prihoda kroz ograničavanje "sive ekonomije" i unaprijeđenje efikasnosti rada Uprave prihoda i carina Crne Gore, kao i inspeksijskih službi.

Najznačajniji uticaj na visinu javnih prihoda ima reforma usmjerena na oporezivanje zarada i povećanje minimalne zarade. Naime, u cilju stvaranja uslova za smanjenje poreskog opterećenja na rad za poslodavce sa jedne i povećanje neto zarada zaposlenih sa druge strane, usvojen je ekonomski program „Evropa sad!“ koji podrazumijeva:

- povećanje minimalne neto zarade na 450 €;
- uvođenje neoporezivog dijela zarade do 700 € na bruto osnovicu (stopa poreza na dohodak od 0 % na bruto osnovicu do 700 €);
- uvođenje uvećane stope poreza na dohodak od 15 % na bruto osnovicu iznad 1.000 €;
- ukidanje obaveze plaćanja doprinosa za obavezno zdravstveno osiguranje (ukidanje stope doprinosa na teret i zaposlenog i poslodavca).

Predloženom reformom, poresko opterećenje na rad u Crnoj Gori, smanjuje se sa sadašnjih 39 %, za sve nivoe dohotka, na 20,4 % za nivo nove minimalne zarade a zatim se progresivno povećava sa rastom zarada do nivoa od 31,3 % za nivo neto zarade od 2.000 € i nadalje u zavisnosti od nivoa zarade.

Predloženom reformom postižu se sljedeći ciljevi:

- ✓ unaprijeđuje se životni standard svih zaposlenih, posebno onih sa najnižim primanjima, što utiče na smanjenje nejednakosti dohotka;
- ✓ smanjuje se poresko opterećenje na rad, čime se stvaraju uslovi za smanjenje "sive ekonomije" na tržištu rada odnosno podstiče formalno zapošljavanje;
- ✓ privredi se smanjuju troškovi rada i time omogućava da dio sredstava preusmjeri na povećanje investicija ili pokrivanje drugih operativnih troškova;
- ✓ sa povećanjem neto zarada, radnici postaju motivisaniji za rad, te za isti ili niži trošak bruto zarade, poslodavac dobija efikasnijeg radnika.

Dakle, program se zasniva na spremnosti države da se odrekne dijela prihoda u korist zaposlenog i poslodavca stvarajući na taj način ambijent za otvaranje novih radnih mjesta i proširenje poreske baze.

Međutim, kako u kratkom roku nije moguće nadoknaditi izgubljene prihode budžeta usljed smanjenja poreskog opterećenja rada, kroz instrumente fiskalne politike: progresivno oporezivanje dohotka i ostvarene dobiti, oporezivanje neprijavljene imovine, smanjenja neformalne ekonomije i druge mjere fiskalne politike kompenzovaće se najveći dio izgubljenih prihoda.

Porezi i doprinosi na zarade u 2022. godini planirani su u ukupnom iznosu od 676,2 mil. € ili 12,7 % projektovanog BDP-a, što je za 60,6 mil. € ili 8,2 % manje u odnosu na naplaćene u 2021. godini. Projektovano smanjenje ove kategorije prihoda posljedica je ukidanja obaveze plaćanja doprinosa za zdravstveno osiguranje na teret zaposlenog i poslodavca, kao i uvođenja neoporezivog dijela zarade. Međutim, na drugoj strani povećanjem minimalne zarade povećava se osnova za obračun ostalih kategorija doprinosa za obavezno socijalno osiguranje, dok se jedan dio prihoda kompenzuje i po osnovu uvođenja progresivnog oporezivanja zarada. Takođe, porezi i doprinosi na zarade projektovani su u skladu sa očekivanim stopama rasta zaposlenosti i zarada, kao i planiranoj naplati ovih kategorija prihoda shodno novom Zakonu o reprogramu poreskog potraživanja. Pored navedenog, pozitivan uticaj na prihode od poreza na dohodak će imati oporezivanje neprijavljenih prihoda, dok će na naplatu doprinosa pozitivno uticati i ukidanje limita godišnjeg iznosa maksimalno plaćenih doprinosa na obavezno socijalno osiguranje.

Porez na dobit pravnih lica u 2022. godini projektovan je u iznosu od 84,3 mil. € ili 1,6 % BDP-a, što je za 9,6 mil. € ili 12,8 % više u odnosu na planirane za 2021. godinu. Procjena ove kategorije prihoda izvršena je na osnovu projektovanog nominalnog rasta BDP-a za 2021.

godinu, kao i očekivanim efektima po osnovu novog Zakona o reprogramu poreskih potraživanja.

Porez na dodatu vrijednost u 2022. godini projektovan je u iznosu od 733,8 mil. € ili 13,8 % BDP-a što je u odnosu na 2021. godinu više za 41,9 mil. € ili 6,1 % i to u skladu sa projekcijama rasta potrošnje domaćinstava i uvoza shodno makroekonomskom scenariju, kao i planiranih efekata po osnovu suzbijanja neformalne ekonomije kroz već implementirani projekat elektronske fiskalizacije, ali i efikasnije kontrole kroz nastavak unaprjeđenja rada inspeksijskih službi. U projekcije su takođe uračunati i efekti po osnovu novog Zakona o reprogramu poreskih potraživanja.

Prihodi od akciza u 2022. godini planirani su u iznosu od 271,0 mil. € ili 5,1 % BDP-a, što je za 22,3 mil. € ili 9,0 % više u odnosu na 2021. godinu prevashodno kao rezultat projektovanog rasta ekonomske aktivnosti.

U 2022. godini projektovan je značajan rast prihoda po osnovu **naknada** u iznosu od 16,5 mil. € ili 15,6 %, prvenstveno usljed implementacije novog zakonskog rješenja u oblasti privređivanja igara na sreću, kojim će se na sveobuhvatan način urediti tržište igara na sreću, ali i efekata po osnovu programa „Ekonomske državljanstva“. Takođe, na rast pomenute kategorije će uticati i jednokratni efekat po osnovu tzv. „digitalne dividende“.

Kategorija **ostali prihodi** će zabilježiti pad u odnosu na 2021. godinu u iznosu od 16,7 mil. € ili 23,6 % usljed činjenice da je u 2021. godini ostvaren značajan iznos po osnovu uplata dobiti državi od kompanija u većinskom vlasništvu države i njihovim zavisnim preduzećima. U 2022. godini se takođe planira efekat po osnovu uplata dobiti državi od kompanija u većinskom vlasništvu države, ali u značajno nižem iznosu nego što je to bio slučaj u 2021. godini.

U srednjem roku, set poreskih reformi omogućava multiplikativni efekat na ekonomske tokove kroz: otvaranje novih radnih mjesta, povećanje potrošnje domaćinstava, smanjenje neformalne ekonomije, što će uticati na stvaranje uslova za povećanje budžetskih prihoda i dugoročnu održivost javnih finansija.

Na drugoj strani, **javna potrošnja** u 2022. godini planirana je u iznosu od 2.442,2 mil. € ili 46,0 % BDP-a i u odnosu na preliminarno ostvarenje za 2021. godinu veća je za 206,0 mil. € ili 9,2 %. Posmatrajući po strukturi, tekuća javna potrošnja planirana je u iznosu od 2.144,8 mil. € ili 40,4 % BDP-a i u odnosu na 2021. godinu veća je za 130,9 mil. € ili 6,5 %.

Rast tekuće javne potrošnje, u najvećoj mjeri, opredjeljuje:

- planirani rast fonda Bruto zarada, pod uticajem rasta zarada zaposlenih u Zdravstvu od 12,5 % u 2022. godini i rast zarada za zaposlene u potrošačkim jedinicama budžeta koji su do sada primali zaradu ispod nivoa nove minimalne zarade;

- transfera za socijalnu zaštitu, kao rezultat planiranog godišnjeg efekta uvođenja dječijeg dodatka za svu djecu do 6 godina, i planiranog efekta izmjena Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti po kojem pravo na dječiji dodatak stiču sva djeca do 18 godina od 1. oktobra 2022. godine;
- usvajanjem Zakona o obeštećenju bivših korisnika naknada za majke sa troje ili više djece, stvoreni su zakonski preduslovi za isplatu prava po ovom osnovu, od 1. aprila 2022. godine;
- usvajanje izmjena Zakona o penzijsko i invalidskom osiguranju, na kraju 2021. godine, kojim je iznos najniže penzije povećan na 200 €;
- otplate obaveza iz prethodnog perioda, u cilju izmirivanja obaveza Fonda za zdravstveno osiguranje iz prethodnog perioda.

Na drugoj strani, u odnosu na 2021. godinu smanjuju se izdaci za isplatu kamata po osnovu duga i sredstva tekuće budžetske rezerve.

Kapitalni budžet planiran je u iznosu od 297,4 mil. € ili 5,6 % i veći je u odnosu na 2021. godinu za 86,6 mil. € ili 41,1 %. Izdaci u okviru kapitalnog budžeta povećavaju se i pored završetka prioritetne dionice Autoputa, pod uticajem nastavka ulaganja u infrastrukturne projekte kako bi se dao podstrek ekonomskom rastu.

Polazeći od planiranih nivoa javnih prihoda i javne potrošnje, u 2022. godini planiran je **deficit javnih finansija** od 264,9 mil. € ili 5,0 % BDP-a, dok je primarni deficit planiran na nivou od 168,6 mil. € ili 3,2 % BDP-a. Istovremeno, planira se ostvarenje suficita tekuće budžetske potrošnje od 32,5 mil. € ili 0,6 % BDP-a.

Otplata duga u 2022. godini iznosiće 311,1 mil. € ili 5,9 % BDP-a, te se ukupna nedostajuća sredstva u 2022. godini projektuju na nivo od 576,8 mil. €, pri čemu će se za finansiranje najvećim dijelom koristiti sredstva depozita obezbijeđenih emitovanjem državnih obveznica na međunarodnom tržištu u decembru 2020. godine. Preostali iznos sredstava odnosi se na već ugovorene kreditne aranžmane namijenjene za finansiranje javnih investicija.

4.4. Srednjoročni budžetski izgledi

Shodno utvrđenom srednjoročnom budžetskom okviru, glavni ciljevi strategije u oblasti javnih finansija su smanjenje deficita javnih finansija do nivoa od 0,6 % BDP-a u 2024. godini, kao i smanjenje javnog duga do nivoa od 69,9 % BDP-a u 2024. godini, uz ostvarenje primarnog suficita u 2024. godini, kao i suficita tekuće budžetske potrošnje u svim godinama projekcije.

Fiskalni okvir (u % BDP-a)		Ostvarenje	Preliminarno	Osnovni scenario			Scenario nižeg rasta		
		2020	2021	2022	2023	2024	2022	2023	2024
Fiskalni pokazatelji	Izvorni javni prihodi	44,6	44,0	41,0	40,9	40,4	41,2	41,1	40,3
	Javna potrošnja	55,7	45,8	46,0	42,7	41,0	47,4	44,5	43,3
	Deficit/Suficit	-11,1	-1,8	-5,0	-1,9	-0,6	-6,2	-3,4	-3,1

	Kamate	2,7	2,4	1,8	1,6	1,4	1,9	1,7	1,5
	Primarni deficit/suficit	-9,0	0,9	-3,2	-0,3	0,8	-4,3	-1,7	-1,5
	Javni dug (% BDP)	105,3	85,5	76,6	73,2	69,9	79,3	78,4	75,7

Pregled mjera fiskalne politike za period 2022-2024. godine:

Mjere usmjerene na kretanje javnih prihoda:

- Smanjenje poreskog opterećenja na rad i povećanje minimalne zarade uticaće na smanjenje javnih prihoda u 2022. godini za 125,0 mil. €;
- Smanjenje zaostalog poreskog duga kroz sprovođenje Zakona o reprogramu poreskih potraživanja će uticati na povećanje javnih prihoda za oko 15,0 mil. € na godišnjem nivou;
- Uvođenjem progresivnog oporezivanja dobiti pravnih lica javni prihodi će u 2023. godini biti uvećani za oko 25,0 mil. €;
- Planiranim markiranjem mineralnih ulja i njihovih derivata doći će do uvećanja javnih prihoda za oko 14,0 mil. € na godišnjem nivou;
- Oporezivanjem razlike između prijavljenih prihoda i uknjižene imovine postići će se pozitivan fiskalni efekat u iznosu od 20,0 mil. € u 2022., kao i 20,0 mil. € u 2023. godini;
- Uvođenjem poreza na podizanje gotovog novca sa poslovnog računa, javni prihodi u 2022. godini biće uvećani za oko 5,0 mil. €;
- Suzbijanje neformalne ekonomije i efikasnije kontrole kroz nastavak unapređenja rada inspeksijskih službi uticaće pozitivno na javne prihode u iznosu od 10,0 mil. € u 2022. godini;
- Implementacijom novog zakonodavnog okvira u oblasti priređivanja igara na sreću stvorice se uslovi za ubiranje dodatnih prihoda na godišnjem nivou za oko 15,0 mil. €;
- Redefinisanjem akcizne politike kroz povećanje akciza na akcizne proizvode očekuje se uvećanje javnih prihoda u 2023. godini, dok je efekat očekivan i u 2024. godini nastavkom usklađivanja shodno akciznim kalendarima.

Mjere usmjerene na kretanje javne potrošnje:

- Rast zarada zaposlenih u Zdravstvu za dodatnih 12,5 % u 2022. godini;
- Uvođenjem dječijeg dodatka za svu djecu do 18 godina dodatna izdvajanja na godišnjem nivou će iznositi oko 24 mil. €;
- Povećanje minimalne penzije utiče na rast socijalnih transfera godišnje u iznosu od 17 mil. €;
- Redovno godišnje usklađivanje penzionih i socijalnih davanja povećava tekuću budžetsku potrošnju;
- Nastavak investicionog ciklusa i nakon završetka izgradnje prioritetne dionice Autoputa, povećava kapitalnu potrošnju i daje podstrek ekonomskom rastu.

Dakle, pored projektovanog rasta ekonomske aktivnosti, na rast prihoda će uticati i implementacija predloženih, prethodno pomenutih mjera poreske politike koja će obezbijediti proširenje poreske baze usljed smanjenja neformalne ekonomije.

Prihodi po osnovu poreza na dodatu vrijednost prosječno godišnje će rasti po stopi od 8,0 %, uz stabilno učešće u procentu BDP-a od oko 14,0 %, prevashodno kao rezultat projektovanog rasta ekonomske aktivnosti, kao i planiranih efekata po osnovu suzbijanja neformalne ekonomije kroz već implementirani projekat elektronske fiskalizacije, ali i efikasnije kontrole kroz nastavak unaprjeđenja rada inspeksijskih službi.

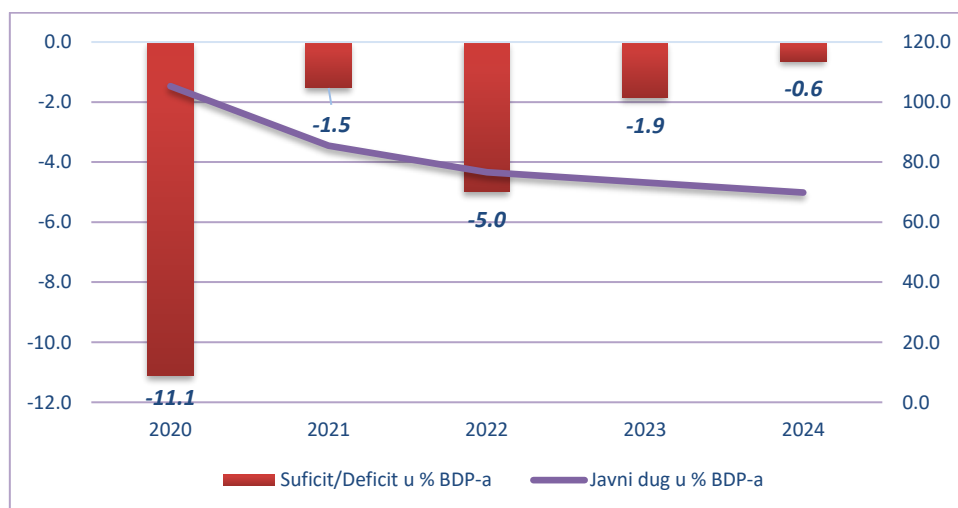
U periodu 2023-2024. godine prihodi od akciza će prosječno godišnje rasti po stopi od 9,9 % zbog nastavka sprovođenja redefinisane akcizne politike, kao i pojačanog inspeksijskog nadzora.

Nakon projektovanog pada u 2022. godini usljed ukidanja doprinosa za zdravstveno osiguranje i uvođenje neoporezivog dijela zarade, porezi i doprinosi na zarade će prosječno godišnje rasti po stopi od 3,8 % u periodu 2023-2024. godine.

Javna potrošnja bilježi rast u posmatranom periodu i kreće se od 2.422,5 mil. € ili 42,7% BDP-a u 2023. godini do 2.466,4 mil. € ili 41,0 % u 2024. godini prevashodno kao rezultat uvećanja sredstava za Kapitalni budžet.

Kretanje javne potrošnje u periodu 2023-2024. godine karakteriše kontrolisani rast tekuće potrošnje kroz ostvarenje primarnog cilja, a to je smanjenje tzv. „neproduktivnih rashoda“. Na drugoj strani, mandatorni rashodi će bilježiti rast pod uticajem rastva socijalnih transfera.

U posmatranom periodu, značajna sredstva će biti obezbijedena za Kapitalni budžet, a sve u cilju podsticanja ekonomskog rasta kroz investiranja u infrastrukturne i druge značajne razvojne projekte.

Shodno kretanjima prihoda i rashoda, u 2023. očekuje se ostvarenje deficita javnih finansija na nivou od 104,9 mil. € ili 1,9 % BDP-a, dok se u 2024. godini očekuje smanjenje deficita javnih finansija na nivo od 38,5 mil. € ili 0,6 % BDP-a.

U ovom periodu projektuje se ostvarivanje suficita tekuće potrošnje, kao i ostvarivanje primarnog suficita javnih finansija u 2024. godini, čime se stvaraju uslovi za nastavak opadanja javnog duga.

Godišnji BDP (u mil. €)	4.881,3		5.306,4		5.669,0		6.008,5		5.154,8		5.448,7		5.697,8	
	preliminarno		osnovni scenario						scenario nižeg rasta					
Procjena javnih finansija za 2021-2024. godine	2021		2022		2023		2024		2022		2023		2024	
	mil. €	% BDP	mil. €	%	mil. €	% BDP	mil. €	%	mil. €	%	mil. €	% BDP	mil. €	%
Javni prihodi, od čega:	2.149,6	44,0	2.177,3	41,0	2.317,7	40,9	2.428,0	40,4	2.121,7	41,2	2.239,4	41,1	2.295,3	40,3
Porez na dohodak	182,3	3,7	191,1	3,6	200,7	3,5	192,5	3,2	184,5	3,6	191,5	3,5	179,2	3,1
Porez na dodatu vrijednost	691,9	14,2	733,8	13,8	797,7	14,1	856,8	14,3	709,9	13,8	769,2	14,1	798,7	14,0
Akcize	248,7	5,1	271,0	5,1	309,0	5,5	327,1	5,4	266,9	5,2	299,6	5,5	310,7	5,5
Lokalni porezi	89,3	1,8	91,5	1,7	92,8	1,6	94,2	1,6	88,5	1,7	90,8	1,7	90,9	1,6
Doprinosi	554,5	11,4	485,1	9,1	506,3	8,9	536,8	8,9	473,6	9,2	486,1	8,9	504,6	8,9
Javna potrošnja, od čega:	2.224,4	45,8	2.442,2	46,0	2.422,5	42,7	2.466,4	41,1	2.440,7	47,4	2.422,0	44,5	2.468,9	43,3
Bruto zarade	581,3	12,0	598,1	11,3	601,0	10,6	609,0	10,1	599,6	11,6	602,5	11,0	611,0	10,7
Kamate	117,8	2,4	96,3	1,8	90,1	1,6	86,4	1,4	96,3	1,9	90,1	1,7	86,4	1,5
Transferi za socijalnu zaštitu	568,3	11,6	652,6	12,1	703,0	12,4	712,0	11,9	652,6	12,7	703,0	12,9	712,0	12,5
Kapitalni budžet	210,4	4,3	297,4	5,6	275,3	4,9	315,7	5,3	298,4	5,8	277,3	5,1	320,7	5,6
Transferi institucijama, pojedincima, NVO i javnom sektoru	306,3	6,3	318,5	6,0	315,3	5,6	309,1	5,1	318,5	6,2	315,3	5,8	309,1	5,4
Suficit/deficit	-74,8	-1,8	-265,0	-5,0	-104,9	-1,8	-38,5	-0,6	-319,0	-6,2	-182,7	-3,4	-173,6	-3,0
Primarni suficit/deficit	43,0	0,6	-168,6	-3,2	-14,8	-0,3	48,0	0,8	-222,7	-4,3	-92,6	-1,7	-87,1	-1,5
Otplata duga	454,9	9,3	311,1	5,9	273,1	4,8	372,9	6,2	311,1	6,0	273,1	5,0	374,9	6,5
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	0,6	0,0	0,7	0,0	0,7	0,0	0,7	0,0	0,7	0,0	0,7	0,0	0,7	0,0
Finansiranje, od čega:	530,3	11,1	576,8	10,9	378,7	6,7	412,0	6,9	630,9	12,2	456,5	8,4	549,1	9,6
Zaduživanje u inostranstvu	169,0	2,25	174	3,3	210,7	3,7	299,4	5,0	174	3,4	280,9	5,2	299,4	5,2
Zaduživanje u državi	8,0	0,2	8	0,2	158	2,8	108	1,8	8	0,2	158	2,9	108	1,9
Korišćenje depozita	331,3	8,3	372,8	7,0	-12,1	-0,2	-17,4	-0,3	426,9	8,3	-4,5	-0,1	119,7	2,1-

4.5 Strukturni bilans (ciklična komponenta deficita, jednokratne i privremene mjere, fiskalni stav)

Ciklično prilagođeni bilans pokazuje stvarne disbalanse javne potrošnje, a odnosi se na stvarni suficit/deficit u odnosu na BDP, koji bi prevladao ukoliko bi ekonomija rasla na nivou potencijala. Izračunava se kao razlika između suficita/deficita kao učešća u BDP-u i procijenjene ciklične komponente.

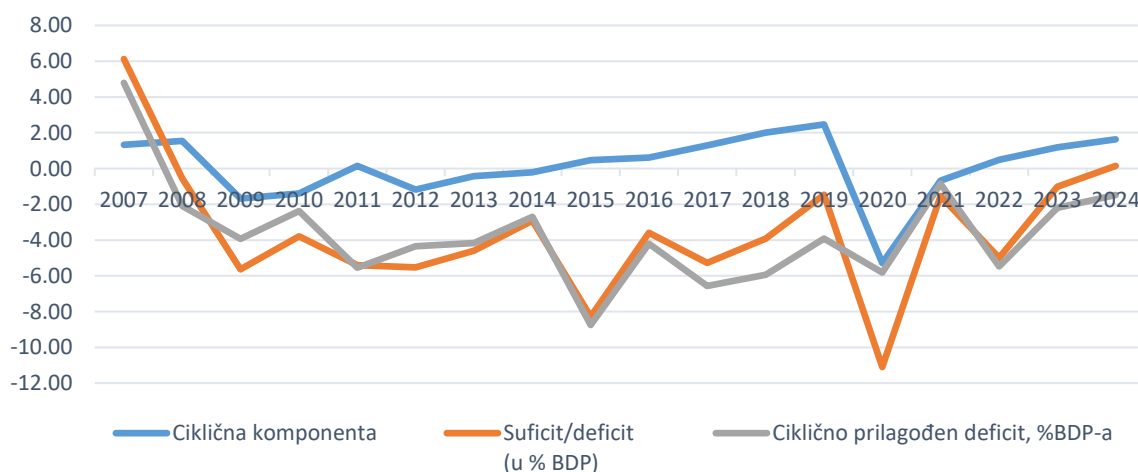
Ciklična komponenta je izračunata na osnovu metode koju koristi Evropska komisija, a sprovodi se kroz dva koraka i to:

1. Ocjena output gap-a kao pokazatelja privrednog ciklusa;
2. Procjena elastičnosti javnih prihoda i javnih rashoda u odnosu na gap;

Vrijednosti potencijalne stope rasta, i potencijalnog BDP-a i output gap-a neophodnih za kalkulaciju, predstavljene su poglavlju 3 - Maroekonomski okvir.

U drugom koraku su procijenjeni koeficijenti elastičnosti pojedinih kategorija prihoda: indirektni porezi, porez na dohodak, porez na dobit i doprinosi. Svaka od navedenih kategorija prvo se uzima u odnosu na relevantu osnovicu, kao što je npr. kod poreza na dohodak uzeta kao osnovica kategorija plate i doprinosi zaposlenih iz procijenjenog prihodnog metoda izračuna BDP-a, pa se zatim množenjem sa ponderom (učešće pojedine kategorije prihoda u ukupnim prihodima), dobija elastičnost ove komponente prihoda u odnosu na output gap.

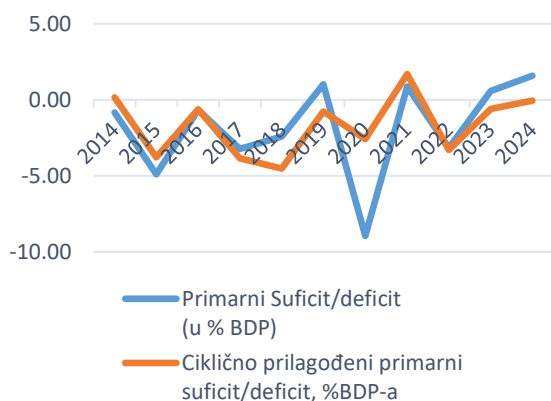
Grafik 4.5.1: Kretanje suficita/deficita, ciklične komponente i ciklično prilagođenog deficita

Množenjem koeficijenata elastičnosti pomenutih kategorija prihoda sa učešćem ukupnih prihoda u BDP-u dobija se parametar osjetljivosti prihoda, a ujedno i parametar osjetljivosti

bilansa javnih finansija, jer je koeficijent elastičnosti rashoda približno jednak 0. Kategorija rashoda za koji je urađen izračun elastičnosti je rashodi za nezaposlene, ali kada se uzme u obzir jako nisko učešće pomenutih rashoda u ukupnim rashodima dobije se da je ukupni parametar osjetljivosti rashodne strane budžeta jednak 0.

Grafik 4.5.2: Kretanje primarnog suficita/deficita

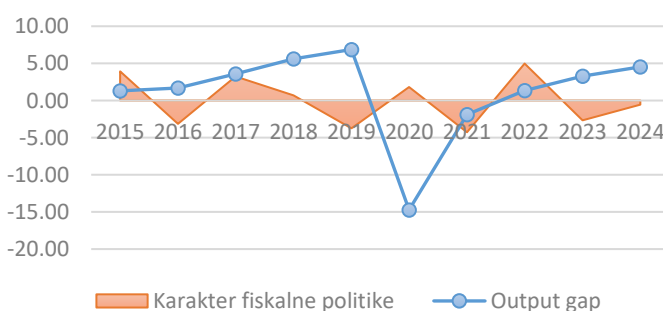
Parametar osjetljivosti suficita/deficita u odnosu na proizvodni jaz ocijenjena je na 0,36. Rezultati modela su ograničeni zbog specifičnosti zemlje i čestih promjena mjera fiskalne politike, dužine vremenske serije korišćene u ocjeni elastičnosti, promjene metodologije, ali odražavaju suštinska kretanja strukturne i ciklične komponente balansa javnih finansija. Takođe, urađena je i kalkulacija ciklično prilagođenog primarnog bilansa (suficit/deficit bez kamata), koji je

dodatno umanjen za jednokratnu naplatu prihoda i jednokratnih rashoda.

Predznak kategorije godišnje promjene ciklično prilagođenog primarnog sufita/deficita, označava fiskalnu poziciju i govori o karakteru fiskalne politike u određenoj godini. Pozitivne vrijednosti na grafiku 4.5.3 predstavljaju ekspanzivnu, dok negativne vrijednosti predstavljaju restriktivnu fiskalnu politiku.

Pozitivan output gap u periodu od 2017 - 2019. godine, uzrokovan prije svega inteziviranjem radova na prioritetnoj dionici Autoputa Bar - Boljare, ali i snažnom investicionom aktivnošću u privatnom sektoru, omogućilo je sprovođenje mjera fiskalne konsolidacije. Međutim, kao što se na grafiku 4.5.3 može vidjeti u 2017. godini označen je karakter snažne ekspanzivne politike uprkos sprovođenju mjera fiskalne konsolidacije, što je rezultat prije svega troškova izgradnje Autoputa. Isključivanjem troškova izgradnje Autoputa, primjetno je sprovođenje restriktivne politike u 2017. godini, a što je opredijelilo i karakter politike u narednom periodu.

Grafik 4.5.3: Karakter fiskalne politike

Nakon ekspanzivne fiskalne politike vođene tokom 2020. godine, usljed potrebe pružanja pomoći građanima i privredi kroz sprovođenje socio-ekonomskih mjera podrške u cilju ograničavanja negativnih posljedica pandemije virusa COVID-19, u 2021. godini vođena je

restriktivna fiskalna politika, što je prevashodno rezultat smanjenja tzv. „neproduktivnih rashoda“. Dakle, i pored činjenice da su u 2021. godini donešena dva izdašna paketa mjera u cilju saniranja posljedica pandemije, potrošnja je smanjena, dok je sa druge strane usljed snažnog oporavka ekonomske aktivnosti, naplata prihoda oporavljena. Na grafiku 4.5.3. se može vidjeti i blago negativan output gap u 2021. godini što ukazuje na značajan oporavak, a samim tim i približavanje ekonomije njenom potencijalu.

Sa druge strane, u 2022. godini će se usljed planiranog sprovođenja programa „Evropa sad!“, kao i većih ulaganja kroz Kapitalni budžet voditi ekspanzivna politika. U 2022. godini rastom ekonomije iznad potencijala, predviđa se potpuni oporavak javnih prihoda, odnosno vraćanje na nivo prije izbijanja pandemije. U 2023. i 2024. godini uz novi investicioni ciklus, ekonomija će nastaviti da raste iznad potencijala, što će uz kontrolisani rast tekuće potrošnje obezbijediti vođenje restriktivne politike. Pozitivan output gap i restriktivna politika ukazuju na kontraciklični odnosno stabilizacioni karakter fiskalne politike.

4.6 Nivoi i trendovi zaduživanja, analiza operacija “ispod crte” i prilagođavanja tokova i stanja

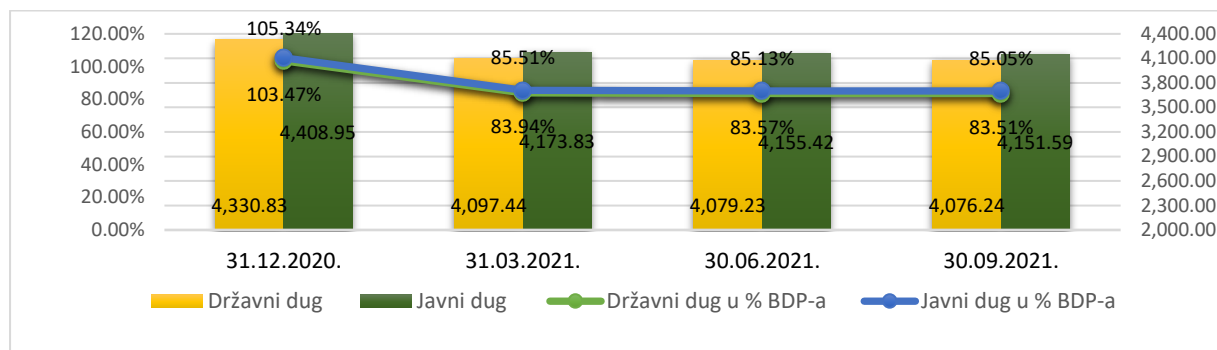
4.6.1 Državni i javni dug tokom 2020. godine

Ukupan javni dug Crne Gore na dan 31.12.2020. godine, iznosio je 4.408,95 miliona eura, odnosno 105,34 % BDP-a⁵, i obuhvata državni dug koji je iznosio 4.330,83 miliona eura, odnosno 103,47 % BDP-a, i dug lokalne samouprave koji je iznosio 78,12 miliona eura, odnosno 1,87 % BDP-a.

Depoziti Ministarstva finansija i socijalnog staranja, koji uključuju i 38.477 unci zlata, i depoziti lokalne samouprave, na kraju 2020. godine, iznosili su ukupno 909,68 miliona eura, od čega su depoziti Ministarstva finansija i socijalnog staranja iznosili 872,43 miliona eura, dok su depoziti lokalne samouprave iznosili 37,25 miliona eura. Neto javni dug Crne Gore na dan 31.12.2020. godine, uključujući depozite Ministarstva finansija i socijalnog staranja i lokalne samouprave, iznosio je 3.499,27 miliona eura, odnosno 83.60 % BDP-a.

⁵Prema podacima Monstata, vrijednost BDP-a za 2020. godinu iznosi 4.185.6 miliona eura

Grafik 1: Državni i javni dug Crne Gore u mil. €

Dug prikazan na grafiku ne uključuje depozite Ministarstva finansija i socijalnog staranja i depozite lokalne samouprave.

Prema Zakonu o budžetu za 2021. godinu, nedostajuća sredstva iznosila su 611,9 miliona eura. Imajući u vidu da je država Crna Gora, u decembru 2020. godine, emitovala euroobveznice u iznosu od 750 miliona eura, koje su obuhvaćene depozitima na kraju 2020. godine, dodatna zaduživanja za potrebe finansiranja budžeta nisu bila potrebna. Nova zaduživanja realizovana su samo za potrebe započetih infrastrukturnih i razvojnih projekata, odnosno aranžmana. S tim u vezi, realizovana su povlačenja iz kredita kod Exim Kina banke za potrebe projekta izgradnje prioritetne dionice Smokovac - Uvač - Mateševo. Tokom tri kvartala 2021. godine iz kredita sa Exim Kina bankom, povučena su kreditna sredstva u iznosu od 33,45 miliona eura (38,98 miliona USD). Do kraja 2021. godina planirano je da se povuče još oko 17,00 miliona eura iz navedenog kredita (odnosno 20 miliona USD), dok je planirano da se u toku 2022. godine povuče dodatnih oko 65 miliona eura (odnosno 75 miliona USD), koji uključuje prvu polovinu garantnog depozita od 17,2 miliona eura (23,6 miliona USD). U skladu sa Ugovorom o izvođenju građevinskih radova na prioritetnoj dionici auto-puta, druga polovina garantnog depozita od oko 17,2 miliona eura (oko 23,6 miliona USD), bi trebalo da bude isplaćena nakon isteka garantnog roka, odnosno dvije godine nakon završetka građevinskih radova.⁶ Takođe, realizovano je povlačenje druge tranše iz kredita zaključenog sa Evropskom komisijom u iznosu od 30 miliona eura, kao i povlačenje iz kredita sa Bankom za razvoj Savjeta Evrope (CEB), za Projekat podrške crnogorskim mikro, malim i srednjim preduzećima, pogođenim COVID-om 19, u iznosu od 30 miliona eura. Za realizaciju projekata u oblasti komunalnih djelatnosti, energetske efikasnosti, razvoja poljoprivrede, reforme poreske administracije, unapređenja putne infrastrukture, nabavku vojne opreme i slično u toku tri kvartala 2021. godine povučeno je oko 30,51 miliona eura.

⁶ Iznosi prikazani u eurima, a koji se odnose na realizovana i planiranja povlačenja iz kredita sa Exim Kina bankom za auto-put, prikazani po srednjem kursu EUR/USD na dan 30.09.2021. godine, obavljenom od strane CBCG.

Kretanje spoljnog i domaćeg duga, kao i duga lokalne samouprave u mil. eura po kvartalima 2021. god

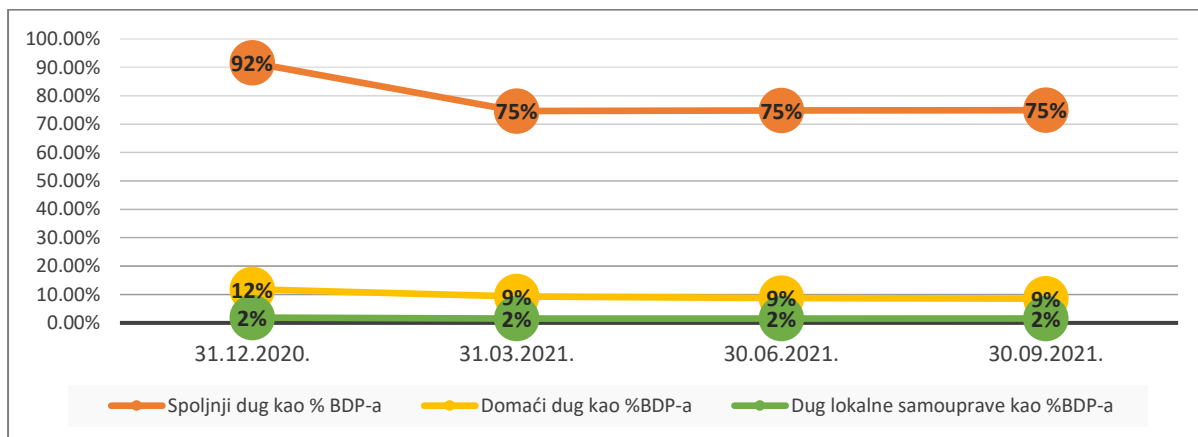
Godina	Spoljni dug	Domaći dug	Državni dug	Dug lokalne samouprave	Javni dug
31.12.2020.	3.835,27	495,56	4.330,83	78,12	4.408,95
31.03.2021.	3.642,68	454,76	4.097,44	76,39	4.173,83
30.06.2021.	3.652,60	426,63	4.079,23	76,19	4.155,42
30.09.2021.	3.658,88	417,36	4.076,24	75,35	4.151,59

Državni dug Crne Gore na dan 30.09.2021. godine, iznosi 4.076,24 miliona eura, ili 83,51 % BDP-a procijenjenog za 2021. godinu⁷. U odnosu na kraj 2020. godine, došlo je do smanjenja državnog duga za 254,59 miliona eura, prvenstveno usled otplate duga po osnovu Euroobveznica emitovanih 2016. godine u iznosu od 227,45 miliona eura.

Unutrašnji dug se smanjio za oko 78,2 miliona eura, u odnosu na kraj 2020. godine, između ostalog usled otplate kredita kod poslovnih banaka, u iznosu od 28,64 miliona eura, kao i otplate državnih zapisa u iznosu od 15 miliona eura.

Imajući u vidu gore navedeno, javni dug na 30.09.2021. godine, prema preliminarnim podacima Ministarstva finansija i socijalnog staranja iznosi 4.151,59 miliona eura ili 85,05 % BDP-a procijenjenog za 2021. godinu.

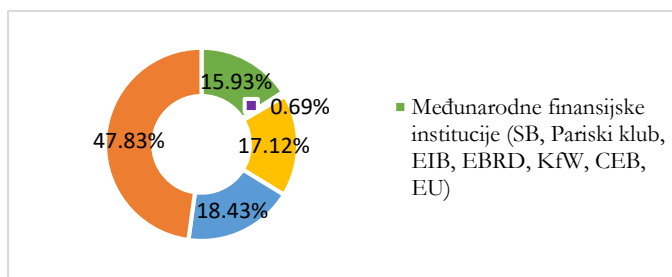
Grafik 2: Kretanje spoljnog, domaćeg duga i duga lokalne samouprave u % BDP-a

Za tabelu 1 i grafik 2 prikazani su podaci o dugu na dan 30.09.2021. godine, prema preliminarnim podacima Ministarstva finansija i socijalnog staranja.

Za tabelu 1 i grafik 2 prikazani su podaci o dugu lokalne samouprave na dan 30.09.2021. godine, prema projekcijama Ministarstva finansija i socijalnog staranja.

⁷ Prema sadašnjim projekcijama Ministarstva finansija i socijalnog staranja, vrijednost BDP-a za 2021. godinu, iznosiće 4.881.3 miliona eura.

Grafik 3: Struktura spoljnog duga prema kreditorima na 30.09.2021. godine

Kada govorimo o strukturi dugovanja prema rezidentima, najveći iznos duga odnosi se na obaveze po osnovu kredita kod poslovnih banaka u iznosu od 145,71 miliona eura, dok se u strukturi spoljnog duga izdvaja dug po osnovu euroobveznica u iznosu od 1.750,00

miliona eura.

Tabela 2: Najveća dugovanja na 30.09.2021. godine⁸

Dugovanja prema rezidentima	iznos u mil. €	Dugovanja prema nerezidentima	iznos u mil. €
Kredit kod poslovnih banaka	145,71	Eurobond	1.750,00
Domaće obveznice	142,44	Kineska Exim banka	674,29 ⁹
Obaveze po osnovu obeštećenja	80,22	Sindicirani zajmovi PBG 1 i PBG 2	500,00
Pravna lica i privredna društva	36,81	Međunarodna banka za obnovu i razvoj (IBRD)	186,97
Stara devizna štednja	10,29	Evropska Investiciona Banka (EIB)	104,58

Do 30.09.2021. godine, izvršena je otplata duga po osnovu glavnice, rezidentima i nerezidentima, u ukupnom iznosu od 400,23 miliona eura, i otplata duga iz ranijeg perioda u iznosu od 0,2 miliona eura. Otplata po osnovu kamate, rezidentima i nerezidentima, iznosila je ukupno 78,78 miliona eura.

⁸ Prema kursu na dan 30.09.2021. godine.

⁹ Imajući u vidu da je zaključena hedžing transakcija za kreditni aranžman sa Exim Kina bankom na period od 14 godina, sa obaveznim prekidom nakon 2 godine, od momenta realizacije transakcije do isteka druge godine stanje hedžovanog duga prema Exim Kina banci izražavaće se po ugovorenom kursu od EUR/USD 1,18, dok će se nehedžovani dio prikazivati po srednjem kursu CBCG na dan izveštavanja.

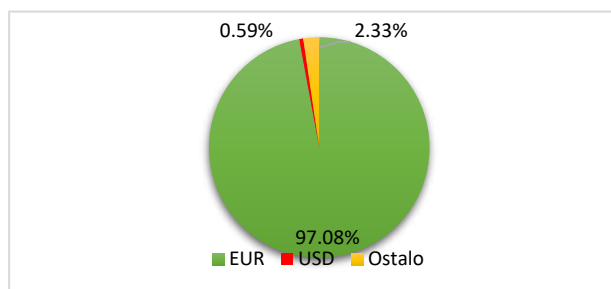
Tabela 3: Servisiranje državnog duga do 30.09.2021. godine

Budžetska pozicija	
Otplata glavnice rezidentima	70,34
Otplata glavnice nerezidentima	329,89
Ukupna otplata glavnice	400,23
Ukupna otplata obaveza iz prethodnih godina*	0,20
Otplata kamate rezidentima	8,76
Otplata kamate nerezidentima	70,02
Ukupna otplata kamate	78,78
UKUPNO	479,21

*Nije uključena otplata po osnovu sudskih presuda

Valutna i kamatna struktura državnog duga

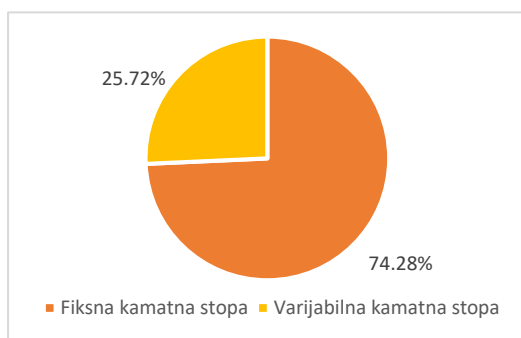
Grafik 4: Valutna struktura državnog duga 30.09.2021. godine

Na osnovu stanja državnog duga na kraju trećeg kvartala 2021. godine, oko 97,08 % iznosa državnog duga izraženo je u domaćoj valuti, odnosno eurima, tako da se u ovom trenutku ne očekuju negativni efekti valutnog rizika koji bi se mogli značajnije odraziti na kretanje državnog duga.

Potrebno je napomenuti da je Država Crna Gora preduzela radnje u cilju rješavanja pitanja valutnog rizika vezanog za dolarski kreditni aranžman sa kineskom Exim bankom u iznosu od 944 miliona USD, koji je zaključen 2014. godine za potrebe finansiranja izgradnje prioritete dionice autoputa Bar-Boljare. Naime, Ministarstvo finansija i socijalnog staranja sprovelo je hedžing transakciju sa četiri renomirane svjetske banke. Tom prilikom izvršena je konverzija postojećeg dolarskog duga sa Exim Kina bankom, u iznosu od oko 818 miliona USD, prema ugovorenom kursu EUR/USD od oko 1,18, i dogovorena je prosječna ponderisana fiksna eurska kamatna stopa od 0,88 %. Sprovedena transakcija uticala je na poboljšanje valutne strukture državnog duga u odnosu na kraj prvog kvartala 2021. godine. Naime, na kraju trećeg kvartala 2021. godine valutnu strukturu karakteriše učešće duga u eurima od 97,08 %, učešće duga u USD od 0,59 % i učešće ostalih valuta od 2,33 % u ukupnom državnom dugu, dok je na kraju prvog kvartala 2021. godine učešće duga u eurima bilo 80,53 %, a učešće duga u USD 17,08 %. ¹⁰

¹⁰Hedžing transakcija za kreditni aranžman sa Exim Kina bankom zaključena je na period od 14 godina, sa obaveznim prekidom nakon 2 godine, od momenta realizacije transakcije do isteka druge godine stanje hedžovanog duga prema Exim Kina banci izražavaće se po ugovorenom kursu od EUR/USD 1,18, dok će se nehedžovani dio prikazivati po srednjem kursu CBCG na dan izveštavanja.

Grafik 5: Kamatna struktura državnog duga na 30.09.2021.godine

Kada govorimo o riziku promjene kamatnih stopa, evidentno je da u ukupnom državnom dugu, preovladava zaduženje sa fiksnom kamatnom stopom, stoga je rizik rasta obaveza po ovom osnovu nizak. U svakom slučaju, kretanje varijabilnih kamatnih stopa je potrebno pratiti, imajući u vidu da je EURIBOR do sada imao negativnu vrijednost, što ne znači da će to biti slučaj i u budućnosti.

Osim prethodno pomenute valutne strukture, realizacija hedžing aranžmana će značajno uticati na poboljšanje prosječne ponderisane kamatne stope na kraju 2021. godine, imajući u vidu da je dolarska kamatna stopa na kreditni aranžman sa Exim Kina bankom, zahvaljujući hedžing transakciji, pretvorena u fiksnu eursku kamatnu stopu od 0,88 %. Na poboljšanje ovog parametra uticaće i činjenica da je Crna Gora u martu 2021. godine otplatila eurobveznice emitovane 2016. godine u ukupnom iznosu od 227 miliona eura, za koju je godišnja kamatna stopa iznosila čak 5,75 %. Imajući u vidu da su za obračun konačne prosječne ponderisane kamatne stope potrebni godišnji podaci, u ovom trenutku nije moguće prikazati koliko će tačno iznositi prosječna kamatna stopa za 2021. godinu, ali je sigurno da će u odnosu na kraj 2020. godine, kada je iznosila 2,7 %, biti značajno poboljšana.

Agencije za kreditni rejting "Standard&Poors" i "Moody's" u izvještajima u 2020. godini potvrdile su ocjene za Crnu Goru B+/B, odnosno B1, uz stabilne izgleda zemlje. Međutim, rejting agencija Standard and Poor's (S&P) u maju 2020. godine objavila je vanrednu procjenu kreditnog rejtinga na globalnom nivou, kada je izmijenjen izgled kreditnog rejtinga za oko 40 zemalja, između ostalog i za Crnu Goru i kada je izgled rejtinga promijenjen iz stabilnog u negativni, uz očuvanje ocjene B+. U martu 2021. godine objavljen je poslednji zvanični izvještaj agencije za kreditni rejting "Standard & Poor's" u kojem je kreditni rejting Crne Gore snižen, sa B+ na B, sa stabilnim izgledima.

Upravljanje dugom tokom 2021. godine

Uzevši u obzir da su sredstva finansiranja za 2021. godinu obezbijeđena u decembru 2020. godine, Ministarstvo finansija i socijalnog staranja je tokom 2021. godine imalo više prostora da se usmjeri na optimizaciju portfolija duga i otklanjanje rizika od kojih zavisi održivost javnog duga na duži rok. Ovdje se u prvom redu misli na rješavanje pitanja valutnog rizika vezanog za dolarski kreditni aranžman sa kineskom Exim bankom u iznosu od 944 miliona USD koji je zaključen 2014. godine za potrebe finansiranja izgradnje prioritetne dionice autoputa Bar-Boljare.

Na kraju prvog kvartala 2021. godine valutnu strukturu državnog duga karakterisalo je učešće duga u USD u iznosu od 17,08 %, učešće duga u eurima u iznosu od 80,53 %, dok učešće ostalih valuta u ukupnom državnom dugu iznosi 2,39 %. Dolarski iznos se, u najvećoj mjeri, odnosi na pomenuti kredit sa kineskom Exim bankom.

Ministarstvo je, u aprilu 2021. godine, obnovilo pregovore sa renomiranim komercijalnim bankama (započete još 2019. godine), u cilju finalizacije ISDA ugovora, kao pravnog osnova za realizaciju transakcija sa finansijskim derivatima tzv. hedžing. ISDA sporazumi su zaključeni krajem juna/početkom jula 2021. godine.

Istovremeno, početkom juna 2021. godine Ministarstvo je pokrenulo pregovore sa bankama u cilju definisanja uslova za zaključenje hedžing aranžmana, da bi početkom jula 2021. godine pregovori bili okončani, a transakcija zaključena sa četiri banke. Tom prilikom “hedžovano” je 818 miliona USD (riječ je o iznosu ukupno povučenih sredstava kredita do jula 2021. godine) putem unakrsnog valutnog svopa, koji podrazumijeva razmjenu eurskih i dolarskih gotovinskih tokova između banaka i Ministarstva. Transakcija je zaključena na period od 14 godina po prosječnoj eurskoj fiksnoj kamatnoj stopi od 0,88 % i prosječnom ugovorenom deviznom kursu EUR/USD 1,18. Važno je naglasiti da su svi bankarski troškovi za ovu transakciju uključeni u pomenutu eurisku kamatnu stopu, koja predstavlja cijenu izloženosti banaka prema Crnoj Gori.

Na ovaj način ispunjen je cilj Ministarstva tj. da se do početka otplate kredita sa kineskom Exim bankom (do 21. jula 2021. godine) smanji valutni rizik. Procjenjuje se da će zahvaljujući ovom aranžmanu biti ostvarena godišnja ušteda od oko 8 miliona eura, što je kod prve polugodišnje otplate i potvrđeno jer je ostvarena ušteda od oko 4 miliona eura. Naime, Crna Gora uplatila je bankama 27,79 miliona eura po osnovu glavnice i kamate, dok su banke iz hedžing aranžmana državi platile ukupno 37,34 miliona USD, koje je Ministarstvo prosljedilo kineskoj Exim banci na ime izmirenja dospjelih obaveza. Da nije urađen hedžing, potreban iznos od 37,34 miliona USD bi bilo kupljen po tekućem kursu EUR/USD i iznosio bi oko 31,71 miliona eura.

Osnovni scenario kretanja državnog duga u periodu 2022-2024

Prema Zakonu o budžetu za 2022. godinu, nedostajuća sredstva za narednu godinu iznose oko 560 miliona eura.

Imajući u vidu da je Država emitovala euroobveznice na međunarodnom tržištu u iznosu od 750 miliona eura u decembru 2020. godine, a za potrebe finansiranja budžeta i otplatu duga u 2021. i 2022. godini, kao i snažan ekonomski oporavak tokom 2021. godine, Ministarstvo finansija i socijalnog staranja postiglo je značajan nivo depozita na kraju 2021. godine koji će biti korišćeni za finansiranje nedostajućih sredstava u 2022. godini. Od navedenog iznosa nedostajućih sredstava, planirano je da oko 70 miliona eura bude obezbijeđeno novim

zaduživanjem, dok će preostali iznos biti pokriven iz depozita. Pored navedenog, na povećanje zaduženja uticaće i povlačenja kreditnih sredstava za realizaciju započetih razvojnih projekata.

Projekcija kretanja duga u periodu 2022-2024. godine može biti prikazana na sledeći način.

Tabela 4: Kretanje državnog i javnog duga za period 2021 - 2024 u mil. € - osnovni scenario

Godina	2021	2022	2023	2024
BDP	4.881,30	5.306,40	5.669,00	6.008,50
Unutrašnji dug	425,00	385,10	498,61	470,61
Spoljni dug	3.670,00	3.602,78	3.575,18	3.649,31
Ukupno državni dug	4.095,00	3.987,88	4.073,79	4.119,92
Ukupno državni dug %BDP-a	83,89	75,15	71,86	68,57
Dug lokalne samouprave*	78,12	78,12	78,12	78,12
Ukupno javni dug**	4.173,12	4.066,00	4.151,91	4.198,04
Ukupno javni dug % BDP-a	85,49	76,62	73,24	69,87

*Iznos duga lokalne samouprave je prema projekcijama Ministarstva finansija i socijalnog staranja

**Dug prikazan u tabeli ne uključuje depozite Ministarstva finansija i socijalnog staranja i depozite lokalne samouprave.

Scenario nižeg rasta

Ukoliko dođe do usporavanja ekonomskog rasta i smanjenja nivoa prihoda, u skladu sa scenarijom nižeg rasta, doći će i do trenda rasta javnog duga u srednjem roku. Smanjenje prihoda, i stagnacija u rastu investicija, dovešće do potrebe za dodatnim zaduživanjem, kako bi se obezbijedio nedostatak sredstava za finansiranje deficita.

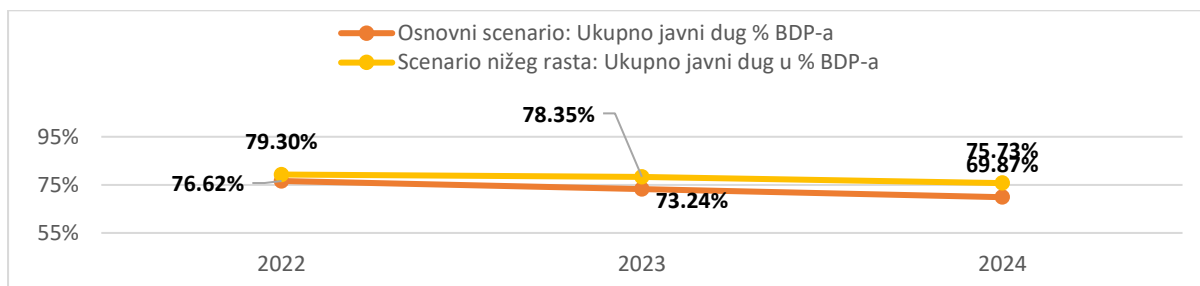
Tabela 5: Kretanje duga za period 2021 - 2024 u mil. € - scenario nižeg rasta

Godina	2021	2022	2023	2024
BDP	4.881,30	5.154,80	5.448,70	5.697,80
Unutrašnji dug	425,00	385,10	498,61	470,61
Spoljni dug	3.670,00	3.624,78	3.692,18	3.766,31
Ukupno državni dug	4.095,00	4.009,88	4.190,79	4.236,92
Ukupno državni dug %BDP-a	83,89	77,79	76,91	74,36
Dug lokalne samouprave*	78,12	78,12	78,12	78,12
Ukupno javni dug**	4.173,12	4.088,00	4.268,91	4.315,04
Ukupno javni dug % BDP-a	85,49	79,30	78,35	75,73

*Iznos duga lokalne samouprave je prema projekcijama Ministarstva finansija i socijalnog staranja

**Dug prikazan u tabeli ne uključuje depozite Ministarstva finansija i depozite lokalne samouprave

Grafik 6: Uporedni prikaz kretanja javnog duga u osnovnom i scenariju nižeg rasta kao % BDP-a 2022 - 2024

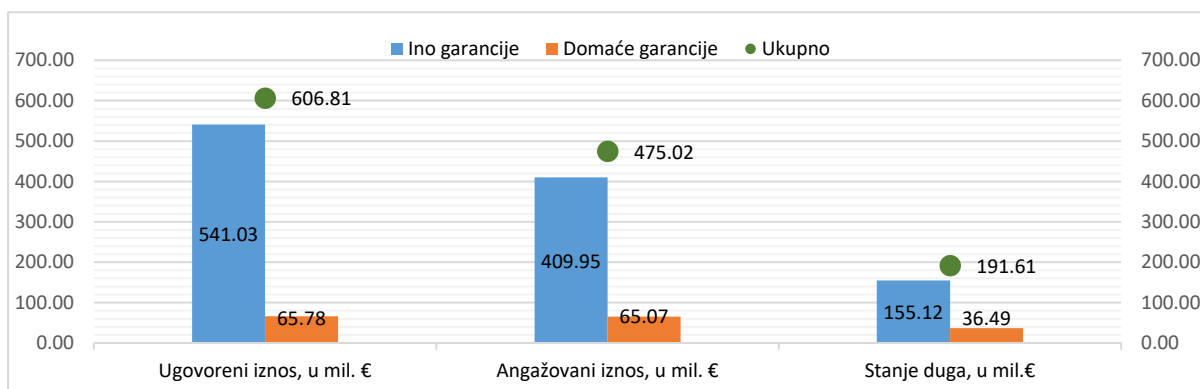
Državne garancije

Ugovoreni iznos izdatih državnih garancija, na 30.09.2021. godine, iznosi oko 606,81 miliona eura. Od ovog iznosa, angažovana sredstva iznose oko 475,02 miliona eura. Preliminarno stanje duga na 30.09.2021. godine, po garancijama izdatim domaćim i ino kreditorima, iznosi 191,61 miliona eura, što predstavlja 3,92 % BDP-a.

Angažovani iznos garancija koje je Vlada Crne Gore izdala za zajmove kod ino kreditora iznosi oko 541,03 miliona eura, dok je stanje duga po istim 155,12 miliona eura ili 3,18 % BDP-a.

Angažovani iznos garancija koje je Vlada Crne Gore izdala za zajmove kod domaćih kreditora iznosi oko 65,78 miliona eura na kraju 2021. godine, dok je stanje duga po istim 36,49 miliona eura ili 0,75 % BDP-a. Najveći dio postojećih domaćih garancija čine garancije izdate za lokalnu samoupravu za realizaciju sanacionih planova, čije stanje duga, na 30.09.2021. godine, iznosi 20,44 miliona eura.

Grafik 7: Stanje državnih garancija na 30.09.2021.

U toku 2021. godine Crna Gora nije izdala nove državne garancije.

Garancije koje su izdate u prethodnih nekoliko godina najvećim dijelom se odnose na kredite kojima su realizovani različiti infrastrukturni projekti, putevi, željeznice, vodovod i kanalizacija, električna energija, podrška razvoju malih i srednjih preduzeća i sl.

Zaključivanje novih državnih garancija predviđeno je novim Zakonom o budžetu za 2022. godinu.

4.7 Analiza osjetljivosti i poređenje s prethodnim programom

4.7.1 Osjetljivost projekcija javnih finansija na alternativne scenarije rizika

Glavni rizici u ostvarenju fiskalnih projekcija bilo pozitivni ili negativni odražavaju se na osnovni scenario javnih finansija. Pregled glavnih ekonomskih rizika po ostvarenju datih fiskalnih projekcija dat je u narednoj tabeli:

Tabela 4.7.1: Pregled fiskalnih rizika u srednjem roku

Pozitivni	Negativni
Refinansiranjem postojećih kredita unapređuje se kreditna struktura duga, rok dospeljeća rata za plaćanje, i smanjuju troškovi finansiranja što pozitivno utiče na kretanje javnog duga;	Kašnjenje u implementaciji pojedinih mjera usmjerenih na povećanje javnih prihoda, povećava projektovani deficit budžeta;
Unapređenjem korporativnog poslovanja preduzeća u većinskom državnom vlasništvu utiče se na jačanje njihove finansijske samostalnosti i ubiranje prihoda države po osnovu vlasničkog udjela, što posredno snaži konkurentnost na tržištu;	Usvajanje zakonskih rješenja čija implementacija povećava javnu potrošnju bez utvrđivanja izvora finansiranja, može negativno uticati na deficit odnosno javni dug;
Implementacija strategije reforme javne uprave za period 2022 – 2026. godine kroz racionalizaciju radnih mjesta dovodi do smanjenja ukupnog fonda bruto zarada i posljedično tome dodatne optimizacije javne potrošnje;	Povećani rizik po osnovu poslovanja javnih preduzeća u vrijeme pandemije, što sa jedne strane može zahtijevati dodatno izdvajanje sredstava iz budžeta;
Potencijalna naplata prihoda po osnovu davanja "Aerodroma Crne Gore" AD na dugoročno korišćenje uvećava ukupne javne prihode u srednjem roku;	Nemogućnost kompanija korisnika državnih garancija da redovno izmiruju obaveze po osnovu zajmova za koje su u prethodnom periodu izdate državne garancije;
Implementacijom novog zakonodavnog okvira u oblasti priređivanja igara na sreću stvaraju se uslovi za ubiranje dodatnih prihoda u odnosu na planirane po ovom osnovu.	Implementacija ESA2010 metodologije može dovesti do proširenja postojećeg institucionalnog obuhvata budžetskog računovodstva sa javnim preduzećima koja bi po ESA2010 kvalitativnim ili kvantitativnim kriterijumima trebali biti prikazani u sektoru Opšte države. Shodno tome,

	postoji mogućnost da će doći do povećanja deficita i duga pomenutnog sektora u srednjem roku, u skladu sa ESA 2010 metodologijom. Sa druge strane, implementacija navedene metodologije, po istom principu, može ostvariti i pozitivne efekte na fiskalne indikatore;
--	---

Alternativni fiskalni scenario zasniva se na makroekonomskom scenariju nižeg rasta, čije se osnovne pretpostavke baziraju na sporijem oporavku ekonomske aktivnosti u odnosu na osnovni scenario i to prevashodno kao rezultat nižeg ostvarenja prihoda od turizma. Makroekonomski scenario nižeg rasta detaljno je obrazložen u poglavlju 3.

U slučaju materijalizacije ovih rizika, javni prihodi ne bi bili ostvareni u okvirima planiranim osnovnim scenariom što bi rezultiralo većim nivoom deficita javnih finansija u srednjem roku, a samim tim, i većim potrebama za finansiranjem javne potrošnje.

Imajući navedeno u vidu, u slučaju realizacije makroekonomskog scenarija nižeg rasta došlo bi do korekcije bilansa javnih finansija prije svega kroz veći deficit u srednjem roku. Posljedično navedenom, javni dug bi bio na višem nivou u odnosu na osnovni scenario, što je prikazano u potpoglavlju 4.6.

Na drugoj strani, osnovni fiskalni scenario ne uzima u obzir potencijalnu naplatu prihoda po osnovu eventualnog davanja Aerodroma Crne Gore na dugoročno korišćenje čime bi se jednokratno obezbijedio značajno veći nivo javnih prihoda od planiranog osnovnim scenariom.

4.7.2 Upoređivanje sa prethodnim programom

Tabela 4.7.2: Upoređivanje sa prethodnim programom, u mil. €

	PER 2021-2023			
	2021	2022	2023	2024
Javni prihodi	2.123,67	2.167,62	2.270,44	
Javna potrošnja	2.255,91	2.167,54	2.192,33	
Suficit/deficit javnih finansija	-132,24	-8,92	78,11	
	PER 2022-2024			
	2021	2022	2023	2024
Javni prihodi	2.149,57	2.177,26	2.317,65	2.427,95
Javna potrošnja	2.236,36	2.442,21	2.422,50	2.466,40
Suficit/deficit javnih finansija	-86,7	-264,95	-104,85	-38,45
	RAZLIKA			

	2021	2022	2023	2024
Javni prihodi	25,9	9,64	47,21	
Javna potrošnja	-19,55	274,67	230,17	
Suficit/deficit javnih finansija	45,5	-256,08	-182,96	

Kao što se može vidjeti iz tabele 4.7.2, javni prihodi u svim godinama projekcije će biti ostvareni na višem nivou nego što je to bilo projektovano prethodnim programom prvenstveno usljed značajnog oporavka ekonomske aktivnosti u 2021. godini, a shodno tome i oporavka naplate javnih prihoda. U srednjem roku, rast prihoda će biti uzrokovan projektovanim rastom ekonomske aktivnosti, kao i primjenom predloženog seta poreskih reformi koji će omogućiti proširenje poreske baze.

Javna potrošnja u 2021. godini je na nižem nivou nego što je to bilo projektovano prethodnim programom kao rezultat niže realizacije većine kategorija izdataka u odnosu na planirane. U ostalim godinama projekcije javna potrošnja će biti na višem nivou od projektovane prethodnim programom prevashodno kao rezultat značajno većih ulaganja kroz Kapitalni budžet u cilju realizacije značajnih infrastrukturnih i drugih razvojnih projekata. Pored navedenog, mandatorni rashodi (socijalna davanja i davanja iz oblasti penzijsko-invalidskog osiguranja) koji se usklađuju sa zakonskim rješenjima će bilježiti rast u svim godinama projekcije.

4.8 Kvalitet javnih finansija

Upravljanje javnim finansijama od ključnog je značaja za ekonomski razvoj, dostupnost javnih usluga i kvalitet života građana.

Odgovoran pristup upravljanju javnim finansijama u 2021. godini stvorio je pretpostavke za predlaganje ekonomskog programa „Evropa sad!“ čiji je primarni cilj smanjenje poreskog opterećenja na rad i povećanje zarada zaposlenih. Predloženom reformom, nasuprot dosadašnjeg modela proporcionalnog oporezivanja dohotka, uvodi se neoporezivi dio zarade što omogućava rast neto zarada zaposlenih, pri čemu najveći rast ostvaruju zaposleni sa najnižim primanjima i progresivno oporezivanje dohotka čime se po većoj stopi oporezuju veće zarade. Implementacijom predložene reforme unaprijediće se životni standard svih zaposlenih, posebno onih sa najnižim primanjima, što utiče na smanjenje nejednakosti dohotka, dok će se smanjenjem poreskog opterećenja na rad stvaraju uslovi za smanjenje "sive ekonomije" na tržištu rada.

Promjena poreske politike u dijelu zarada uticaće na smanjenje javnih prihoda u kratkom roku, dok će u srednjem roku podstaknuti formalno zapošljavanje i proširenjem poreske baze obezbijediti rast prihoda. Uporedo sa implementacijom mjera prezentovanim u poglavlju 4.4

obezbjediće se uslovi za kontinuirani rast javnih prihoda što će voditi stabilnosti javnih finansija.

Uticaj ove reforme na ukupan fond bruto zarada zaposlenih na centralnom i lokalnom nivou je blago negativan, budući da država kao poslodavac ima dodatni trošak po osnovu rasta zarada zaposlenih koji su prije reforme primali zaradu ispod nivoa nove minimalne zarade dok se na drugoj strani taj trošak kompenzuje uštedom koju država kao poslodavac ostvaruje po osnovu smanjenja poreskog opterećenja na rad.

Kako bi se obezbijedila puna podrška planiranim reformskim procesima i povećala efikasnost rada Uprave prihoda i carina, koja vrši naplatu preko 90 % javnih prihoda, Crna Gora uz podršku Svjetske banke realizuje projekat „Reforma poreske administracije“ koji podrazumijeva uvođenje integrisanog sistema upravljanja prihodima (IRMS), kao i sistema on line fiskalizacije u realnom vremenu. Uspostavljanje IRMS-a ima za cilj povećanje transparentnosti procesa plaćanja poreza, a samim tim i na smanjenje sive ekonomije. U vezi sa implementacijom IRMS u toku je priprema dokumenta funkcionalnih zahtjeva za uvođenje ovog sistema. Nakon kompletiranja dokumenta funkcionalnih zahtjeva i pripreme ostale tenderske dokumentacije, biće raspisan tenderski postupak za nabavku novog IRMS-a. Imajući u vidu da sami proces čišćenja podataka i kasnije migracije u novi sistem predstavlja kontinuiranu aktivnost pripremljena je Strategija za čišćenje podataka/Akcioni plan, procedure za proces čišćenja, a započet je i sam proces čišćenja. Aktivnosti iz oba projekta su sinhronizovane, kako bi se izbjegla preklapanja.

Pored implementacije IRMS-a, novi sistem fiskalizacije u prometu roba i usluga osmišljen je sa ciljem unaprijeđenja kontrola transakcija, dodatnog smanjenja poreskog administriranja i stvaranja povoljnijih uslova za efikasno upravljanje poreskim kontrolama i postupcima prinudne naplate. Primjena elektronske fiskalizacije otpočela je 1. januara 2021. godine, sa prelaznim rokom početka primjene do 1. juna 2021. godine, za one obveznike fiskalizacije koji nisu bili u mogućnosti prilagoditi svoje računovodstvene programe i klijentske softvere za adekvatno evidentiranje prometa putem fiskalnog servisa. Unaprijeđena poreska disciplina usljed implementacije e-fiskalizacije u velikoj mjeri je doprinijela ostvarenoj dobroj naplati po osnovu poreza na dodatu vrijednost.

„Implementacijom projekta “Podrška Upravi carina u oblasti akciza”, obezbijedila se primjena nove nacionalne aplikacije za akcize u IT sistemu Carinske uprave (CIS), kao i međusobna povezanost i interoperabilnost sa drugim carinskim aplikacijama kao i sa budućim aplikacijama. Uvođenjem novog informacionog sistema za elektronsku razmjenu podataka omogućilo se programsko povezivanje softvera za razmjenu podataka o akcizama u digitalnom obliku, što doprinosi jačanju naplate akcizne dažbine kao i efikasnijoj borbi na planu suzbijanja sive ekonomije. Implementacija odredbi koje se odnose na informacioni sistem, shodno Zakonu o akcizama, otpočela je 1. januara 2021. godine.

Javna potrošnja u periodu 2022-2024. godine raste u nominalnom iznosu dok mjerena učešćem u BDP-u kontinuirano opada sa nivoa od 46,0 % u 2022. godini na 41,0 % u 2024. godini pod uticajem ostvarivanja dinamičnih stopa ekonomskog rasta odnosno bržeg rasta BDP-a u odnosu na rast potrošnje.

Posmatrajući strukturu javne potrošnje u programskom periodu, učešće tekuće javne potrošnje u ukupnoj potrošnji ostaje na visokom nivou od 90 %. U strukturi tekuće javne potrošnje, najveće učešće imaju mandatorni rashodi koji se odnose na Bruto zarade i Transfere za socijalnu zaštitu preko kojih se vrši finansiranje prava iz oblasti socijalne zaštite, penzijskog i invalidskog osiguranja i prava iz oblasti zdravstvene zaštite. U programskom periodu fond bruto zarada raste pod uticajem rasta zarada zaposlenih u Zdravstvu i rasta zarada zaposlenih koji su do sada primali zaradu ispod nivoa nove minimalne zarade. Na drugoj strani, očekuje se da sprovođenjem Strategije reforme javne uprave bude sprovedena optimizacija radnih mjesta i po tom osnovu smanjen fond zarada zaposlenih.

Kada su u pitanju kretanja transfera za socijalnu zaštitu i reformi u toj oblasti, detaljnije obrazloženje dato je u poglavlju 4.10.

4.9 Fiskalno upravljanje i budžetski okvir

Formalni okvir kojim se reguliše planiranje i sprovođenje fiskalne politike u Crnoj Gori sadržan je u Zakonu o budžetu i fiskalnoj odgovornosti.

Nezavisne fiskalne institucije za praćenje fiskalnih rezultata i/ili savjetovanje Vlade o pitanjima fiskalne politike: Kada je u pitanju praćenje i evaluacija fiskalne politike i ostvarenih rezultata, posebno u dijelu ispunjenosti numeričkih fiskalnih pravila, ocjenu istih vrši Državna revizorska institucija kroz ex post evaluaciju numeričkih fiskalnih pravila ali i davanje mišljenja na Budžet za tekuću godinu. Kako bi se ojačao nadzor nad sprovođenjem fiskalne politike, posebno u dijelu ex ante ocjene, uz podršku EU, implementiran je projekat koji za cilj ima stvaranje uslova za uspostavljanje Fiskalnog savjeta Crne Gore kao nezavisnog tijela koje bi vršilo praćenje i ocjenjivanje planiranja i sprovođenja fiskalne politike. U vezi sa navedenim, Vlada Crne Gore, na bazi preporuka, najbolje međunarodne prakse ali i konteksta veličine zemlje, predložiće odgovarajuću zakonsku regulativu u prvoj polovini 2022. godini, kako bi se obezbijedile formalne pretpostavke za formiranje Fiskalnog savjeta Crne Gore.

Srednjoročni budžetski okvir: Srednjoročni budžetski okvir utvrđuje se Smjernicama makroekonomske i fiskalne politike i revidira prilikom donošenja budžeta za narednu fiskalnu godinu. Kako bi se unaprijedio budžetski sistem u cjelini, u 2019. godini otpočela je implementacija projekata koji se finansiraju iz sredstava EU, a odnose se na:

- projekat "Unaprijeđenje budžetskog sistema, srednjoročnog budžetskog okvira i interne finansijske kontrole" koji treba da rezultira unaprijeđenjem budžetskog

sistema u cjelini, kroz punu implementaciju programskog budžeta, srednjoročnog planiranja i ostalih elemenata sistema budžetiranja;

- projekat "Unaprijeđenje IT sistema za planiranje budžeta" koji će kroz unaprijeđenje sistema za planiranje budžeta stvoriti uslove za planiranje budžeta u srednjem roku kao i uslove za kvalitetnije budžetsko planiranje i izvještavanje;
- projekat "Implementacija sistema centralizovanog obračuna zarada" koji ima za cilj razvoj i implementaciju programskog rješenja kojim će se omogućiti centralizacija i efikasniji proces obračuna zarada, sa većim stepenom kontrole i izvještavanja kao i efikasnije upravljanje potrošnjom za zarade u javnom sektoru.

Shodno aktivnostima sprovedenim u okviru projekta "Unaprijeđenje budžetskog sistema, srednjoročnog budžetskog okvira i interne finansijske kontrole", tokom 2021. godine, intenzivno je rađeno na implementaciji programskog budžeta. U skladu sa navedenim, budžet za 2021. godinu po prvi put je sadržao podjelu budžeta potrošačkih jedinica po programima, potprogramima, aktivnostima i indikatorima što je doprinijelo većoj transparentnosti planiranja i trošenja javnih sredstava. Pomenute izmjene, praćene su razvojem novog IT sistema za planiranje budžeta, koji je dodatno unaprijeđen tokom 2021. godine.

Dostupnost i kvalitet fiskalnih podataka i usklađivanje sa ESA standardima: Kada je u pitanju dostupnost i kvalitet fiskalnih podataka, zvanični proizvođač podataka u ovoj oblasti je Ministarstvo finansija i socijalnog staranja, koje vrši njihovo planiranje i projektovanje ali i izvještava o realizaciji fiskalnih pokazatelja na: mjesečnom, kvartalnom i godišnjem nivou, u skladu sa nacionalnim okvirom. U dijelu harmonizacije statistike državnih finansija sa međunarodnim standardima, tokom 2021. godine nije ostvaren napredak imajući u vidu prije svega nedostatak kadrovskih kapaciteta ali i nedostatak sistemske podjele nadležnosti u dijelu proizvodnje podataka u skladu sa ESA2010 metodologijom, što je i konstatovano u izvještaju za Crnu Goru za pregovaračka poglavlja 17 i 18.

Kada su u pitanju *Numerička fiskalna pravila* o ograničenosti deficita opšte države na nivou ispod 3 %, isti neće biti zadovoljen u 2022. godini kada je deficit opšte države planiran na nivou od 5,0 % BDP-a, nakon čega se projektuje da će u periodu 2023-2024. ovaj kriterijum biti ispunjen. Pravilo ograničenosti javnog duga do nivoa od 60 % ne ispunjava se ni u jednoj godini posmatranog perioda, usljed visoke baze uspostavljene u prethodnom periodu i projektovanih ulaganja u realizaciju infrastrukturnih projekata. I pored navedenog, javni dug kontinuirano opada u svim godinama do nivoa od 69,9 % projektovanog BDP-a u 2024. godini.

4.10 Održivost javnih finansija

Dugoročnu fiskalnu održivost u Crnoj Gori u najvećoj mjeri opredjeljuju sistemi socijalne zaštite odnosno finansiranje zdravstvenog i penzijskog sistema.

Pored smanjene naplate prihoda od doprinosa uz mogućnost odlaganja plaćanja poreza i doprinosa na zarade u vrijeme pandemije, kao jedne od mjera Vlade za pomoć privredi, dodatni pritisak na javne finansije stvoren je usvajanjem Zakona o izmjenama i dopunama zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju, u julu 2020. godine sa retroaktivnom primjenom od početka godine, čija je implementacija zahtijevala dodatna budžetska izdvajanja.

U cilju adekvatnosti penzionih davanja, izmjenom prethodno pomenutog Zakona promijenjen je način usklađivanja penzija, tako da je umjesto dotadašnje formule usklađivanja sa 75 % kretanja inflacije mjerene indeksom potrošačkih cijena i 25 % rasta zarada, uveden koncept usklađivanja po tzv. rotirajućoj formuli i to 75 % parametra koji je veći i 25 % parametra koji je manji.

Pored navedenog, izmjenama Zakona o penzijsko i invalidskom osiguranju, na kraju 2021. godine, povećan je iznos najniže penzije na 200 €. U 2022. godini sprovodiće se aktivnosti na reformi penzionog sistema, u saradnji sa međunarodnim partnerima, a u cilju stvaranja uslova za sveobuhvatnu analizu postojećeg stanja i predloga mjera za sprovođenje reforme penzionog sistema u skladu sa najboljom međunarodnom praksom.

U dijelu socijalne zaštite, usvajanjem Zakona o obeštećenju bivših korisnika naknada za majke sa troje ili više djece, stvoreni su zakonski preduslovi za isplatu prava po ovom osnovu, od 1. aprila 2022. godine. Takođe, izmjenama Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti uvedeno je pravo na dječiji dodatak za svu djecu do 18 godina, počevši od 1. oktobra 2022. godine. Navedenim usvajanjem zakonskih rješenja, povećava se izdvajanje države za oblast socijalne zaštite.

Obezbjedjivanje funkcionalnog, stabilnog i održivog zdravstvenog sistema, odnosno osiguranje blagovremene i kvalitetne zdravstvene zaštite posebno u uslovima pandemije korona virusa, predstavlja jedan od najvećih prioriteta države. Shodno potpisanim sporazumom sa sindikatima, u sektoru Zdravstva zarade su dodatno povećane u 2021. godini za 3 % dok je u 2022. planirano povećanje od 12,5 %, uz dodatno povećanje po osnovu sprovođenja programa "Evropa sad!". Takođe, u cilju smanjenja poreskog opterećenja rada predlaže se ukidanje doprinosa za zdravstveno osiguranje na teret zaposlenog i poslodavca, čime država na sebe preuzima finansiranje zdravstvenog sistema, uz nepromijenjeni obuhvat zdravstvene zaštite.

Osim zdravstvenog i penzijskog sistema, stanje lokalnih javnih finansija u velikoj mjeri utiču na dugoročnu održivost javnih finansija.

Imajući u vidu učešće fonda bruto zarada u ukupnim troškovima, adekvatno upravljanje istim je izuzetno važno za održivost javnih finansija. Polazeći od osnovnog fiskalnog scenarija, fond bruto zarada u periodu 2022-2024. godine raste u nominalnom iznosu dok u procentu BDP-a opada do nivoa od 10,1 % u 2024. godini. Startegijom reforme javne uprave za period 2022-

2026. godine biće utvrđene mjere koje imaju za cilj stvaranje efikasnije javne uprave, pri čemu se jedna od mjera odnosi na stvaranje uslova za optimizaciju broja zaposlenih. U tom cilju, polazeći od utvrđenog broja zaposlenih po svim sektorima, planira se sprovođenje funkcionalnih analiza koje treba da identifikuju oblasti u kojima je neophodno izvršiti racionalizaciju broja zaposlenih i onih oblasti koje zahtijevaju dodatno kadrovsko jačanje. U zavisnosti od zaključaka sprovedenih funkcionalnih analiza, Vlada Crne Gore donijeće program sporazumnog prekida radnog odnosno proglašenja tehnološkim viškom uz isplatu otpremnine, kada će biti i utvrđen fiskalni efekat ove reforme.

Sve aktivnosti koje se odnose na optimizaciju odnosno efikasnost javne uprave sastavni su dio Strategije reforme javne uprave za period 2022-2026. i akcionog dokumenta za implementaciju iste.

Uporedo, sprovodiće aktivnosti na unaprijeđenju regulatornog okvira kada su u pitanju zarade zaposlenih u javnom sektoru i ostalih prava iz radnog odnosa.

BDP (u mil. €)	4881.3		5306.4		5669.0		6008.5	
Budžet Crne Gore	2021		2022		2023		2024	
	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP
Izvorni prihodi	1906.10	39.05	1934.76	36.46	2073.35	36.57	2178.33	36.25
Porezi	1183.87	24.25	1277.35	24.1	1423.79	25.1	1500.56	25.0
Porez na dohodak fizičkih lica	126.86	2.60	140.29	2.6	147.86	2.6	136.86	2.3
Porez na dobit pravnih lica	74.71	1.53	84.28	1.6	118.76	2.1	126.84	2.1
Porez na promet nepokretnosti	2.08	0.04	1.68	0.0	1.62	0.0	1.67	0.0
Porez na dodatu vrijednost	691.95	14.18	733.84	13.8	797.67	14.1	856.76	14.3
Akcize	248.72	5.10	271.00	5.1	309.04	5.5	327.19	5.4
Porez na međunarodnu trgovinu i transakcije	28.30	0.58	29.67	0.6	31.68	0.6	33.59	0.6
Ostali državni prihodi	11.26	0.23	16.59	0.3	17.15	0.3	17.66	0.3
Doprinosi	554.48	11.36	485.07	9.1	506.28	8.9	536.81	8.9
Doprinosi za penzijsko i invalidsko osiguranje	343.74	7.04	428.82	8.1	461.86	8.1	489.99	8.2
Doprinosi za zdravstveno osiguranje	180.57	3.70	19.48	0.4	5.00	0.1	5.00	0.1
Doprinosi za osiguranje od nezaposlenosti	16.36	0.34	20.65	0.4	22.07	0.4	23.42	0.4
Ostali doprinosi	13.81	0.28	16.11	0.3	17.35	0.3	18.41	0.3
Takse	12.56	0.26	13.38	0.3	13.96	0.2	14.48	0.2
Naknade	51.10	1.05	66.70	1.3	51.33	0.9	47.72	0.8
Ostali prihodi	57.70	1.18	40.65	0.8	31.49	0.6	32.26	0.5
Primici od otplate kredita	8.94	0.18	9.75	0.2	9.75	0.2	9.75	0.2
Donacije	37.46	0.77	41.87	0.8	36.75	0.6	36.75	0.6
Izdaci	1999.6	40.96	2202.8	41.5	2181.3	38.5	2225.2	37.0
Tekuća budžetska potrošnja	1843.8	37.77	1960.3	36.9	1961.0	34.6	1964.5	32.7
Tekući izdaci	866.6	17.8	890.0	16.8	893.1	15.8	893.3	14.9
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	535.3	11.0	545.9	10.3	548.2	9.7	556.3	9.3
Ostala lična primanja	11.2	0.2	13.2	0.2	13.3	0.2	13.6	0.2
Rashodi za materijal i usluge	88.1	1.8	87.6	1.7	96.1	1.7	96.6	1.6
Tekuće održavanje	21.7	0.4	28.1	0.5	27.6	0.5	27.8	0.5
Kamate	114.1	2.3	92.5	1.7	86.2	1.5	82.6	1.4
Renta	11.4	0.2	11.4	0.2	11.3	0.2	11.4	0.2
Subvencije	48.5	1.0	63.3	1.2	62.3	1.1	56.8	0.9
Ostali izdaci	36.3	0.7	48.0	0.9	48.1	0.8	48.3	0.8
Kapitalni izdaci u tekućem budžetu	46.7	1.0	47.3	0.9	49.8	0.9	50.3	0.8
Transferi za socijalnu zaštitu	567.43	11.6	651.7	12.3	702.1	12.4	711.1	11.8
Prava iz oblasti socijalne zaštite	84.93	1.7	137.9	2.6	173.5	3.1	173.5	2.9
Sredstva za tehnološke viškove	23.09	0.5	28.8	0.5	28.4	0.5	28.4	0.5
Prava iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja	431.03	8.8	459.0	8.7	474.4	8.4	483.3	8.0
Ostala prava iz oblasti zdravstvene zaštite	17.08	0.3	14.2	0.3	14.0	0.2	14.0	0.2
Ostala prava iz oblasti zdravstvenog osiguranja	11.30	0.2	11.8	0.2	11.8	0.2	11.8	0.2
Transferi institucijama pojedincima nevladinom i javnom sektoru	256.55	5.3	266.1	5.0	262.4	4.6	256.2	4.3
Kapitalni budžet	155.8	3.2	242.4	4.6	220.3	3.9	260.7	4.3
Pozajmice i krediti	1.3	0.0	1.5	0.0	1.5	0.0	1.5	0.0
Rezerve	71.2	1.5	67.4	1.3	30.2	0.5	30.2	0.5
Otplata garancija	7.7	0.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	26.3	0.5	36.4	0.7	21.9	0.4	21.9	0.4
Neto povećanje obaveza	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Suficit/ Deficit	-93.5	-1.9	-268.0	-5.1	-107.9	-1.9	-46.9	-0.8
Korigovani suficit/deficit	-93.5	-1.9	-268.0	-5.1	-107.9	-1.9	-46.9	-0.8
Primarni deficit	20.5	0.4	-175.5	-3.3	-21.7	-0.4	35.7	0.6
Otplata duga	437.6	9.0	292.1	5.5	254.1	4.5	353.9	5.9
Otplata duga rezidentima	85.3	1.7	39.9	0.8	36.5	0.6	128.0	2.1
Otplata duga nerezidentima	352.3	7.2	252.2	4.8	217.6	3.8	225.9	3.8
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	0.5	0.0	0.7	0.0	0.7	0.0	0.7	0.0
Nedostajuća sredstva	-531.6	-10.9	-560.8	-10.6	-362.7	-6.4	-401.4	-6.7
Finansiranje	531.6	10.9	560.8	10.6	362.7	6.4	401.4	6.7
Pozajmice i krediti	105.7	2.2	170.0	3.2	356.7	6.3	395.4	6.6
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	0.0	0.0	0.0	0.0	150.0	2.6	100.0	1.7
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	105.7	2.2	170.0	3.2	206.7	3.6	295.4	4.9
Prihodi od privatizacije	4.5	0.1	6.0	0.1	6.0	0.1	6.0	0.1
Korišćenje depozita države	421.4	8.6	384.8	7.3	0.0	0.0	0.0	0.0

Izvor: Ministarstvo finansija Crne Gore

BDP (u mil. €)	4881.3		5306.4		5669.0		6008.5	
Lokalna samouprava	2021		2022		2023		2024	
	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP
Izvorni prihodi	243.47	4.99	242.50	4.57	244.30	4.31	249.62	4.40
Porezi	161.5	3.31	159.7	3.01	163.1	2.88	166.8	2.94
Porez na dohodak fizičkih lica	55.44	1.14	50.81	0.96	52.85	0.93	55.63	0.98
Porez na promet nepokretnosti	16.79	0.34	17.42	0.33	17.51	0.31	17.02	0.30
Lokalni porezi	89.25	1.83	91.45	1.72	92.76	1.64	94.15	1.66
Akcize	4.30	0.09	4.39	0.08	4.48	0.08	4.55	0.08
Naknade	54.14	1.11	55.00	1.04	55.00	0.97	55.55	0.98
Ostali prihodi	13.04	0.27	13.43	0.25	13.70	0.24	13.72	0.24
Primici od otplate kredita	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Donacije	10.50	0.22	10.00	0.19	8.00	0.14	9.00	0.16
Izdaci	236.62	4.85	239.44	4.51	241.21	4.25	241.21	4.25
Tekuća potrošnja lokalne samouprave	181.6	3.72	184.4	3.48	186.2	3.28	186.2	3.28
Tekući izdaci	82.93	1.70	84.51	1.59	85.54	1.51	85.54	1.51
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	51.18	1.05	52.20	0.98	52.72	0.93	52.72	0.93
Ostala lična primanja	4.24	0.09	4.32	0.08	4.41	0.08	4.41	0.08
Rashodi za materijal i usluge	13.14	0.27	13.40	0.25	13.60	0.24	13.60	0.24
Tekuće održavanje	4.23	0.09	4.29	0.08	4.36	0.08	4.36	0.08
Kamate	3.74	0.08	3.79	0.07	3.85	0.07	3.85	0.07
Renta	0.63	0.01	0.64	0.01	0.65	0.01	0.65	0.01
Subvencije	1.31	0.03	1.33	0.03	1.35	0.02	1.35	0.02
Ostali izdaci	4.46	0.09	4.52	0.09	4.59	0.08	4.59	0.08
Transferi za socijalnu zaštitu	0.88	0.02	0.89	0.02	0.91	0.02	0.91	0.02
Transferi inst. pojedincima NVO i javnom sektoru	51.36	1.05	52.39	0.99	52.91	0.93	52.91	0.93
Kapitalni budžet	55.00	1.13	55.00	1.04	55.00	0.97	55.00	0.97
Pozajmice i krediti	3.00	0.06	3.09	0.06	3.18	0.06	3.18	0.06
Otplata neizmirenih obaveza iz prethodnog perioda	40.00	0.82	40.00	0.75	40.00	0.71	40.00	0.71
Rezerve	3.5	0.07	3.6	0.07	3.7	0.06	3.7	0.06
Suficit/deficit	6.85	0.14	3.06	0.06	3.09	0.05	8.41	0.15
Primarni deficit	10.58	0.22	6.85	0.13	6.94	0.12	12.26	0.22
Otplata duga	19.00	0.39	19.00	0.36	19.00	0.34	19.00	0.34
Otplata glavnice rezidentima	14.0	0.29	14.0	0.26	14.0	0.25	14.0	0.25
Otplata glavnice nerezidentima	5.0	0.10	5.0	0.09	5.0	0.09	5.0	0.09
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Nedostajuća sredstva	-12.15	-0.25	-15.94	-0.30	-15.91	-0.28	-10.59	-0.19
Finansiranje	12.15	0.25	15.94	0.30	15.91	0.28	10.59	0.19
Pozajmice i krediti	12.0	0.25	12.0	0.23	12.0	0.21	12.0	0.21
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	8.0	0.16	8.0	0.15	8.0	0.14	8.0	0.14
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	4.0	0.08	4.0	0.08	4.0	0.07	4.0	0.07
Prihodi od privatizacije i prodaje imovine	7.00	0.14	7.00	0.13	7.00	0.12	7.00	0.12
Korišćenje depozita lokalne samouprave	-15.85	-0.32	-12.06	-0.23	-12.09	-0.21	-17.41	-0.31
Transferi iz budžeta CG	9.0	0.18	9.0	0.17	9.0	0.16	9.0	0.16

Izvor: Ministarstvo finansija Crne Gore

BDP (u mil. €)	4881.3		5306.4		5669.0		6008.5	
Javna potrošnja	2021		2022		2023		2024	
	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP
Izvorni prihodi	2149.57	44.04	2177.26	41.03	2317.65	40.88	2427.95	40.41
Porezi	1345.35	27.56	1437.03	27.08	1586.90	27.99	1667.37	27.75
Porez na dohodak fizičkih lica	182.31	3.73	191.10	3.60	200.70	3.54	192.50	3.20
Porez na dobit pravnih lica	74.71	1.53	84.28	1.59	118.76	2.09	126.84	2.11
Porez na promet nepokretnosti	18.87	0.39	19.10	0.36	19.13	0.34	18.69	0.31
Porez na dodatu vrijednost	691.95	14.18	733.84	13.83	797.67	14.07	856.76	14.26
Akcize	248.72	5.10	271.00	5.11	309.04	5.45	327.19	5.45
Porez na međunarodnu trgovinu i transakcije	28.30	0.58	29.67	0.56	31.68	0.56	33.59	0.56
Lokalni porezi	89.25	1.83	91.45	1.72	92.76	1.64	94.15	1.57
Ostali državni porezi	11.26	0.23	16.59	0.31	17.15	0.30	17.66	0.29
Doprinosi	554.48	11.36	485.07	9.14	506.28	8.93	536.81	8.93
Doprinosi za penzijsko i invalidsko osiguranje	343.74	7.04	428.82	8.08	461.86	8.15	489.99	8.15
Doprinosi za zdravstveno osiguranje	180.57	3.70	19.48	0.37	5.00	0.09	5.00	0.08
Doprinosi za osiguranje od nezaposlenosti	16.36	0.34	20.65	0.39	22.07	0.39	23.42	0.39
Ostali doprinosi	13.81	0.28	16.11	0.30	17.35	0.31	18.41	0.31
Takse	16.87	0.35	17.77	0.33	18.44	0.33	19.03	0.32
Naknade	105.24	2.16	121.70	2.29	106.33	1.88	103.27	1.72
Ostali prihodi	70.74	1.45	54.08	1.02	45.19	0.80	45.97	0.77
Primici od otplate kredita	8.94	0.18	9.75	0.18	9.75	0.17	9.75	0.16
Donacije	47.96	0.98	51.87	0.98	44.75	0.79	45.75	0.76
Javna potrošnja	2236.24	45.81	2442.21	46.02	2422.50	42.73	2466.40	41.05
Tekuća javna potrošnja	2025.42	41.49	2144.78	40.42	2147.17	37.88	2150.69	35.79
Tekući izdaci	996.21	20.41	1021.76	19.26	1028.45	18.14	1029.16	17.13
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	586.46	12.01	598.10	11.27	600.97	10.60	609.03	10.14
Ostala lična primanja	15.41	0.32	17.50	0.33	17.70	0.31	18.01	0.30
Rashodi za materijal i usluge	101.23	2.07	101.05	1.90	109.72	1.94	110.22	1.83
Tekuće održavanje	25.94	0.53	32.41	0.61	31.93	0.56	32.14	0.53
Kamate	117.79	2.41	96.34	1.82	90.08	1.59	86.41	1.44
Renta	12.04	0.25	12.00	0.23	11.95	0.21	12.01	0.20
Subvencije	49.84	1.02	64.61	1.22	63.66	1.12	58.19	0.97
Ostali izdaci	40.76	0.84	52.50	0.99	52.66	0.93	52.85	0.88
Kapitalni izdaci tekućeg budžeta	46.72	0.96	47.26	0.89	49.79	0.88	50.29	0.84
Transferi za socijalnu zaštitu	568.31	11.64	652.64	12.30	703.01	12.40	711.96	11.85
Transferi instit. pojed. NVO i javnom sektoru	307.91	6.31	318.45	6.00	315.34	5.56	309.15	5.15
Kapitalni budžet	210.83	4.32	297.43	5.61	275.33	4.86	315.71	5.25
Kapitalni budžet CG	155.83	3.19	242.43	4.57	220.33	3.89	260.71	4.34
Kapitalni budžet lokalne samouprave	55.00	1.13	55.00	1.04	55.00	0.97	55.00	0.92
Pozajmice i krediti	4.32	0.09	4.56	0.09	4.66	0.08	4.66	0.08
Rezerve	74.69	1.53	71.00	1.34	33.82	0.60	33.82	0.56
Otplata garancija	7.71	0.16	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Neto povećanje obaveza	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	66.27	1.36	76.35	1.44	61.89	1.09	61.94	1.03
Suficit/deficit	-86.68	-1.78	-264.95	-4.99	-104.85	-1.85	-38.45	-0.64
Primarni deficit	31.12	0.64	-168.62	-3.18	-14.76	-0.26	47.96	0.80
Otplata duga	456.60	9.35	311.12	5.86	273.09	4.82	372.86	6.21
Otplata glavnice rezidentima	99.31	2.03	53.90	1.02	50.49	0.89	142.00	2.36
Otplata glavnice nerezidentima	357.29	7.32	257.22	4.85	222.60	3.93	230.87	3.84
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	0.51	0.01	0.71	0.01	0.71	0.01	0.71	0.01
Nedostajuća sredstva	-543.78	-11.14	-576.79	-10.87	-378.65	-6.68	-412.02	-6.86
Finansiranje	543.78	11.14	576.79	10.87	378.65	6.68	412.02	6.86
Pozajmice i krediti	117.75	2.41	182.00	3.43	368.74	6.50	407.43	6.78
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	8.00	0.16	8.00	0.15	158.00	2.79	108.00	1.80
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	109.75	2.25	174.00	3.28	210.74	3.72	299.43	4.98
Prihodi od privatizacije i prodaje imovine	11.45	0.23	13.00	0.24	13.00	0.23	13.00	0.22
Transferi iz budžeta CG	9.00	0.18	9.00	0.17	9.00	0.16	9.00	0.15
Korišćenje depozita države	405.58	8.31	372.79	7.03	-12.09	-0.21	-17.41	-0.29

Izvor: Ministarstvo finansija Crne Gore

5. STRUKTURNE REFORME U 2022-2024

5.1. Ključne prepreke konkurentnosti i inkluzivnom rastu i povezane reformske mjere

1) Analiza ključnih prepreka

Otklanjanje prepreka konkurentnosti crnogorske ekonomije, važan je preduslov održivog i inkluzivnog ekonomskog rasta i ima kritičnu ulogu u dostizanju ciljeva održivog razvoja (SDGs). Prema Izvještaju o održivom razvoju za 2021. godinu¹¹ u Crnoj Gori i većini zemalja regiona Zapadnog Balkana, ostali su značajni izazovi u dostizanju skoro svakog od 17 ciljeva održivog razvoja do 2030. godine. Pandemija izazvana korona virusom, koja je dovela do globalne krize bez presedana, snažno je pogodila crnogorsku ekonomiju, dovodeći do pada realnog BDP-a za preko 15 % u 2020. godini. To je kosekventno pogoršalo postojeće strukturne probleme i izazvalo nove. Prema OECD-u, pandemija je ukazala na potrebu da se reformski prioriteti preusmjere i “fokusiraju na održivost, inkluzivnost i blagostanje građana”. U tom kontekstu, snažniji holistički pristup u kreiranju agende strukturnih reformi sa suštinskim, realno ostvarivim mjerama, ima posebnu važnost na putu ka održivom i inkluzivnom rastu i povećanju životnog standarda građana.

Strukturne slabosti crnogorske ekonomije i pandemija su takođe uticali na povećanje stope nezaposlenosti koja trenutno iznosi oko 23 %. Pandemija je drastično uticala na smanjenje stope zaposlenosti mladih (od 15 do 24 godine) koja se pala sa 27,3 % (2019) na 19,8 % (2020). Takođe je ukazala da zakonodavni okvir tržišta rada nije u dovoljnoj mjeri fleksibilan i prilagodljiv novonastalim okolnostima, te da potreba za daljim uređivanjem odnosa na tržištu rada i dalje postoji. Pregovori sa socijalnim partnerima u pogledu zaključivanja novog Opšteg kolektivnog ugovora su u toku, a dodatne reforme u ovoj oblasti će se izvršiti kroz izmjene Zakona o radu, u pravcu kreiranja podsticaja za razvoj kratkoročnih šema rada ili sličnih mjera primijenjenih za očuvanje radnih mjesta. Takođe će obuhvatiti i uspostavljanje balansa između poslovnog i privatnog života zaposlenih muškaraca i žena. Istovremeno, pandemija je ukazala na neophodnost unapredjenja IT platforme za evidenciju nezaposlenih, koja je zastarjela i ne podržava interoperabilnost sa drugim bazama u sistemu Crne Gore radi adekvatne razmjene podataka u cilju kvalitetnog praćenja nezaposlenih lica. Pored nedovoljno fleksibilnog radnog zakonodavstva, među razloge rasta nezaposlenosti spadaju nedovoljna usklađenost obrazovanja i vještina sa potrebama tržišta rada, visoki troškovi radne snage u odnosu na produktivnost, visoko poresko opterećenje rada, postojanje neformalne ekonomije, sistemi socijalne i zdravstvene zaštite, itd.

¹¹Sustainable Development Report 2021: The Decade of Action for the Sustainable Development Goals

Na neophodnost daljeg unapređenja *sistema obrazovanja i njegovog uskladjivanja sa potrebama tržišta rada*, ukazuju brojni indikatori, poput rezultata PISA testiranja. Navedeni rezultati za 2015. i 2018. godinu ukazuju da petnaestogodišnji učenik iz Crne Gore, u opštem znanju zaostaje za svojim vršnjacima u OECD zemljama. Zatvaranje škola u toku pandemije i poremećaji u nastavi predstavljaju rizik produbljivanja krize učenja. Prema UNCEF-u su “ekonomski rast i ljudski kapital neraskidivo povezani, te je potrebno više napora za ulaganja u obrazovanje”. Slične su i analize Svjetske banke koje ukazuju da mjereno Indeksom ljudskog kapitala, djeca u Crnoj Gori zaostaju za svojim vršnjacima u zemljama sa najvećim ljudskim kapitalom. To dalje ukazuje da je “buduća produktivnost rada u riziku” u Crnoj Gori. Iako je Crna Gora napredovala u posljednjem Izveštaju Svjetske banke o ljudskom kapitalu (objavljenom 2020. godine), dijete rođeno u Crnoj Gori danas, biće na nivou od 63 % svoje produktivnosti kada odraste u odnosu na produktivnost koju bi kao odrasla osoba moglo dostići, kada bi tokom odrastanja uživalo kompletno obrazovanje i punu zdravstvenu zaštitu. Dakle, obrazovni sistem Crne Gore treba da obezbijedi jačanje vještina djece i mladih, koje su relevantne za trenutne i buduće potrebe privrede, odnosno njihovo zaposlenje po odrastanju u inovativnim i produktivnim preduzećima širom svijeta. Konkretnije, prepreke za veću inkluzivnost obrazovanja i vještina su: nedovoljna uključenost djece u predškolsko obrazovanje; nedovoljan kvalitet osnovnog obrazovanja da odgovori potrebama međunarodnog tržišta rada; neophodnost unapređenja kvaliteta stručnog obrazovanja i tranzicije sa srednjeg ka univerzitetskom obrazovanju itd. Dodatno, postoji nužnost usklađivanja nastavnih programa, zatim jačanja uloge digitalnog obrazovanja kao karakteristike savremenog obrazovanja, obezbijedenosti kompjuterske opreme za učenike, što su sve pitanja čijim rješavanjem se doprinosi eliminisanju prepreka povećanju konkurentnosti ekonomije na dugi rok.

COVID-19 kriza je pokazala i slabosti u *zdravstvenom sistemu*, te neophodnost jačanja njegove otpornosti na buduće šokove. Više je prepreka na putu za dostizanje navedenog, poput: nedovoljno investicija u pripreme za odgovor na zdravstvene krize; neodrživost postojećeg sistema finansiranja zdravstva; nedovoljne investicije u primarnu zdravstvenu zaštitu; velika potrošnja lijekova, zastarjeli i nedovoljno uvezani informacioni sistemi itd.

S obzirom da se crnogorska ekonomija suočava sa dugoročnim ranjivostima i neophodnošću jačanja otpornosti na šokove, potrebno je dalje razvijati društveno i fiskalno održive usluge *socijalne zaštite*, kako bi građani bili zaštićeni od posljedica šokova i povećanja siromaštva. Iako je Crna Gora 2015. godine uvela sveobuhvatan informacioni sistem socijalne zaštite, tzv. Socijalni karton, učinkovitost socijalne zaštite je još uvijek nedovoljna. Evropska komisija je u svojoj analizi strukturnih izazova crnogorske ekonomije, prepoznala neadekvatnu i nedovoljno targetiranu socijalnu pomoć, kao i šeme naknada za nezaposlenost. Pravičnija raspodjela materijalnih davanja kao i pravednije i lakše ostvarivanje prava po osnovu invaliditeta su neki od izazova. Navedeno mora da prati dalji razvoj ovog Inforamacionog sistema (E-socijalni karton) radi primjene novih zakonskih rješenja u praksi i pravovremenog obračuna materijalnih davanja i usluga, praćenja i analitike izdataka i socijalnih indikatora.

Dodatno, neophodno je poboljšanje ukupne efikasnosti i efektivnosti šema socijalne zaštite za smanjenje siromaštva. Trenutno sistem doprinosi smanjenju siromaštva za samo 7,4 procentnih poena (SILC 2018), dok postoji veliki potencijal za dalje smanjenje nivoa siromaštva povećanjem efikasnosti i poboljšanjem trenutno izdvojenih sredstava (približno 2 % BDP-a). Takođe, jedna od prepreka u sistemu socijalne zaštite je nedovoljna efikasnost evidencije postupanja po žalbama, što zahtijeva reformu.

Shodno prethodno navedenom, **prvi od tri najveća strukturna izazova za unapređenje konkurentnosti crnogorske ekonomije se odnosi na povećanje zaposlenosti naročito žena i mladih, kao i borba sa problemom dugoročne nezaposlenosti.** Navedeni izazov je prepoznala i EK u svojoj ocjeni strukturnih slabosti crnogorske ekonomije.

Kriza je ukazala na nužnost ubrzanije diverzifikacije ekonomije, naročito kroz jačanje produktivnosti privatnog sektora smanjenjem biznis barijera, velikog broja parafiskaliteta i poreskog opterećenja rada, kao i relativno komplikovane poreske administracije. *Regulatorne barijere* u Crnoj Gori, kao i složene procedure mogu otežati ulazak novih firmi na tržište, kao i razvoj preduzetništva i inovacije. To dalje ograničava stvaranje novih radnih mjesta u privatnom sektoru. Prema analizi Svjetske banke¹², kao najveće poteškoće, privrednici navode “nepredvidivost poslovnog okruženja, kompleksnost regulatornog okvira, nekonzistentnosti u interpretaciji i implementaciji propisa.” Pored navedenog, nepovoljan uticaj na poslovni ambijent imaju parafiskaliteti, naročito na lokalnom nivou, različite stope prireza porezu na dohodak na opštinskom nivou, državna pomoć, javne nabavke, ograničen pristup finansiranju, nelojalna konkurencija, dobijanje dozvola i licenci, korupcija, implementacija ugovora. Iako je prethodnih godina ostvaren značajan napredak u podršci *inovacijama*, i dalje su ostali određeni izazovi, kao što su: nedovoljan nivo inovacija u preduzeću; nedovoljna saradnja privatnog sektora sa akademskom zajednicom; ograničen pristup finansiranju i infrastruktura za podršku biznisu (poput biznis inkubatora); pitanje savjetodavne podrške; nedostaci pravnog okvira koji regulišu intelektualnu svojinu itd. OECD u svom Izvještaju o konkurentnosti u Jugoistočnoj Evropi u 2021. godini, navodi da “uz povećano finansiranje za istraživanje javnog sektora i promovisanjem naučnih istraživanja kao privlačne profesije razvoj ljudskog kapitala i sprečavanje odliva mozgova, inovativni sistemi mogu biti ključni pokretači ekonomskog rasta u regionu.” Podaci za Crnu Goru govore o nedovoljnim inovacionim kapacitetima i procentu ulaganja u istraživanje i razvoj u Crnoj Gori (0.36 % BDP-a u 2019. godini).

Pored navedenog, od početka pregovora za članstvo u EU 2012. godine, Crna Gora je harmonizovala veliki dio zakonodavstva sa EU *acquis*, ali je ostvaren ograničen napredak u njegovoj primjeni. Kritične reforme, usmjerene na jačanje institucionalnog okvira i vladavine prava, kao i reforme javne administracije, poput novih platformi za *e-governance* i

¹²Agenda za zapošljavanje i rast za Crnu Goru

elektronske javne nabavke su bile u kašnjenju. Jedna od prepreka u javnoj upravi jeste da trenutno nema potpune elektronske razmjene podataka, jer ne postoji puna integracija postojećeg portala e-uprave, sistema za upravljanje dokumentima, sistema za elektronsko plaćanje i sistema za elektronsku identifikaciju i autentifikaciju. Iz toga proističe da nema elektronskih usluga na visokom nivou sofisticiranosti. Kašnjenje reformi u javnoj administraciji, vodi kašnjenju velikih projekata i pružanja javnih usluga (u zdravstvu, bezbjednosti puteva, zaštiti životne sredine, itd). Kašnjenje u optimizaciji javne uprave i uspostavljanju centralnog registra državnih službenika i namještenika, neefikasnost upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države, su takođe prepreke povećanju konkurentnosti državne administracije i ekonomije u cjelini. U tom smislu, neophodno je dalje unapređenje institucionalnog okvira i administrativnih kapaciteta javne uprave, a jedna od koraka je digitalna transformacija.

Imajući u vidu prethodno navedene prepreke, **snaženje regulatornog okruženja predstavlja drugi ključni izazov u daljem sprovođenju reformi za konkurentnost u Crnoj Gori.**

Treći ključni izazov za unapređenje konkurentnosti je formalizacija ekonomije, koja predstavlja jednu od najvećih barijera za konzistentan ekonomski rast koji prati rast zaposlenosti. Najčešći pojavni oblici neformalne ekonomije u Crnoj Gori su neformalna zaposlenost kako u privrednim društvima i kod preduzetnika, tako i u neregistrovanim biznisima. Značajan neformalni sektor podstaknut je nedostacima u institucionalnom i regulatornom okruženju, slabostima na tržištu rada, kao i relativno visokim troškovima poslovanja. Dosadašnja implemetacija mjera na prevođenju neformalnog sektora u legalne tokove, kao i dodatni izazovi uzrokovani pandemijom COVID-19 su pokazali da je potreban multisektorski pristup politici suzbijanja neformalne ekonomije sa fokusom na stvaranje uslova za kreiranje formalnih radnih mjesta uz istovremeno obezbjeđenje poslovnog ambijenta podsticajnog za razvoj održivih preduzeća. Prisustvo neformalne ekonomije se ogleda u gotovo svim segmentima poslovanja, prije svega kroz neevidentiranje prometa proizvoda i usluga, prodaju akcizne robe na javnim površinama, kroz izbjegavanje zaključivanja ugovora o radu i isplate zarada bez poreza i doprinosa na tržištu rada, nepravilnosti prilikom angažovanja sezonske radne snage bilo da su u pitanju rezidenti ili nerizidenti, kroz obavljanje djelatnosti bez odobrenja za rad i bez prethodno izvršene poreske registracije itd. Prema podacima Svjetske banke, u Crnoj Gori je u privatnom sektoru formalno zaposleno svega 20 % stanovništva radne dobi. Od preostalog dijela stanovništva radne dobi, 45 % je neaktivno, 10 % radi u neformalnom sektoru¹³, a oko 9 %¹³ je nezaposleno. “Dakle, neformalna ekonomija predstavlja veliki izazov za povećanje konkurentnosti, na koji je potrebno odgovoriti ciljanim reformskim mjerama sa jakim ishodom na kratak i srednji rok.

¹³Ovaj podatak nije stopa nezaposlenosti, već udio nezaposlenog stanovništva u ukupnom radno sposobnom stanovništvu.

Budući da je EK u svojoj analizi 2020. godine, identifikovala navedena *tri ključna izazova crnogorske ekonomije*, ona je na osnovu istih dala i šest preporuka Crnoj Gori tokom Ministarskog dijaloga 2021. godine, koje su važne za pripremu PER-a za 2022. godinu. Od navedenih šest preporuka, posljednje tri se odnose na potrebu sprovođenja efektivnih i dobro koordiniranih strukturnih reformi, kao odgovora na prethodna tri ključna izazova, kako bi se doprinijelo ublažavanju uticaja pandemije, većoj konkurentnosti i ubrzanom ekonomskom oporavku (tzv. “resilient recovery”).

2) Reformske mjere u odgovoru na tri ključna izazova

Polazeći od tri ključna strukturna izazova crnogorske ekonomije: (i) povećanje zaposlenosti, naročito žena i mladih i naponi u borbi protiv dugoročne nezaposlenosti; (ii) snaženje regulatornog okruženja i (iii) formalizacija ekonomije, u nastavku su prezentovane reformske mjere u okviru više reformskih oblasti: (i) *Poslovno okruženje i smanjenje neformalne ekonomije*; (ii) *Istraživanje i inovacije*; (iii) *Zapošljavanje i tržište rada*; (iv) *Obrazovanje i vještine*; (v) *Socijalna zaštita i inkluzija*; (vi) *Zdravstvena zaštita*, (vii) *Digitalna transformacija*, (viii) *Reforma javnih finansija*, koje daju odgovore na navedene izazove.

Izazov 1: Povećanje zaposlenosti, naročito žena i mladih i borba sa problemom dugoročne nezaposlenosti

Dijagnoza stanja u oblastima zapošljavanja i tržišta rada, obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite

U odgovoru na izazov povećanje zaposlenosti, naročito žena i mladih i dugoročne nezaposlenosti u PER-u 2022-2024, predložene su četiri reformske mjere iz oblasti *Zapošljavanja i tržišta rada*, jedna reformska mjera iz oblasti *Obrazovanje i vještine*, dvije reformske mjere iz oblasti *Socijalna zaštita i inkluzija*, i jedna reformska mjera iz oblasti *Zdravstvena zaštita*.

Mjere iz oblasti *Zapošljavanje i tržište rada* su date u nastavku.

Reformska mjera 1: Jačanje operativnih kapaciteta Zavoda za zapošljavanje za sprovođenje usluga i mjera putem digitalizacije

1. Opis mjere. Uticaj pandemije izazvane Covid-19 i njeno još uvijek nepredvidivo kretanje i dalje ostavljaju negativne posljedice po privredu i tržište rada, koje karakteriše visoka nezaposlenost, naročito žena i mladih. U odgovoru na navedeni izazov, ova mjera ima za cilj reformu Zavoda za zapošljavanje Crne Gore u pravcu efikasne javne službe zapošljavanja, i predstavlja nastavak mjere aktivnosti iz prethodne godine, a koja će za ishod imati poboljšanje efikasnosti u pružanju inkluzivnih usluga svim korisnicima. Usluge i mjere koje se pružaju nijesu u dovoljnoj mjeri podržane kroz postojeću IT platformu Zavoda, koja je zastarjela i ne

podržava interoperabilnost sa drugim bazama u sistemu Crne Gore i adekvatnu razmjenu podataka u cilju kvalitetnog praćenja nezaposlenih lica. Mjera je dio sveobuhvatnih napora Vlade da kreira efikasnu i servisno opredjeljenu javnu upravu koju karakteriše rast povjerenja građana u njen rad.

Tokom 2021. godine izvršena je identifikacija postupaka i revizija internih i eksternih procedura u Zavodu za zapošljavanje. Pripremljena su tri online modula: za prijavljivanje nezaposlenih lica, za prijavljivanje slobodnih radnih mjesta i za slanje zahtjeva za lica sa invaliditetom. Organizovane su obuke za dizajniranje mjera, ali i njihov monitoring i evaluaciju i dizajnirane su dvije nove mjere za aktivaciju žena. Aktivnosti na izradi tehničkog izvještaja sa Akcionim planom za uspostavljanje IT baze su kasnile zbog kašnjenja u odobravanju finansijskih sredstava. Pripremljen je Akcioni plan za interoperabilnost baza podataka kako bi se smanjilo administrativno opterećenje savjetnika, ali i smanjio obim neprijavljenog rada kroz efikasnije praćenje nezaposlenih lica putem podataka Inspekcije rada i Uprave prihoda i carina.

Aktivnosti na realizaciji ove mjere prate planiranu dinamiku jačanja kapaciteta u pravcu ispunjavanja završnih mjerila za PP2 i PP19. Mjera ujedno predstavlja i dio odgovora na preporuku broj 5 sa Ministarskog sastanka, a doprinosi i ostvarivanju ciljeva Zelene i Digitalne agende za ZB, a to je održiva, klimatsko neutralna i resursno efikasna ekonomija, kao i boljim upravljanjem javnim uslugama namijenjenim građanima. Istovremeno, ovo je i strateško opredjeljenje Vlade Crne Gore za digitalizaciju javne uprave, a unaprijeđenje funkcionisanja Zavoda je identifikovano i Nacionalnom strategijom zapošljavanja 2021-2025. Realizacija mjere će doprinijeti ostvarivanju milenijumskih razvojnih ciljeva: SDG 1- bez siromaštva, SDG 8 -dostojanstveni rad i ekonomski rast. Takođe, vezuje se za finansijsku podršku kroz IPA fondove i to Godišnji akcioni plan programa 2020 za sektor zapošljavanja i socijalne politike.

a) Aktivnosti planirane za 2022: Izrada Akcionog plana za uspostavljanje IT baze Zavoda; Implementacija Akcionog plana za interoperabilnost baza podataka; unaprijeđenje kapaciteta ZZZCG za korišćenje online alata kroz pretpristupnu podršku i podršku Međunarodne organizacije rada; Nadležnost: ZZCG

b) Aktivnosti planirane za 2023: Uspostavljanje IT platforme Zavoda za zapošljavanje; ZZCG

c) Aktivnosti planirane za 2024: Monitoring efikasnosti nove IT platforme Zavoda za zapošljavanje; Nadležnosti: ZZCG

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo ekonomskog razvoja.

2. Indikatori rezultata

Indikator	Početna vrijednost (2021. godina)	Međurezultat (2022. godina)	Ciljna vrijednost (godina)
Izrađen Akcioni plan za uspostavljanje IT baze Zavoda	Ne postoji Akcioni plan	2022- Pripremljen Nacrt akcionog plana	2022 – Izrađen Akcioni plan koji će doprinijeti poboljšanju IT baze Zavoda i ostvariti benefit za korisnike.
Uspostavljena nova IT platforma Zavoda za zapošljavanje koja omogućava efikasniji rad savjetodavaca sa korisnicima	Postojeća IT platforma Zavoda je zastarjela	2022- Izrađen izvještaj o potrebama i pravcima unaprijeđenja IT platforme ZZCG	2023- Uspostavljena nova IT platforma ZZCG i povećana efikasnost rada i kvalitet usluge savjetodavaca sa korisnicima.

3.Očekivani uticaj na konkurentnost. Unaprijeđenje efikasnosti u pružanju usluga nezaposlenim licima treba da omogući veću inkluzivnost i zapošljivost nezaposlenih lica i njihov brži prelazak u svijet rada. Istovremeno, dodatna dinamika i fluktuacija na tržištu rada treba da omogući bržu i efikasniju saradnju sa poslodavcima u cilju ispunjavanja potreba za radnom snagom i veću konkurentnost.

4.Procijenjeni troškovi sprovođenja aktivnosti i predviđeni izvor njihovog finansiranja. Ukupan trošak za sprovođenje mjere za period 2021-2023 iznosi 3.025.570 eura. Sredstva za ovu mjeru su obezbijeđena kroz direktni grant, od koga se dio dobija kroz Instrument za Evropsku integraciju (European Integration facility instrument-EIF), a dio iz budžeta Međunarodne organizacije rada (MOR). Dodatno, ova mjera obuhvata i aktivnosti iz projekta "Svijet rada u Crnoj Gori- popločavanje puta ka oporavku" koji sprovodi MOR, uz ukupnu finansijsku podršku Fonda za dobru upravu Vlade Ujedinjenog Kraljevstva. Pored navedenog, sredstva su obezbijeđena kroz IPA fondove, uz kofinansiranje sa 15 % iz Budžeta Crne Gore. Ukupno planirana sredstva za ovu mjeru će biti utrošena za nabavku novog softvera za Zavod za zapošljavanje, konsultanske usluge, kao i za obuke za zaposlene u Zavodu.

- 2022. godina - sredstva u iznosu od 719.999,00 eura biće obezbijeđena iz IPA fondova i dodatno 127.059,00 eura koliko iznosi kofinansiranje iz Budžeta Crne Gore. Dodatno, sredstva u iznosu od 80.533,00¹⁴ eura biće obezbijeđena iz Fonda za dobru upravu, dok je 125.356,00 eur obezbijeđeno iz EIF-a.
- 2023. godina - sredstva u iznosu od 1.080.000,00 eura biće obezbijeđena iz IPA fondova, dok će iznos od 190.589,00 eura biti obezbijeđen iz Budžeta Crne Gore. Dakle, ukupno 1.270.589,00 eura u toku 2023. godine.
- 2024. godina - nema dodatnih troškova.

¹⁴Iznos koji je obezbijeđen iz GGF iznosi 94.363,00 USD, koji prema kursnoj listi na dan 23.09.2021. godine iznosi 80.533,00 EUR

5.Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodna ravnopravnost, pristup zdravstvenim uslugama. Unaprijeđenjem kvaliteta usluga i mjera koje pruža Zavod za zapošljavanje, doprinijeće se većoj zapošljivosti i zaposlenosti lica iz evidencije nezaposlenih, što će imati značajan uticaj na unaprijeđenje životnog standarda tih lica, a samim tim i smanjenje siromaštva, a time povećanju jednakosti i kohezije, što je u direktnoj vezi sa ostvarivanjem SDG ciljeva 1 i 8. Sve aktivnosti kroz ovu mjeru podržavaju rodnu dimenziju.

6.Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Mjera ima uticaja na zaštitu životne sredine u smislu manjeg zagađenja, kroz buduće procese digitalizacije, koji smanjuju trošenje prirodnih resursa i njihovu efikasniju upotrebu. Ovo su ujedno i stubovi na kojima se zasniva Zelena agenda za Zapadni Balkan.

7.Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Ograničeni kapaciteti institucija za implementaciju novog pristupa u radu	Srednja	Blagovremeno planiranje aktivnosti i obuka kadrova
Moguća ograničenost razmjene podataka u skladu sa Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti ("Sl.list CG", br. 79/08, 70/09, 44/12 i 22/17)	Sisoka	Blagovremena konsultacija sa Agencijom za zaštitu ličnih podataka u cilju otklanjanja mogućih prepreka za implementaciju mjere u skladu sa Zakonom
Povezivanje sa bazama drugih institucija otežano, usljed informatičke nekompatibilnosti sistema	Visoka	Informatičko ujednačavanje različitih baza podataka
Realizacija mjere se ne odvija u skladu sa planom	Srednja	Produženje roka za sprovođenje mjere

Reformska mjera 2: Uvođenje novih šema rada i usklađivanje profesionalnih i privatnih obaveza

1.Opis mjere. Pandemija izazvana korona virusom je ukazala da zakonodavni okvir tržišta rada nije u dovoljnoj mjeri fleksibilan i prilagodljiv novonastalim okolnostima, te potreba za daljim uređivanjem odnosa na tržištu rada, u cilju povećanja zaposlenosti, naročito žena i mladih i dalje postoji. Stoga, implementacija mjere *"Uvođenje novih šema rada i usklađivanje profesionalnih i privatnih obaveza"* je rezultat potrebe za daljom regulacijom na tržištu rada, iz razloga nedovoljno uređenog pravnog okvira, budući da postojeća zakonska regulativa u potpunosti ne može odgovoriti nastaloj situaciji i vanrednim okolnostima. Stoga će se buduće reforme za uvođenje novih šema rada, u ovom segmentu realizovati kroz izmjene Zakona o radu. Dodatno unaprijeđenje na tržištu rada će se regulisati kroz uspostavljanje balansa između poslovnog i privatnog života zaposlenih muškaraca i žena, kao i ponovno uključivanje na posao nakon porodijskog, odnosno roditeljskog odsustva i omogućiti ravnopravan položaj

muškaraca i žena kada je pitanju briga o zavisnim članovima porodice. Navedena mjera ujedno predstavlja usaglašavanje sa direktivom Evropske unije o ravnoteži između poslovnog i privatnog života roditelja i pružaoca njege, kao i Okvirnim sporazumom o radu na daljinu iz 2002. godine, a sve u cilju obezbjeđivanja dostojanstvenog radnog mjesta, kao i jačanja socijalnog dijaloga. Mjera ujedno predstavlja i dio odgovora na preporuku 5 sa ministarskog dijaloga. Kroz proces zaključivanja novog Opšteg kolektivnog ugovora, u skladu sa Zakonom o radu, će se nastojati da se unaprijede rješenja koja se odnose na rad na daljinu i rad od kuće (tzv. teleworking). Preciznijim definisanjem rada na daljinu i rada od kuće kroz upotrebu informacionih tehnologija u radu, dodatno će se regulisati i obaveza poslodavca da zaposlenom obezbijedi nabavku, održavanje i servisiranje opreme kroz sredstva za rad. Zakonom će se propisati radno vrijeme zaposlenih koji rade na ovim poslovima, na način što će im se obezbijediti prava na diskonekciju, odnosno na poštovanje rasporeda radnog vremena. Mjera će se dodatno odraziti na zaštitu i zdravlju na radu, u odnosu na koju će zaposleni imati pravo na inspekcijski nadzor.

- a) **Aktivnosti planirane za 2022:** Rad na izradi izmjena i dopuna Zakona o radu; Vlada Crne Gore, Unija poslodavaca Crne Gore, Unija slobodnih sindikata Crne Gore i Savez sindikata Crne Gore
- b) **Aktivnosti planirane za 2023:** Donošenje Zakona o radu; Vlada Crne Gore
- c) **Aktivnosti planirane za 2024:** Praćenje implementacije propisa iz oblasti radnog zakonodavstva; Ministarstvo ekonomskog razvoja, Uprava za inspekcijske poslove preko Inspekcije rada

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo ekonomskog razvoja.

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrijednost (2020.godina)	Međurezultat (2023.godina)	Ciljna vrijednost (2024.godina)
Broj očeva koji koriste pravo na roditeljsko odsustvo	445	500	550
Broj lica sa zaključenim ugovorom o radu van prostorija poslodavca	13	20	40
Broj izvršenih inspekcijskih nadzora od strane Uprave za inspekcijske poslove u odnosu na ugovore o radu na daljinu i radu od kuće	0	10	20

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Uvođenjem kratkoročnih šema rada omogućiće se fleksibilnije funkcionisanje na tržištu rada, kroz obavljanje raznih oblika redovnog rada na daljinu i od kuće, a samim tim će doprinijeti očuvanju radnih mjesta, kao i opstanak privrednih subjekata na tržištu rada usljed vanrednih okolnosti i nepredvidivih događaja. Uspostavljanje ravnoteže između poslovnog i privatnog života zaposlenih, omogućiće lakše uključivanje na

tržište rada nakon korišćenja odsustava sa rada, na koji način će se stvoriti povoljniji ambijent kako za poslodavce tako i zaposlene.

4.Procijenjeni troškovi aktivnosti i izvori njihovog finansiranja. Sprovođenje ove mjere u naredne tri godine neće iziskivati dodatne troškove koji bi se finansirali iz budžeta Crne Gore. Realizacija mjere će se sprovoditi isključivo sa postojećim ljudskim i drugim resursima.

5.Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Stvaranje povoljnih uslova za poslodavce i zaposlene, a sve u cilju suzbijanja problema izazvanih vanrednim okolnostima sa posebnim akcentom na pandemije, stvoriće se uslovi za očuvanje i stvaranje novih radnih mjesta za zaposlene, kao i nastavak poslovanja privrednih subjekata na tržištu rada. Navedeno u cilju stvaranja fleksibilnijih uslova rada, kojim će se omogućiti obavljanje redovnih radnih aktivnosti kroz rad van prostorija poslodavca. Uspostavljanje ravnopravnosti muškaraca i žena u pogledu njihovih mogućnosti na tržištu rada i postupanjima prema njima na radnom mjestu, uspostavljanje ravnoteže između poslovnog i privatnog života zaposlenog.

6.Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Nije moguće dati procjenu uticaja mjere na životnu sredinu.

7.Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Nepostizanje konsenzusa između socijalnih partnera i nedonošenje izmjena i dopuna Zakona o radu. Planirane izmjene i dopune Zakona o radu imajuće uticaj na veće troškove poslodavaca iz razloga što će isti morati da obezbijede opremu za obavljanje poslove na daljinu i radu od kuće, što potencijalno predstavlja rizik neprihvatanja ovih odredbi od strane poslodavaca. S druge strane uzimajući u obzir zahtjeve sindikata kada je pitanju pravo na poštovanje rasporeda radnog vremena predstavlja potencijalni rizik za neprihvatanje ovih odredbi od strane poslodavca.	Srednji	Nastavak rada na izradi zakona

Reformska mjera 3: Uvođenje programa Garancija za mlade u Crnoj Gori

1.Opis mjere. Mladi, kao posebno osjetljiva grupa nezaposlenih lica, naročito su izloženi negativnim posljedicama pandemije Covid 19 po tržište rada. Stopa zaposlenosti za mlade od 15 do 24 godine se smanjila sa 27,3 % (2019) na 19,8 % (2020). Stopa mladih koji nisu zaposleni, na školovanju ili usavršavanju (NEET) u starosnoj grupi 15-24 je iznosila 21,1 %, dok je za populaciju 15-29 bila 26,6 % u 2020. godini, što je skoro duplo više od prosjeka EU (13,7 %). Značajan udio mladih je i u neformalnoj ekonomiji ili u nestandardnim oblicima zaposlenja gdje nemaju pristup socijalnoj zaštiti. S obzirom da pandemija još uvijek nije definitivno

stavljena pod kontrolu, te je i dalje prisutan mali obim otvaranja novih radnih mjesta, mladi koji treba da nađu prvo zaposlenje su dodatno ugroženi. Stoga je neophodna sistemska podrška mladima u cilju njihovog daljeg obrazovanja ili usavršavanja, obezbjeđivanja mogućnosti za pripravnštom ili odgovarajućim zaposlenjem što ujedno treba da da doprinos ostvarivanju SDG ciljeva 1, 4 i 8. Kako bi preduprijedili gubitak (generacije) ljudskih resursa sa jedne strane i socijalnu isključenost sa druge strane, Vlada je odlučna da uvede program Garancija za mlade zasnovan na principima Preporuke Savjeta EU (2020/C 372/01). Kao početak aktivnosti u tom pravcu, Ministarstvo ekonomskog razvoja je pripremio set mjera podrške kroz Program za zapošljavanje mladih.

Istovremeno, formiran je Radni tim za uvođenje programa „Garancija za mlade“ u Crnoj Gori koji čine predstavnici relevantnih institucija, privredne zajednice i NVO sektora. Dodatno, osnovana je Međuresorska radna grupa na visokom nivou. To ujedno i prati preporuku broj 6 sa Ministarskog sastanka kojom se Crna Gora poziva da uspostavi međuresornu radnu grupu koja uključuje relevantna ministarstva, njihove agencije i zainteresovane strane za izradu plana primjene Garancije za mlade. Uvođenje programa Garancija za mlade je identifikovano i Nacionalnom strategijom zapošljavanja 2021-2025, kao jednim od instrumenata za smanjenje visoke nezaposlenosti mladih i cilj mjere je podrška daljem obrazovanju ili usavršavanju, obezbjeđivanju mogućnosti za pripravnštom ili odgovarajućim zaposlenjem.

a) Aktivnosti planirane za 2022: Izrada i donošenje Plana za implementaciju Garancije za mlade; sprovođenje Programa za zapošljavanje mladih; Nadležno je Ministarstvo ekonomskog razvoja.

b) Aktivnosti planirane za 2023: Dalji nastavak na izgradnji kapaciteta javnih institucija i aktera, uključujući monitoring i evaluaciju; Početak pilot faze implementacije programa. Nadležno je Ministarstvo ekonomskog razvoja.

c) Aktivnosti planirane za 2024: Finalizacija pilotiranja; Početak implementacije programa na teritoriji Crne Gore. Nadležno je Ministarstvo ekonomskog razvoja.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo ekonomskog razvoja.

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrijednost (2021. godina)	Međurezultat (2022. godina)	Ciljna vrijednost (2024. godina)
Usvojen Plan za implementaciju programa „Garancija za mlade“	/	Pripremljen i usvojen Plan	
Implementacija programa „Garancija za mlade“	/	Početak pilotiranja programa u odabranim opštinama	Doprinos programa povećanju zaposlenosti mladih kroz njegovo sprovođenje na cjelokupnoj teritoriji Crne Gore

Povećana stopa zaposlenosti mladih 15-29	30,7% ¹⁵	27,2%	33,0%
--	---------------------	-------	-------

3.Očekivani uticaj na konkurentnost. Učešće mladih lica u program Garancija za mlade imaće pozitivan uticaj na povećanje aktivnosti radne snage, ali i na konkurentnost radne snage koja će kroz obrazovanje, osposobljavanje, pripravništvo ili rad steći znanja i vještine koje su potrebne i tražene na tržištu rada, što će dovesti do smanjenja strukturne neusklađenosti na tržištu rada. Istovremeno, implementacijom programa će se omogućiti otvaranje novih radnih mjesta, što je posebno važno u pravcu oporavka od ekonomskih posljedica pandemije Covid 19.

4. Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Mjera će imati direktan uticaj na povećanje zaposlenosti, kroz zapošljavanje mladih na otvorenom tržištu rada uz finansijsku podršku koja će biti obezbijedena iz programa. Ujedno, zapošljavanjem se posredno utiče i na socijalnu uključenost i smanjenje siromaštva. Kroz Plan za implementaciju će se definisati broj mladih koji će biti obuhvaćen komponentom zapošljavanja. Sve aktivnosti kroz ovu mjeru podržavaju rodnu dimenziju.

5.Procijenjeni troškovi sprovođenja reformske mjere i predviđeni izvori njihovog finansiranja. Ministarstvo ekonomskog razvoja je planiralo finansiranje programa “Garancija za mlade” kroz IPA III za period 2023-2024, kao jednu od mogućnosti iz Ekonomskog i investicionog plana za Zapadni Balkan iz oktobra 2020. godine. U draft dokumentu IPA III Strateški odgovor planirana su sredstva za ovaj program u ukupnom iznosu od 15 mil.eura za naredni period. Tokom 2022. godine, Međunarodna organizacija rada će pružiti konsultantske usluge uz tehničku pomoć za izradu Plana za implementaciju programa “Garancija za mlade” u iznosu od 145.000,00 eura.Tokom 2022. godine sprovodiće se Program za zapošljavanje mladih koji će se finansirati iz Budžeta Crne Gore i planirana sredstva za ovu namjenu su 1,8 mil.eura. Dodatno, sprovodiće se Program stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem za čije namjene je planirano 7,5 mil.eura. Shodno aktivnostima tokom implementacije Programa za zapošljavanje mladih tokom 2022. godine definisaće se aktivnosti za mlade koje će se finansirati iz Budžeta Crne Gore za period nakon završetka Programa.

¹⁵U pitanju je zadnji raspoloživi podatak na nivou godine i to iz Ankete o radnoj snazi za 2020. godinu. Međutim, kod ciljanih vrijednosti treba imati u vidu da je tokom pandemije Covid 19 dodatno došlo do pogoršanja indikatora tržišta rada uključujući i ovu ciljnu grupu, što pokazuju i raspoloživi podaci za 2021. godinu iz Ankete o radnoj snazi za prva dva kvartala kada je zabilježena stopa zaposlenosti mladih oko 25%.

- 2022. godina - sredstva u iznosu od 9.300.000,00 eura biće obezbijeđena iz Budžeta Crne Gore i 145.000,00 eura iz budžeta Međunarodne organizacije rada.
- 2023. godina - sredstva u iznosu od 5.000.000,00 eura su planirana iz IPA fondova.
- 2024. godina - sredstva u iznosu od 10.000.000,00 eura su planirana iz IPA fondova.

6.Očekivani uticaj reformske mjere na životnu sredinu i klimatske promjene. Mjera će imati posredan uticaj kroz obrazovanje, osposobljavanje, pripravnštvo ili rad, jer će kroz jedan od ova četiri pravca djelovanja, mlade osobe imati mogućnost da steknu znanja o značenju i značaju zelene tranzicije ili imati mogućnost da budu zaposleni na nekom od poslova iz zelene ekonomije (oblast energetike, održive proizvodnje, reciklaže i sl.).

7.Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Kašnjenje u odobravanju sredstava kroz pretpristupne fondove - IPA	visok	Intezivni pregovori sa EK
Nedostatak kapaciteta za sprovođenje programa	srednja	Obuka kadrovskih kapaciteta i inteziviranje međuinstitucionalne saradnje u pravcu IT povezanosti

Reformska mjera 4: Povećanje zapošljivosti odraslih kroz unapređenje njihovih vještina i kompetencija potrebnih tržištu rada

1.Opis mjere. Budući da je nezaposlenost odraslog stanovništva (radne snage starosti 15-74)¹⁶ u Crnoj Gori 17,9 % i da je zemlja suočena sa izazovom dugoročne nezaposlenosti, potrebno je unaprijediti znanja i kompetencija nezaposlenih odraslih koja su neophodna tržištu rada. To će uticati na smanjenje strukturne nezaposlenost odnosno povećanje zapošljavanja, koje je Evropska komisija prepoznala kao ključne izazove crnogorske ekonomije. Kroz ovu mjeru, izvršiće se analiza potreba tržišta rada koja treba da ukaže na nedostatak regionalno zastupljene obrazovne ponude, kao i na znanja i vještina potrebnih tržištu rada. Samim tim finansirajuće se postupak izdavanja dopune licence ili novih licenci za nedostajuće programe, sa posebnim naglaskom na programe iz ICT oblasti (sticanje digitalne ključne kompetencije) i učenje stranih jezika, kao i realizacija određenih programa obuka za obrazovanje odraslih. Na njih će biti preusmjerena sredstva Zavoda za zapošljavanje koja se odnose na osposobljavanje i obuku nezaposlenih kroz realizaciju programa za odrasle kod licenciranih organizatora obrazovanja odraslih. Takođe, Zavod za zapošljavanje i Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture

i sporta¹⁷ će potpisati memorandume o saradnji sa poslodavcima (prepoznatim u pripremljenoj analizi) kojima je neophodna specifična radna snaga koja će biti stvorena po završetku obuka. Analiza treba da obuhvati i sadašnje i buduće potrebe za zanimanjima na tržištu rada sa aspekta digitalne i zelene tranzicije. Ova mjera je usklađena sa Strategijom obrazovanja odraslih 2015 - 2025. godine, Akcionim planom za odrasle 2019 - 2022. godine, i drugim strateškim dokumentima Vlade Crne Gore. Takođe je usklađena sa ciljevima održivog razvoja do 2030. Mjerom se djelimično odgovara na preporuku broj 6 sa ministarkog dijaloga iz juna 2021.

a) Aktivnosti planirane za 2022: Tokom 2022. godine, izvršiće se analiza potreba tržišta rada u cilju određivanja koji obrazovni programi za odrasle će biti finansirani, za koliki broj nezaposlenih odraslih osoba. Analiza će, takođe, ukazati na određene programe koji nedostaju da budu regionalno zastupljeni u ponudi organizatora obrazovanja odraslih. Po pripremljenoj analizi, MPNKS će predložiti i izdati nove licence postojećim ili novim organizatorima obrazovanja odraslih, u cilju da izdavanja dopune ili nove licence za nedostajuće programe, naročito za programe iz ICT oblasti i učenja stranih jezika. Po završenoj analizi i postupcima izdavanja licence organizatorima za nedostajuće programe, pripremiće se plan obuka za nezaposlena lica za period 2023. i 2024.

b) Aktivnosti planirane za 2023: Tokom 2023. godine, biće organizovane obuke za nezaposlene odrasle, u skladu sa pripremljenim planom obuka, koji će pohađati programe koji vode do zanimanja, vještina, kompetencija neophodnih tržištu rada. Zavod za zapošljavanje i MPNKS će potpisati memorandume o saradnji sa selektovanim poslodavcima kojima nedostaje specifična radna snaga. Tokom ove godine, najmanje 500 nezaposlenih odraslih će pohađati obuke kod organizatora obrazovanja odraslih, u skladu sa pripremljenim planom.

c) Aktivnosti planirane za 2024: Tokom 2024. godine, biće organizovane obuke za nezaposlene odrasle, u skladu sa pripremljenim planom obuka, koji će pohađati programe koji vode do zanimanja, vještina, kompetencija neophodnih tržištu rada. Zavod za zapošljavanje i MPNKS će potpisati memorandume o saradnji sa selektovanim poslodavcima kojima nedostaje specifična radna snaga. Tokom ove godine, najmanje 1500 nezaposlenih odraslih će pohađati obuke kod organizatora obrazovanja odraslih, u skladu sa pripremljenim planom.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta.

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrijednost (2022. godina)	Međurezultat (2023. godina)	Ciljna vrijednost (2024. godina)
Broj novih programa obrazovanja dostupnih	15	15	15

¹⁷U daljem tekstu MPNKS

odraslima			
Broj odraslih koji pohađaju obuke	0	500	1500
Broj poslodavaca sa kojima će biti potpisani memorandum o saradnji	0	25	50

3.Očekivani uticaj na konkurentnost. Budući da se radi o mjeri u oblasti zapošljavanja i tržišta rada, navedeni procesi obuka će povećati konkurentnost onih koji ih budu pohađali, a time povećati njihovu radnu produktivnost i zapošljivost.

4.Procijenjeni trošak aktivnosti i izvor finansiranja. Dodatna sredstva se odnose na konsultantske usluge za pripremu analize potreba tržišta rada i organizovanje obuka za nezaposlena lica.

2022. godina - MPNKS 25.000,00 eura za konsultantske usluge za pripremu analize potreba tržišta rada i nove postupke licenciranja za nedostajuću obrazovnu ponudu, kao i na zarade radne grupe za upravljanje ovom mjerom.

2023. godina - ZZZCG 250.000,00 eura; MPNKS 5.000,00 eura.

Ovaj budžet se odnosi na konsultantske usluge za pripremu analize potreba tržišta rada i organizovanje obuka za nezaposlena lica, kao i na zarade radne grupe za upravljanje ovom mjerom.

2024. godina - ZZZCG, 750.000,00 eura i MPNKS 5.000,00 eura. Ovaj budžet se odnosi na konsultantske usluge za pripremu analize potreba tržišta rada i organizovanje obuka za nezaposlena lica, kao i na zarade radne grupe za upravljanje ovom mjerom.

5.Očekivani uticaj reformske mjere na društvene ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost, pristup zdravstvenoj zaštiti. Realizacijom ove mjere, smanjiće se siromaštvo u Crnoj Gori odnosno za najmanje 4 % će se smanjiti broj nezaposlenih odraslih osoba. Pored smanjenje siromaštva i povećanja zaposlenosti odraslih, postignuće se i društveno i lično zadovoljstvo kako polaznika tako i uključenih poslodavaca i obrazovanih ustanova i uspostaviće se sistem pravedne raspodjele budžetskih sredstava na one kojima je to neophodno. Obuke će pohađati dugoročno nezaposlena lica prijavljena na Zavodu za zapošljavanje, biće uključeni poslodavci kojima će stečena znanja biti neophodna u cilju unapređenja njihovog poslovanja. Takođe, Zavod za zapošljavanje u saradnji sa Ministarstvom prosvjete, nauke, kulture i sporta će prilikom izbora obrazovnih ustanova za realizaciju obuka izabrati najbolje obrazovne ustanove licencirane za programe navedene u urađenoj analizi. Treba napomenuti da će se voditi računa o jednakosti rodne zastupljenosti na obukama. Mjera će doprinijeti ostvarivanju SDG 1 - Svijet bez siromaštva; SDG 4 - Kvalitetno obrazovanje i SDG 8 - Dostojanstven rad i ekonomski rast; SDG 5 -Rodna ravnopravnost i SDG 17 - Partnerstvom do ciljeva.

6.Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Smanjenjem siromaštva u zemlji indirektno se unapređuje kultura življenja u dijelu zaštite životne sredine i očuvanja zdravlja građana. Postoji mogućnost da će potražnja za vještinama i znanjima iz ove oblasti biti neophodna tržištu rada, pa će se kroz ovu mjeru obučiti odrasli i steći znanja koja su neophodna poslodavcima koji rade u oblasti zaštite životne sredine. To može dovesti i do poboljšanja poslovnog okruženja u dijelu rada organizacija koja se bave zaštitom životne sredine.

7.Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Uključivanje najmanje 75 poslodavaca	50%	Promocija mjere među poslodavcima, uključivanje udruženja poslodavaca, potpisani Memorandumi o saradnji.

Mjera iz oblasti *Obrazovanje i vještine* je data u nastavku.

Reformska mjera 5: Digitalizacija obrazovanja i razvoj digitalnih vještina

1.Opis mjere. Crnogorsku ekonomiju već duži niz godina karakteriše neusklađenost vještina i znanja koje učenici stiču u obrazovnom sistemu sa onim koje traži tržište rada. Suočavajući se sa tim kao i sa izazovom potrebe unaprijeđenja vještina radne snage zbog promjena u potražnji tržišta rada, uključujući sve veću upotrebu novih tehnologija. Na nužnost daljeg jačanja digitalnih vještina učenika i studenata, kao i na neophodnost pribavljanja potrebne IT opreme za obrazovne ustanove u Crnoj Gori, posebno je ukazala pandemija. Stoga je nizom reformskih mjera u sistemu obrazovanja, potrebno umanjiti i/ili eliminisati prepreke većoj konkurentnosti učenika i studenata na budućem tržištu rada. Obrazovni sistem u Crnoj Gori pokazuje značajne nedostatke u pogledu nivoa digitalizacije redovnog nastavnog procesa i sadržaja, korišćenja IT opreme, razvoja kod učenika i nastavnog osoblja ključne digitalne kompetencije, korišćenja komunikacionih platformi i kreiranje i ažuriranja potrebnih baza podataka, kao i dobre pokrivenosti svih škola brzom internet mrežom. Ono što se takođe pokazalo manom u periodu vanrednih okolnosti kao što je pandemija je nemogućnost svih učenika da priušte IT opremu i internet, što će se nastojati riješiti ovom mjerom kroz opremanje svih školskih biblioteka potrebnim laptopovima i internetom i kreiranjem ugovora o zakupu opreme. Veći dio sredstava je obezbijeđen kroz kredit EIB, a nastojaće se, da se pored sredstava iz centralnog budžeta, aplicira za grant preko brojnih EU fondova i grant šema. Za dio troškova u daljem procesu digitalizacije programiraće se sredstva i kroz IPA III program. Kreatori politika u visokom obrazovanju i uprave univerziteta donose obrazovne politike u skladu sa globalnim promjenama, kao što su: ubrzani razvoj digitalnog podučavanja, učenja i ocjenjivanja, nezaustavljivi razvoj nove tehnologije, pandemije, masovne migracije i globalne promjene na tržištu rada. S tim u vezi razvoj digitalnog obrazovanja i unapređenje digitalnih vještina su mjere od ključnog značaja kako bi se odgovorilo na globalne promjene i

izazove. U Crnoj Gori nije urađeno istraživanje o nivou digitalnih vještina za cjelokupno stanovništvo. Preporukom Evropskog parlamenta i Savjeta (2006/962/EC) digitalne vještine su prepoznate kao jedna od osam ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje. EU akcioni plan za digitalno obrazovanje 2021-2027, nudi dugoročnu stratešku viziju za visokokvalitetno inkluzivno i pristupačno digitalno obrazovanje. Akcioni plan ima dvije oblasti prioriteta: jačanje digitalnog obrazovnog eko sistema i unapređenje digitalnih vještina i kompetencija za digitalnu transformaciju. EU Akcioni plan za digitalne vještine je u skladu sa Evropskom agendom vještina i Akcionim planom za evropsku socijalnu politiku. Shodno navedenom, mjera “Digitalizacija obrazovanja i razvoj digitalnih vještina”, usklađena je sa strateškim nacionalnim ciljevima postavljenim u sljedećim dokumentima: Strategija za sajber bezbjednost; Strategija razvoja informacionog društva 2020; Pravci razvoja Crne Gore 2018-2021; Strategija pametne specijalizacije 2019-2024. Sve aktivnosti predviđene ovom mjerom su u potpunosti u skladu sa aktivnostima predviđenim Strategijom za digitalizaciju obrazovanog sistema 2022-2027, koja je u proceduri usvajanja. Implementacija ove mjere treba da doprinese povećanju znanja i vještina učenika i studenata i njihovoj većoj zapošljivosti.

a) Aktivnosti planirane za 2022: Priprema i usvajanje Pravilnika o načinu vođenja podataka u informacionom sistemu obrazovanja, MPNKS; Usvajanje Procedura za izradu i čuvanje rezervne kopije, MPNKS; Usvajanje Pravilnika o načinu imenovanja školskih i regionalnih IKT koordinatora; Unapređenje građevinskog stanja Data centra; Kreiranje programa obuke za IKT koordinatore i realizacija obuka, MPNKS; Analiza obrazovnih programa za oblast digitalnih vještina sa preporukama za unapređenje, MPNKS; Izmjena Opšteg zakona u obrazovanju u oblasti organizacije obrazovno-vaspitnog procesa (digitalna nastava, digitalni udžbenici); Izrada procedura za razvoj digitalnih obrazovnih sadržaja, njihovo postavljanje i upravljanje na platformi za samostalno učenje, MPNKS; Izrada standarda kvaliteta digitalnih izdanja udžbenika i instruktivnih materijala, ZUNS; Uspostavljanje digitalnog sistema/platforme za samostalno učenje, MPNKS; Izrada Pravilnika o regulisanju autorskih prava za digitalne obrazovne sadržaje, MPNKS, ZUNS; Uspostavljanje modela za online kolaboraciju za MPNKS, ZZŠ, CSO, ICCG i ZUNS.

b) Aktivnosti planirane za 2023: Nabavka i implementacija nove opreme u Data centru, MPNKS; Nabavka opreme i uspostavljanje Disaster Recovery sajta, MPNKS; Uspostavljanje izmještenog Backup-a, MPNKS; Unapređenje modula „Škola“, „Izvještaji“, „Administracija IS“, MPNKS; Implementacija modula za evidenciju održavanja objekata obrazovno-vaspitnih ustanova, MPNKS; Savjetovanje direktora, pomoćnika direktora, odjeljenjskih starješina, nastavnika i stručnih saradnika o evidenciji i primjeni modula Informacionog sistema obrazovanja, MPNKS; Identifikacija djece koja se ne školuju u Crnoj Gori i identifikacija djece koja ilegalno borave u Crnoj Gori, MPNKS; Realizacija obuka za IKT koordinatore, MPNKS; Formiranje Savjeta za digitalizaciju obrazovnog sistema, MPNKS; Izrada Okvira za razvoj digitalnih kompetencija nastavnika; Izrada predmetnog programa Informatika za osnovnu školu, ZZŠ, Nacionalni savjet za obrazovanje; Unapređenje postojećih predmetnih programa iz oblasti IKT za srednje škole, ZZŠ, CSO, Nacionalni savjet za obrazovanje; Izrada Procedura o

iznajmljivanju računarske opreme učenicima, MPNKS; Opremanje obrazovno-vaspitnih ustanova računarskom opremom, MPNKS; Instalacija lokalne računarske mreže u obrazovno-vaspitnim ustanovama, MPNKS; Nabavka licenciranog operativnog sistema i aplikativnog softvera, MPNKS; Izrada digitalnog obrazovnog sadržaja kao dopune štampanim udžbenicima i izrada digitalnih obrazovnih sadržaja koji su nezavisni od štampanih udžbenika i izrada digitalnih obrazovnih sadržaja za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama, ZUNS; Kreiranje materijala za samostalno učenje na digitalnoj platformi za djecu, roditelje i vaspitno-nastavno osoblje, MPNKS; Obuka zaposlenih u vaspitno-obrazovnim ustanovama po ECDL start modelu i za primjenu koncepta Digitalna škola, MPNKS, ZZŠ, CSO; Obuka nastavnika za primjenu digitalne ključne kompetencije, za sticanje digitalnih stručnih kompetencija, za rad sa talentovanim učenicima iz oblasti IKT i primjenu IKT u radu sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama, MPNKS, ZZŠ i CSO; Obuka zaposlenih u vaspitno-obrazovnim ustanovama za sajber bezbjednost, MPNKS, ZZŠ, CSO, MJUDM, CIRT.

c) Aktivnosti planirane za 2024: Realizacija obuke za digitalne vještine i realizacija obuke za sajber bezbjednost, MPNKS; Provjera znanja u skladu sa evropskim sertifikatom za digitalne vještine - EDSC, MPNKS.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo prosvjete, nauke, kultura i sporta

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrednost (2021 godina)	Međurezultat (2023 godina)	Ciljna vrednost (2024 godina)
Unaprijeđena pravna regulativa	0	5	10
Unaprijeđena hardverska infrastruktura	Oprema data centra stara 11 godina Nema uspostavljenog Disaster Recovery sajta Nema uspostavljenog izmještenog backup-a	Zamjena opreme Uspostavljen Disaster Recovery sajt data centra Rad na uspostavljanju izmještenog backup-a Broj novih i implementiranih modula u aplikaciji 2 Broj unaprijeđenih i implementiranih modula u aplikaciji 8	Broj novih i implementiranih modula u aplikaciji 3 Broj unaprijeđenih i implementiranih modula u aplikaciji 10
Unaprijeđene softverske komponente	Broj novih i implementiranih modula u aplikaciji 0 Broj unaprijeđenih i implementiranih modula u aplikaciji 6	Broj novih i implementiranih modula u aplikaciji 2 Broj unaprijeđenih i implementiranih modula u aplikaciji 8	Broj novih i implementiranih modula u aplikaciji 3 Broj unaprijeđenih i implementiranih modula u aplikaciji 10

Uspostavljanje interoperabilnosti i razvoj elektronskih	Kreiranje novih i unaprijeđenje postojećih elektronskih usluga – 13 elektronskih usluga Digitalizacija procesa – 6 digitalizovanih procesa Broj endpointa 13	Kreiranje novih i unaprijeđenje postojećih elektronskih usluga – 14 elektronskih usluga Digitalizacija procesa – 7 digitalizovanih procesa Broj endpointa 14	Kreiranje novih i unaprijeđenje postojećih elektronskih usluga – 15 elektronskih usluga Digitalizacija procesa – 8 digitalizovanih procesa Broj endpointa 15
Unaprijeđenje kadrovske IKT structure	30 obuka	35 obuka	40 obuka
Unaprijeđena računarska infrastruktura	Odnos računar/učenik 1:15 Procenat objekata sa lokalnom računarskom mrežom 65 %	Odnos računar/učenik 1:14 Procenat objekata sa lokalnom računarskom mrežom 70 %	Odnos računar/učenik 1:13 Procenat objekata sa lokalnom računarskom mrežom 75 %
Razvoj digitalnih obrazovnih sadržaja	Broj udžbenika koji su dopunjeni digitalnim sadržajem 0 Broj digitalnih sadržaja za nadarenu djecu i djecu sa posebnim obrazovnim potrebama 1 Broj digitalnih sadržaja za posebne teme 0	Broj udžbenika koji su dopunjeni digitalnim sadržajem 3 Broj digitalnih sadržaja za nadarenu djecu i djecu sa posebnim obrazovnim potrebama 3 Broj digitalnih sadržaja za posebne teme 2	Broj udžbenika koji su dopunjeni digitalnim sadržajem 5 Broj digitalnih sadržaja za nadarenu djecu i djecu sa posebnim obrazovnim potrebama 5 Broj digitalnih sadržaja za posebne teme 4
Uspostavljena platforma za samostalno	Nije uspostavljena platforma Broj kreiranih materijala za djecu, roditelje i zaposlene 0 Broj korisnika platforme 0	Uspostavljena platforma Broj kreiranih materijala za djecu, roditelje i zaposlene 25 Broj korisnika platforme 10000	Uspostavljena platforma Broj kreiranih materijala za djecu, roditelje i zaposlene 50 Broj korisnika platforme 20000
Unaprijeđena online kolaboracija u svim ustanovama koje se bave obrazovanjem	Procenat zaposlenih u obrazovno-vaspitnim ustanovama koji koriste alate za online kolaboraciju 55% Procenat učenika koji koriste alate za online kolaboraciju 60% Procenat zaposlenih u institucijama koje se bave obrazovanjem, koji koriste alate za online kolaboraciju 5 %	Procenat zaposlenih u obrazovno-vaspitnim ustanovama koji koriste alate za online kolaboraciju 65% Procenat učenika koji koriste alate za online kolaboraciju 70% Procenat zaposlenih u institucijama koje se bave obrazovanjem, koji koriste alate za online kolaboraciju 10 %	Procenat zaposlenih u obrazovno-vaspitnim ustanovama koji koriste alate za online kolaboraciju 75% Procenat učenika koji koriste alate za online kolaboraciju 80% Procenat zaposlenih u institucijama koje se bave obrazovanjem, koji koriste alate za online kolaboraciju 20 %

Poboljšanje nivo digitalnih vještina zaposlenih u obrazovno-vaspitnim ustanovama	Procenat zaposlenih u obrazovno-vaspitnim ustanovama obučanih po ECDL Start programu 20% Procenat obučanih zaposlenih u obrazovno-vaspitnim ustanovama za primjenu koncepta Digitalna škola 40% Procenat obučanih nastavnika za primjenu digitalnih ključnih kompetencija u nastavi 0%	Procenat zaposlenih u obrazovno-vaspitnim ustanovama obučanih po ECDL Start programu 25% Procenat obučanih zaposlenih u obrazovno-vaspitnim ustanovama za primjenu koncepta Digitalna škola 50% Procenat obučanih nastavnika za primjenu digitalnih ključnih kompetencija u nastavi 10%	Procenat zaposlenih u obrazovno-vaspitnim ustanovama obučanih po ECDL Start programu 30% Procenat obučanih zaposlenih u obrazovno-vaspitnim ustanovama za primjenu koncepta Digitalna škola 60% Procenat obučanih nastavnika za primjenu digitalnih ključnih kompetencija u nastavi 15%
Poboljšanje nivo digitalnih vještina i kompetencija učenika	Broj učenika uključenih u klubove iz oblasti IKT 1200	Broj učenika uključenih u klubove iz oblasti IKT 1300	Broj učenika uključenih u klubove iz oblasti IKT 1400
Unaprijeđeno bezbjedno korišćenje tehnologije	Broj obučanih zaposlenih za sajber bezbjednost 0 Broj učenika uključenih u aktivnosti na temu sajber bezbjednosti 300	Broj obučanih zaposlenih za sajber bezbjednost 1000 Broj učenika uključenih u aktivnosti na temu sajber bezbjednosti 450	Broj obučanih zaposlenih za sajber bezbjednost 2000 Broj učenika uključenih u aktivnosti na temu sajber bezbjednosti 600

3.Očekivani uticaj na konkurentnost. Budući da se radi o mjeri u oblasti obuke i obrazovanja, ona može imati uticaj na konkurentnost, ali ne tokom njene realizacije, već po završetku navedenog perioda, odnosno posle 2024. godine. Konkurentnost se može osjetiti u svim oblastima rada koje će biti unaprijeđene ovom mjerom i jednakim pristupom za sve.

4.Procijenjeni troškovi sprovođenja reformske mjere i predviđeni izvori njihovog finansiranja. Troškovi su povezani sa brojem organizovanih obuka i testiranja. Biće naknadno određeni (kada se usvoji Strategija za digitalizaciju obrazovanja 2022-2027). Okvirni budžet za ove aktivnosti je 2.5 miliona eura iz budžeta i 4.5 miliona eura iz EIB.

5.Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Reformska mjera će unaprijediti znanje za jednu od ključnih kompetencija, a to je digitalno znanje. Unapređenjem digitalnih kompetencija, poboljšaće se zapošljivost. Prilikom organizovanja obuke uzeće se u obzir rodna ravnopravnost i uključenost svih starosnih i obrazovnih struktura.

6.Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Unaprijeđenje obrazovanja, posebno digitalnog eko sistema, poboljšanjem zapošljivosti razvojem ključnih kompetencija, unapređuje se kultura življenja u dijelu zaštite životne sredine i očuvanja zdravlja građana. Unaprijeđenje digitalnih vještina će dovesti i do poboljšanja poslovnog okruženja u dijelu rada organizacija koja se bave zaštitom životne sredine.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Nedovoljna budžetska sredstva	50%	Promocija važnosti ove mjere i sredstva obezbijedena kroz EIB

Mjere iz oblasti *Socijalna zaštita i inkluzija* su date u nastavku.

Reformska mjera 6: Reforma nacionalnog sistema utvrđivanja invaliditeta

1. Opis mjere. U odgovoru na izazov povećanja zaposlenosti i smanjenja siromaštva, neophodno je bolje targetiranje socijalne pomoći i šema naknada za nezaposlenost u Crnoj Gori, pravičnija raspodjela materijalnih davanja kao i poboljšanje mjera za pravednije i lakše ostvarivanje prava po osnovu invaliditeta. Takođe, i dalje unaprijeđenje informacionog sistema socijalne zaštite. U odgovoru na ovaj izazov, sprovede se reforma nacionalnog sistema utvrđivanja invaliditeta sa ciljem uspostavljanja jedinstvenog tijela za utvrđivanje invaliditeta i jedinstvenih nacionalnih kriterijuma/metodologije za utvrđivanje invaliditeta. Kako se mjera nastavlja iz prethodne godine, napominjemo da nema kašnjenja u odnosu na plan implementacije mjere u PER-u 2021. i da se odvija planiranom dinamikom. Radi se o kompleksnom reformskom poduhvatu koji uključuje pet resora (socijalna zaštita, zapošljavanje, penzijsko invalidska i boračka zaštita i prosvjeta), bez čije realizacije nije moguće zaokružiti reformu sistema socijalnog staranja. Od sistema utvrđivanja invaliditeta direktno zavisi korišćenje raznih prava za oko 50.000 građana i njihovih porodica. Ova lica će uspostavljanjem novog sistema pravednije i lakše ostvarivati prava, a istovremeno ovo je i način za obračun s mogućim zloupotrebama socijalnih i drugih davanja i usluga. Reformom treba da se suspenduje oko 30 postojećih komisija i uspostavi jedinstveno tijelo (Zavod) koje bi vještačilo po novoj, jedinstvenoj, nacionalnoj metodologiji za sve resore. Komisije sada rade na osnovu šest zakonskih i 27 podzakonskih akata sa velikim brojem izvršioca i spoljnjih saradnika. Usvajanjem i ratifikacijom UN Konvencije o pravima lica sa invaliditetom 2009. godine od strane Crne Gore, usvojena je i nova definicija invaliditeta. Prema Konvenciji lica s invaliditetom su ona lica koja imaju dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili senzorna oštećenja, koja u djelovanju s različitim preprekama mogu spriječiti njihovo puno i aktivno učešće u društvu, na ravnopravnoj osnovi s drugima (Ujedinjene nacije, 2006. godina). Da bi ista bila i primjenjena neophodno je u potpunosti reformisati nacionalni sistem utvrđivanja invaliditeta/invalidnosti koji je i dalje dominantno medicinski suprotno Konvenciji. Cjelokupan Projekat i njegovi ishodi: pravni okvir, izgradnja institucionalnih/organizacionih i kadrovskih kapaciteta, infrastruktura i sam Informacioni sistem koji obezbjeđuje stvarnu primjenu u praksi - čine u suštini strukturu i sastavni su dio načina funkcionisanja sektora socijalne zaštite. Na isti način, područje djelovanja Projekta je integrisana struktura sistema i nakon što se ukine stari sistem vještačenja invaliditeta, više nema povratka.

Institucije zadužene za sprovođenje ove mjere: MFSS/UNDP

a) Aktivnosti planirane za 2022: Po donošenju novog zakonskog okvira, planira se ukidanje svih postojećih komisija i uspostavljanje Jedinstvenog tijela za utvrđivanje invaliditeta (Zavoda) koje na osnovu nove metodologije donosi nalaz i mišljenje odnosno utvrđuje invaliditet za sve resore u državi; Probna primjena rada novog sistema, revizija po nalazima probne primjene.

Institucije zadužene za sprovođenje ove mjere: MFSS/UNDP

b) Aktivnosti planirane za 2023: Stručne i informatičke obuke za izgradnju kadrovskih kapaciteta; Izrada Informacionog sistema, koji će po mogućnosti, biti uvezan sa e-Socijalnim i e-Zdravstvenim kartonom (opciono i sa MEIS-om i IS Fonda PIO i ZZZCG). Ovaj Sistem će generisati i nacionalni E-Registar lica sa invaliditetom; podrška inicijalnom operativnom radu Zavoda za utvrđivanje invaliditeta.

Institucije zadužene za sprovođenje ove mjere: MFSS/UNDP.

c) Aktivnosti planirane za 2024: Monitoring i evaluacija projekta; praćenje uticaja.

Institucija zadužena za sprovođenje ove mjere: MFSS

2.Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrijednost (2022. godina)	Međurezultat (2022.godina)	Ciljna vrijednost (2023.godina)
1. Uspostavljanje novog zakonskog okvira do kraja prvog kvartala 2022.	Usvajanje Zakona o jedinstvenom tijelu za utvrđivanje invaliditeta (Zavod) II kvartalu 2022, a koji stupa na snagu u III kvartalu 2023.	Usvajanje nove Jedinstvene metodologije/kriterijuma za utvrđivanje invaliditeta (Uredba) u II kvartalu 2022, u saradnji sa Institutom za javno zdravlje Crne Gore.	Ukidanje postojećih komisija i uspostavljanje jedinstvenog tijela za utvrđivanje invaliditeta (Zavoda)

2. Izrada Informacionog Sistema za utvrđivanja invaliditeta, iz koga će se generisati e-Registar lica sa invaliditetom.	/	Donošenje podzakonskih akata.	Zaokružen zakonski okvir.
		Donošenje osnivačkih akta Zavoda.	
3. Reformisan sistem vještačenja invaliditeta u operativnom radu u III kvartalu 2023.god.	/	Informacioni sistem izrađen i testiran do kraja 2022.	
		Probna primjena novog sistema utvrđivanja invaliditeta u IV kvartalu 2022. Eventualna revizija po nalazima probne primjene.	
		Obezbjeđenje i opremanje prostorija za rad Zavoda.	Zapošljavanje stručnog, upravljačkog i administrativnog kadra.
		Sproveden program izgradnje kapaciteta Zavoda uključujući opremanje i prilagođavanje prostorija (renoviranje), stručne i informatičke obuke za rad zaposlenih.	Informacioni sistem pušten u operativni rad uključujući i drugostepeni postupak.
			Zavod osposobljen da institucionalno, kadrovski i informatički vrši poslove utvrđivanja invaliditeta za sve resore.
NVO koje predstavljaju lica sa invaliditetom biće aktivno uključene u realizaciju svih aktivnosti, a kroz portfolio dodjele bespovratnih sredstava biće zadužene i za promociju novog sistema, tokom trajanja cijelog projekta.			

3.Očekivani uticaj na konkurentnost. Učešće mladih lica u programu “Garancija za mlade” imaće pozitivan uticaj na povećanje aktivnosti radne snage, ali i na konkurentnost radne snage koja će kroz obrazovanje, osposobljavanje, pripravnništvo ili rad steći znanja i vještine koje su potrebne i tražene na tržištu rada, što će dovesti do smanjenja strukturne neusklađenosti na tržištu rada. Istovremeno, implementacijom programa će se omogućiti otvaranje novih radnih mjesta, što je posebno važno u pravcu oporavka od ekonomskih posljedica pandemije Covid 19.

4.Procijenjeni troškovi sprovođenja reformske mjere i predviđeni izvori njihovog finansiranja. Sredstva za realizaciju projekta, u iznosu od million eura za tri godine (zaključno sa oktobrom 2023. godine), obezbjedila je Delegacija Evropske unije (DEU) u Crnoj Gori, a preko direktnog sporazuma sa UNDP, koji je zadužen za operativnu realizaciju u saradnji sa resornim Ministarstvima, institucijama sistema i NVO. Kao što je predviđeno u tabelama 10a i 10b, za prvu godinu (projektna godina: oktobar 2020 - oktobar 2021. god.) izdvojena su

sredstva u iznosu od 214.334 eura, za drugu godinu 341.752 eura i za treću godinu 443.914 eura. Tako se iz projekta između ostalog finansira izrada novog zakonskog okvira (Zakon, Uredba, metodologija, podzakonski akti, osnivački akti), Izrada informacionog sistema (softver, hardver), adaptacija prostorija Zavoda, konsultantske usluge, opremanje Zavoda, kadrovske obuke, NVO grantovi, analize, promo aktivnosti i itd. Shodno uporednim iskustvima, očekuje se da administrativni troškovi novog sistema ne budu veći od postojećih, pa u tom smislu neće biti uticaja na povećanje budžetskih izdvajanja.

5.Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Građani će na lakši i pravedniji način ostvarivati sva socijalna prava (prava po osnovu socijalne zaštite - 7 vrsta prava na materijalna davanja i socijalne usluge, zapošljavanja (profesionalna rehabilitacija), prava po osnovu penzijsko-invalidske i boračke zaštite) po osnovu invaliditeta. Novi jedinstveni sistem utvrđivanja invaliditeta omogućava pravedniju raspodjelu kategorijskih socijalnih davanja i drugih prava u svim resorima, po osnovu invaliditeta za preko 50.000 građana i njihovih porodica koji ostvaruju prava po osnovu invaliditeta. Strukturna mjera je neutralna u smislu uticaja na rodni aspekt. Mjera doprinosi ispunjavanju: SDG 10 (smanjenje nejednakosti).

6.Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Ova mjera neće imati uticaja na životnu sredinu.

7.Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Posvećenost vrha Vlade da sprovede sistemsku reformu koja zahtjeva i multi resornu koordinaciju kao i kadrovske resurse koji treba da iznesu reformu u vrlo kratkom roku.	Srednja	Uspostavljen Odbor za upravljanje projektom u kome su zastupljena resorna ministarstva, predstavnik NVO sektora, UNDP i DEU, a kojim predsjedava predstavnik kabineta potpredsjednika Vlade. Odbor podržava i prati realizaciju.
Obezbjedeње kvalitetnih kadrovskih rješenja za Zavod za vještačenje. Takođe se može očekivati i otpor zaposlenih u određenim resorima za spovođenje reforme.	Velika	Iskustva iz regiona ukazuju da možemo očekivati probleme u radnom anažovanju specijalista doktora medicine za određenje oblAsti vještačenja.
Primjenom nove metodologije, može doći do povećanja broja korisnika prava. Po aktuelnom prevaziđenom medicinskom modelu, određena lica sa invaliditetom (mentalni, psiho-socijalni) nijesu bila prepoznata i samim time nijesu ostvarila prava.	Mala	Iako uporedna iskustva ukazuju da nije došlo do povećanja budžetskih izdvajanja reformom sistema, biće izrađena procjena uticaja na budžet, kao i efekata smanjenja troškova postupka. Kod planiranja budžeta nalazi procjene biće uzeti u obzir.

Reformska mjera 7: Definisanje finansijskih preduslova za reforme predložene Mapom Puta

1.Opis mjere. U bliskoj saradnji sa Ministarstvom finansija i socijalnog staranja, UNICEF je finalizovao analizu postojećeg sistema socijalne zaštite zasnovanu na međunarodno prihvaćenoj metodologiji. Planirano je da se simulacije politika čiji je cilj poboljšanje efikasnosti i efektivnosti šema socijalne zaštite za smanjenje siromaštva završe do kraja 2021. godine. To će pružiti Ministarstvu osnovu za ubrzanje prijeko potrebne reforme sistema socijalne zaštite. Trenutno sistem doprinosi smanjenju siromaštva za samo 5 procentnih poena (SILC 2019), dok postoji veliki potencijal za dalje smanjenje nivoa siromaštva povećanjem efikasnosti i poboljšanjem trenutno izdvojenih sredstava (približno 2% BDP -a), čime bi se iskoristio veliki razvojni potencijal. Kratkoročni i dugoročni oporavak zavisi od sposobnosti sistema da odgovori na povećane potrebe podrške domaćinstava i porodica, štiteći njihovu sposobnost da ostvare svoj puni potencijal i doprinesu crnogorskoj ekonomiji. Na osnovu navedenog, potrebno je predložiti višegodišnji akcioni plan za reformu sistema socijalne i dječije zaštite, uključujući odgovarajuće mehanizme finansiranja. Siromaštvo prije socijalnih transfera bilo je 29.5 %, a posle transfera 24.5 %. Mjera se takođe predlaže u cilju bolje i efikasnije evidencije postupanja po žalbama. Potrebno je unaprijediti evidenciju i izvještavanje postupanja drugostepenog organa kada je riječ o postupanju po žalbama građana, odnosno o usvajanju žalbe i poništavanju prvostepenog ili meritornog postupka ili potvrdi prvostepenog rješenja za materijalna davanja. U tom smislu postojeći e-sistem treba da se unaprijedi na način da isti generiše dodatni set podataka kao mehanizma evidencije u skladu sa zakonskim obavezama u vezi sa upravnim postupkom. Navedeno je potrebno kako bi se generisali godišnji izvještaji o sprovođenju upravnog postupka, a koji bi uključili dodatne podatke. Mjera doprinosi realizaciji Strategije razvoja socijalne i dječije zaštite i daje dijelom odgovor na preporuke sa Ministarskog dijaloga koje se između ostalog odnose na zapošljavanje mladih i reforme socijalne zaštite. Takođe doprinosi i ostvarivanju cilja održivog razvoja CO1 - svijet bez siromaštva i CO10 -smanjenje nejednakosti Povezana je i sa IPA III, kao i sa IPA projektom koji se trenutno implementira.

a) Aktivnosti planirane u 2022. godini: Izvršiti analizu troškova, finansijske održivosti i izraditi finansijski plan reforme sistema socijalne i dječije zaštite; Unaprijediti koordinaciju i saradnju MFSS-a, Centara za socijalni rad i pružaoca usluga kroz izradu procedura koordinativne funkcije MFSS-a (jasno definisane procedure nadzora, koordinacije, monitoringa, evaluacije) i unaprijeđenje kapaciteta Centara za socijalni rad da pružaju usluge vođenja slučaja i upućivanja korisnika; Specificiranje i dorada funkcionalnosti podsistema za Poslovnu analitiku (BI) Informacionog sistema socijalnog staranja - ISSS (e-Socijalni karton) radi unaprijeđenja sistema evidencije drugostepenog postupka u socijalnoj zaštiti; Institucija koja je zadužena: MFSS

b) Aktivnosti planirane u 2023. godini: Definisanje metodologije, kriterijuma i procesa na osnovu kojih bi se odlučivalo o uvođenju, nastavku ili ukidanju programa socijalne i dječije zaštite imajući u vidu prije svega realne potrebe na terenu, inpute korisnika, simulacije, finansijsku održivost i analizu efekata na prava iz socijalne i dječije zaštite), MFSS; Nastaviti sa

unaprijeđenjem koordinacije i saradnje MFSS-a, Centara za socijalni rad i pružaoca usluga kroz sprovođenje nadzorne i koordinativne funkcije MFSS i dalje unaprijeđenje kapaciteta sistema da pruža usluge vođenja slučaja i upućivanja korisnika, MFSS, Centri za socijalni rad; Dalje unapređenje sistema ISSS; izrada sveobuhvatnog okvira za monitoring s indikatorima procesa i učinka koji se prate na godišnjem nivou-stepen implementacije; MFSS

c) Aktivnosti planirane u 2024. godini: Primjena metodologije o uvođenju, ukidanju odnosno nastavku korišćenja prava iz socijalne i dječje zaštite u svrhu održivosti tih rješenja, MFSS; Sprovođenje periodične evaluacije materijalnih davanja i usluga iz socijalne i dječje zaštite u okviru procesa reformi politika; izrada Analize statističkih podataka vezano za rezultate sprovedenih postupaka; MFSS.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo finansija i socijalnog staranja.

2.Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrijednost (2022 godina)	Međurezultat (2023 godina)	Ciljna vrijednost (2024 godina)
Izrađena analiza troškova i finansijske održivosti sa finansijskim planom za sprovođenje reforme sistema socijalne i dječje zaštite	2022 Ne postoji	2022 Izrada u toku	2023 Sprovedena analiza troškova i finansijske održivosti i usvojen finansijski plan za sprovođenje reforme sistema socijalne i dječje zaštite.
Uvedena zakonska obaveza i metodologija odlučivanja o uvođenju, nastavku ili ukidanju programa socijalne dječje zaštite	2022 Ne postoji utvrđena obaveza odnosno metodologija odlučivanja o uvođenju, nastavku odnosno ukidanju prava iz socijalne i dječje zaštite	2023 Uvedena izrađena metodologija odlučivanja o uvođenju, nastavku odnosno ukidanju prava iz socijalne i dječje zaštite	2024 Kontinuirano sprovođenje metodologije odlučivanja o uvođenju, nastavku odnosno ukidanju prava iz socijalne i dječje zaštite
Uvedene procedure za koordinaciju i nadzor MFSS sa centrima za socijalni rad i pružaocima usluga	2022 Procedure koordinacije i nadzora u sistemu socijalne i dječje zaštite nisu jasno definisane; Ne postoji obaveza periodične evaluacije programa socijalne i dječje zaštite.	2023 Procedure izrađene i usvojene; Uvedena obaveza periodične evaluacije programa socijalne i dječje zaštite; Usvojena nova sistematizacija i kadrovski plan centara za socijalni rad, u skladu sa potrebama korisnika;	2024 Procedure se implementiraju; Kontinuirano sprovođenje periodične evaluacije programa i usluga iz socijalne i dječje zaštite u okviru procesa reformi politika; Nova sistematizacija i kadrovski plan Centara za socijalni rad se implementira;

		Obuke za zaposlene u centrima za socijalni rad počinju i nastavljaju se tokom 2023 i u 2024.	Povećani kapaciteti zaposlenih CSR-a, sposobniji su i dostupni za primjenu adekvatnog i uticajnog pristupa vođenju predmeta i upućivanja.
Centri za socijalni rad imaju povećane kapacitete za vođenje slučajeva i upućivanje na usluge	2022 Nedovoljan broj voditelja slučajeva utiče na kvalitet vođenja slučajeva i upućivanja na usluge Trenutno je u sistemu zapošljen 86 voditelj slučajeva. Analiza UNICEF-a još 2017 sugerisala je povećanje slučajeva za 80% (50 stručnih radnika) da bi se vođenje slučajeva vodilo u skladu sa standardom od 50 slučajeva po voditelju.	2022 Kvalitet vođenja slučajeva i upućivanja na usluge unaprijeđen kroz povećanje broja voditelja slučajeva, njihovo rasterećenje, i implementirane treninge 7 novih zaposlenih voditelja slučajeva (7.7% više voditelja slučajeva u odnosu na 2021), koji mogu adekvatno pokriti 350 slučajeva, a čime će se rasteretiti i postojeći voditelji.	2023 Kvalitet vođenja slučajeva i upućivanja na usluge dalje unaprijeđen kroz povećanje broja voditelja slučajeva, njihovo rasterećenje, i implementirane treninge 14 novih zaposlenih voditelja slučajeva u odnosu na 2021 (15.5% više voditelja slučajeva u odnosu na 2021), koji mogu adekvatno pokriti 700 slučajeva, a čime će se rasteretiti i postojeći voditelji.
Izveštavanje o efikasnosti konačnog ishoda u drugostepenom upravnom postupku	Unapređenje evidencije CSR; Sve žalbe, prigovore i zahtjeve treba da evidentiraju centri za socijalni rad, sa svim neophodnim detaljima kako bi se postigao prijem (povratna sprega) informacija od korisnika	Uključen plan i okvir monitoringa u Strategiju razvoja sistema socijalne i dječje zaštite	Urađena Analiza o statističkim podacima vezano za rezultate prvostepenog i drugostepenog upravnog postupka u socijalnoj i dječjoj zaštiti; konačni izvještaj

3.Očekivani uticaj na konkurentnost. Uticaj na konkurentnost će se ostvariti kroz jačanje socijalne države u kombinaciji sa efikasnim i predvidljivim trošenjem - uz veće garancije socijalne i dječje zaštite zaposlenih i nezaposlenih, bolju vrijednost za novac, i manje nepredviđene troškove populacije koje mogu ugroziti njihovo funkcionisanje na tržištu rada. Primjena metodologije o uvođenju odnosno ukidanju programa socijalne zaštite imaće direktan uticaj na finansiranje prvenstveno onih programa koji imaju pozitivan uticaj na populaciju, spriječavajući trošenje sredstava tamo gdje ne donose potrebnu korist. Uticaj na konkurentnost će se ogledati kroz unapređenje procesuiranja u drugostepenom postupku, a time i mogućnosti za napredovanje cjelokupnog sistema i ostvarivanja prava građana iz socijalne i dječje zaštite.

4.Procijenjeni troškovi sprovođenja aktivnosti i predviđeni izvori finansiranja. Vezano za dio koji se odnosi na Unapređenje sistema evidencije drugostepenog postupka u socijalnoj zaštiti. Finansiranje kroz projekat: Informacioni sistem socijalnog staranja - ISSS (e-Socijalni karton) koji finansira Vlada CG (90 %) i UNDP (10 %). Procijenjeni iznos nacionalnog finansiranja je 10.000,00 eura (2022). 2023. i 2024. nema troškova s obzirom da je u pitanju monitoring i evaluacija koji će se raditi u sklopu opisa poslova Direkcije za informatiku i statističko analitičke poslove MFSS-a. Za dio koji se odnosi na ostale komponente, procijenjeni troškovi su prikazani u posebnom prilogu, tj. tabeli, s tim da dio pokriva MFSS i UNICEF, a dio će se potraživati iz IPA fondova. Tako je struktura finansiranja sljedeća:

2022. Centralni budžet MFSS 143,000,00 eura; Robe i usluge - Ipa fondovi i ostali grantovi 110, 000.00 eura, ukupno 253,000.00 eura. Dio koji finansira UNICEF od 100,000.00 eura naveden u dijelu ostali grantovi (tabela 10b). Dio od 10,000.00 namijenjen i opredijeljen za informacioni sistem koji se odnosi na evidencije žalbi u drugostepenom postupku (takođe dio ove mjere) naveden u dijelu ostali grantovi za 2022.

2023. Centralni budžet MFSS 123,000.00 eura Robe i usluge - Ipa fondovi i Unicef-210,000.00 eura ukupno 333,000.00 eura.

2024. Centralni budžet MFSS 123,000.00, ukupno 123,000.00 eura.

5.Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Unaprijeđena adekvatnost sistema socijalne zaštite. Pomenutom mjerom bi se omogućilo transparentnije izvještavanje o učincima i ishodima drugostepenog postupka, kao i generalno efikasnije praćenje i nadzor upravljanje sistemom socijalne zaštite, istovremeno omogućavajući poboljšan pristup pravima iz socijalne i dječije zaštite. Predložene reforme imaju za cilj da osnaže saradnju učesnika u sistemu socijalne i dječije zaštite i time učine sistem efikasnijim i efektivnijim. Naglasak je na koordinaciji i koherenciji različitih kontributora u sistemu, kao i jačanju funkcija stručnog nadzora, monitoringa i evaluacije. Jačanje ovog elementa sistema će u srednjem do dugom roku doprinijeti održivom i kontinuiranom smanjenju siromaštva i ranjivosti populacije kroz jačanje preventivne funkcije sistema i omogućavanje da populacija izađe iz okvira socijalne i dječije zaštite - odnosno da više nema potrebu za podrškom istog. Mjera nema uticaj na rod.

6.Očekivani uticaj na životnu sredinu. Mjera nema uticaj na životnu sredinu.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Verovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Posvećenost Vlade da sprovede sistemsku reformu koja zahtjeva i multi resornu koordinaciju kao i kadrovske resurse koji treba da iznesu kompleksnu reformu u relativno kratkom roku.	Srednji	Konsultacije sa relevantnim tijelima kako bi se osigurala politička volja za sprovođenje reformi.
Nedostatak finansijskih sredstava za implementaciju reforme.	Srednji	Efikasnije korišćenje domaćeg i međunarodnog finansiranja kroz poboljšanu koordinaciju donatora.
Ograničeni institucionalni kapaciteti (osoblje, oprema, finansijski kapital) za izvršavanje ili praćenje zadataka u vezi s dizajnom, implementacijom i monitoringom politika i programa.	Zbog pandemije virusa COVID - 19 postoji vjerovatnoća za ostvarivanje rizika. Vjerovatnoća - mala.	Preraspodjela finansijskih sredstava, preraspodjela poslova, ugovorne obaveze.

Mjere iz oblasti **Zdravstvena zaštita** su sljedeće:

Reformska mjera 8: Poboljšanje pristupa i kvaliteta pružanja zdravstvenih usluga i digitalizacija zdravstvenog sistema

1. Opis mjere. Mreža zdravstvenih ustanova u Crnoj Gori je organizovana na način da se građanima obezbijedi zdravstvena zaštita shodno potrebama i mogućnostima zdravstvenog sistema, a u skladu sa principima solidarnosti, dostupnosti i jednakosti u ostvarivanju zdravstvene zaštite. Zdravstvena zaštita se pruža na tri nivoa: primarni, sekundarni i tercijarni nivo. U skladu sa zakonskim propisima država je osnovala zdravstvene ustanove: 18 domova zdravlja, 7 opštih bolnica, 3 specijalne bolnice, Klinički Centar Crne Gore, Institut za javno zdravlje, Zavod za hitnu medicinsku pomoć, Zavod za transfuziju krvi, Apoteke Crne Gore "Montefarm". Navedene ustanove pružaju zdravstvenu zaštitu po nivoima (primarni, sekundarni i tercijarni) u odnosu na djelatnost za koju su osnovane. Za realizaciju zdravstvene politike u dijelu zdravstvenog osiguranja odgovoran je Fond za zdravstveno osiguranje Crne Gore, a za realizaciju farmaceutske politike država je osnovala Institut za lijekove i medicinska sredstva (CinMed). Od ukupno 7963 radnika zaposlenih u ZU Crne Gore (tab. 3.1-3.26) u 2018. godini 6266 (78.69 %) je zdravstvenih radnika i saradnika, a 1697 (21.31 %) su nemedicinski radnici. Univerzalna zdravstvena pokrivenost (universal health coverage) je jedan od najmoćnijih principa javnog zdravlja kojim se mogu smanjiti razlike u zdravlju među različitim populacionim grupama. Naročitu pažnju treba obratiti na najvulnerabilnije populacione grupe i poštovati principe jednakosti u zdravlju. Kriza izazvana pandemijom korona virusa je ukazala da zdravstveni sistem Crne Gore karakteriše nedovoljno investicija u pripremi za odgovor na zdravstvene krize; neodrživost postojećeg sistema finansiranja zdravstva; nedovoljne investicije u primarnu zdravstvenu zaštitu; velika potrošnja lijekova i zastarjeli i nedovoljno uvezani informacioni sistemi itd. U cilju očuvanja i unapređenja zdravlja, neophodno je unapređenje monitoring sistema koji obuhvata prikupljanje, analizu i izvještavanje podataka

o zdravlju i zdravstvenoj zaštiti stanovništva, što omogućava donošenje odluka zasnovanih na dokazima sa krajnjim ciljem kreiranja i usmjeravanja zdravstvene politike. Crna Gora nastoji, da sa ograničenim ekonomskim i ljudskim resursima projektuje zdravstveni sistem, koji će biti efikasan i u funkciji zaštite zdravlja stanovništva. Zbog toga se pitanje kvaliteta zdravstvene zaštite nameće kao imperativ u reformi zdravstvenog sistema. U tom kontekstu PER 2022-2024 sadrži mjeru usmjerenu na unapređenje pristupa i kvaliteta pružanja zdravstvenih usluga i digitalizaciju koja omogućava razvoj različitih oblika liječenja na daljinu koji je potekao iz potrebe za pravovremenim pristupom stručnoj zdravstvenoj zaštiti. Kao i u svim oblastima života, i u telemedicini ključni napredak je došao sa Internetom, koji je drastično ubrzao komunikaciju i otvorio nove kanale za njeno odvijanje. Telemedicina danas obuhvata savjetovanje putem mejla i aplikacija, virtuelne preglede dokumentacije, održavanje konzilijuma i virtuelne preglede pacijenta. Jedna od ključnih aktivnosti u sprovođenju mjere za poboljšanje pristupa i kvaliteta pružanja zdravstvenih usluga je uspostavljanje jedinstvenog elektronskog zdravstvenog kartona kao osnove u implementaciji procesa digitalne transformacije u zdravstvenom sistemu Crne Gore. Osnovni cilj projekta EZK je izrada jedinstvenog informacionog sistema koji treba da omogući centralno skladištenje, obradu i razmjenu svih podataka o stanju i liječenju svih građana Crne Gore. EZK predstavlja jedan od ključnih servisa u zdravstvenom sistemu i istovremeno centralni modul cjelokupnog zdravstvenog informacionog sistema. U principu EZK (engl. EHR) sistemi su dizajnirani da skladište podatke o zdravstvenom stanju pacijenata u vremenu. Ovi sistemi eliminišu potrebu da se traži prethodna medicinska dokumentacija pacijenta i pomogne u obezbjeđivanju tačnosti i čitljivosti podataka o prethodnom liječenju, kao što je to slučaj bio do sada sa papirnom formom medicinskih podataka. To može smanjiti rizik od replikacije podataka jer postoji samo jedna datoteka (jedno centralno mjesto za skladištenje podataka) koja se može dopunjavati, što znači da je datoteka ažurirana sa svim podacima o liječenju pacijenta bez obzira na mjesto njihovog nastanka. Strateškim dokumentima Crne Gore u oblasti zdravstva (Strategija razvoja integralnog zdravstvenog informacionog sistema i eZdravlja), kao jedan od prioriteta sa ciljem bezbjedne i efikasne razmjene podataka, poboljšanja kvaliteta i blagovremenosti zdravstvene usluge, predviđeno je uvođenje telemedicinskih servisa u pokrivanju određenih djelatnosti u zdravstvu (kardiologija, radiologija, hitna medicinska pomoć, patologija i dr.). Tako je telemedicina u Crnoj Gori tek 2020. godine, kroz Izmjene i dopune Zakona o zdravstvenoj zaštiti („Službeni list Crne Gore“ broj 82/2020), prepoznata kao jedan od načina pružanja zdravstvenih usluga. Na ovaj način stvoren je zakonski osnov da telemedicina bude dalje normativno uređena, organizaciono prepoznata u sistemu i standardizovana u procesima. Iako odavno prisutna na globalnom nivou, može se reći da je upravo pandemija oboljenja COVID-19 poslužila kao katalizator za njeno normativno uređenje i učestalu primjenu u Crnoj Gori. Dodatno, telemedicinske usluge bile bi od posebnog značaja u određenim dijelovima Crne Gore, gdje je brzo i efikasno pružanje zdravstvenih usluga ograničeno zbog nedostatka osoblja, nedostatka opreme, konfiguracije terena, itd.

a) Aktivnosti planirane za 2022:

Implementacija EZK - Sveobuhvatna analiza trenutnog stanja i neophodnih preduslova; MZ, FZO, JZU; Uspostavljanje normativnog okvira kojim se bliže uređuju uslovi, organizacija i način uspostavljanja EZK; MZ, FZO.

Razvoj sistema telemedicine - Sveobuhvatna analiza trenutnog stanja i neophodnih preduslova, zajedno sa preporukama za dalje unapređenje i razvoj telemedicine u okviru zdravstvenih ustanova u Crnoj Gori; MZ; KCCG; Donošenje programskih dokumenata i normativno definisanje usluga telemedicine i mobilne zdravstvene zaštite (mHealth) u dijelu pružanja zdravstvenih usluga (npr. teledijagnostika, tele nadzor pacijenata, hitna medicinska pomoć, e-učenje itd.) MZ; FZZO

b) Aktivnosti planirane za 2023:

Implementacija EZK - Razvijanje i implementacija centralnog informacionog sistema - jedinstveni EZK sistem; Implementacija hardverske i softverske infrastrukture; Izgradnja kapaciteta (uključujući kontinuirane treninge, BI, analitiku).

Razvoj sistema telemedicine - Izrada protokola i procedura za optimalnu primjenu telemedicine; MZ; KCCG; bolnice; Priprema i izrada projektnog zadatka za implementaciju centralnog informacionog sistema za razmjenu podataka i kontrolu poslovnih procesa u domenu telemedicine; MZ; KCCG; Priprema i raspisivanje tenderske procedure za nabavku specijalizovanih radioloških softverskih alata; MZ, KCCG, bolnice; Priprema i raspisivanje tendera za nabavku neophodnog hardvera; MZ, KCCG, bolnice; Priprema i raspisivanje tendera za adaptaciju i rekonstrukciju objekata zdravstvenih ustanova u kojima će biti smještena hardverska oprema; MZ, KCCG, bolnice; Obuka medicinskog osoblja. KCCG, bolnice.

c) Aktivnosti planirane za 2024:

Implementacija EZK - Sveobuhvatna analiza uspostavljenog sistema EZK sa predlogom za korekcije i unapređenje; MZ, FZO; JZU; Izgradnja kapaciteta (uključujući konatinuirane treninge, BI, analitiku); MZ; FZO; JZU; Implementacija predloženih rješenja iz Analize uspostavljenog sistema za korekcije i unapređenje.č MZ; FZO

Razvoj sistema telemedicine - Implementacija i uspostavljanje Sistema; MZ, KCCG, bolnice; Priprema pilot projekta na nivou primarne zdravstvene zaštite (PZZ); MZ, FZO, odabrani DZ; Priprema i raspisivanje tendera za nabavku hardvera i softvera za jedan odabrani dom zdravlja; MZ, odabrani DZ, Potpisivanje ugovora sa referentnim medicinskim centrima u regionu u cilju razmjene digitalnih medicinskih podataka; MZ; Povezivanje IZIS-a sa

informacionim sistemom referentnog medicinskog centra u cilju razmjene digitalnih medicinskih podataka. MZ, KCCG, FZO.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo zdravlja.

2. Indikatori rezultata.

Aktivnost: Implementacija EZK			
Indikator	Početna vrijednost (godina 2022)	Međurezultat (godina 2023)	Ciljna vrijednost (godina 2024)
Sveobuhvatna analiza trenutnog stanja i neophodnih preduslova	Urađena Analiza		
Normativni okvir	Usvojen Pravilnik o EZK		
Jedinstveni EZK sistem		Uspostavljen EZK sistem	
Obuke i treninzi		Obuku/trening završilo 50 zaposlenih u JZU	
Sveobuhvatna analiza uspostavljenog sistema EZK sa predlogom za korekcije i unapređenja			Urađena Analiza
Implementacija predloženih rješenja iz Analize			Izvršene korekcije i poboljšanja shodno Analizi
Obuke i treninzi			Obuku/trening završilo 100 zaposlenih u JZU
Aktivnost: Razvoj sistema telemedicine			
Indikator	Početna vrednost (godina 2022)	Međurezultat (godina 2023)	Ciljna vrednost (godina 2024)
Normativni okvir	Usvojena podzakonska akta (protokoli/procedure)		
Projektni zadatak/dokumentacija		Urađena projektna dokumentacija	
Priprema i raspisivanje tendera za specijalizovane softvere i hardver i adaptaciju neophodnog prostora		Tender završen i donešena odluka o izvođaču/isporučiocu	
Implementacija centralnog sistema telemedicine		Implementiran centralni sistem	
Obuka i treninzi		Obuku/trening završilo 20 zaposlenih u KCCG	
Priprema pilot projekta za odabranu ZU u dijelu PZU			Urađen projektni zadatak / dokumentacija

Priprema i raspisivanje tendera za nabavku hardvera i softvera za jedan odabrani dom zdravlja			Tender zvršen i donešena odluka o izvođaču/isporučiocu
Potpisivanje ugovora sa referentnim medicinskim centrima u regionu			Potpisan min 3 ugovora

3.Očekivani uticaj na konkurentnost. Realizacijom mjere razvoja i korišćenja usluga telemedicine utiče se na unaprijeđenje dostupnosti, blagovremenosti i kvaliteta zdravstvene zaštite, čime se unaprjeđuje kvalitet života i stvaraju uslovi za društveni rast i razvoj, a time utiče i na konkurentnost ekonomije. Korišćenje inovativnih informaciono-komunikacionih tehnologija u službi pružanja zdravstvenih usluga, podstiče se transfer znanja, inovacija i tehnologija, razvoj privatnog sektora i otvara prostor za moguće javno-privatno partnerstvo. Razvoj kvalitetnog, pouzdanog i sveobuhvatnog sistema može značajno doprinijeti i „ekonomskom dijelu“ zdravstvenog sistema – zdravstveni turizam. Ovaj sistem bi omogućio pouzdanu i brzu razmjenu medicinskih podataka što stvara dodatnu sigurnost i povjerenje pacijenata i korisnika „zdravstvenog turizma“.

4.Procijenjeni troškovi aktivnosti i predviđeni izvori njihovog finansiranja. Ukupan planirani iznos sredstava za sprovođenje navedenih aktivnosti za razvoj Sistema telemedicine, predviđen je budžetom.

2022. godina iz budžeta: 20.000 eura

2023. godina iz budžeta: 1.000.000 eura

2024. godina iz budžeta: 100.000 eura, dok za implementaciju Elektronskog zdravstvenog kartona nisu potrebna dodatna sredstva.

5.Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Zdrava nacija je preduslov razvoja svake države. Blagovremena i kvalitetna zdravstvena zaštita utiče na produktivnost radne snage i kvalitet života. Podsticanjem razvoja privatnog sektora i otvaranje mogućnosti javno-privatnog partnerstva stvoriće se pretpostavke za otvaranje novih radnih mjesta, unaprijeđenje standarda i time smanjenje siromaštva. Osim toga, usluge telemedicine omogućavaju pružanje zdravstvene zaštite izvan prostornih i vremenskih a često i izvan socijalnih i kulturnih barijera.

6.Očekivani uticaj reformske mjere na životnu sredinu i klimatske promjene. Korišćenjem digitalnih usluga „putuje informacija“ a ne ljudi, utiče se na smanjenje potrebe za korišćenjem transportnih usluga, a time i na manju emisiju izduvni gasova i širenje štetnih uticaja na klimatske promjene.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Nezainteresovanost medicinskog osoblja/pacijenata za korišćenje digitalnih alata	Niska	Promocija značaja i benefita korišćenja usluga Obuke medicinskog osoblja za korišćenje servisa
Nemotivisanost medicinskog osoblja/pacijenata za korišćenje digitalnih alata	Visoka	Uspostavljanje sistema promovisanja i motivisanja medicinskog osoblja Promocije, kampanje i sl.
Neinformisanost korisnika/pacijenata	Visoka	Povezivanje zdravstvenog sistema sa nadležnim institucijama za povećanje nivoa digitalne pismenosti

Izazov 2.**Snaženje regulatornog okruženja**

U odgovoru na strukturni izazov jačanja poslovnog okruženja, predložene su reformske mjere i oblasti: *Poslovno okruženje i smanjenje neformalne ekonomije i Istraživanje, razvoj i inovacije, Digitalne transformacije i Upravljanje javnim finansijama.*

Prioritetna reformska mjera 9: Uspostavljanje potpune elektronske registracije preduzeća

1.Opis mjere. Elektronska registracija preduzeća podrazumijeva da se cjelokupan proces osnivanja preduzeća (od rezervacije imena do momenta kada preduzeće može da obavlja pravne radnje), odvija elektronski. U prethodnom periodu brojne su aktivnosti realizovane na unapređenju procesa registracije preduzeća. U tom smislu, u toku je izrada jedinstvene elektronske prijave za registraciju. Osim toga, od 25. decembra 2020. godine, putem linka <https://efirma.tax.gov.me> omogućena je elektronska registracija jednočlanog društava sa ograničenom odgovornošću za osnivače rezidente uz minimalni kapital od 1€, u kojem su osnivač i izvršni direktor jedno isto lice, uz priloženu elektronski potpisanu dokumentaciju. Cilj je pružiti brže, jeftinije i transparentnije usluge privrednicima. Uvođenje elektronske registracije za osnivanje privrednog društva je značajan korak u digitalizaciji postupka otvaranja preduzeća koji je sada dodatno olakšan i pojednostavljen. Planirano je i dodatno unapređenje ovog servisa kojim će se omogućiti registracija svih privrednih subjekata i online plaćanje administrativnih i drugih taksi. Mjera predstavlja odgovor na preporuku broj 4, kao i broj 5 u dijelu koji se odnosi na digitalizaciju javnog sektora i razvoj transakcionih usluga elektronske uprave kao prioriteta, kako bi se ubrzao i poboljšao ekonomski oporavak. Takođe, Strategijom za razvoj mikro, malih i srednjih preduzeća za period od 2018 - 2022. godine, kao jedna od strateških aktivnosti prepoznato je uvođenje potpune elektronske registracije

preduzeća. Očekivanja su da će realizacije mjere doprinijeti ostvarivanju ciljeva prepoznatih Digitalnom Agendom za Zapadni Balkan. Potpuna elektronska registracija preduzeća je moguća tek nakon uspostavljanja razmjene podataka između svih organa koji učestvuju u ovom procesu, odnosno omogućavanjem da njihovi registri razmjenjuju podatke putem JISERP-a. Osnovna funkcija JISERP-a, kao centralnog interoperabilnog sistema, je pružanje institucijama jedinstvene komunikacione platforme za razmjenu podataka koja je infrastrukturna podrška za kvalitetno i ažurno pružanje usluga, a samim tim i podrška elektronskoj registraciji privrednih subjekata. Popis svih organa, odnosno registara koji su ulazni podaci CRPS-u za registraciju i koje CRPS treba da dobija razmjenom kroz JISERP su: Uprava prihoda i carina, CBCG, Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava, Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija, Monstat, Centralno klirinško depozitarno društvo, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta, Ministarstvo ekonomskog razvoja, Agencija za nadzor osiguranja i Komisija za tržište kapitala, kao i javni izvršitelji i notari. Podaci koji se nalaze u registru CRPS se u potpunosti ili djelimično, nakon registracije u CRPS-u, šalju sljedećim institucijama koje upisuju privredne subjekte u svoje registre ili/i izdaju dozvole:

- Uprava prihoda i carina
- Sekretarijati lokalnih uprava
- Inspekcijski organi
- Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma
- Ministarstvo unutrašnjih poslova
- Registar notara, registar stečajnih upravnika, javnih izvršitelja

Od navedenih registara, za sad postoji interoperabilnost između: **CRPS, CROO, CRS, Registar kaznene evidencije**. Predstoji uvezivanje ostalih registara: *Komisija za tržište kapitala, Sekretarijata lokalnih uprava, inspekcijskih organa, Uprave prihoda i carina, CBCG, Registar Notara, Javnih izvršitelja, Centralno klirinško depozitarnog društva*, što će biti normirano novim Zakonom o elektronskoj upravi. Dokumenta koja osnivač preduzeća ili njegov zastupnik, elektronski dostavi, treba da budu dostupna službenicima CRPS-a i građanima. Sva dokumenta mogu da se štampaju iz aplikacije, ako postoji potreba za tim. Sadašnji sistem koji postoji, a koji je predmet ugovora sa firmom koja arhivira dokumenta, treba da ostane za dokumenta koja su prikupljana u prethodnom periodu, dok će sva nova, automatski postati dio baze CRPS-a. Imajući u vide navedeno, uspostavljanjem interoperabilnosti i razmjenom podataka između svih institucija koje učestvuju u procesu registracije preduzeća, kroz JISERP sistem, biće omogućena **potpuna jedinstvena prijava**. Ovo znači da će osnivač/zastupnik u jednom koraku pokretati postupak registracije i u tom postupku dostavljati jedino dokumenta i podatke koja nije moguće pribaviti po službenoj dužnosti. Za privrednika to znači da će imati **dva osnovna koraka**: elektronsko podnošenje dokumentacije i podataka i odlazak u komercijalnu banku radi identifikacije, a u cilju otvaranja računa. *Podnošenje zahtjeva podrazumijeva dostavljanje dokumentacije potpisane elektronskim potpisom i unošenje*

potrebnih podataka, kao i elektronsko plaćanje taksi putem Nacionalnog sistema za naplatu administrativnih taksi (NS-NAT).¹⁸ Kroz uvezivanje navedenih registara stvoriće se transparentnije okruženje i veće mogućnosti za uticaj na smanjenje sive ekonomije kroz bržu i lakšu dostupnost podataka.

a) Aktivnosti planirane u 2022. godini: Izmjene i dopune relevantnih zakona i podzakonskih akata u cilju početka implementacije potpune elektronske registracije preduzeća; omogućavanje plaćanja taksi za registraciju preduzeća i objavu u Službenom listu elektronski (putem e-commerce servisa na portalu eFirma ili/i korišćenjem aplikacija poslovnih banaka); izrada uputstava za registraciju preduzeća za: službenike CRPS-a (za elektronsko podnošenje prijave i podnošenje prijave na šalteru) i korisnike (osnivače/zastupnike).

b) Aktivnosti planirane u 2023. godini: Uvezivanje sa sistemima banaka u cilju omogućavanja otvaranja tekućeg računa bez podnošenja papirne dokumentacije¹⁹. Uspostavljanje mogućnosti registracije privrednih subjekata elektronskim putem i pojednostavljenje procesa „fizičke“ registracije preduzeća u slučaju kada je osnivač ili/i izvršni direktor stranac. Pojednostavljenje procesa „fizičke“ registracije preduzeća (za one koji neće koristiti elektronsku) uz elektronsku razmjenu podataka među institucijama i potpuno operativne POS terminale u CRPS i omogućavanje plaćanja svih taksi na jednom mjestu. Promotivne aktivnosti.

c) Aktivnosti planirane u 2024. godini: Povećanje broja obučених službenika zaposlenih u Centralnom registru privrednih subjekata kroz adekvatne radionice i treninge, radi osposobljavanja za operativnu upotrebu aplikativnih softvera osmišljenih u cilju omogućavanja prijema i obrada elektronskih registracionih prijava, te izradu i slanje elektronskim putem kao i za manipulisanje digitalnom aktivom. Promotivne aktivnosti.

Institucije nadležne za sprovođenje mjere: Ministarstvo ekonomskog razvoja, Uprava prihoda i carina, Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija. Izvještaj o radu kvartalno se podnosi Savjetu sa konkurentnost, dok realizaciju svih aktivnosti podržava i koordinira radom Radne grupe Sekretarijat Savjeta za konkurentnost.

¹⁸Privrednici će kroz isti servis kojim pristupaju elektronskom osnivanju preduzeća, pristupati i NS-NAT-i

¹⁹Ovdje je bitno da se u toku registracije privrednih subjekata ne mora otvarati račun već da se postigne dogovor između banaka i UPC da se osnivački kapital uplaćuje na tkz protočni račun u bankama i da banke direktno CRPS-u šalju potvrdu da je osnivački kapital uplaćen. U tom slučaju otvaranje računa ići će posle osnivanja., a ukoliko se Zakonom o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma to omogućiti, moći će da se otvori bez dolaska u banku tj elektronski. Nakon toga dogovorom UPC i CBCG broj tekućeg računa bi trebalo UPC da dobija od CB, a ne da se upisuje u JPR obrazac koji se dostavlja UPC prilikom osnivanja preduzeća.

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Polazna osnova (2021)	Međucilj (2022)	Cilj (2023-2024)
Povećanje broja obučених službenika zaposlenih u CRPS	2	4	4
Elektronska registracija privrednih subjekata	Elektronska registracija za jednočlano DOO	Stvorene pretpostavke za elektronsko uvezivanje i registraciju višečlanog DOO	Potpuna elektronska registracija svih privrednih subjekata
Broj elektronskih registracija u godini	-	Veći za 10% kod registracije jednočlanih DOO	Veći za 20% kod registracije svih oblika privrednih društava
Pozicioniranje u međunarodnim izvještajima koji tangiraju poslovno okruženje (WEF i Fraser Institute)	73 (WEF)	71	69
	42 (Fraser)	40	38

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Imajući u vidu da je krajnji cilj omogućavanja potpune elektronske registracije svih privrednih subjekata da se proces učini efikasnijim, a u tom smislu i da se službenici rasterete manualnih, repetitivnih aktivnosti, otvaraju se mogućnosti za nove izvore prihoda kroz uvođenje novih usluga za potrebe države, privrede, udruženja itd. Navedeno će u srednjem roku doprinijeti povećanju konkurentnosti zemlje skraćivanjem procedura, troškova i vremena neophodnih za registraciju preduzeća. Benefiti koji će se ostvariti već u kratkom roku odnose se na skraćivanje vremena, procedura i troška kada je u pitanju elektronska registracija privrednih subjekata, što će u krajnjem rezultirati i boljim pozicioniranjem Crne Gore u relevantnim međunarodnim izvještajima.

4. Procijenjeni trošak aktivnosti i izvor finansiranja. Dodatna izdvajanja iz budžeta nisu predviđena realizacijom mjere. Predviđeni su redovni troškovi nadogradnje sistema u okviru godišnjih izdvajanja za CRPS (98,000.00 eura)

5. Očekivani uticaj na društvene ishode, kao što su zapošljavanje, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Registraciona prijava po prvi put sadrži polje za pol, što je značajan iskorak u odnosu na ranije po pitanju rodne ravnopravnosti, ali i u smislu statističkih podataka koji se dostavljaju u uputnicima za konkretne međunarodne izvještaje.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Mjera je neutralna u odnosu na uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća (mala ili velika)	Planirana mjera za ublažavanje
Nakon što zaživi proces elektronske registracije privrednih subjekata, postojaće određeni broj privrednika koji ovaj sistem neće koristiti već će osnivati preduzeća dolaskom na šalter CRPS-a. Ukoliko sam osnivač ne koristi on line aplikaciju, registraciju treba da izvrši službenik CRPS-a.	Vjerovatnoća je niska s obzirom na to da se radi o efikasnijoj registraciji preduzeća.	Snažnija promocija benefita koje pruža elektronska registracija preduzeća.
Neblagovremene izmjene zakonske regulative	Izmjene zakonske regulative su već u pripremi i smatramo da neće predstavljati značajan rizik u implementaciji.	Aдекватne i konkretne analize izmjene zakonske regulative doprinijeće skraćanju postupka donošenja zakonske regulative.

Reformska mjera 10: Unapređenje pristupa finansijama MMSP kroz kreiranje Kreditno-garantnog fonda (KGF)

1.Opis mjere. Vlada Crne Gore se odlučila na osnivanje dugoročnog i održivog Kreditno garantnog fonda za podršku MMSP u pristupu kreditnim sredstvima, obezbjeđujući veći stepen sigurnosti bankama prilikom kreditiranja ovih preduzeća, koja su posebno pogođena pandemijom COVID-19. Nakon odluke o osnivanju KFG, Vlada je obezbijedila tehničku podršku EBRD u ovom procesu. Odluka o uspostavljanju KGF-a u Crnoj Gori uslijedila je nakon uspješne implementacije početne faze projekta („Faza 1“), tokom koje je potvrđena održivost Fonda. Tokom ove faze utvrđene su ključne specifikacije i zahtjevi. "Faza 1" je zvanično počela 20. maja 2021. godine, a dokument Mapa puta (što je bilo predviđeno kao rezultat ove faze) je uspješno dostavljen krajem jula 2021, dok je u procesu usaglašavanja "Faza 2". Ovaj izvještaj opisuje preporučeni dizajn, strukturu i operacije predloženog KGF-a za Crnu Goru, uključujući njegovu pravnu strukturu, nacrt zakona o o Kreditno garantnom fondu Crne Gore, korporativno upravljanje, zaposlene, kapitalizaciju, odnose sa lokalnim finansijskim institucijama i petogodišnje finansijske projekcije. Kreditno garantni fond zamišljen je kao dugoročni finansijski instrument, koji će biti i formalno uspostavljen kroz usvajanje navedenog Zakona. Cilj izdavanja garancije je olakšavanje korisnicima kredita da zaključe ugovor o kreditu, lizingu ili drugom finansijskom aranžmanu sa kreditnom institucijom. Glavni razlog osnivanja KGFCG je da otključa višak likvidnosti kod komercijalnih kreditnih institucija, kako bi se obezbijedila finansijska sredstva za preduzeća koja nemaju pristup finansiranju i koja su u nepovoljnom položaju. Pored navedenog, prioritarna reformska mjera može se povezati sa doprinosom ostvarivanju SDG 8 u dijelu podsticanja preduzetništva i otvaranja novih radnih mjesta. Mjera indirektno predstavlja odgovor na preporuku broj 4.

a) Aktivnosti planirane za 2022. godinu. Usvajanje Zakona o Kreditno garantnom fondu; Finalizacija biznis plana u vezi sa pretpostavkama za poslovanje samog KGF-a (prostoriije,

plate, naknade, konsultacije sa privrednim i finansijskim sektorom); Konsultacije, obuka, uključivanje i registracija finansijskih institucija u KGF; Usvajanje pravila i procedura kojim će se urediti poslovanje KGF-a; Alokacija sredstava u iznosu od 10.4 miliona eura; Obuka za menadžment i zaposlene; Promocija.

b) Aktivnosti planirane za 2023. godinu. Finalizacija aktivnosti na kreiranju održivog kapitala za poslovanje (EBRD i MFSS); Promocija aktivnosti KGF-a, uključenih finansijskih institucija; Jačanje uloge ženskog preduzetništva kroz olakšan pristup finansijama za žene preduzetnice; Uspostavljanje finansijskih instrumenata i kreditnih linija za specifične grupe stanovništva u cilju smanjenja i eliminisanja nejednakog pristupa finansijskim sredstvima²⁰; Brošure o uslovima finansiranja, radionice, komunikacija sa privredom i ostale promotivne aktivnosti.

c) Aktivnosti planirane za 2024. godinu. Nastavak promotivnih aktivnosti u cilju povećanja dostupnosti; Konsultacije sa privrednim i finansijskim sistemom; Izvještaji i analiza poslovanja.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo ekonomskog razvoja (u saradnji sa relevantnim institucijama).

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Polazna osnova (2022. godina)	Međucilj (2023. godina)	Cilj (2024. godina)
Broj garantovanih zajmova	100	500	1000
Broj novih radnih mjesta	50	150	300
Povećan broj učešća preduzeća u vlasništvu žena u ukupnom broju preduzeća u Crnoj Gori ²¹	21.81% (2020)	23% (2022)	25%

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Realizacijom ove mjere uticaće se na veću dostupnost finansijskih sredstava MMSP, a samim tim i na povećanje konkurentnosti crnogorskih preduzeća (posebno malih i srednjih). Takođe, očekivanja su da će se jačanjem pozicije MMSP u ovom smislu doprinijeti i boljem rangiranju Crne Gore u međunarodnim izvještajima.

²⁰ Najveća podrška od KGF-a očekuje se kod finansiranja klijenata koji nemaju dovoljno sredstava obezbeđenja, imaju ograničenu evidenciju i/ili kreditnu istoriju, start-up preduzeća, preduzeća u vlasništvu žena i projekte u poljoprivredi, turizmu, IT i drugim inovacijama.

²¹ Ovaj indikator u skladu je sa Strategijom ženskog preduzetništva 2021-2024. godina i drugim programima podrške ženama preduzetnicama

4.Procijenjeni trošak aktivnosti i izvori finansiranja. Predlogom zakona o budžetu za 2022. godinu planirana su sredstva u iznosu od 10.4 mil eura, od čega je 400,000.00 eura namijenjeno pokriću operativnih troškova, dok 10 mil eura predstavlja osnivački kapital Fonda.

5.Očekivani uticaj na društvene ishode, kao što su zapošljavanje, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. KGF će biti održiva kredibilna institucija. Naknade za garancije biće pravične i realno će odražavati troškove. Finansijske institucije očekuju najveću podršku KGF-a u finansiranju klijenata koji nemaju dovoljno finansijskih sredstava, dovoljno kolaterala, imaju ograničenu evidenciju i/ili kreditnu istoriju, novoosnovana preduzeća, preduzeća u vlasništvu žena i projekti u poljoprivredi, turizmu, ICT-u i drugim inovacijama. Navedeno će se posebno odraziti i na jačanje uloge žena u biznisu, a realizacijom svih gore navedenih aktivnosti smanjiće će se jaz u pristupu finansijskim sredstvima, kada su u pitanju žene preduzetnice i vlasnice preduzeća. U prvih pet godina nakon pokretanja, očekuje se da će crnogorskanacionalna ekonomija uz pomoć KGF-a biti podržana sa 220 miliona eura (oko 6.000 kredita) preduzetnicima, mikro i malim preduzećima. Odnosno, projekcije su da će u roku od 5 godina biti odobreno oko 6000 novih kredita, u ukupnom iznosu od 220 miliona. Ovdje se podrazumijeva da će svaka nova investicija od 20,000.00 eura značiti otvaranje jednog novog radnog mjesta. U tom smislu očekuje se pozitivan ishod na sve društvene segmente.

6.Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. U zavisnosti od broja i vrste korisnika KGF, očekuje se pozitivan uticaj na životnu sredinu. Imajući u vidu da će se kroz KGF podržavati projekti u poljoprivredi, turizmu, ICT-u i drugim inovacijama, očekivanja su da će se kroz određeni broj podržanih "zelenih" projekata ostvariti pozitivan uticaj na životnu sredinu. Samim tim, realizacija ove mjere može se dovesti u vezu sa Zelenom Agendom za Zapadni Balkan u dijelu finansijskih sredstava kojima će se potencijalno podržati projekti u vezi sa održivom proizvodnjom i efikasnim korišćenjem resursa, održivim sistemom proizvodnje hrane, razvoja ruralnih područja i sl.

7.Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća (mala ili velika)	Planirana mjera za ublažavanje
Nedovoljna zainteresovanost i nepovjerenje potencijalnih korisnika	Mala	Prevazići će se adekvatnom promocijom i konkretnim aktivnostima na upoznavanju javnosti, privrede i svih zainteresovanih stejkholdera sa benefitima koje će pružiti KGF

Reformska mjera 11. Jačanje konkurentske pozicije MMSP kroz uspostavljanje jedinstvene pristupne tačke

1.Opis mjere. Ministarstvo ekonomskog razvoja preduzelo je konkretne aktivnosti da ojača svoje institucionalne kapacitete kako bi se kreirao još povoljniji ambijent za mala i srednja preduzeća, ali i u cilju jačanja regulatornog okvira za poslovno okruženje. Jedan od koraka u realizaciji navedenih aktivnosti je upravo uspostavljanje web portala tj. jedinstvene pristupne tačke koja će sadržati sve relevantne informacije za mala i srednja preduzeća. Ovakav plan aktivnosti Ministarstva ekonomskog razvoja u skladu je sa opredjeljenjem Vlade Crne Gore za uvođenje eUprave, uključujući eUsluge za privatni sektor, što će doprinijeti i smanjenju neformalnosti u privatnom sektoru. Navedeno će doprinijeti poboljšanju poslovnog okruženja, jačanju institucionalnih kapaciteta, a predstavljaće i podsticaj digitalizaciji. Navedeni projekat odvija se kroz podršku EBRD-a, koja promoviše ekonomski razvoj u zemljama u kojima posluje kroz pokretanje različitih inicijativa, uključujući i investicije. Mjera predstavlja odgovor na preporuku broj 5 u dijelu koji se odnosi na digitalizaciju javnog sektora i razvoj transakcionih usluga elektronske uprave kao prioriteta, kao i na preporuku broj 4, za unaprijeđenje poslovnog ambijenta, kako bi se ubrzao i poboljšao ekonomski oporavak. Realizacija mjere doprinijeće ostvarivanju ciljeva prepoznatih Digitalnom Agendom za Zapadni Balkan.

a) Aktivnosti planirane u 2022. godini: Dizajniranje i razvijanje SAP portala za mala i srednja preduzeća što podrazumijeva sljedeće aktivnosti: koordinaciju sa svim zainteresovanim stranama kako bi razumjeli koje su informacije dostupne i relevantne za mala i srednja preduzeća, a sve u cilju predlaganja relevantne strukture SAP-a za mala i srednja preduzeća. Ovdje se podrazumijeva i bliska saradnja konsultanta sa predstavnicima Ministarstva ekonomskog razvoja na dizajniranju, razvoju portala i odlučivanju o alatima, kao i dodatnim uslugama koje se mogu ponuditi: sadržaj koji se može preuzeti, odjeljak za pitanja i odgovori, kalkulatori, mogućnost podnošenja online prijave za korišćenje programa podrške, praćenje statusa prijave i izvještavanje o sprovođenju odobrenih sredstava itd. Koordiniranje sa drugim državnim institucijama i zainteresovanim stranama koje pružaju podršku MSP kako bi se obezbijedilo njihovo učešće u razmjeni relevantnih podataka na portalu. Promocija portala, upoznavanje javnosti sa performansama istog, benefitima korišćenja i sl.

b) Aktivnosti planirane u 2023. godini: Aktivnosti na obezbjeđenju sadržaja Portala u skladu sa potrebama MSP, pružajući mogućnost povećanja pristupa, iznosa i korišćenja programa podrške malim i srednjim preduzećima u Crnoj Gori. Aktivnosti na dostupnosti sajta na crnogorskom i engleskom jeziku, dok će datoteke koje sadrže relevantne informacije za preduzeća, kao što su službene odluke i propisi Vlade i javnih institucija biti dostupni barem na crnogorskom jeziku. Poboljšanje performansi Portala na osnovu povratne informacije od svih zainteresovanih strana, kako bi se osigurala ažurnost Portala. Uklanjanje svih nefunkcionalnosti Portala u roku od 6 mjeseci od pokretanja portala. Promocija portala, upoznavanje javnosti sa performansama istog, benefitima korišćenja i sl.

c) **Aktivnosti planirane u 2024. godini:** Hosting portala tokom prve godine rada obezbijediće konsultant dok će od početka druge godine funkcionisanja hosting Portala preuzeti Ministarstvo ekonomskog razvoja. Redovno održavanje portala, uz potpunu funkcionalnost istog. Obučavanje službenika Ministarstva ekonomskog razvoja (ili relevantnog tijela Vlade Crne Gore koje će realizovati aktivnosti u vezi sa hostingom Portala) kako bi se osiguralo održavanje i redovno ažuriranje portala nakon završetka podrške.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo ekonomskog razvoja, u saradnji sa relevantnim institucijama.

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Polazna osnova (godina) 2022	Međucilj (godina) 2022 druga polovina godine	Cilj (godina) 2023-2024
Kreiran Portal	Razvijeno softversko rješenje	Izvršene testne faze Otklonjene nefunkcionalnosti, unaprijeđeno funkcionisanje	U potpunosti funkcionalan i ažuriran portal
Broj posjeta na portalu	0	5000	15 000
Broj aplikacija MSP za programe podrške	300	450	550

3. Očekivan uticaj na konkurentnost. Realizacijom svih gore navedenih aktivnosti kreiraće se Portal kojim će se osigurati povećanje pristupa, iznos i korišćenje programa podrške malim i srednjim preduzećima u Crnoj Gori. Sadržaj na Portalu biće orjentisan na korisnika i u skladu sa potrebama malih i srednjih preduzeća. Svi podaci koji će biti dostupni mogu se podijeliti u dvije grupe: svi vidovi podrške (direktne i indirektne) i informativne (što znači da će sve informacije potrebne za započinjanje i vođenje biznisa biti dostupne na tom jednom mjestu – procedure, vrijeme i trošak od značaja za poslovanje). Kroz olakšan pristup informacijama o svim vidovima podrške ostvariće se doprinos jačanju konkurentnosti proizvoda i usluga. Imajući u vidu navedeno, a u skladu sa informativnim karakterom portala ovo će predstavljati dobru osnovu za jačanje konkurentnosti na lokalnom nivou ali i dobru pripremu za ino tržišta.

4. Procijenjeni trošak aktivnosti i izvor finansiranja. Direktni grant EBRD-u *Unaprijeđenje preduzetništva kroz naprednu savjetodavnu podršku i informacione servise IPA 2016 je projekat koji sprovode* Ministarstvo ekonomskog razvoja i Evropska banka za obnovu i razvoj, u okviru Godišnjeg akcionog programa Instrumenta za pretpristupnu podršku IPA za 2016. godinu. Ukupna vrijednost projekta je 1,747,000.00 EUR, a projekat se sprovodi od decembra 2020. godine i trajaće do kraja 2023. godine. U okviru navedenog projekta objavljen je poziv za dostavljanje prijave za angažman konsultantske firme za razvoj integrisane IT platforme, koja će predstavljati jedinstvenu pristupnu tačku za biznis informacije za mala i srednja preduzeća u okviru Ministarstva ekonomskog razvoja. EBRD je nakon sprovedene evaluacije

procedure koja je definisana pravilnikom Evropske banke za obnovu i razvoj odabrao kompaniju Fleka iz Crne Gore za sprovođenje ovih aktivnosti. Za navedene aktivnosti u okviru ovog projekta izdvojeno je 150,000.00 eura.

5.Očekivani uticaj na društvene ishode, kao što su zapošljavanje, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Kreiranje Portala olakšaće pristup finansijskim sredstvima, uticaće na bolju i kvalitetniju informisanost potencijalnih MSP, što bi u srednjem i dugom roku moglo predstavljati motivaciju za novim zapošljavanjem i potencijalnim rastom zaposlenosti. Na ovaj način mala i srednja preduzeća, kao i preduzetnici biće bolje upoznati sa benefitima svih programskih linija i podrške koju mogu realizovati. Kvalitetnije, transparentne i lako dostupne informacije u srednjem i dugom roku dovešće i do povećanja zaposlenosti. Bitno je istaći rodnu komponentu u smislu da će link do platforme za žensko preduzetništvo biti dostupan na SAP-u. Pored toga, sve informacije za žene preduzetnice i mlade biće dio ovog portala.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu. Mjera je neutralna u odnosu na životnu sredinu.

7.Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća (mala ili velika)	Planirana mjera za ublažavanje
Neinformisanost potencijalnih korisnika, neprepoznavanje benefita korišćenja portala	Mala	Adekvatnom promocijom, kampanjom, komunikacijom sa zainteresovanim stranama i predstavljanjem konkretnih koristi od korišćenja doći će do prevazilaženja ovog rizika

Reformska mjera 12: Jačanje nacionalnog inovacionog i istraživačkog ekosistema

1.Opis mjere. Crna Gora je tokom 2021. godine ostala posvećena strateškom usmjeranju u oblasti inovacione i istraživačke politike koje se temelji na Strategiji pametne specijalizacije (S3) (2019-2024). Pandemija je u prethodnom periodu imala veliki uticaj na dalji tok implementacije ove strategije, što je uslovalo preusmjeravanje dijela planiranih ulaganja ili onemogućilo njihovu realizaciju. Prvi implementacioni period ukazao je i na probleme koji se odnose na koordinaciju cjelokupnog procesa, što je ograničilo domete umrežavanja sektorskih politika i koordinaciju instrumenata ulaganja, ukazujući na jasnu potrebu redefinisavanja implementacionog okvira za inovacije i S3. Izmjene zakonodavnog okvira za inovacije iz 2020. godine kroz usvajanje dva nova zakona, koja su se odnosila na reformu sistema inovacione djelatnosti i uvođenje podsticajnih mjera za istraživanja i inovacije, otvorila su niz mogućnosti, ali i izazova sa kojima se Crna Gora suočila u proteklom periodu. Tokom 2021. godine kreirani su preduslovi za punu implementaciju oba zakona. Segment inovacione infrastrukture je i dalje u punom fokusu, a predstojeće aktivnosti na izradi nacionalne Mape puta za istraživačku infrastrukturu, značajno će doprinijeti jačanju nacionalnog istraživačkog i inovacionog ekosistema Crne Gore. Ključni izazovi u sektoru i dalje

ostaju slab stepen ulaganja u istraživanje i razvoj (IR), nedovoljno jaka povezanost nauke i privrede, kao i jačanje kapaciteta ljudskih resursa u istraživanju i inovacijama u smislu povećanja broja istraživača, preduzetnika, inovatora i jačanja njihovih znanja i vještina. U tom smislu, ova reformska mjera omogućuje kontinuitet reformskih napora u oblasti istraživanja, razvoja i inovacija, a predstavlja nadogradnju reformskih mjera utvrđenih u PER-u 2021-2023. Mjera se naslanja na nacionalni strateški okvir za pametnu specijalizaciju i naučnoistraživačku djelatnost i prati EU preporuke za ovu oblast. Posebno se naslanja na procjenu Evropske komisije iz pisma o uslovnom odobrenju S3, dok se u tematskom dijelu S3 prioriteta naslanja na Evropski zeleni odgovor i digitalnu agendu. Prethodnu godinu obilježilo je uspostavljanje implementacionog sistema za politiku inovacija i S3 sa posebnim fokusom na osnivanje Fonda za inovacije Crne Gore i Savjeta za inovacije i pametnu specijalizaciju. Drugi veoma važan segment bilo je utvrđivanje programskih usmjerenja u politici inovacija kroz izradu Operativnog programa za implementaciju S3 2021-2024 s Akcionim planom za 2021-2022²², uz obezbijeđenu podršku EU – Udruženog istraživačkog centra (JRC) Evropske komisije (EK) i Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), kao i kroz izradu Programa za inovacije 2021-2024²³ koji će pratiti implementaciju Operativnog programa. Fond za inovacije Crne Gore, koji je osnovan Odlukom Vlade u junu 2021. godine i registrovan u septembru 2021. godine. Početak implementacije programa podrške se očekuje u 2022. godini, tako da će fokus svih narednih aktivnosti biti na jačanju njegovih institucionalnih kapaciteta i kapaciteta ljudskih resursa uz podršku obezbijeđenu iz EU IPA sredstava i kroz ekspertsku podršku UNDP-ija. Kroz poseban programski okvir, koji će Fond utvrditi i inicijalnu podršku obezbijeđenu iz nacionalnog budžeta, a čiji je pregled dat i u Programu za inovacije 2021-2024, koji je predstavio najširi osnov, započeće implementacija instrumenata podrške, koja će ojačati sistem sprovođenja inovativnih programa i projekata. Jačanje kapaciteta Savjeta za inovacije i pametnu specijalizaciju i njegovog Sekretarijata, planirano kroz ovu reformsku mjeru, od posebnog je značaja za omogućavanje efikasnog sistema implementacije politike inovacija i S3. Kreiranjem okvira za implementaciju u 2021. stvoreni su preduslovi, ali potpuna operacionalizacija ovog tijela tek treba da bude obezbijeđena kroz EU IPA podršku, ekspertsku podršku UNDP-ija, snažnu interresornu saradnju i redimenzioniranje Procesu preduzetničkog otkrivanja, koji treba da doprinese potpunom i kvalitetnom uključivanju svih ciljnih grupa. U ovom okviru veoma važnu ulogu ima i Naučno-tehnološki park Crne Gore, koji je tokom 2021. godine nastavio sa implementacijom nekoliko nacionalnih i međunarodnih programa obuke i izgradnje kapaciteta za inovativnu zajednicu. Implementacija ugovora za izgradnju NTP CG počela je 25. maja 2020. godine, ali su tokom 2021. godine identifikovani problemi sa dodatnim rokovima potrebnim za nastavak izgradnje, čije rješavanje je intezivirano, ali će uzrokovati kašnjenje u završetku projekta.

²²Usvojen na sjednici Vlade Crne Gore od 30. decembra 2021. godine.

²³Usvojen na sjednici Vlade Crne Gore od 23. septembra 2021. godine.

a) Aktivnosti planirane za 2022: Jačanje kapaciteta Fonda za inovacije Crne Gore (Ministarstvo ekonomskog razvoja); Utvrđivanje programa podrške Fonda za inovacije i implementacija pilot programskih linija uz podršku inovacijama iz IPA fondova (Ministarstvo ekonomskog razvoja, Fond za inovacije Crne Gore, Ministarstvo finansija i socijalnog staranja – CFCU); Jačanje kapaciteta Savjeta za inovacije i pametnu specijalizaciju (Ministarstvo ekonomskog razvoja); Donošenje Strategije naučnoistraživačke djelatnosti (2022-2026) (Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta); Implementacija podzakonskih akata u oblasti naučnoistraživačke djelatnosti (Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta); Implementacija zakonskih rješenja u oblasti inovacione djelatnosti i podsticaja (Ministarstvo ekonomskog razvoja).

b) Aktivnosti planirane za 2023: Implementacija programskih linija podrške Fonda za inovacije i njihovo jačanje (Ministarstvo ekonomskog razvoja, Fond za inovacije Crne Gore); Potpuna operacionalizacija Savjeta za inovacije i pametnu specijalizaciju i okvira za implementaciju politike inovacija i S3 (Ministarstvo ekonomskog razvoja); i Programska podrška istraživanjima (Ministarstvo prosvete, nauke, kulture i sporta).

c) Aktivnosti planirane za 2024: Implementacija programskih linija podrške Fonda za inovacije (Fond za inovacije Crne Gore, Ministarstvo ekonomskog razvoja); Pripreme aktivnosti na strategiji S4 (Ministarstvo ekonomskog razvoja, Savjet za inovacije i pametnu specijalizaciju).

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo ekonomskog razvoja.

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrijednost	Međurezultat (2022)	Ciljna vrijednost (2024)
Ojačani kapaciteti Fonda za inovacije Crne Gore	Uspostavljen Fond za inovacije Crne Gore (2021)	Kreiran tim Fonda za inovacije; Kreirane programske linije Fonda za inovacije; Započeta realizacija programskih linija Fonda	Fond za inovacije potpuno operativan i ostvaruje podršku iz različitih izvora finansiranja
Ojačani kapaciteti Savjeta za inovacije i pametnu specijalizaciju	Uspostavljen Savjet za inovacije i pametnu specijalizaciju (2021)	Uspostavljene inovacione radne grupe Savjeta; uspostavljenja Organizaciona jedinica S3; Održane najmanje 2 sjednice Savjeta	Potpuno operativan Savjet koji ima ključnu koordinacionu ulogu u S3 procesu
Broj istraživača FTE	469 (2019)	475	480
Izdaci na istraživanje i razvoj iz privatnog sektora	12%(2019)	17%	25%

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Implementacija novog zakonskog okvira za inovacije, uključujući podsticanje za istraživanja i inovacije, te novog podzakonskog i strateškog okvira za naučnoistraživačku djelatnost, omogućiće kreiranje povoljnog ambijenta za ulaganje poslovnog sektora u istraživanje, razvoj i inovacije, za jačanje ljudskih resursa u ovoj oblasti,

te povezivanje nauke i privrede, a time će se postići i vidljiviji efekti na konkurentnost preduzeća na tržištu. Relevantni indikator u ovom dijelu je Globalni indeks konkurentnosti – Komponenta 12: Inovacioni kapaciteti (izvor: Svjetski ekonomski forum – WEF): 2016: 94/138; 2018: 71/141; 2019: 69/141 (podaci za 2020. godinu nijesu dostupni). Važan indikator je i Globalni inovacioni indeks (Svjetska organizacija za intelektualnu svojinu – WIPO) – 2016: 51/128; 2018: 52/124; 2019: 45/129; 49/131. Nadalje, indikator je i procenat ulaganja u istraživanje i razvoj (0,5 % BDP-a 2018, 0,36 % BDP-a 2019), sa osvrtom na udio ulaganja u istraživanje i razvoj od strane poslovnog sektora (17 % u 2016. godini, 19 % u 2017. godini, 38 % u 2018. godini, da bi zabilježio pad na 12 % u 2019. godini). Indikator Prodaja inovacija koje su nove za firmu i nove za tržište, kao procenat prometa biće poznat kao bazni podatak u 2022. godini kroz pilot istraživanje statistike inovacija.

4.Procijenjeni trošak aktivnosti i izvor finansiranja.Ukupna sredstva za 2022. godinu za namjenu realizacije ove reformske mjere iznose **2.084.000,00 eura**, od čega je iznos **1.024.000,00 eura** planiran kroz **nacionalni budžet**, i to: 1.000.000,00 eura za operativne troškove i programske linije Fonda za inovacije Crne Gore i 24.000,00 eura za rad inovacionih radnih grupa Savjeta za inovacije i pametnu specijalizaciju; a iznos **1.010.000,00 eura** iz EU IPA 2020 sredstava, i to: 290.000,00 eura za tehničku pomoć i 720.000,00 eura za grant šemu podrške inovacijama u MMSP; dok je iznos od **50.000,00 eura** planiran iz sredstava ostalih grantova koji se sprovode uz podršku UNDP-ija. **Ukupna sredstva za 2023. godinu** iznose **2.000.000,00 eura** iz nacionalnog budžeta, i to: 1.000.000,00 za operativne troškove i programske linije Fonda za inovacije Crne Gore, kao i 1.000.000,00 eura za programsku podršku istraživanjima. Ostaje da se utvrde dodatna sredstva koja se mogu ostvariti u ovoj godini kroz IPA fondove i ostale grantove (donatorska sredstva su već ugovorena i realizuju se uz podršku UNDP-ija. **Ukupna sredstva u 2024. godini** projektovana su u iznosu od **680.000,00 eura**, od čega je **500.000,00 eura** iz nacionalnog budžeta za potrebe Fonda za inovacije Crne Gore, dok se iznos **180.000,00 eura** odnosi na završnu tranšu uplate za grantove za inovacije u MMSP.

5.Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Osnivanje Fonda za inovacije i Savjeta za inovacije i pametnu specijalizaciju ostvaruje se porast novih zapošljavanja u sektoru inovacija, a koji su ključni u dijelu sprovođenja politike inovacija. Ciljane aktivnosti izmjena zakonskog okvira, te ostvarivanje jačanja ljudskih resursa u oblasti, posebno će podsticati nova zapošljavanja kod subjekata inovacione djelatnosti, uključujući inovativne startapove i licenciranje naučnoistraživačke ustanove. Programska podrška sektoru utvrđuje poseban aspekt novih zapošljavanja tokom trajanja podrške uz namjeru da se kreiraju uslovi i stimuliše održivost radnih mjesta i nakon realizacije programa i projekata. Mjera je neutralna u odnosu na rodna pitanja.

6.Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Mjera nema direktan uticaj na životnu sredinu. Međutim, kako izmjene zakonskog okvira utvrđuju sprovođenje inovacionih

i naučnoistraživačkih programa i projekata, koji mogu imati značajan uticaj na zelenu tranziciju, očekuje se pozitivan efekat u smislu uticaja na održivost.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Nedovoljni kapaciteti Fonda za inovacije i Savjeta za inovacije i pametnu specijalizaciju	Niska	Obezbijedena podrška za jačanje institucionalnih kapaciteta i ljudskih resursa iz više različitih izvora: IPA, JRC, UNDP. Naime, u završnoj je fazi evaluacija IPA 2020 Tehničke podrške implementaciji Strategije pametne specijalizacije, koja je u potpunosti usmjerena na jačanje kapaciteta savjeta i Fonda. DG JRC je odobrio ekspertsku podršku čiji je cilj analiza nacionalnih kapaciteta i priprema izvještaja sa preporukama za efikasnu implementaciju. Kroz drugu fazu projekta „Unapređenje systemske podrške inovacijama i razvoju MMSP - Norveška za vas“, koji sprovodi UNDP, takođe je otvorena podrška za jačanje kapaciteta Fonda i Savjeta.
Nedovoljni administrativni kapaciteti za monitoring implementacije novih zakonskih rješenja	Visoka	Uspostavljena je međuinstitucionalna saradnja relevantnih institucija (Ministarstvo ekonomskog razvoja, Ministarstvo finansija i socijalnog staranja i Uprava prihoda i carina), rad na implementaciji zakonskih rješenja omogućen kroz informacijski sistem (www.inovacije.gov.me) za podnošenje zahtjeva za podsticaje, a trenutno se radi na proširenju funkcionalnosti, čime je većina procesa digitalizovana i administrativno olakšana.
Nedovoljna sredstva za implementaciju zakonodavnog i strateškog okvira za naučnoistraživačku djelatnost	Niska	Aktivno traženje i obezbjeđivanje sredstava iz međunarodnih izvora (IPA III, međunarodni programi za nauku i istraživanja, bilateralna i multilateralna saradnja u oblasti naučnoistraživačke djelatnosti, pristup istraživačkim infrastrukturama i sl.)

Reformska mjera 13: Poboljšanje digitalizacije e-uprave kroz razvoj platformi složenih e-usluga

1. Opis mjere. Programom rada Vlade Crne Gore za 2021. godinu Digitalna transformacija prepoznata je kao jedan od strateških prioriteta koja predstavlja pokretač inovacija, modernizacije, konkurentnosti i sveobuhvatnog društveno - ekonomskog razvoja. Donošenjem Strategije digitalne transformacije Crne Gore za period 2022 - 2026. godine prepoznaje se ciljevi, aktivnosti i indikatori iz oblasti podizanja svijesti digitalnog društva, digitalne ekonomije kroz digitalnu transformaciju, dok donošenjem Strategije reforme javne uprave za period 2022-2026. godine prepoznaje se aktivnosti i ciljevi koji će doprinjeti kompletnoj digitalizaciji usluga, a u cilju podizanja kvaliteta procesa pružanja elektronske usluge, kao i aktivnosti na transparentnosti i otvorenosti podataka. Uspostavljanjem ključnih digitalnih usluga obezbjeđuje se podizanje kvaliteta života građana i privrede sa jedne strane i optimizacija poslovnih procesa u javnoj upravi sa druge strane. Navedena strateška dokumenta su u koleraciji sa definisanom reformskom mjerom i doprinose njenoj

implementaciji. Ministarstvo je prije svega zaduženo da kreira javnu politiku koja uređuje sistem javne uprave u Crnoj Gori i sprovodi digitalnu transformaciju, i kao jedno od ključnih nosioca digitalizacije procesa treba da obezbjedi stručnu i tehničku podršku drugim institucijama prilikom digitalizacije procesa, a u cilju obezbjeđivanja elektronskih usluga prema građanima i privredi. Početkom 2021. godine započete su aktivnosti na projektu eUsluge i digitalna infrastruktura kao mjera odgovora na COVID-19 koji je finansiran od strane Evropske komisije, a koji realizuje UNDP u bliskoj saradnji sa Ministarstvom javne uprave, digitalnog društva i medija, čiji je cilj ubrzanje digitalne transformacije javne uprave u Crnoj Gori uz razvoj novih i nadogradnju postojećih platformi i složenih softverskih sistema, kao i kompleksnih elektronskih usluga koje zadovoljavaju, prije svega, potrebe građana i privrede. Krajnji cilj reformske mjere je uspostavljanje efikasnog i održivog integrisanog sistema pojednostavljenih elektronskih procedura za građane i privredu, što će se prevashodno realizovati kroz implementaciju najmanje 10 elektronskih usluga za građane i privredu. Projektom je predviđeno uspostavljanje jedinstvenog portala elektronske uprave e-Citizen uz implementaciju najmanje 10 prioritetnih usluga i to: Zahtjev za izdavanje LK i pasoša, Podnošenje zahtjeva za izdavanje (obnavljanje) vozačke dozvole, e-Prijava za registraciju vozila, e-Student, e-Prijava za zapošljavanje u državnoj upravi, Generička e-usluga za podnošenje zahtjeva za polaganja stručnih ispita (polaganje stručnog ispita za rad u državnim organima sa VSS/SSS, polaganje stručnog ispita za rad u oblasti sporta, polaganje stručnog ispita za notare), Elektronska usluga u oblasti planiranja prostora, e-Registracija NVO, e-Poslovanje, Elektronska prijava i odjava zaposlenih, e-Doprinosi, Naknada za rođenje djeteta - povezano e-prijavom novorođenih, e-upis u đlačke i studentske domove, Prijava za registraciju i upis poljoprivrednog gazdinstva i premije. Razvojem i implementacijom novog portala elektronske uprave e-Citizen uz integraciju sa drugim sistemima elektronske uprave kao što su: sistem za elektronsku identifikaciju, sistem za elektronsko plaćanje, sistem za elektronsku razmjenu podataka između organa državne uprave, obezbjeđuju se uslovi za implementaciju složenih e-usluga koje će biti dostupne na jednom centralizovanom mjestu. Potrebno je obezbjediti potpuno digitalizovane usluge, koje prije svega krajnjim korisnicima obezbjeđuju da cjelokupnu komunikaciju sa javnom upravom u cjelosti realizuju elektronskim putem.

a) Aktivnosti planirane za 2022:

Procjena potreba građana i preduzeća za e-upravu (MJUDDiM, UNDP)

U planu je da se sprovede istraživanje o zadovoljstvu građana i biznis zajednice elektronskim uslugama i digitalizacijom, kao i njihovim potrebama u ovoj oblasti za period 2021-2022.godine. Istraživanje se sprovodi u fazama: prvo u oktobru – novembru 2021; drugo u aprilu maju 2022; treće u oktobru-novembru 2022. Nakon tri talasa istraživanja obezbijedićemo uporedivost podataka za dobijanje korisnih inputa za kreiranje javnih politika u oblasti digitalizacije za naredni period.

Razvoj i implementacija novog portala e-Citizen uz implementaciju novih interoperabilnih e-usluga za građane i privredu (MJUDDiM, UNDP)

Razvojem i implementacijom novog portala elektronske uprave e-Citizen uz integraciju sa drugim sistemima elektronske uprave kao što su: sistem za elektronsku identifikaciju, sistem za elektronsko plaćanje, sistem za elektronsku razmjenu podataka između organa državne uprave, obezbjeđuju se uslovi za implementaciju složenih e-usluga koje će biti dostupne na jednom centralizovanom mjestu. Takođe, kroz navedenu aktivnost se podrazumjeva i implementacija novih digitalizovanih usluga koje prije svega krajnjim korisnicima pružaju mogućnost da cjelokupnu komunikaciju sa javnom upravom u cjelosti realizuju elektronskim putem.

b) Aktivnosti planirane za 2023:

Razvoj i implementacija novih interoperabilnih e-usluga za građane i privredu (UNDP, MJUDDiM)

Navedena aktivnost podrazumjeva nastavak aktivnosti na implementaciji novih digitalizovanih usluga koje su prepoznate kroz projekat „eUsluge i digitalna infrastruktura kao mjera odgovora na COVID-19”.

Izgradnja kapaciteta Mreže ICT praktičara (MJUDDiM, UNDP)

Uspostaviti mrežu ICT praktičara koji su direktno vezani za razvoj/implementaciju/nadogradnju i održavanje ključnih platformi državne uprave a koji doprinose razvoju interoperabilnih (digitalizovanih) e-usluga prema građanima i privredi.

c) Aktivnosti planirane za 2024:

Razvoj i implementacija novih interoperabilnih e-usluga za građane i privredu (MJUDDiM)
Prethodno realizovanim aktivnostima, nakon što se uspostavi novi portal elektronske uprave koji će biti integrisan sa drugim dijeljenim sistemima, stvoriće se uslovi za digitalni ekosistem, a koji će obezbjeđiti uslove za jednostavniji razvoj budućih digitalizovanih usluga u nadležnosti resornih institucija. Kroz navedenu aktivnost, uz obezbijeđena softverska rješenja, nastavlja se implementacija novih interoperabilnih (digitalizovanih) e-usluge za građane i privredu.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija.

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrijednost (2021)	Međurezultat (2022-2023)	Ciljna vrijednost (2024)
Broj sprovedenih istraživanja sa prikazanim rezultatima	1	2	/
Broj novih interoperabilnih (digitalizovanih) e-usluga za građane i privredu ²⁴	/	7-10	10-15
Uspostavljen novi portal elektronske uprave e-Citizen	/	Uspostavljen novi portal elektronske uprave	/
Uspostavljena mreža ICT praktičara operativni tim	/	Uspostavljena mreža - operativni tim + broj održanih radionica 3	/
Broj održanih radionica za ICT praktičare			

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Sprovođenjem ove reformske mjere podstiče se rast produktivnosti i poboljšava efikasnost javnog sektora kroz optimizaciju poslovnih procesa javne uprave. U narednom periodu, nakon implementacije reformske mjere očekuje se da će se poboljšati pozicija Crne Gore u okviru međunarodnih istraživanja za oblasti elektronske uprave, online usluga i generalno digitalizacije.

4. Procijenjeni troškovi aktivnosti i izvor finansiranja. Aktivnosti koje su planirane za 2022. i 2023. godinu kroz ovu strukturnu reformu finansirane su od strane Evropske komisije, iz IPA II fondova u sklopu Sektorske budžetske podrške za reformu javne uprave, kroz implementaciju projekta „eUsluge i digitalna infrastruktura kao mjera odgovora na COVID-19“, a koji realizuje UNDP u saradnji sa Ministarstvom javne uprave, digitalnog društva i medija. Iznos sredstava od 695,000.00²⁵ se odnosi na implementaciju sljedećih aktivnosti: Procjena potreba građana i preduzeća za e-upravu za 2022. godinu (70,000.00 sura), Razvoj i implementacija novog portala e-Citizen uz implementaciju novih interoperabilnih e-usluga za građane i privredu za 2022. i 2023. godinu (580,000.00 sura) i Izgradnja kapaciteta Mreže ICT praktičara za 2023. godinu (45 000€), i isti se finansira kroz sektorsku budžetsku podršku, odnosno iz IPA fondova. Prethodno realizovanim aktivnostima, nakon što se uspostavi novi

²⁴ Prioritetne e-usluge koje će se implementirati kroz UNDP projekat su: Zahtjev za izdavanje LK i pasoša, Podnošenje zahtjeva za izdavanje (obnavljanje) vozačke dozvole, e-Prijava za registraciju vozila, e-Student, e-Prijava za zapošljavanje u državnoj upravi, Generička e-usluga za podnošenje zahtjeva za polaganje stručnih ispita (polaganje stručnog ispita za rad u državnim organima sa VSS/SSS, polaganje stručnog ispita za rad u oblasti sporta, polaganje stručnog ispita za notare..), Elektronska usluga u oblasti planiranja prostora, e-Registracija NVO, e-Poslovanje, Elektronska prijava i odjava zaposlenih, e-Doprinosi, Naknada za rođenje djeteta, e-upis u đačke i studentske domove, Prijava za registraciju i upis poljoprivrednog gazdinstva i premije.

²⁵ Planirane aktivnosti koje su predviđene za 2022. i 2023. godinu su predviđene da se implementiraju kroz projekat „eUsluge i digitalna infrastruktura kao mjera odgovora na COVID-19“, i iznos sredstava je predstavljen u ukupnom iznosu. Uzeli smo samoprocjenu u prikazivanju iznosa sredstava, da će se 68% izdvojenih sredstava potrošiti za realizaciju aktivnosti tokom 2022. godine a 32% tokom 2023. godine.

portal elektronske uprave koji će biti integrisan sa drugim dijeljenim sistemima, stvoriće se uslovi za digitalni ekosistem, a koji će obezbjediti uslove za jednostavniji razvoj budućih digitalizovanih usluga u nadležnosti resornih institucija. Sprovođenje reformske mjere u 2024. godini iziskuje dodatne troškove koji bi se finansirali iz budžeta Crne Gore, prije svega za realizaciju aktivnosti „Razvoja i implementacija novih interoperabilnih e-usluga za građane i privredu“ i iznosio bi oko 50,000.00 eura. Ukupno procijenjeni troškovi iznosili bi 745,000.00 eura, od toga 50,000.00 eura iz budžeta Crne Gore dok iznos od 695,000.00 eura je iz IPA fondova (kroz sektorsku budžetsku podršku).

5.Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodna ravnopravnost, pristup zdravstvenoj zaštiti. Digitalna transformacija odnosno implementacija novih interoperabilnih odnosno transakcionih usluga doprinose razvoju i ekonomskom rastu države. Mjera je neutralna u smislu uticaja na rodni aspekt.

6.Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Reformska mjera će imati pozitivnog uticaja na životnu sredinu uslijed dalje digitalizacije prioriternih e-usluga za građane i privredu, čime se smanjuje potreba za tradicionalnim sprovođenjem procedura u papiru.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Inertnost institucija - postoji mogućnost kašnjenja u realizaciji reformske mjere, naročito u dijelu implementacije novih interoperabilnih usluga	Srednji rizik	Implementacija novih interoperabilnih usluga isključivo zavisi i od organa državne uprave u čijoj je nadležnosti prepoznata e-usluga. Jačim uticajem kroz Savjet za elektronsku upravu, ublažiće se efekat mogućeg rizika.
Razvoj interoperabilnih e-usluga zavisi od tehničke spremnosti dijeljenih platformi koje direktno obezbjeđuju e-usluge najvećeg nivoa sofisticiranosti 4 ili 5 (elektronski identitet, elektronsko plaćanje, elektronska razmjena podataka između organa državne uprave itd)	Nizak rizik	U sklopu projekta „eUsluge i digitalna infrastruktura kao mjera odgovora na COVID-19“ u navedenom periodu planiran je razvoj i unapređenje navedenih dijeljenih platformi kako bi se stvorili svi uslovi za realizaciju najkompleksnijih e-usluga.
Pravna ograničenja u procesu digitalizacije odabranih e-usluga koje su prepoznate da se implementiraju kroz navedenu reformsku mjeru, mogu usporiti proces digitalizacije odabranih prioriternih usluga.	Srednji rizik	Implementacija novih interoperabilnih usluga zavisi i od normativnih ograničenja, ukoliko isti postoje, a da se identifikuju u toku samog procesa implementiranja, što će iziskivati izmjenu ili dopunu normativnih akata koji se odnose na konkretnu e-uslugu.

Reformska mjera 14: Unapređenje zakonodavno-regulatornog okvira za dalji razvoj infrastrukture za širokopojasni pristup internetu

1.Opis mjere. Mjera predstavlja nadogradnju reformskih mjera utvrđenih u PER 2021-2023 i omogućuje kontinuitet reformskih napora u oblasti razvoja digitalne transformacije, a odnosi se na jačanje dostupnosti širokopojasnih (broadband) komunikacionih mreža i usluga. U strateškom smislu, reformska mjera prati EU preporuke za ovu oblast i naslanja se na realizaciju projekta “Razvoj infrastrukture za širokopojasni pristup internetu u Crnoj Gori”, koji se nalazi na Jedinstvenoj listi prioriternih infrastrukturnih projekata Vlade Crne Gore, u sektoru Digitalne infrastrukture. S obzirom da je u 2021. godini izrađena Studija razvoja širokopojasnog pristupa internetu, kojom je predložen najbolji tip infrastrukture koju treba izgraditi u područjima u kojima ne postoji komercijalni interes za investiranje od strane učesnika na tržištu, kao i predložen najprihvatljiviji troškovni model, fokus u narednom periodu će biti na reformskim komponentama i izradi novog zakonodavnog i strateškog okvira za elektronske komunikacije. Nacionalni Plan razvoja širokopojasnih mreža nove generacije, čija se izrada planira za 2022. godini, odrediće se način sprovođenja optimalnog modela podsticaja za jačanje ekonomskog i društvenog razvoja Crne Gore kroz postavljanje fiksne širokopojasne infrastrukture. Na ovaj način obezbijediće se izgradnja adekvatne infrastrukture za brz i siguran pristup internetu do svih domaćinstava, privrednih subjekata, obrazovnih institucija i zdravstvenih ustanova u Crnoj Gori u cilju podrške digitalnoj transformaciji društva i ekonomije. U ovom okviru, Vlada Crne Gore, je 2021. usvojila Predlog Zakona o korišćenju fizičke infrastrukture za postavljanje elektronskih komunikacionih mreža velikih brzina, koji ima veoma važnu ulogu da podstakne, ubrza, olakša i smanji troškove postavljanja elektronskih komunikacionih mreža velikih brzina u svim djelovima države. Kroz primjenu ovog Zakona doći će do smanjenja troškova i pojednostavljenja procedura za postavljanje elektronskih komunikacionih mreža velikih brzina, odnosno smanjenju tzv. digitalnog jaza u ruralnim područjima, ravnomjernijem regionalnom razvoju, većoj dostupnosti usluga elektronske uprave i digitalizaciji cjelokupnog javnog sektora, uporedo prenoseći efekte digitalne transformacije na sve djelove privrede i društva. Polazeći od stanja na nacionalnom nivou i ciljeva, a uzimajući u obzir i karakteristike lokalnog tržišta, izrađena je Studija o strategiji uvođenja 5G mobilnih komunikacionih mreža u Crnoj Gori (2021.), koja će biti polazna osnova za donošenje nacionalne 5G strategije, nakon čega će se utvrditi Akcioni plan za sprovođenje strategije, kojim će se definisati ciljevi, identifikovati neophodne aktivnosti i nosioci, kao i utvrditi rokovi za njihovu realizaciju. Zahvaljujući takvom konceptu, 5G će omogućiti super brzu mobilnu širokopojasnu mrežu bez potrebe za fiksnim mrežama, i omogućiti razvoj pametnih fabrika, komunikacije između vozila, autonomnog upravljanja vozila, pa do holografske tehnologije, telemedicine, globalnih IoT senzorskih mreža. Dakle, razvoj 5G mreža može biti glavni katalizator za generisanje inovacija, a što se može pozitivno reflektovati na ekonomski rast. Imajući u vidu sve navedeno, reformska mjera odnosi se, prije svega, na usklađivanje nacionalnog zakonodavnog okvira za oblast elektronskih komunikacija,

sa novom direktivom EU²⁶, kao i utvrđivanje strateškog okvira koji će dati doprinos za proces digitalne transformacije.

a) Aktivnosti planirane u 2022. godini: Donošenje Strategije razvoja 5G mreža u Crnoj Gori; Akcioni plan za implementaciju Strategije razvoja 5G mreža u Crnoj Gori; Nacionalni plan razvoja broadband-a; i donošenje novog Zakona o elektronskim komunikacijama.

b) Aktivnosti planirane za 2023: Implementacija novog Zakona o elektronskim komunikacijama; Donošenje podzakonskih akata po novom Zakonu o elektronskim komunikacijama.

c) Aktivnosti planirane za 2024: Implementacija zakonskih rješenja u oblasti elektronskih komunikacija; i pripremne aktivnosti na daljem razvoju u oblasti elektronskih komunikacija.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo ekonomskog razvoja.

2. Indikatori realizacije.

Indikator	Početna vrijednost (2021)	Međurezultat (2022)	Ciljna vrijednost (2023)
Uspostavljanje Nacionalnog plana razvoja širokopojasnih mreža velikih brzina	Izrađena Studija razvoja širokopojasnog pristupa internetu	Usvojen Nacionalni plan razvoja širokopojasnih mreža velikih brzina	Implementiran Nacionalni plan razvoja širokopojasnih mreža velikih brzina
Transponovanje i efikasna primjena Direktive EU o evropskom elektronskom komunikacionom kodu 2018/1972	Održane dvije TAIEX radionice – Implementacija i transponovanje nove direktive 2018/1972	Usvojen Zakon o elektronskim komunikacijama	Implementiran Zakon o elektronskim komunikacijama
Formiranje Nacionalne kancelarije/direkcije za širokopojasni pristup internetu	Izrađena Studija o kancelariji za širokopojasni pristup	Uspostavljena nacionalna kancelarija/direkcija za kompetentnost u oblasti širokopojasnog pristupa	Ojačani kapaciteti nacionalne kancelarije/direkcije za kompetentnost u oblasti širokopojasnog pristupa
Izrada Strategije/Plana za uvođenje 5G u Crnoj Gori	Izrađena Studija o strategiji uvođenja 5G mobilnih komunikacionih mreža u Crnoj Gori	Izrađena Strategija/Plan za uvođenje 5G U Crnoj Gori	Implementirana Strategija/Plan za uvođenje 5G U Crnoj Gori

3. Očekivani uticaj reformske mjere na konkurentnost. Uspostavljanje efikasnog okvira za implementaciju politike razvoja infrastrukture elektronskih komunikacija ključni su parametri

²⁶ Direktiva EU 2018/1972 (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018L1972>)

za nove načine poslovanja u skladu sa razvojem novih tehnologija. Ovakav okvir usloviće bolju koordinaciju instrumenata podrške i stimulirati dodatna ulaganja, što će se pozitivno odraziti na porast ulaganja u razvoj mreža, a uz fokusiranje instrumenata na konkretna razvojna područja, podstaci će se produktivnost koja će pozitivno uticati na rast BDP-a i konkurentnost ekonomije. Implementacija novog zakonskog okvira za elektronske komunikacije, te novog zakonskog, podzakonskog i strateškog okvira, omogućiti će kreiranje povoljnog ambijenta za ulaganje poslovnog sektora i jačanje ljudskih resursa u ovoj oblasti, kao i otvoriti nove mogućnosti za stimulisanje inovacione djelatnosti, a time će se postići i vidljiviji efekti na konkurentnost na tržištu, pojačane aktivnosti u prioritetnim sektorima, što će se u konačnom reflektovati i na konkurentnost.

4.Procijenjeni troškovi sprovođenja reformske mjere i predviđeni izvori njihovog finansiranja. U tabelama aneksa su prikazani dodatni troškovi mjere u odnosu na 2021. godinu. Sredstva za 2022. godinu uključuju budžetska sredstva za operativne troškove i izrade zakonskih i strateških dokumenata Ministarstva ekonomskog razvoja u iznosu od 60.000,00 eura.

5.Očekivani uticaj reformske mere na socialne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost, zdravstvena zaštita. Implementacijom Strategije za uvođenje 5G u Crnoj Gori omogućava se razvoj širokopojasnih mreža, čime se razvijaju novi elektronski servisi i otvaraju mogućnosti za podsticaj inovativnim rješenjima što će se odraziti na porast novih zapošljavanja u ovom sektoru, a koji su ključni u dijelu sprovođenja politike razvoja elektronskih komunikacija.

6.Očekivani uticaj reformske mere na životnu sredinu. Trenutna procjena je da ova mjera nema uticaj na životu sredinu. Svakako, u okviru pripreme Nacionalnog Plana kao i Strategije o 5G, biće sprovedena analiza uticaja na životnu sredinu, tj. analiza rizika povezanih sa radovima instalacije kablova i tornja, uključujući službenu dozvolu, upotrebu zemljišta, zaštitu na radu i zaštitu zdravlja, područja, kao i bilo kakve smetnje za javnost i postupke pronalaženja slučajnosti.

7.Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Verovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Nedostatak interesa iz privatnog sektora za ulaganje u razvoj širokopojasnih mreža	Niska	Razvoj novih servisa koje koriste 5G mreže podstiče privatni sektor da ulaže u razvoj i učestvuje na konkurentnom tržištu
Nedovoljni administrativni kapaciteti za monitoring implementacije novih zakonskih i strateških rješenja	Niska	Uspostavljanje međuinstitucionalne saradnje, obezbjeđenje ekspertске podrške

Nedovoljna sredstva za implementaciju zakonodavanog i strateškog okvira za oblast elektronskih komunikacija	Niska	Aktivno traženje i obezbjeđivanje sredstava iz međunarodnih izvora (bilateralna i multilateralna saradnja u oblasti elektronskih komunikacija i sl.)
---	-------	--

Reformska mjera 15: Unaprjeđenje upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države

1.Opis mjere. U odgovoru na izazov unaprjeđenja regulatornog okruženja, ova reformska mjera se odnosi na osnivanje posebnog pravnog subjekta koji će se baviti praćenjem i analizom finansijskog stanja u privrednim društvima u većinskom vlasništvu države i pružanjem stručne podrške u sprovođenju reformi u cilju efikasnijeg upravljanja istim. Finansijskim nadzorom i podrškom u sprovođenju reformi u cilju efikasnijeg upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države obezbijediće se profitabilnije poslovanje ovih privrednih društava i efikasnija upotreba resursa što će povećati prihode budžeta kroz očekivano povećanje prihoda od dividendi, ali i indirektno kroz povećanje drugih prihoda budžeta usljed boljeg poslovanja. Sa druge, rashodne strane budžeta, značajno će biti ublaženi rizici od novih obaveza nastalih lošim upravljanjem i poslovanjem ovih kompanija. Predložena reformska mjera djelimično daje odgovor na preporuku br. 1 sa Ministarskog dijaloga, u dijelu koji se odnosi na unaprijeđenje sprovođenja programa procjene upravljanja javnim ulaganjima, a sve u cilju poboljšanja kvaliteta javnih investicija. Takođe, imajući u vidu da postojeće regulatorno okruženje nije poslovno orijentisano i koči dinamičniji razvoj državnih kompanija, zalaganje za unaprjeđenje upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države dopriniće poboljšanju institucionalnog i regulatornog okruženja u Crnoj Gori, a što je jedan od ključnih izazova koji je Evropska komisija prepoznala u novoj Ocjeni crnogorske ekonomije. Osnivanje DOO „Montenegro Works“ ima za cilj povećanje dugoročne vrijednosti državne imovine, uvođenjem najboljih savremenih međunarodnih praksi i standarda korporativnog upravljanja i odgovornog menadžmenta, kao i postavljanjem strateških prioriteta i ciljeva za unaprjeđenje operativnih i finansijskih performansi preduzeća u većinskom vlasništvu države Crne Gore. Iako očekivanje adekvatnih i stabilnih prinosa ostaje važan prioritet, podjednako značajan parametar biće i transformacija i dugoročno povećanje vrijednosti ovih preduzeća uz najbolju praksu, pažljivo planiranje i odgovarajuće praćenje njihovog poslovanja. Imajući u vidu da je DOO „Montenegro Works“ registrovano u novembru 2021, u toku su aktivnosti potpisivanja ključnih ugovora iz oblasti računovodstva i IT sektora. Pored navedenog, u planu je i raspisivanje konkursa za mjesto finansijskog analitičara i revizora, kao i konkursa za izbor idejno-grafičkog rješenja logotipa Društva. Takođe, važno je napomenuti da se planira kreiranje i određivanje razvoja seta strateških smjernica za Društvo.

a) Aktivnosti planirane za 2022-2023. godinu: Imajući u vidu značaj nadzorne i kontrolne funkcije Vlade u preduzećima čiji je vlasnik i osnivač, u ovom periodu je neophodno zakonski regulisati rad ovih preduzeća kako bi se uveli mehanizmi preko kojih bi država mogla efikasnije da upravlja njima. Shodno navedenom, cilj za 2022. godinu biće usvajanje novog Zakona koji će biti rađen po uzoru na druge međunarodne holding kompanije. Takođe, u

naznačenom periodu planira se završetak finansijske analize svih preduzeća u većinskom vlasništvu države, nakon čega će se utvrditi koja su preduzeća od najvećeg strateškog značaja. Planira se i razvijanje seta smjernica za korporativno upravljanje kroz seminare i obuke za liderstvo u preduzećima u većinskom vlasništvu države, kao i monitoring implementacije istih na rutinskoj osnovi. Pored navedenog, u ovom periodu planira se standardizacija finansijskog izvještavanja sa povećanjem učestalosti izvještavanja sa godišnjeg na tromjesečni nivo, kao i standardizacija izrade poslovnog plana uz praćenje projektovanog sa ostvarenim učinkom na mjesečnom nivou. U okviru Društva formiraće se Odjeljenje za strateški razvoj, unutar kog će biti zaposleni stručnjaci iz svakog sektora (energetika, infrastruktura, turizam, saobraćaj, industrija, itd.), a koji će razvijati ključne indikatore učinka za svako preduzeće uz učestalo praćenje projektovanog sa ostvarenim učinkom na mjesečnom nivou.

b) Aktivnosti planirane za 2024. godinu: Uspostavljanje kontinuiranog obavljanja pobrojanih aktivnosti iz prethodnog perioda. Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo finansija i socijalnog staranja

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo finansija i socijalnog staranja.

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrednost (2021)	Međurezultat (2022-23)	Ciljna vrednost (2024)
Poboljšanje finansijskih performansi preduzeća kroz osnivanje DOO „Montenegro Works“	Osnivanje društva sa ograničenom odgovornošću i upis Društva u Centralni registar privrednih subjekata Crne Gore (CRPS); Potpisivanje ključnih ugovora iz oblasti računovodstva i IT sektora; Raspisivanje konkursa za mjesto finansijskog analitičara i revizora, kao i za izbor idejno-grafičkog rješenja logotipa Društva.	Uspostavljena organizacija rada DOO „Montenegro Works“ koja obezbjeđuje efikasnije i transparentnije upravljanje privrednim društvima u većinskom vlasništvu države Cilj za 2022. godinu je usvajanje novog Zakona; Standardizacija finansijskog izvještavanja sa povećanjem učestalosti izvještavanja sa godišnjeg na tromjesečni nivo; Standardizacija izrade poslovnog plana uz praćenje projektovanog sa ostvarenim učinkom na mjesečnom nivou; U okviru Društva formiraće se Odjeljenje za strateški razvoj, unutar kog će biti zaposleni stručnjaci iz svakog sektora, a koji će razvijati ključne indikatore učinka za svako preduzeće uz učestalo praćenje	Uspostavljanje kontinuiranog obavljanja pobrojanih aktivnosti iz prethodnog perioda Povećana likvidnost i solventnost, smanjenje fiskalnog rizika poslovanja, te unaprijeđeno korporativno upravljanje privrednih društava u većinskom vlasništvu države

		projektovanog sa ostvarenim učinkom na mjesečnom nivou.	
Izrada analize i smjernica za preduzeća u većinskom vlasništvu države	Kreiranje i određivanje razvoja seta strateških smjernica za Društvo.	Izrada finansijskih analiza svih preduzeća- Planira se razvijanje seta smjernica za korporativno upravljanje kroz seminare i obuke za liderstvo u preduzećima u većinskom vlasništvu države, kao i monitoring implementacije istih na rutinskoj osnovi.	Uspostavljanje kontinuiranog obavljanja pobrojanih aktivnosti iz prethodnog perioda

3.Očekivani uticaj na konkurentnost. Unaprijeđenjem transparentnosti, podsticanjem i primjenom prakse dobrog korporativnog upravljanja, uz ostvarivanje kontinuiteta upravljanja temeljen na određenim ključnim pokazateljima uspješnosti, očekuje se povećanje konkurentnosti preduzeća u većinskom vlasništvu države. Naime, na ovaj način će uspostavljena kontrolna i nadzorna funkcija podstaći rukovodstvo unutar preduzeća da efikasnije upravlja njima.

4.Procijenjeni trošak aktivnosti i predviđeni izvori njihovog finansiranja. Za sprovođenje predmetne reformske mjere procijenjeni troškovi, a koji se odnose na obezbjeđivanje osnivačkog uloga_Društva, iznose 490.000,00 eura. Navedena sredstva su obezbijeđena iz budžeta Crne Gore. Napominjemo da je obezbjeđenje sredstava jednokratno.

5. Očekivani uticaj na društvene ishode, kao što su zapošljavanje, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Planirana rješenja uticati na poboljšanje poslovanja i to prvenstveno kroz transformisanje poslovnih procesa, ali i racionalizaciju troškova i efikasnije korišćenje postojećih resursa u privrednim društvima u većinskom državnom vlasništvu. Na kraju će i država imati benefit kroz povećanje prihoda od dividendi, ali i indirektno kroz povećanje drugih prihoda budžeta usljed boljeg poslovanja. Shodno navedenom, unaprijeđenje upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države dopriniće jednim dijelom i razvoju i ekonomskom rastu države, koji će uticati na umanjeње razvojnog jaza zemlje u odnosu na prosjek EU i povećanju kvaliteta života svih njenih građana. Mjera je neutralna u odnosu na rodna pitanja.

6.Očekivani uticaj na životnu sredinu. Sprovođenjem reformske mjere unaprijediće se, između ostalog, i sektor životne sredine i šumarstva, kroz poboljšanje poslovanja privrednih društava nadležnih za ovu konkretnu oblast.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Nedovoljno stručan kadar koji će biti angažovan u službama DOO „Montenegro Works“	Visoka	Uz međunarodnu saradnju i njihove eksperte, kao što su Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka, korišćićemo podršku na različitim projektima u okviru ove oblasti. Napominjemo da su ponude ove vrste već dostavljene za DOO „Montenegro Works“.
Nedostatak parlamentarne podrške	Visoka	Kako bi se osiguralo da DOO „Montenegro Works“ ima neophodna ovlašćenja koja će doprinijeti uvođenju svih planiranih reformi, u 2022. godini potrebno je usvojiti veći broj zakonskih i podzakonskih propisa koji će regulisati ovu oblast.

Izazov 3:**Formalizacija ekonomije**

Mjere koje daju konkretan odgovor na izazov smanjenja neformalne ekonomije su dio oblasti *Poslovno okruženje i smanjenje neformalne ekonomije*. Naziv mjera je “Smanjenje neformalne ekonomije kroz reformu poreske administracije”, “Smanjenje poreskog opterećenja rada kroz smanjenje doprinosa i uvođenje neoporezovg dohotka” i “Elektronska evidencija turističkog prometa”.

Reformska mjera 16: Suzbijanje neformalne ekonomije kroz reformu poreske administracije

1. Opis mjere. Reformska mjera je prenijeta iz prethodne godine i ima za cilj da odgovori na izazov smanjenja neformalne ekonomije. U okviru Uprave prihoda i carina Crne Gore (UPC), od 2018. godine sprovodi se Projekat reforme poreske administracije (RARP), koji je usmjeren na unaprijeđenje efikasnosti Uprave i smanjenje troškova za poreske obveznike. Ovaj projekat zasnovan je na dugoročnoj viziji da cjelokupna poreska administracija počiva na modernizovanim poslovnim procesima, zasnovanim na sistemskoj analizi rizika, a koji će u krajnjem doprinijeti efikasnijoj naplati javnih prihoda. S tim u vezi jedan od osnovnih instrumenata novog sistema biće integrisani sistem upravljanja prihodima (IRMS). Uspostavljanje ovog visoko automatizovanog sistema ima za cilj povećanje transparentnosti procesa plaćanja poreza, a samim tim i na smanjenje sive ekonomije. Realizacija ukupnog projekta planirana je do 2023. godine. Pored implementacije IRMS-a, novi sistem fiskalizacije u prometu roba i usluga osmišljen je sa ciljem unaprijeđenja kontrola transakcija, dodatnog smanjenja poreskog administriranja i stvaranja povoljnijih uslova za efikasno upravljanje poreskim kontrolama i postupcima prinudne naplate. Prema Studiji izvodljivosti za

sprovođenje projekta²⁷, procjenjuje se povećanje poreskih prihoda u prvoj godini uvođenja elektronske fiskalizacije u iznosu od 13 – 17 miliona eura, od čega 5-7 mil eura po osnovu PDV-a, 6-7 mil. eura po osnovu poreza na dohodak i doprinosa i 2-3 mil. eura po osnovu poreza na dobit. Rok za početak primjene novog sistema shodno Zakonu o fiskalizaciji u prometu proizvoda i usluga (Sl. list CG, broj 46/19, 73/19 i 08/21) je 1. januar 2021. godine za one obveznike fiskalizacije koji su spremni za njegovu primjenu, dok je za ostale ovaj rok 1. jun 2021. godine. U cilju implementacije Zakona, usvojeni su i u Službenom listu CG (broj 54/2020 od 8. juna 2020. godine) objavljeni Pravilnici za njegovu primjenu.²⁸ Primjena sistema elektronske fiskalizacije, počela je od 1. januara 2021. godine, u skladu sa Zakonom. Registracioni podaci: 23.676 obveznika fiskalizacije; 29.732 poslovnih jedinica; 33.332 Elektronskih naplatnih uređaja; 50.397 Operatera na ENU; 243 Proizvođača klijentskog softvera za elektronsku fiskalizaciju; 336 Održavaoca klijentskog softvera elektronsku fiskalizaciju; 297 Verzije klijentskog softvera elektronsku fiskalizaciju; 96.145.415 ukupno evidentiranih računa.²⁹ U vezi sa implementacijom IRMS u toku je priprema dokumenta funkcionalnih zahtjeva za uvođenje novog integrisanog IT sistema za upravljanje prihodima (IRMS). Nakon kompletiranja dokumenta funkcionalnih zahtjeva i pripreme ostale tenderske dokumentacije, biće raspisan tenderski postupak za nabavku novog IRMS sistema. Imajući u vidu da sami proces čišćenja podataka i kasnije migracije u novi sistem predstavlja kontinuiranu aktivnost pripremljena je Strategija za čišćenje podataka/Akcioni plan, procedure za proces čišćenja, a započet je i sam proces čišćenja. Aktivnosti iz oba projekta su sinhronizovane, kako bi se izbjegla preklapanja. Takođe, aktivnosti su usmjerene na stvaranje dodatnih uslova za preventivno djelovanje i suzbijanje pojava oblika sive ekonomije, što je u direktnoj vezi sa preporukom broj 2. U dijelu jačanja administrativnih kapaciteta biće preduzete aktivnosti na definisanju optimalnog modela osnaživanja administrativnih kapaciteta, sa posebnih akcentom na zadržavanje visoko kvalifikovanih službenika koji posjeduju posebna znanja i vještine, što je u skladu sa preporukama Evropske komisije za PP16 – Oporezivanje. U skladu sa novom organizacionom strukturom (Objedinjavanje Poreske uprave i Uprave carina u jedan organ - Uprava prihoda i carina), zatražena je konsultantska pomoć od strane eksperata MMF-a za sveobuhvatnu reformu Uprave prihoda i carina, počevši od Organizacionog dijela, pa do funkcionalnih povezanosti poslovnih procesa.

²⁷ CRNA GORA Elektronski fiskalni račun - Studija izvodljivosti za sprovođenje projekta, 2018.

²⁸ Pravilnik o sadržaju prijave oznake operatera fiskalnog servisa, načinu generisanja identifikacionog koda obveznika fiskalizacije i načinu dostavljanja podataka i generisanja oznake o poslovnim prostorima obveznika fiskalizacije (Sl. list CG, broj 54/2020 od 8. juna 2020. godine).

- Pravilnik o sadržaju i načinu ovjere knjige računa, načinu dostavljanja računa bez jedinstvenog identifikacionog koda računa i načinu provjere računa za koji je izvršen postupak fiskalizacije (Sl. list CG, broj 54/2020 od 8. juna 2020. godine).

- Pravilnik o obliku i strukturi poruka i sigurnosnim mehanizmima za razmjenu poruka fiskalnog računa i načinu dostavljanja računa koji su izdati u slučaju prekida stalne internet veze (Sl. list CG, broj 54/2020 od 8. juna 2020. godine).

²⁹ Podaci Uprave prihoda i carina na dan 17.09.2021. godine.

Projekat se finansira sredstvima EU kroz višekorisničku IPA-u. Važno je istaći da bolji kapaciteti za otkrivanje i djelovanje na suzbijanju sive ekonomije neće donijeti automatsko smanjenje sive ekonomije, već je u narednom periodu neophodno nastaviti sa preduzimanjem mjera i aktivnosti kako bi došlo do smanjenja iste. U dijelu koji se tiče administrativnih kapaciteta UPC, biće donijeta nova sistematizacija radnih mjesta i Strategija ljudskih resursa. U okviru njih će biti predviđeni broj i struktura zaposlenih koja će odgovarati poslovnim procesima opisanim u FRD dokumentu RARP projekta. U narednom periodu nastaviće se i sa preduzimanjem aktivnosti u dijelu koji se odnosi na uvođenje i implementaciju IRMS-a. U ovom dijelu, raspisan je tender za nabavku sistema za skladištenje podataka/poslovnu inteligenciju - BI/DWH. Implementacijom istog omogućiće se puna iskorišćenost EFI sistema. Pored navedenog, upotrebom podataka iz ovog sistema stvoriće se preduslovi za rad na potpunim analizama rizika u gotovinskom i bezgotovinskom prometu.

a) Aktivnosti planirane za 2022: Nastavak aktivnosti na uvođenju IRMS-a, i nabavka preostalog dijela softvera i hardvera.³⁰

b) Aktivnosti planirane za 2023: Nabavka preostalog dijela softvera za IRMS. Kontrola migriranih podataka u novi sistem, finalne kontrole kvaliteta kao provjera da su svi učesnici spremni za prelazak na novi sistem, puštanje sistema u produkciju.

c) Aktivnosti planirane za 2024: /

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo finansija i socijalnog staranja.

2. Indikator rezultata.

Indikator	Početna vrijednost (2021)	Medjurezultat (2022/2023)	Ciljna vrijednost (2024)
Sistem e-fiskalizacije za sve poreske obveznike funkcioniše u punom kapacitetu.	Završene sve III faze uspostavljanja sistema.	Puna implementacija Sistema e-fiskalizacije i njegovo dalje unaprijeđenje.	Puna implementacija Sistema e-fiskalizacije.
Oprema za IRMS u punoj funkciji.	Raspisan tender i završena procedura nabavke opreme.	Nabavka dodatnog dijela opreme.	Oprema u punoj funkciji.
Uspostavljene funkcionalne baze podataka u IRMS-u	Nastavak procesa čišćenja podataka.	Nastavak procesa čišćenja uz migraciju podataka.	Podaci migrirani i integrisani u IRMS.

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Implementacijom Projekta reforme Poreske administracije uspostaviće se integrisani informacioni sistem baziran na savremenim poslovnim procesima, koji će biti osnov za sistemsku analiza rizika u okviru UPC, koja je jedan od ključnih mehanizama kontrole poreskih obveznika, posebno onih koji posluju u

³⁰Navedeno obuhvata nastavak aktivnosti u pogledu čišćenja i migracije podataka, aktivnosti u pogledu obezbjeđenja kvaliteta prilikom uvođenja novog sistema, i dalju implementacija „Platforme za analitiku podataka/Data Analytics Platform (sistem za skladištenje podataka/poslovnu inteligenciju - BI/DWH)“.

neformalnom sektoru. Na ovaj način konkurencija koja dolazi iz neformalnog sektora i koja direktno ugrožava održivost obveznika koji posluju u legalnim tokovima biće svedena na najmanju moguću mjeru. Navedeno će imati za rezultat povećanje konkurentnosti privrednih subjekata koji legalno posluju i istovremeno povećanje efikasnosti UPC, a što će uticati na povećanje konkurentnosti cijele privrede. Uvođenje EFI sistema, te stavljanje u funkciju gotovinskih i bezgotovinskih transakcija utiče na smanjenje sive ekonomije, dovodi do većeg obuhvata poreskih obveznika, i na posredan način podstiče povećanje konkurentnosti privrede. Uvođenje transakcija u legalne tokove omogućava ravnopravan tretman svih učesnika na tržištu. Čišćenjem postojeće baze podataka sa kojima raspolaže UPC, te povezivanjem Centralnog registra privrednih subjekata sa CROO bazom stvoriće se uslovi za skraćivanje vremena potrebnog za proces započinjanja djelatnosti u dijelu registracije preduzeća. Pored navedenog, stvaranje tačne baze podataka UPC i mogućnost razmjene istih sa drugim institucijama koje daju podsticaje, olakšice privredi, doprinijeće povećanju konkurentnosti.

4.Očekivani troškovi aktivnosti i izvor finansiranja. Projekat se finansira iz kredita Svjetske banke u iznosu od 18.8 mil. EUR (sa uključenim dodatnim finansiranjem od 4.8 mil. EUR za potrebe elektronske fiskalizacije). Planirano je trajanje projekta je od 2018. do 2023. godine. U 2020. godini potrošena su sredstva u iznosu od 840.000 eura za oba projekta, koja su u najvećem dijelu utrošena za nabavku opreme za uvođenje e-fiskalizacije i usluge na uvođenju IRMS-a. Sredstva koja su planirana za 2021. godinu u najvećem dijelu se odnose na nabavku preostale opreme za e-fiskalizaciju, kao i dijela opreme za IRMS, uključujući sistem za skladištenje podataka/poslovnu inteligenciju (BI/DWH). U 2022. godini planira se nabavka preostalog dijela softvera i hardvera za IRMS, kao i BI/DWH u iznosu od 4.980.000 eura. Završetak nabavke softvera za IRMS planiran je u 2023. godini.

2021. godina iz projektnog kredita: 4,300,000.00 eura

2022. godina iz projektnog kredita: 10,500,000.00 eura

2023. godina iz projektnog kredita: 2,676,800.00 eura

5.Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama. Smanjenjem nivoa neformalnog sektora u dugom roku kreiraju se uslovi za sistem baziran na zdravoj konkurenciji koji će doprinijeti povećanju konkurentnosti crnogorske privrede, a samim tim i povećanju životnog standarda i smanjenju siromaštva.

6.Očekivani uticaj reformske mjere na životnu sredinu. Mjera će imati pozitivan uticaj na životnu sredinu uslijed dalje digitalizacije sprovođenja procedura vezanih za sprovođenje poreskih propisa.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Verovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Prelazak na novi sistem će iziskivati određene troškove kod obveznika koji posjeduju fiskalne kase koje neće moći da se prilagode novom sistemu, zbog čega se i kod ove grupe obveznika može javiti određen otpor pri implementaciji.	Niska	Uspješnim sprovođenjem propisa i jačanjem svijesti kroz adekvatne javne i promotivne kampanje. Primjena sistema tzv. „mekog“ uvođenja, omogućena je poreskim obveznicima da počnu sa primjenom od 1. januara 2021. godine, dok je ostalima bila data mogućnost da sa primjenom počnu najkasnije do 1. juna 2021. godine.
Sveobuhvatnost poreskih obveznika.	Srednja	Kampanje u cilju informisanosti, kontrole, precizna baza registracionih podataka.
Kašnjenje sa realizacijom IRMS projekta.	Srednja	Uspješnim upravljanjem projektom, kroz definisane upravljačke strukture projekta, kroz poštovanje zadatih rokova, uticaće se na eliminisanje ovog rizika.
Nedostatak administrativnih kapaciteta za sveukupnu reformu zbog odliva postojećeg kadra u okviru UPC.	Srednja	Novom sistematizacijom radnih mjesta i Strategijom ljudskih resursa u okviru UPC biće predviđeni broj i struktura zaposlenih koja će odgovarati poslovnim procesima opisanim u FRD dokumentu RARP projekta.
Paralelne aktivnosti-Implementacija sistema za elektronsku fiskalizaciju računa i sistem za BI/DWH.	Srednja	Sprovesti analizu uticaja na redovne projektne aktivnosti, kao i jačanje angažovanih kapaciteta za implementaciju

Reformska mjera 17: Unapređenje poslovnog ambijenta kroz smanjenje poreskog opterećenja na zarade

1.Opis mjere. Usvajanjem sveobuhvatne poreske reforme sadržane u programu „Evropa sad!“ obezbjeđuje se povoljniji poslovni ambijent, kroz prije svega, smanjenje troškova koje poslodavac ima po osnovu zarada zaposlenih kao i očekivanog smanjenja neformalne ekonomije na tržištu rada. Reforma se zasniva na spremnosti države da se odrekne dijela prihoda u korist zaposlenog i poslodavca stvarajući na taj način ambijent za otvaranje novih radnih mjesta i proširenje poreske baze.

Smanjenje poreskog opterećenja zarada poslodavac ostvaruje kroz:

- uvođenje neoporezivog dijela zarade (porez na dohodak iznosi 0% na bruto osnovu do 700.00 eura);
- ukidanje doprinosa za zdravstveno osiguranje na teret poslodavca (prelazi se na finansiranje zdravstvenog sistema iz opštih prihoda budžeta);
- proporcionalno smanjenje prireza porezu.

Pored benefita za poslodavca, benefit ostvaruje i zaposleni kroz povećanje neto zarade koja se ostvaruje po osnovu smanjenja poreza i doprinosa na teret zaposlenog. Navedenom

reformom, poresko opterećenje na rad smanjuje se sa 39% za sve nivoe zarada, što je do sada bio slučaj, na 20,4% za nivo minimalne zarade, nakon čega se poresko opterećenje povećava shodno uvođenju progresivnog modela oporezivanja zarada iznad 1000€ bruto osnove. Na ovaj način, postižu se tri cilja:

- smanjuje se poresko opterećenje na rad, čime se stvaraju uslovi za smanjenje "sive ekonomije" na tržištu rada odnosno podstiče formalno zapošljavanje;
- privredi se smanjuju troškovi rada i time omogućava da dio sredstava preusmjeri na povećanje investicija ili pokrivanje drugih operativnih troškova;
- sa povećanjem neto zarada, radnici postaju motivisaniji za rad, te za isti ili niži trošak bruto zarade, poslodavac dobija efikasnijeg radnika.

Reforma sistema zdravstvene zaštite ostaje jedan od najvećih prioriteta kako bi se omogućio efikasan sistem i povećao kvalitet usluga zdravstvene zaštite u korist svih građana. U cilju nadomještanja dijela izgubljenih prihoda od doprinosa na zdravstvo i uvođenja neoporezivog dohotka, povećaće se stopa poreza na dohodak na zarade iznad 1,000.00 eura bruto sa 9% na 15%.

a) Aktivnosti planirane za 2022: Praćenje implementacije kroz formirano Koordinaciono tijelo za praćenje implementacije programa "Evropa sad!" i pojačani inspekcijski nadzor, u cilju smanjenja neformalne ekonomije na tržištu rada odnosno nelojalne konkurencije po tom osnovu. Donošenje zakona i podzakonskih akata koji će omogućiti punu primjenu programa "Evropa sad!".

b) Aktivnosti planirane za 2023: Kontinuirani inspekcijski nadzor i analiza efekata uticaja smanjenja poreskog opterećenja na rad na poslodavce, rast prosječne zarade u zemlji, ekonomski rast i rast zaposlenosti.

c) Aktivnosti planirane za 2024: -

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo finansija i socijalnog staranja.

2. Indikator rezultata.

Indikator	Početna vrijednost 2021	Medjurezultat 2022/2023	Ciljna vrijednost 2024
Broj formalno zaposlenih	233.000	240.000	247.000

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Ovom reformskom mjerom će se smanjiti poresko opterećenje rada. Time će se doprinijeti smanjenju troškova privrednika i povećanju njihove konkurentnosti i smanjenju sive ekonomije. Smanjenjem poreskog opterećenja na rad, utiče se na smanjenje obuhvata "sive ekonomije" u dijelu isplate zarada zaposlenih (isplaćivanje dijela zarade "na ruke"), budući da poslodavci više neće imati interes da pribjegavaju isplati

gotovine "na ruke" i rizikuju značajne kazne koje izriču inspekcijski organi, dok na drugoj strani, zaposleni ostvaruje benefite od formalnog zaposlenja, uključujući veću osnovu za buduće penzije, kao i veću osnovu za pristup bankarskim kreditima.

4.Procijenjeni troškovi sprovođenja reformske mjere i predviđeni izvori njihovog finansiranja. Reforma će u 2022. godini uticati na smanjenje budžetskih prihoda za oko 137,3 miliona eura, dok će taj efekat biti pretočen u pozitivan u srednjem roku zbog proširenja poreske baze.

5. Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Mjera će doprinijeti povećanju neto zarada zaposlenih, čime se povećava raspoloživi dohodak domaćinstava. Na drugoj strani, poslodavci ostvaruju uštedu po osnovu smanjenja troškova za zarade čime se stvara mogućnost za investiranje ili otvaranje novih radnih mjesta. To će dalje doprinijeti smanjenju siromaštva.

6.Očekivani uticaj reformske mjere na životnu sredinu i klimatske promjene. Reformska mjera će imati pozitivan uticaj na životnu sredinu, budući da će smanjenje troškova rada obezbijediti dodatni prostor za preduzeća za ulaganja u zelenu ekonomiju.

7.Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Finansiranje zdravstvenog sistema u kratkom roku	Nizak	Proširenje poreske baze, obezbjeđivanje novih izvora finansiranja zdravstvenog sistema (povećanje akciza na proizvode koji negativno utiču na zdravlje stanovništva i korišćenje tih prihoda za finansiranje zdravstvene zaštite).
Povećanje sive ekonomije zbog povećanja minimalne zarade na 450 eura neto, mjesečno, paralelno sa ukidanjem poreskog opterećenja rada	Srednji	Pojačan inspekcijski nadzor

Reformska mjera 18: Informacioni sistem i mobilna aplikacija za praćenje parametara u turizmu

1.Opis mjere. U Crnoj Gori ne postoje zvanični podaci o učešću sive ekonomije u turizmu, kao ni na nivou cijele ekonomije, već se, prema istraživanjima, procjenjuje njeno učešće u nivou od 25 – 30 % u BDP-u Crne Gore. Osim kvantifikacije sive ekonomije na nivou privrede vrlo je važno pratiti njen obim i dinamiku na nivou pojedinih sektora, posebno turizma kao strateške grane crnogorske privrede. Procjena je da se najveći dio sive ekonomije obavlja u neregistrovanom individualnom smještaju (privatni smještaj). U cilju prevazilaženja nedostataka koji se odnose na obuhvat turističkog prometa i njegovo praćenje u svakom

trenutku, kao i objedinjavanja i brže dostupnosti podataka, Ministarstvo ekonomskog razvoja odlučilo je da kroz javnu nabavku dizajnira informacijski sistem uz prateću mobilnu aplikaciju, koji će objediniti turističke parametre, kroz reformu svake institucije i organizacije koje učestvuju u njihovom kreiranju. Procesni sistem kroz aplikaciju će prikazati različite vrste izvještaja i automatski će objedinjavati informacije u realnom vremenu. Implementacijom Mjere obezbjeđuje se korelacija sa preporukama 4. i 5. sa Ministarskog sastanka i ključnim izazovom br. 2 – smanjenje neformalne ekonomije iz Ocjene crnogorske ekonomije od strane EK. Takođe, stvaraju se preduslovi za uspješnije realizovanje projekta e-Vlada, posebno sa aspekta fiskalizacije tj. unaprjeđenje nacionalnog regulatornog ambijenta i povezanosti rada institucija – kvalitetnije upravljanje javnim finansijama. Smanjenje nelojalne konkurencije obezbijediće uslove za bolje poslovanje koje implicira veći broj zaposlenih (korelacija sa Nacionalnom strategijom zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa). Imajući u vidu da gro radne snage u turizmu čine žene, mjera će doprinijeti i ekonomskom jačanju žena (korelacija sa Strategijom razvoja ženskog preduzetništva i Aktivnostima na planu uspostavljanja rodne ravnopravnosti), a u konačnom i ispunjenju 1, 3, 5, 8 i 10 Ciljeva održivog razvoja UN).

a) Aktivnosti planirane za 2022: Implementacija novog informacionog sistema sa pratećom mobilnom aplikacijom

b) Aktivnosti planirane za 2023: Održavanje informacionog sistema i mobilne aplikacije uz njihovo unaprjeđenje (implementacija novih rešenja u skladu sa savremenim tehnološkim dostignućima).

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo ekonomskog razvoja.

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrednost (2019. godina)	Medjurezultat (2022. godina)	Ciljna vrednost (2024. godina)
Naplaćena boravišna taksa	9,6 mil. eura	130 %	180%
Smanjenje sive ekonomije u sektoru turizma	X	X - 5%	X – 30%

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Mjera će omogućiti praćenje parametara u turizmu na pouzdan i efikasan način sa krajnjim ciljem obezbjeđenja tačnih, relevantnih i pouzdanih podataka u realnom vremenu. Posredstvom aplikacije koja će predstavljati integrisani informacijski sistem, povezaće se sve relevantne institucije i organizacije čiji će podaci doprinijeti kvalitetnom i tačnom obračunu turističkog prometa, omogućavati dnevni uvid u stanje i predstavljati jedinstvenu bazu sa podacima o smještajnim objektima i pružaoima usluga smještaja, broju i strukturi gostiju, destinacijama iz kojih dolaze turisti, prijavi i odjavi turista u svrhu bolje naplate boravišne takse itd. a generisaće razne vrste izvještaja, sve sa ciljem ostvarivanja većih prihoda u sektoru turizma, zahvaljujući boljem strateškom planiranju. Aplikacija će omogućiti svim zainteresovanim državnim organima: Ministarstvu

ekonomskog razvoja, Nacionalnoj turističkoj organizaciji Crne Gore, Upravi za statistiku - MONSTAT, Ministarstvu unutrašnjih poslova, Upravi za inspeksijske poslove, Upravi prihoda i carina, Centralnoj banci i dr., da podatke iz Sistema koriste za ostvarivanje svojih Zakonom propisanih nadležnosti, bez dodatnih administrativnih zahtjeva ili barijera, na veoma jednostavan način, što će imati brojne administrativne i finansijske benefite i za ove državne institucije. Siva ekonomija je „izvor“ nelojalne konkurencije i snižavanja stepena konkurentnosti preduzeća koja legalno posluju. Očekivani uticaj Mjere je da se nelojalna konkurencija svede na najmanju mjeru čime se obezbjeđuju preduslovi za podizanje nivoa konkurentnosti svih preduzeća koji legalno privređuju. Indikator za praćenje efekata Mjere su: broj preduzeća u sektoru turizma koji su legalizovali poslovanje.

4.Procijenjeni troškovi aktivnosti i izvor finansiranja. Troškovi sprovođenja reformske mjere iznose 400,000.00 eura u 2022. i 10.000 u 2023. godini. Navedeni troškovi se odnose na Implementaciju novog informacionog sistema sa pratećom mobilnom aplikacijom za praćenje parametara u turizmu.

5.Očekivani uticaj reformske mjere na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Imajući u vidu da će realizacija mjere doprinijeti legalizaciji poslovanja u turizmu za očekivati je da će se, u uslovima „fer“ i konkurentnog ambijenta poslovanja, razvijati i unaprjeđivati turistički proizvod koji zbog svoje kompleksnosti uzrokuje i povećanje djelatnosti i u njemu komplementarnim privrednim granama, pa će mjera uticati na zaposlenost (korelacija sa Nacionalnom strategijom zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa), a s obzirom da je u sektoru turizma ženska populacije čini pretežni dio zaposlenih, doprinosi se i ekonomskom jačanju žena (korelacija sa Strategijom razvoja ženskog preduzetništva i Aktivnostima na planu uspostavljanja rodne ravnopravnosti), a što sve u krajnjem doprinosi i smanjenju siromaštva (korelacija sa 1, 3, 5, 8 i 10 Ciljevima održivog razvoja UN).

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Aktivnosti u okviru mjere, s obzirom da se implementiraju elektronskim putem, na direktan način doprinose smanjenju obima korišćenja papirne dokumentacije što predstavlja pozitivan uticaj na životnu sredinu a time i na klimatske promjene. S druge strane, indirektno, kroz unaprjeđenje turističke djelatnosti, evidentan je uticaj mjere na životnu sredinu/klimatske promjene, ali zbog činjenice da se iste realizuju uz poštovanje principa i standarda održivosti (sa ekonomskog, ekološkog, kulturnog i socijalnog aspekta), obezbjeđuju se preduslovi da se implementacija aktivnosti koje su rezultat mjere, vrši uz minimalni negativni uticaj na životnu sredinu / klimatske promjene.

7.Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Neizvršavanje aktivnosti prema planu uzrokovano sprovođenjem tenderskih postupaka	Srednja	Detaljno razrađivanje projektnih zadataka uz pružanje logistike (okrugli stolovi, obuke, paneli...) u pripremanju tenderske dokumentacije
Koordinacija/efikasnost rada na implementaciji projektnih aktivnosti	Niska	Podizanje nivoa svijesti o potrebi zajedničkog djelovanja uz unapređenje poslovanja kroz primjenu inovacija i digitalizacije
Raspoloživi ljudski resursi	Niska	Razvoj novih standarda obrazovanja, kompetencija, vještina, unapređenje stručno/dualnog obrazovanje, cjeloživotno učenje

5.2 Analiza prepreka u drugim oblastima (koje nisu obuhvaćene potpoglavljem 5.1.) i sa njima povezanim reformskim mjerama

1) Analiza ključnih prepreka

Jedan od izazova u daljem razvoju crnogorske ekonomije, koji nije direktno obuhvaćen u potpoglavlju 5.1 se odnosi na **životnu sredinu i klimatske promjene**. Naime, Crna Gora kao ekološka država koja je u pregovorima za članstvo u EU, treba da ispuni niz obaveza i realizuje investicije neophodne za zatvaranje poglavlja 27. Pred Crnom Gorom stoji put ka zelenoj tranziciji, odnosno niskokarbonskom razvoju do 2030. godine, odnosno do 2050. godine, shodno Zelenoj Agendi za Zapadni Balkan. Takođe, usvajanjem Nacionalno utvrđenog doprinosa 3. juna 2021. godine, Crna Gora kao novu ciljnu vrijednost postavlja smanjenje emisija gasova sa efektom staklene bašte od 35% do 2030. godine, a u odnosu na 1990. godinu, odnosno smanjenje za 2117 kilotona do 2030. godine. Imajući u vidu globalni i evropski scenario za dostizanje niskokarbonskog razvoja, nužno je raditi na osmišljavanju i sprovođenju reformi kojima se podupiru klimatske ambicije. Ovo iz razloga što emisije gasova sa efektom staklene bašte predstavljaju jedan od velikih izazova za Crnu Goru. Crna Gora još nije napravila prelaz od deponija ka cirkularnoj ekonomiji, što je jedan od problema u sistemu upravljanja otpadom. Još uvijek nije usvojen Zakon o upravljanju otpadom koji je shodno nacionalnim okolnostima u najvećoj mjeri usklađen sa EU legislativom. Shodno Izvještaju o realizaciji Državnog plana upravljanja otpadom u Crnoj Gori za 2017. godinu, konstatovano je da je oko 10% od ukupne količine komunalnog otpada ponovo upotrijebljeno ili reciklirano.

U cilju smanjenja emisija gasova s efektom staklene bašte iz otpada, te smanjenja generisanja otpada, potrebno je raditi na zamjeni korišćenja biotičkih i novih sintetičkih materija recikliranim otpadom i preduzimati korake ka korišćenju otpada kao resursa. U kontekstu uvođenja E- mobilnosti infrastruktura je djelimično razvijena i ne čini cjelinu, jer nema dovoljno dodatnih javnih mjesta za punjenje električnih vozila. Integracija korišćenja obnovljivih izvora energije u svrhe E-mobilnosti doprinjela bi dekarbonizaciji uz najniži trošak.

Takođe, sektor turizma značajan je potrošač prirodnih materijala i proizvođač karbonskog otisaka, direktno ili indirektno kroz usluge smještaja, prevoza, hrane i pića. U tom kontekstu, potrebno je istaći i unapređenje primjene koncepata zelenih javnih nabavki i društvene odgovornosti koji su još uvijek na nivou strateškog opredjeljenja ali ne i u praksi.

Izazovi održivog iskorišćavanja prirodnih resursa, trebaju biti prevazilaženi kroz proizvodnju visokokvalitetnih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, kao i proizvodnju električne energije iz obnovljivih izvora, trebaju biti adresirani nastavkom reformskih mjera iz prethodnih godina, ali i novim reformskim mjerama. U otklanjanju navedenog **izazova boljoj zaštiti životne sredine i klimatskim promjenama**, u PER-u za 2022, predložene su mjera “*Održivi zeleni turizam*”, mjera: “*Finansijska podrška domaćinstvima u cilju primjene mjera energetske efikasnosti*” i mjera: “*Smanjenje stavljanja u promet i upotrebe plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu*” u oblasti Zelena tranzicija . Takodje i mjera “*Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju jačanja konkurentnosti*” u oblasti Poljoprivreda, Industrija i Usluge.

2) Reformske mjere

Izazov 1: Prepreke boljoj zaštiti životne sredine i klimatskim promjenama

U odgovoru na izazov poboljšanja zaštite životne sredine i klimatskim promjenama, dio odgovora je dat kroz četiri reformske mjere: (i) *Održivi zeleni turizam*, (ii) *Finansijska podrška domaćinstvima u cilju primjene mjera energetske efikasnosti* (iii) *Smanjenje stavljanja u promet i upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu* u oblasti Zelena tranzicija i (iv) *Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju jačanja konkurentnosti* u oblasti Poljoprivreda, Industrija i Usluge.

Reformska mjera 19: Održivi zeleni turizam

1.Opis mjere. Mjera **Održivi zeleni turizam** se predlaže u cilju podizanja nivoa konkurentnosti proizvoda i sadrži dvije pod-mjere: (i) Razvoj “zelenih” vrsta smještajnih kapaciteta i (ii) Diverzifikacija turističkog proizvoda. Mjera se odnosi na efikasnije i kvalitetnije uspostavljanje održive komponente (zelena tranzicija) turističkog razvoja (unapređenje ponude/usluga). Odvija se uz poštovanje principa održivosti (veza sa Nacionalnom strategijom održivog razvoja do 2030. godine, UN Agendom za održivi razvoj do 2030. godine - Ciljevi održivog razvoja UN, EU Green Deal), stvara uslove za ravnomjernu turističku ponudu sa regionalnog aspekta (veza sa Strategijom regionalnog razvoja Crne Gore 2014-2020), omogućava povećanje broja novo-otvorenih radnih mjesta (veza – povećanje broja zaposlenih žena i mladih – porodični biznisi) i smanjenje migracija iz Sjevernog ka Primorskom regionu uz podizanje nivoa životnog standarda stanovništva (veza sa Nacionalnom strategijom zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2016-2020, Ciljevima održivog razvoja UN, preporukama Evropske komisije - ključni izazov br. 1 iz Ocjene crnogorske ekonomije).

Implementacija turističkih projekata u funkciji je realizovanja razvojnih dokumenta Vlade: Pravci razvoja Crne Gore 2018-2021 (Turizam i »kulturni turizam«), Strategija pametne specijalizacije Crne Gore 2019-2024 (Održivi i zdravstveni turizam). Mjera je prenijeta iz prethodnih godina, jer je prvo, postepenog implementacionog karaktera i drugo, tokom 2020. godine usled pandemije COVID-19, aktivnosti u turističkoj privredi bile su na istorijskom minimumu. Dakle, zbog činjenica je da se u periodu od pojave pandemije COVID-19, odnosno od marta 2020. godine, poslovanje turističke privrede odvijalo u uslovima potpunog ili djelimičnog prekida poslovanja. I tokom 2021. godine, uslovi za poslovanje su neizvjesni i promjenljivi zavisno od važećih epidemioloških mjera, usled čega aktivnosti u okviru mjere nisu mogle biti realizovane planiranom dinamikom. Imajući u vidu navedeno s jedne strane, kao i s druge strane, osnovnu funkciju Mjere - da pospješuje razvoj turističkog proizvoda koji je baziran na prirodi, ocijenjeno je potrebnim da se Mjera prenese. Ovo tim prije, jer je mjera i dalje komplementarna sa glavnim prioritetima Vlade.

a) Aktivnosti planirane za 2022:

1. Razvoj "zelenih" vrsta smještajnih kapaciteta

Stimulisanje dekarbonizacije i uvođenja novih ekološki prihvatljivih tehnologija u ugostiteljskim objektima kroz povoljne namjenske kreditne linije - podrška zelenim investicijama: za izgradnju novih i rekonstrukciju, adaptaciju, opremanje postojećih hotelskih i drugih smještajnih objekata uz podsticanje: uvođenja novih ekološki prihvatljivih tehnologija i standarda (emisioni standardi koji podrazumjevaju: povećanje energetske efikasnosti, upotrebu obnovljivih izvora energije, toplifikacija, ograničenje upotrebe fosilnih goriva, povećanje zelenih površina, efikasnijeg korišćenja resursa i dr.; implementacija ambijentalnih standarda – očuvanje prirodnih, predionih i kulturnih vrijednosti područja).

2. Diverzifikacija turističkog proizvoda

Razvoj diverzifikovanog turističkog proizvoda s akcentom na Sjever: posticajne mjere i realizacija projektnih aktivnosti iz akcionih planova iz programa razvoja:

- ruralnog turizma (razvoj i unapređenje ponude – inovativni projekti u ruralnom turizmu, tematske/edukativne staze uz umrežavanje sa panoramskim / pješačkim / biciklističkim / planinskim rutama, sa manje poznatim turističkim atrakcijama i sl.),
- kulturnog turizma (turistička valorizacija kulturno-istorijskog nasleđa) i
- zdravstvenog turizma (razvoj inovativnih modela zdravstvenog turizma).

b) Aktivnosti planirane za 2023:

1. Razvoj "zelenih" vrsta smještajnih kapaciteta

2. *Diverzifikacija turističkog proizvoda* - podsticajne mjere i realizacija akcionih planova iz programa razvoja nautičkog i sportskog turizma

c) Aktivnosti planirane za 2024

1. *Razvoj “zelenih” vrsta smještajnih kapaciteta*

2. *Diverzifikacija turističkog proizvoda* – podsticajne mjere i realizacija akcionih planova iz programa razvoja MICE i avanturističkog turizma.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo ekonomskog razvoja.

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrednost (2019. godina)	Medjurezultat (2022. godina)	Ciljna vrednost (2024. ciljna)
Broj ugostiteljskih objekata koji uvode zelenu praksu	15	20	30
Broj noćenja u sjevernom regionu Crne Gore	315.815	+ 1-3%	+ 3-5%

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Turistički promet tokom prethodnog perioda zaključno sa 2019. godinom, i sa kvantitativnog i kvalitativnog aspekta, bilježio je konstantnu uzlaznu putanju, što je potvrđeno i kroz Izvještaj Svjetskog savjeta za putovanja i turizam (World Travel and Tourism Council - WTTC), prema kojem je u Crnoj Gori u 2019. godini:

- ukupni (direktni i indirektni) doprinos turizma BDP-u iznosio 30,9 % (najveći udio od 2003. godine od kada je započela izrada izvještaja za CG od strane WTTC-a),
- ukupni doprinos turizma zapošljavanju bio je 31,9 %, dok je udio turističke potrošnje od stranih turista u ukupnom izvozu iznosio 52,6 %.

Realizacija mjere će doprinijeti ponovnom uspostavljanju pozitivnog trenda turističkih kretanja, shodno čemu se u predstojećem periodu očekuje rast navedenih parametara kojima se prate efekti turizma na privredu Crne Gore.

4. Očekivani trošak aktivnosti i izvor finansiranja. Dodatni troškovi finansiranja ove reformske mjere 490,000.00 eura u 2021. godini, 540,000.00 eura u 2022. i 590,000.00 eura u 2023. godini. Izvor finansiranja je centralni budžet, zatim sufinansiranje putem obezbjeđenja povoljnih namjenskih kreditnih aranžmana i sredstava iz EU fondova.

5.Očekivani uticaj na društvene ishode, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Turizam je radno intenzivna privredna djelatnost, i sa tog aspekta se očekuje da će implementacija projektnih aktivnosti u okviru Mjere doprinijeti povećanju ukupnog broja zaposlenih (korelacija sa Nacionalnom strategijom zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa), a s obzirom da je u sektoru turizma ženska populacije čini pretežni dio zaposlenih, doprinosi se i ekonomskom jačanju žena (korelacija sa Strategijom razvoja ženskog preduzetništva i Aktivnostima na planu uspostavljanja rodne ravnopravnosti), a što sve u krajnjem doprinosi i smanjenju siromaštva. Takođe, pozitivan efekat implementacije Mjere ogleda se i u smanjivanju migratornih kretanja na relaciji Sjever-Jug i povećanju broja mladih koji ostaju na seoskom području. (korelacija sa 1, 2, 8, 10 i 11 Ciljevima održivog razvoja UN).

6.Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Implementacija aktivnosti u okviru Mjere odvija uz minimalni negativni uticaj na životnu sredinu/klimatske promjene. S druge strane, turistička valorizacija prirodnog potencijala kao i kulturno-istorijskog nasleđa doprinosi njihovoj revitalizaciji, efikasnijoj zaštiti i boljoj očuvanosti, što u osnovi ima pozitivan uticaj na njihov dalji potencijal sa aspekta njihove turističke funkcije. Implementiranjem Mjere doprinosi se: povećanju broja ugostiteljskih objekata koji primjenjuju ekološke standarde i pravilno upravljaju resursima, kao i intenziviranju aktivnosti turista koje se baziraju na out-door turističkim proizvodima u odnosu na ostale aktivnosti. Na taj način, Mjera u krajnjem doprinosi prelazu na cirkularnu ekonomiju i smanjenju zagađenju vazduha, vode i zemljišta (korelacija sa preporukama 2 i 3 Zelene agende za Zapadni Balkan).

7.Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Uticaj COVID-19 na poslovanje privrede	Srednja	Unapređenje zdravstvenog i sigurnog ambijenta u turističkom poslovanju - uvođenje, razvijanje i primjena novih zdravstvenih i sanitarno-higijenskih standarda/uslova/mjera u pružanju turističkih usluga
Neizvršavanje aktivnosti prema planu uzrokovano provođenjem tenderskih postupaka	Srednja	Detaljno razrađivanje projektnih zadataka uz pružanje logistike (okrugli stolovi, obuke, paneli...) u pripremanju tenderske dokumentacije
Koordinacija/efikasnost rada na implementaciji projektnih aktivnosti	Niska	Podizanje nivoa svijesti o potrebi zajedničkog djelovanja uz unapređenje poslovanja kroz primjenu inovacija i digitalizacije
Raspoloživi ljudski resursi	Niska	Razvoj novih standarda obrazovanja, kompetencija, vještina, unapređenje stručno/dualnog obrazovanje, cjeloživotno učenje

Reformska mjera 20: Finansijska podrška domaćinstvima u cilju primjene mjera energetske efikasnosti

1.Opis mjere. Ova reformska mjera predstavlja obezbjeđivanje beskamatnih kredita zainteresovanim domaćinstvima za kupovinu i ugradnju: visokoefikasnih sistema za grijanje i hlađenje, fasadne termoizolacije stambenog objekta i energetske efikasne fasadne stolarije. Reformska mjera će se realizovati pod nazivom Program „Energetski efikasan dom“ (Program). Mjera je u skladu sa Energetskom politikom Crne Gore do 2030. godine, Strategijom razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine i Strategijom pametne specijalizacije Crne Gore 2019-2024. godina. Ova mjera će doprinijeti sprovođenju »Evropskog zelenog sporazuma« i postizanju ciljeva održivog razvoja Ujedinjenih nacija, jer ista povećava građanima pristup održivoj i modernoj energiji, obezbjeđuje održivi oblik potrošnje i proizvodnje energije i efikasno korišćenje prirodnih resursa i utiče na smanjenje energetskog siromaštva, kroz stvaranje uslova za unapređenje energetske efikasnosti, uštedu energije i veće korišćenje obnovljive energije, kao i poboljšanje socio-ekonomskog statusa građana. Takođe, mjera će doprinijeti i ostvarivanju utvrđenih ciljeva iz oblasti energetske efikasnosti i obnovljive energije i ispunjenju obaveza Crne Gore u procesu pristupanja EU.

a) Aktivnosti planirane za 2022: Sprovođenje postupka javnog nadmetanja za izbor banaka – davalaca kredita domaćinstvima za primjenu mjera energetske efikasnosti i proizvodnju električne energije za sopstvene potrebe, od strane ministarstva nadležnog za poslove energetike; sprovođenje postupka javnog nadmetanja za izbor kompanija – isporučilaca i instalatera sistema, opreme i materijala za primjenu mjera energetske efikasnosti, od strane ministarstva nadležnog za poslove energetike; isporuka i instaliranje sistema čija je kupovina i ugradnja omogućena u okviru Programa (sistema za grijanje na moderne oblike biomase (pelet, briket), sistema za grijanje i hlađenje sa visokoefikasnim toplotnim pumpama, kao i isporuka i ugradnja fasadne termoizolacije i energetske efikasne fasadne stolarije na stambenim objektima domaćinstava, od strane izabranih kompanija; uplaćivanje sredstava u visini odobrenih kredita na račun izabranih kompanija, od strane izabranih banaka; uplaćivanje sredstava za kamatu na kredit bankama - partnerima u Programu, od strane ministarstva nadležnog za poslove energetike; otplata beskamatnih kredita u mjesečnim ratama, od strane korisnika kredita – članova domaćinstava koja učestvuju u Programu.

b) Aktivnosti planirane za 2023: Sprovođenje istih aktivnosti kao u 2022. godini, u okviru novog ciklusa Programa »Energetski efikasan dom«.

c) Aktivnosti planirane za 2024: Sprovođenje istih aktivnosti kao u 2022. i 2023. godini, u okviru novog ciklusa Programa »Energetski efikasan dom«.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo kapitalnih investicija.

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrijednost (godina)	Međurezultat (godina)	Ciljna vrijednost (ciljna)
Ukupna ostvarena ušteda energije u okviru Programa „Energetski efikasan dom“	0	5,5 GWh u jednoj godini	16,5 GWh
Broj podržanih domaćinstava u okviru Programa „Energetski efikasan dom“	0	560	1680

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Očekivani efekat ove mjere je ušteda u potrošnji energije u sektoru domaćinstava i unaprjeđenju uslova stanovanja. Prethodno navedeno će za rezultat imati pozitivni uticaj na ukupni elektroenergetski bilans Crne Gore i povećanu mogućnost izvoza električne energije. Takođe se očekuje da će mjera dati značajan doprinos razvoju tržišta materijala i proizvoda koji doprinose povećanju energetske efikasnosti.

4. Očekivani trosak aktivnosti i izvor finansiranja. Ukupan planirani iznos podrške na godišnjem nivou za 2022, 2023, i 2024. godinu iznosi 0,3 miliona eura iz budžeta Crne Gore, koji će biti namijenjen za plaćanje kamata na kredite za domaćinstva, u cilju primjene mjera energetske efikasnosti. Na osnovu sredstava opredijeljenih za plaćanje kamata, očekuje se da će banke, partneri u Programu, odobriti 1.8 miliona eura na godišnjem nivou, za kredite domaćinstvima, korisnicima Programa. Ukupan nivo investicija koji se očekuje u posmatranom trogodišnjem periodu je 5.4 miliona eura. Za naredni period razmotriti mogućnost obezbjeđivanja sredstava ili dijela sredstava za realizaciju mjere iz drugih izvora finansiranja (EU, IFI, donatori i dr).

5. Očekivani uticaj reformske mjere na društvene ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost, pristup zdravstvenoj zaštiti. Očekuje se pozitivni uticaj mjere na zapošljavanje u kompanijama koje se bave isporukom i ugradnjom sistema, opreme i materijala za primjenu mjera energetske efikasnosti. Takođe, očekuje se i višestruki uticaj na smanjenje siromaštva i to kroz smanjenje troškova za energiju utrošenu u domaćinstvima i veće mogućnosti zapošljavanja. Pored toga, mjera bi trebalo da doprinese i poboljšanju uslova stanovanja i očuvanju zdravlja stanovništva. Sa aspekta zapošljavanja, mjera će naročito pozitivno uticati u kratkoročnom i srednjoročnom periodu, dok će u pogledu smanjenja siromaštva i očuvanja zdravlja imati pozitivni uticaj u dugoročnom periodu. Mjera je neutralna sa aspekta rodne ravnopravnosti.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Planirane aktivnosti će pozitivno uticati na povećanje energetske efikasnosti i korišćenja obnovljivih izvora energije, smanjenje emisija sa efektom staklene bašte i negativnog uticaja na klimatske promjene i životnu

sredinu. Mjera će doprinijeti efikasnijoj energetskej tranziciji, ostvarenju ciljeva postavljenih »Evropskim zelenim sporazumom« i ispunjenju međunarodnih obaveza Crne Gore.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Smanjena zainteresovanost banaka za odobravanje kredita domaćinstvima u okviru Programa, usljed nepovoljne ekonomske situacije izazvane pandemijom Covid 19	Niska	Istražiti mogućnost obezbjeđenja sredstava iz drugih izvora za podršku realizaciji Programa.
Otežana realizacija implementacije mjera energetske edikasnosti u domaćinstvima usled pandemije Covid 19	Niska	Prilagođavanje procedura za realizaciju programa shodno propisanim epidemiološkim mjerama za sve učesnike u Programu

Reformska mjera 21: Smanjenje stavljanja u promet i upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu

1. Opis mjere. Kao jedan od najvećih izazova za zatvaranje Poglavlja 27 – Životna sredina i klimastke promjene za pristupanje Crne Gore Evropskoj uniji, identifikovano je sistemsko rješavanje upravljanja i tretmana otpada. S tim u vezi, u toku je izrada Zakona o upravljanju otpadom kojim je, u skladu sa Programom pristupanja Crne Gore (PPCG) Evropskoj uniji za period 2021-2023, planirano prenošenje pravne tekovine EU u ovoj oblasti, uključujući i Direktivu EU 2019/904 o smanjenju uticaja određenih plastičnih proizvoda na životnu sredinu, Direktivu EU 2018/852 o izmjeni Direktive 94/62/EZ o ambalaži i ambalažnom otpadu. S tim u vezi, cilj ove mjere je smanjenje korišćenja plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu, kao i podsticanje prelaska ka cirkularnoj ekonomiji, odnosno uključivanje inovativnih i održivih poslovnih modela, proizvoda i materijala. Postepenim smanjenjem proizvodnje i upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu u narednom trogodišnjem periodu stvorice se dobri preduslovi da se i Crna Gora pridruži zemljama EU koje implementiraju navedene direktive. Naime donošenjem zakona o upravljanju otpadom se stvaraju preduslovi za definisanje načina realizacije završnih mjerila u toj oblasti u okviru Poglavlja 27. Mjera je usklađena i sa Nacionalnom strategijom održivog razvoja do 2030. godine, Zelenim dogovorom i Zelenom agendom za Zapadni Balkan. Na ovaj način direktno se doprinosi ostvarenju UN Agende za održivi razvoj do 2030. godine (SDGs 12, ali i SDGs: indirektno 11 i 14). Postoji i koleracija sa IPA III 2023-2024 finansiranjem, odnosno Strateški okvir koji je pripremljen, korespondira sa Akcionim planom za ispunjenje završnih mjerila, gdje je oblast upravljanja i tretmana otpada prepoznata kao goruća. Ova mjera uključuje djelovanje svih aktera u vrednosnom lancu plastike za jednokratnu upotrebu, od proizvođača, dizajnera, preko robnih marki i trgovaca, do subjekata koji se bave recikliranjem i u krajnjem potrošača. Takođe, kako bi došlo do promjene i pomaka na bolje u realizaciji, podrazumijeva se i saradnja između NVO sektora, naučne zajednice, lokalnih preduzeća, lokalne samouprave i javnog sektora.

a) Aktivnosti planirane za 2022: Donošenje Zakona o upravljanju otpadom (po PPCG predviđen za III kvartal 2022. godine); Uvođenje koncepta smanjenja upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu u javnoj upravi; Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma; Realizacija kampanje za informisanje javnosti i podizanje svijesti svih aktera u vrednosnom lancu plastike za jednokratnu upotrebu i njenom štetnom negativnom uticaju na životnu sredinu: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma; Razvoj i uvođenje metodologije za proračun potrošnje laganih plastičnih kesa za nošenje po osobi: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma; Izmjene i dopune zakona o akcizama u cilju smanjenja upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu i njegova primjena u toku 2022. godine kroz uvođenje akciza na ove proizvode (Privremena mjera do stupanja na snagu Zakona o upravljanju otpadom 2023. godine koji će dati predloge za rješavanje ovog pitanja): Ministarstvo finansija i socijalnog staranja.

b) Aktivnosti planirane za 2023: Realizacija kampanje za informisanje javnosti i podizanje svijesti svih aktera u vrednosnom lancu plastike za jednokratnu upotrebu i njenom štetnom negativnom uticaju na životnu sredinu: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma Procjena kapaciteta, edukacija i eventualno proširenje kapaciteta nadležnih inspeksijskih službi: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma; Dosljedna implementacija kaznene politike na terenu uz primjenu zakonskih rješenja, praćena inspeksijskim nadzorom: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma; Sprovođenje mjera za uvođenje koncepta smanjenja upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu u javnoj upravi: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma.

c) Aktivnosti planirane za 2024: Realizacija kampanje za informisanje javnosti i podizanje svijesti svih aktera u vrednosnom lancu plastike za jednokratnu upotrebu i njenom štetnom negativnom uticaju na životnu sredinu: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma. Dosljedna implementacija kaznene politike na terenu uz primjenu zakonskih rješenja, praćena inspeksijskim nadzorom: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma; Sprovođenje mjera za uvođenje koncepta smanjenja upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu u javnoj upravi: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrednost (2021)	Medjurezultat (2024)	Ciljna vrednost (2030)
Smanjenje proizvodnje i potrošnje laganih plastičnih kesa za nošenje	Procjena 600-700 komada po stanovniku	300 komada po stanovniku	40 komada po stanovniku
Povećanje stope recikliranja	10%	20%	50%
Smanjenje prosječne godišnje stope rasta generisanog otpada	Očekivano povećanje od 2% na godišnjem nivou u JLS u kojima se procjenjuje porast stanovnika	Smanjenje povećanja na 1,8% u JLS u kojima se procjenjuje porast stanovnika	Smanjenje povećanja na 1,5% u JLS u kojima se procjenjuje porast stanovnika

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Način na koji se plastika trenutno proizvodi, koristi i odbacuje, ne ispunjava kriterijume cirkularne ekonomije. Imajući u vidu uticaj plastike na životno okruženje, cilj je zaštititi životnu sredinu, a istovremeno i postaviti temelje novoj ekonomiji, gdje dizajn i proizvodnja u potpunosti poštuju potrebe ponovnog korišćenja, reciklaže i razvijanja održivih materijala. Imajući u vidu da je Crna Gora zemlja kandidat za ulazak u EU, te da je EU u okviru svog zakonodavstva i strateškog okvira u oblasti otpada definisala cilj da do 2030. godine značajno smanji upotrebu i proizvodnju proizvoda od plastike za jednokratnu upotrebu, neophodno je u što skorijem roku početi sa prilagođavanjem odnosno, dostizanjem zacrtatih ciljnih vrijednosti. Uvođenjem akciza kroz izmjene i dopune zakona o akcizama povećaće se nameti na ove proizvode, odnosno cijena ovih proizvoda će biti veća i direktno će ići na teret krajnjih korisnika. Na ovaj način mjera bi trebala da doprinese smanjenju upotrebe ovih proizvoda što direktno utiče i na samo tržište ovih proizvoda i na potražnju istih. Na ovaj način će se podstaknuti zelena tranzicija, ali i kako bi se osiguralo smanjenje štetnog negativnog uticaja na životnu sredinu, a ujedno osigurala. U cilju osiguranja postojećih radnih mjesta te njihovog ozeljenjavanja, mjera će uticati, neophodno je realizovati zelenu tranziciju na način da se postojeći kapaciteti proizvođača proizvoda od plastike za jednokratnu upotrebu u Crnoj Gori pređu na proizvodnju alternativnih proizvoda od održivih, alternativnih ili recikliranih materijala, a da kroz dodatne obuke za zaposlene zadrže radna mjesta i otvore nova, tzv. zelene poslove.

4. Procijenjeni troškovi aktivnosti i izvor finansiranja. Za realizaciju ove mjere neophodna su izdvajanja u 2022. godini u visini od: 10,000.00 eura za dovršavanje izrade zakona o upravljanju otpadom; 10,000.00 eura za uvođenje mjera koncepta smanjenja upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu u javnoj upravi; 10,000.00 eura za Razvoj i uvođenje metodologije za proračun potrošnje laganih plastičnih kesa za nošenje po osobi kao i izdaci u visini od 100,000.00 eura za pokretanje informativno-edukativne medijske kampanje. U 2023. godini neophodno je izdvojiti 680,000.00 eura od čega 10,000.00 eura za aktivnost procjene kapaciteta inspeksijskog nadzora i 70,000.00 eura za

nastavak medijske kampanje. U 2024. godini potrebno je izdvojiti 70,000.00 eura za nastavak kampanje. Ova sredstva su iz centralnog budžeta.

5. Očekivani uticaj na društvene ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama. Cilj mjere je zaštititi životnu sredinu, a i istovremeno stvoriti temelje nove ekonomije koje uključuje i plastiku na način da dizajn i proizvodnja uzimaju u obzir ponovnu upotrebu, popravku i recikliranje materijala te da se obezbijede podsticaji za proizvodnju i korišćenje održivijih materijala. Na ovaj način daje se mogućnost za otvaranje novih zelenih radnih mjesta, u okviru kojih je moguće voditi računa o rodnoj izbalansiranosti. Takođe, predviđene kampanje koje imaju za cilj veću informisanost, edukaciju i podizanje svijesti javnosti o negativnim uticajima plastike na zdravlje stanovništva i zdravu životnu sredinu, kao osnovno ljudsko pravo doprinose socijalnoj dimenziji održivog razvoja. Na ovaj način javnost će unaprijed biti upoznata sa eventualnim kaznenim odredbama i nametima, te će moći pravovremeno da reaguje i izbjegne nepotrebne finansijske izdatke.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Posebno je značajno da plastični otpad čini 80% do 85% morskog otpada odnosno, velike količine otpadne plastike završe u morima i okeanima i zato ovaj otpad predstavlja ozbiljnu opasnost za morske ekosisteme, biološku raznovrsnost, lanac ishrane i zdravlje ljudi, ali i direktno utiče na razvoj turizma, ribarstva i pomorskog saobraćaja. U skladu sa mnogobrojnim studijama i podacima sa terena, pokazuje se da je smanjenje otpada na njegovom izvoru nastanka, jedna od najvažnijih mjera kojima će se smanjiti pritisci otpada na životnu sredinu. EU je pozvala CG da - predstavi informacije o mjerama sprečavanja otpada koje treba preduzeti, uključujući utvrđivanje programa za sprečavanje otpada. Prilikom izrade Zakona o upravljanju otpadom, uzeće se u obzir novi planovi EU koji podrazumjevaju, da do 2030. sva plastična ambalaža na tržištu EU bude prikladna za recikliranje, da se smanji potrošnja plastike za jednokratnu upotrebu, a upotreba mikroplastike bude ograničena. Imajući u vidu da je na osnovu brojnih analiza utvrđeno da mikroplastika utiče na zdravu životnu sredinu, odnosno zdravlje ljudi. Smanjenjem proizvodnje i upotrebe ovih proizvoda, doprinjeće se očuvanju zdravlja ljudi i zdravog okruženja.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Nedonošenje zakona u predviđenom roku	Srednja	Do donošenja Zakona preduzeti aktivnosti na promociji odnosno sprovođenju kampanje koja bi imala za cilj podizanje svijesti o novim trendovima koje zakon uvodi.
Neizvršavanje aktivnosti prema definisanoj dinamici i planu	Srednja	Detaljno razrađivanje plana i rokova za izvršenje aktivnosti.

Neizvršavanje tenderskih postupaka u skladu sa zadatim rokovima	Srednja	Detaljno razrađivanje projektnih zadataka uz pružanje logistike (okrugli stolovi, obuke, paneli...) u pripremanju tenderske dokumentacije.
Nezainteresovanost za učešće na tenderske postupke (ponavljanje postupka i slično)	Niska	Veća informisanost javnosti o pokretanju postupka.
Koordinacija/efikasnost rada na implementaciji projektnih aktivnosti	Niska	Podizanje nivoa svijesti o potrebi zajedničkog djelovanja uz unaprjeđenje poslovanja.
Raspoloživi ljudski resursi	Niska	Razvoj novih standarda obrazovanja, kompetencija, vještina, unapređenje stručno/dualnog obrazovanje, cjeloživotno učenje.
Uticaj eventualnih mjera usljed pandemije COVID 19	Niska	Uvođenje, razvijanje i primjena novih zdravstvenih i sanitarno-higijenskih standarda/uslova/mjera u poslovanju.
Nedovoljno visoke akcize/odnosno cijene jednokratnih plastičnih kesa i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu	Srednja	Dodatno povećanje akciza, rješenja kroz budući Zakon o upravljanju otpadom
Nedosljedna primjena kaznene politike budućeg Zakona o upravljanju otpadom	Srednja	Procjena kapaciteta inspeksijskog nadzora, jačanje kapaciteta, alternativna rješenja
Gubitak tržišta za jednokratne plastične kese i plastične proizvode za jednokratnu upotrebu	Visoka	Podsticaji za proizvodnju alternativnih proizvoda, kroz obuke i edukaciju, podizanje svijesti, eventualno finansijska podrška kao ulog za budući razvoj, odnosno zelena radna mjesta i zelenu tranziciju
Niska svijest krajnjih korisnika i proizvođača	Visoka	Informativno –edukativna kampanja za podizanje svijesti javnosti i svih aktera u vrednosnom lancu plastike za jednokratnu upotrebu i njenom negativnom uticaju na životnu sredinu

Reformska mjera 22: Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju jačanja konkurentnosti

1.Opis mjere. Cilj ove reformske mjere je obezbjeđivanje stabilnog dohotka poljoprivrednih proizvođača, te održivo iskorišćavanje prirodnih resursa, sa posebnim osvrtom na proizvodnju visokokvalitetnih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda koristeći inovativne i tradicionalne metode proizvodnje. Ova mjera se ponavlja iz prethodne godine, budući da je za realizaciju većine investicija potreban duži period, naročito kad se uzme u obzir vremenski period od podnošenja zahtjeva za podršku, administrativnih i terenski kontrola, preko odobravanja do konačne isplate. Reformska mjera je usklađena sa obavezama preuzetim potpisivanjem Zelene agende za Zapadni Balkan, poglavlje "Održiva poljoprivrede i proizvodnja hrane". Reformska mjera je prenijeta iz prošle godine budući da se veže za realizaciju IPARD II programa. Realizacija prethodno raspisanih javnih poziva po IPARD II programu se i dalje odvija, ali u nešto sporijem tempu budući da usled epidemija COVID-19 došlo do poremećaja na tržištu i enormnog rasta cijena građevinskog materijala, mehanizacije, opreme i usluga. Međutim poremećaj na tržištu koji je imao najveći uticaj na proizvodnju hrane je rast cijene imputa (stočna hrana, sjeme, sadnice, vještačko šubrivo i pesticide), koji

je ujedno ugrozio dohodak samih poljoprivrednih proizvođača. U prvoj polovini 2021. godine je raspisan prvi javni poziv za Diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti na poljoprivrednim gazdinstvima. U okviru Prvog Javnog poziva podnijeto je 102 zahtjeva za dodjelu podrške, od čega je 76 korisnika iz sjevernog regiona, 22 korisnika su iz centralnog regiona, dok su 2 korisnika iz primorskog regiona. Ukupna vrijednost traženih investicija za 97 aplikacija je 11,559,764.45 € (sa PDV-om), odnosno 9,553,524.33 € (bez PDV-a), a potencijalni iznos podrške je 6,209,790.81 €. Za 5 aplikacija nemamo informaciju o traženim iznosima investicija, jer isti nijesu navedeni u Zahtjevu za dodjelu podrške i dostavljenoj dokumentaciji.

Mjera se sastoji iz tri dijela:

I – Podrška investicijama u sektoru primarne poljoprivredne proizvodnje u cilju dostizanja standard EU; Ovom komponentom podržava se razvoj primarne poljoprivredne proizvodnje kroz podizanje novih zasada višegodišnjih poljoprivrednih kultura, nabavku specijalizovane mehanizacije (uključujući traktore), izgradnja i rekonstrukcija objekata za primarnu proizvodnju i objekata za skladištenje primarnih proizvoda, investicija u obnovljive izvore podataka, uvođenje novih tehnologija i inovacija te otvaranja novih tržišnih mogućnosti i unapređenja standarda dobrobiti životinja i zdravlja bilja. Ova podmjera je po planu sa realizacijom počela 2018. godine, u toku je realizacija odobrenih projekata.

II – Podrška investicijama u sektoru prerade poljoprivrednih i ribljih proizvoda u cilju dostizanja standarda EU; Ovom komponentom podržava se nabavka opreme za preradu, uvođenje novih tehnologija i inovacija te otvaranja novih tržišnih mogućnosti, izgradnja i rekonstrukcija objekata za preradu poljoprivrednih i ribljih proizvoda sa ciljem unapređenja standarda bezbjednosti hrane, kroz postepeno usklađivanje sa EU standardima kvaliteta, te investicija koje za cilj imaju smanjenje negativnog uticaja na životnu sredinu. Ova podmjera je po planu sa realizacijom počela 2018. godine, u toku je realizacija odobrenih projekata.

III - Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti na poljoprivrednim gazdinstvima; Ova komponenta je usmjerena na razvoj ruralnog turizma i prerade poljoprivrednih proizvoda na gazdinstvu pružajući podršku izgradnji i rekonstrukciji neophodnih objekata i nabavci opreme, mehanizacije i ostalih sadržaja. Ova podmjera je sa realizacijom počela 2021. godine, u toku je dostavljanje zahtjeva za podršku nakon čega će uslijediti administrativna i terenska kontrola.

a) Aktivnosti planirane za 2022: U toku 2022. godine je planirano objavljivanje javnih poziva koji se tiču sve tri komponente Reformske mjere.

b) Aktivnosti planirane za 2023: U toku 2023. godine je planirano objavljivanje javnih poziva za one komponente koje moguće finansirati zavisno od nastalih troškova u prethodnom periodu.

c) Aktivnosti planirane za 2024: U toku 2024. godine je planirano objavljivanje javnih poziva koji se tiču sve tri komponente Reformske mjere. (Do ovog trenutka se planira

akreditovanje IPARD III programa i mogućnost korišćenja finansijskih sredstava za naredno programsko razdoblje).

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Direktorat za plaćanje.

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrijednost (2021)	Medjurezultat (2023)	Ciljna vrednost (2024)
Vrijednost realizovanih investicija	10.000.000	19.000.000	12.000.000
Subjekti u poslovanju hranom koji su dostigli EU standard	15	15	15
Broj gazdinstava koja su diverzifikovala djelatnost	0	80	120

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Cilj mjere je da unaprijedi primarnu poljoprivrednu proizvodnju kroz povećanje obima proizvodnje i manje troškova proizvodnje u primarnom i sektoru prerade. Bolje snabdijevanje prerađivačkog sektora domaćom sirovinom, te omogućavanje prerade na poljoprivrednim gazdinstvima će doprinijeti povećanju dodate vrijednosti u proizvodnji/preradi, smanjenju uvozne zavisnosti i većoj konkurentnosti domaćih proizvoda. Proizvodnjom tradicionalnih proizvoda na poljoprivrednim gazdinstvima daje se mogućnost razvoja kratkih lanaca snabdijevanja, koji će za rezultat imati bolju kontrolu bezbjednosti hrane, smanjenje sivog tržišta i naravno dodatne prihode za same proizvođače. Dostizanje viših standarda u proizvodnji, posebno standarda bezbjednosti hrane, otvaraju vrata za potencijalni izvoz poljoprivrednih proizvoda. Sve većim stepenom korišćenja novih tehnologija nastoji se približiti proizvođače tržištu, a u velikoj mjeri i samo potrošaču, kroz direktan kontakt putem platformi za prodaju poljoprivrednih proizvoda.

4. Procijenjeni troškovi aktivnosti i izvor finansiranja. Ukupan planirani iznos podrške za 2022. godinu iznosi 10,46 milion eura, od čega 7,84 miliona je iz IPA sredstava, i nacionalne kontribucije 2,61 miliona eura. Ukupan planirani iznos podrške za 2023. godinu iznosi 14,76 milion eura, od čega 11,06 miliona je iz IPA sredstava, i nacionalne kontribucije 3,7 miliona eura. Ukupan planirani iznos podrške za 2024. godinu iznosi 1,06 miliona eura, od čega 0,8 miliona je iz IPA sredstava, privatnih izvora 6 miliona eura i nacionalne kontribucije 0,26 miliona eura. Za realizaciju ove mjere predviđeno je i učešće privatnog sektora, koje iznosi 50 % od ukupne investicije.

Za 2022. godinu :

- za prvu komponentu (mjera 1) planira se potrošnja 3,35 mil EUR
- za drugu komponentu (mjera 3) planira se potrošnja 5,91 mil EUR

- za treću komponentu (mjera 7) planira se potrošnja 2,20 mil EUR

Za 2023. godinu :

- za prvu komponentu (mjera 1) planira se potrošnja 5 mil EUR
- za drugu komponentu (mjera 3) planira se potrošnja 7,26 mil EUR
- za treću komponentu (mjera 7) planira se potrošnja 3,8 mil EUR

Za 2024. godinu budžet će biti usklađen u odnosu na preostala sredstva po komponentama.

5.Očekivani uticaj na društvene ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama. Fokusiranom podrškom na ruralna područja i mlade preduzetnike utiče se na zaustavljanje depopulacije ovog područja, te stvaranje novih poslovnih prilika kroz turizam, preradu i prodaju proizvoda na samom gadinstvu. Socijalni rezultat mjere ogleda se kroz podsticaj ženama i mladima, kroz ocjenjivanje projekata i dodjeljivanjem većeg broja bodova projektima čiji su oni nosioci. Na taj način se afirmiše njihova uloga i stimulišu se za pokretanje poslova u sektoru proizvodnje hrane, odnosno otvaranje novih radnih mjesta. U cilju ravnomjernog razvoja dodatna podrška je opredijeljena za investicije koje su locirane na područjima iznad 600 metara nadmorske visine, čime se stavlja dodatni akcenat razvoju sjevera države i manje razvijenih područja. Mjerom se nastoji ispuniti sledeće SDG: 2 – Svijet bez gladi, kroz proizvodnju dovoljne količine bezbjedne, kvalitetne i lako dostupne hrane; 9 – Industrija, inovacije i infrastruktura, kroz inovacije u proizvodnju i poboljšanje ruralne infrastrukture a sve u cilju približavanja ruralnih područja tržištu; 15- Život na zemlji, kroz održivo korišćenje prirodnih resursa. COVID 19 pandemije, je u jednom dijelu čak i pozitivno uticala na marketing poljoprivrednih proizvoda. Naime usled nemogućnosti direktnog kontakta sa krajnjim kupcem dio poljoprivrednih proizvođača je pojačao marketinške aktivnosti koristeći nove tehnologije (društvene mreže, razne online platform) i svoje proizvode učinio dostupnijim turistima i domaćim potrošačima, ujedno skraćujući lanac vrijednosti.

6.Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Podršku po ovoj reformskoj mjeri predviđeno je da podršku mogu ostvariti samo oni korisnici čija investicija najkasnije u trenutku isplate ispunjava EU standarde u dijelu zaštite životne sredine, dok cjelokupno gazdinstvo odnosno preduzeće mora ispunjavati nacionalne standarde u dijelu zaštite životne sredine. Same mjere promovišu zaštitu životne sredine na način što one aplikacije koje se odnose ili u svom sastavu imaju investicije u upravljanje otpadom (stajsko đubrivo, otpadne vode, otpad u toku proizvodnje) boduju sa dodatnih 10 bodova prilikom rangiranja, odnosno dio investicije koji se odnosi na upravljanje otpadom ostvaruje dodatnih 10 % bespovratne podrške. Namjera je da se kroz podršku da doprinos razvoja održivih praksi upravljanju zemljištem, kroz organsku poljoprivredu i druge agro-ekološke prakse. IPARD II programom su predviđena ograničenja prilikom nabavke traktora, na način da je prihvatljiva isključivo nabavka onih traktora koji posjeduju Stage V motore (kriterijum koji se odnosi na izduvne

gasove), a što je u skladu sa stavovima Zelene agende u dijelu smanjenja emisije gasova. Kroz reformsku mjeru se takođe podržavaju investicije koje se odnose na mitigaciju klimatskih promjena.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Aktivnost za ublažavanje negativnih efekata rizika
Problem pretfinansiranja	Visoki	Formiranje posebne kreditne linije IRF-a koja je kompatibilna sa IPARD II programom, a ujedno povoljna za korisnike podrške (niže kamatne stope, prihvatljivi kolateral). Rad na formiranju garantnog fonda. Aktivnosti na stvaranju pozitivnog ambijenta sa komercijalnim Bankama u cilju finansiranja sektora poljoprivrede po što povoljnijim uslovima.
Fluktuacije cijena	Visoki	Usled Covid 19 pandemije, primjetne su značajne oscilacije cijena građevinskog material, usluga, opreme i mehanizacije, što sve zajedno stvara nepovoljan ambijent za investiranje i pored odobrenih/ugovorenih zahtjeva za podršku. Povećanje cijene imputa neophodnih za nesmetanu poljoprivrednu proizvodnju u značajnoj mjeri su ugrozila dohodak poljoprivrednih proizvođača, što dodatno otežava mogućnost investiranja.
Administrativne barijere	Srednji	Za potrebe realizacije ovih mjera Vlada Crne Gore je usvojila informaciju i donijela zaključak da na svim nivoima administracije prednost imaju dokumentacija koja je neophodna za ostvarivanje podrške po IPARD II Programu. Sa ovom praksom će se nastaviti u narednom period.
Neizvjesnost povraćaja kreditnih sredstava	Srednji	Smanjenje platežne moći stanovništva može dovesti do slabije realizacije poljoprivrednih proizvoda na tržištu, što kao posledicu može imati kašnjenje u povraćaju kreditnih sredstava. Povećanje cijene imputa, neminovno će dovesti do povećanja cijene finalnog proizvoda što može zbog relativno malog obima proizvodnje dovesti domaće proizvode u nepovoljnu poziciju kod kupaca prosječne platežne moći.

5.3 Sažetak reformskih mjera

U ovom potpoglavlju je prikazana tabela koja sadrži pregled 22 reformskih mjera kojima se odgovara na 3 ključna izazova povećanju konkurentnosti ekonomije sadržanih u potpoglavlju 5.1 i jedan izazov koji je sadržan u potpoglavlju 5.2.

A) Reforme koje adresiraju tri ključna izazova:

Izazov 1: Povećanje zaposlenosti, naročito žena i mladih, i borba sa problemom dugoročne nezaposlenosti

Oblast “Zapošljavanje i tržište rada”

Reformska mjera 1: Jačanje operativnih kapaciteta Zavoda za zapošljavanje za sprovođenje usluga i mjera putem digitalizacije

Mjera se nastavlja iz prethodne godine sa ciljem poboljšanja efikasnosti u pružanju inkluzivnih usluga svim korisnicima. Mjera treba da održi veću interoperabilnost sa drugim bazama u sistemu Crne Gore i adekvatnu razmjenu podataka u cilju kvalitetnog praćenja nezaposlenih lica. Mjera predstavlja dio odgovora na preporuku broj 5 sa Ministarskog sastanka.

Reformska mjera 2: Uvođenje novih šema rada i usklađivanje profesionalnih i privatnih obaveza

Mjera se predlaže zbog potrebe za daljom regulacijom na tržištu rada u cilju uspostavljanja balansa između poslovnog i privatnog života zaposlenih muškaraca i žena, kao i ponovnog uključivanja na posao nakon porodijskog, odnosno roditeljskog odsustva i omogućavanja ravnopravnog položaja muškaraca i žena kada je pitanju briga o zavisnim članovima porodice. Mjera ujedno predstavlja i dio odgovora na preporuku 5 sa Ministarstskog dijaloga.

Reformska mjera 3: Uvođenje programa Garancija za mlade u Crnoj Gori

Cilj mjere je podrška mladima radi njihovog daljeg obrazovanja ili usavršavanja, obezbjeđivanja mogućnosti za pripravništvo ili odgovarajućim zaposlenjem. Mjera je u skladu sa preporukom broj 6 sa Ministarskog sastanka.

Reformska mjera 4: Povećanje zapošljivosti odraslih kroz unapređenje njihovih vještina i kompetencija potrebnih tržištu rada

Mjera se odnosi na potrebnu analizu tržišta rada za potrebe obrazovanja odraslih i povećanja zaposlenosti. Mjerom se djelimično odgovara na preporuku broj 6 sa Ministarskog dijaloga iz juna 2021. godine.

Oblast „Obrazovanje i vještine“

Reformska mjera 5: Digitalizacija obrazovanja i razvoj digitalnih vještina

Mjera podrazumijeva uspostavljanje preduslova za digitalizaciju obrazovanja i unaprijeđenje i razvoj digitalnih vještina.

Oblast „Socijalna zaštita i inkluzija“

Reformska mjera 6: Reforma nacionalnog sistema utvrđivanja invaliditeta

Cilj je uspostavljanje jedinstvenog tijela za utvrđivanje invaliditeta i jedinstvenih nacionalnih kriterijuma/metodologije za utvrđivanje invaliditeta. Mjera se nastavlja iz prethodnog perioda. Daje dio odgovora na preporuku broj 6 sa Ministarskog dijaloga.

Reformska mjera 7: Definisanje finansijskih preduslova za reforme predložene Mapom puta

Cilj mjere je poboljšanje efikasnosti i efektivnosti šema socijalne zaštite za smanjenje siromaštva. Dijelom daje odgovor na preporuku 6 sa Ministarskog dijaloga.

Oblast “Zdravstvena zaštita”

Reformska mjera 8: Poboljšanje pristupa i kvaliteta pružanja zdravstvenih usluga i digitalizacija zdravstvenog sistema

Cilj je uspostavljanje elektronskog zdravstvenog kartona i razvoj sistema telemedicine. Inovirana je u odnosu na prošlogodišnju.

Izazov 2: Snaženje regulatornog okruženja

Oblast “Poslovno okruženje i smanjenja neformalne ekonomije”

Reformska mjera 9: Uspostavljanje potpune elektronske registracije preduzeća

Elektronska registracija preduzeća podrazumijeva da se cjelokupan proces osnivanja preduzeća odvija elektronski. Cilj je pružiti brže, jeftinije i transparentnije usluge privrednicima. Mjera daje dio odgovora na preporuku br. 4 i br. 5 sa Ministarskog dijaloga.

Reformska mjera 10: Unapređenje pristupa finansijama MMSP kroz kreiranje Kreditno-garantnog fonda (KGF)

Mjera ima za cilj povećanje broja MMSP koji imaju pristup kreditnoj podršci.

Reformska mjera 11: Jačanje konkurentske pozicije MMSP kroz uspostavljanje jedinstvene pristupne tačke

Mjera ima za cilj jačanje institucionalnih kapaciteta za podršku malim i srednjim preduzećima.

Oblast „Istraživanje, razvoj i inovacije”

Reformska mjera 12: Jačanje nacionalnog inovacionog i istraživačkog ekosistema

Mjera predstavlja nadogradnju reformskih mjera utvrđenih u PER 2021-2023 i omogućuje kontinuitet reformskih napora u oblasti istraživanja, razvoja i inovacija.

Oblast „Digitalna transformacija”

Reformska mjera 13: Poboljšanje digitalizacije e-uprave kroz razvoj platformi složenih e-usluga

Cilj mjere je ubrzanje digitalne transformacije javne uprave u Crnoj Gori kao mjere odgovora na COVID-19, omogućavanjem efikasnog pružanja digitalnih usluga koje zadovoljavaju potrebe građana i preduzeća. Mjera dijelom daje odgovor na preporuku br. 5 sa Ministarskog sastanka.

Reformska mjera 14: Unapređenje zakonodavno-regulatornog okvira za dalji razvoj infrastrukture za širokopojasni pristup internetu

Mjera predstavlja nadogradnju reformskih mjera utvrđenih u PER 2021-2023 i omogućuje kontinuitet reformskih napora u oblasti razvoja digitalne transformacije, a odnosi se na jačanje dostupnosti širokopojasnih (broadband) komunikacionih mreža i usluga.

Oblast „Upravljanje javnim finansijama”

Reformska mjera 15: Unaprjeđenje upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države

Cilj mjere je povećanje efikasnosti upravljanja preduzećima u državnom vlasništvu osnivanjem preduzeća Montenegro Works. Mjera dijelom daje odgovor na preporuke br. 1 i br. 5 sa Ministarskog dijaloga.

Izazov 3: Formalizacija ekonomije

Oblast „Poslovno okruženje i smanjenje neformalne ekonomije”

Reformska mjera 16: Suzbijanje neformalne ekonomije kroz reformu poreske administracije

Mjera se nastavlja iz prethodne godine i cilj je uvođenje potpuno modernizovanih poslovnih procesa u Upravi prihoda i carina, zasnovanim na sistemskoj analizi rizika, a koji će u krajnjem

doprinijeti efikasnijoj naplati javnih prihoda. Dijelom daje odgovor na preporuku br. 4 sa Ministarskog dijaloga.

Reformska mjera 17: Unapređenje poslovnog ambijenta kroz smanjenje poreskog opterećenja na zarade

Mjera ima za cilj smanjenje neformalne ekonomije i povećanje zaposlenosti kroz ukidanje doprinosa na obavezno zdravstveno osiguranje i uvođenje neoporezivog dohotka na bruto zarade do 700 eura.

Reformska mjera 18: Informacioni sistem i mobilna aplikacija za praćenje parametara u turizmu

Mjera ima za cilj smanjenje nelojalne konkurencije i sive ekonomije i jačanje konkurentnosti turizma, kroz povezivanje Registra boravka stranaca i Centralnog turističkog registra uz izradu mobilne aplikacije za prijavu gostiju. Na ovaj način će se obezbijediti tačni i ažurni podaci o ostvarenom turističkom prometu.

B) Reforme koje adresiraju ostale izazove:

Izazov 1: Prepreke boljoj zaštiti životne sredine i klimatskim promjenama

Oblast „Zelena tranzicija“

Reformska mjera 19: Održivi zeleni turizam

Mjera se predlaže sa ciljem održive turističke valorizacije prirodnih resursa/postojećih i budućih zaštićenih područja. Uključuje stimulisanje dekarbonizacije i uvođenja novih ekološki prihvatljivih tehnologija u ugostiteljskim objektima kroz povoljne namjenske kreditne linije - podrška zelenim investicijama.

Reformska mjera 20: Finansijska podrška domaćinstvima u cilju primjene mjera energetske efikasnosti

Mjera se nastavlja i predstavlja obezbjeđivanje beskamatnih kredita zainteresovanim domaćinstvima za primjenu mjera energetske efikasnosti.

Reformska mjera 21: Smanjenje stavljanja u promet i upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu

Cilj ove mjere je smanjenje uticaja plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu kao i podsticanje prelaska ka cirkularnoj ekonomiji.

Oblast “Poljoprivreda, industrija i usluge”

Reformska mjera 22: Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju jačanja konkurentnosti

Mjera se nastavlja iz prethodne godine i cilj je obezbjeđivanje stabilnog dohotka poljoprivrednih proizvođača, i proizvodnja visokokvalitetnih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda koristeći inovativne i tradicionalne metode proizvodnje.

6. BUDŽETSKE IMPLIKACIJE STRUKTURNIH REFORMI

Ukupan iznos dodatnih troškova za finansiranje 22 mjere strukturnih reformi obuhvaćenih poglavljem 5 ERP 2022-2024 za cjelokupan srednjoročni period od tri godine je 126,76 miliona eura, od čega 44,45 miliona eura u 2022. godini, 49,59 miliona eura u 2023. godini i 32,70 miliona eura u 2024. godini. U skladu sa Uputstvom za pripremu PER-a, odabrane prioritetne reformske mjere su snažno fokusirane na prioritetne mjere koje će se sprovesti kroz zakonodavne i administrativne reforme, kao i kroz finansijske instrumente u vidu grantova i kreditno-garantnih šema. Za analizu procjene uticaja ovih prioritetnih reformskih mjera, korišćen je Crnogorski makroekonometrijski model (MMM), koji je Vlada Crne Gore prije nekoliko godina razvila uz podršku Evropske Unije kroz projekat „Podrška procjeni makroekonomskog uticaja strukturnih reformi“ (IPA/2017/384-908) i koristi ga u procjeni efekata strukturnih reformi. Kao predmet analize u modelu, uzet je uticaj prioritetnih mjera strukturnih reformi u periodu 2022-2024. godina, konkretno mjere 1, 4, 5, 6, 7, 21 i 22 iz PER-a 2022-2024 (detaljnije vidjeti poglavlje 3).

U narednom periodu, zemlja će nastaviti sa velikim kapitalnim ulaganjima u infrastrukturu, sa značajnim implikacijama na viši ekonomski rast, a samim tim i sa pozitivnim sekundarnim fiskalnim efektima, o čemu se govori u fiskalnom poglavlju ovog dokumenta. Crnogorski makroekonometrijski model (MMM) uključuje uticaj ključnih infrastrukturnih projekata u periodu 2020-2024. godina na makroekonomske parametre u narednom srednjoročnom periodu.

Kao što je prikazano u tabeli 1, oko dvije trećine ukupnih dodatnih troškova čine „subvencije i transferi“, od čega se najveći dio odnosi na dvije mjere, jedna za jačanje pristupa MMSP izvorima finansiranja (prioritetna mjera br. 10) i druga da podrži investicije u cilju jačanja međunarodne konkurentnosti sektora proizvodnje hrane (prioritetna mjera br. 22). Druga velika kategorija obračuna dodatnih troškova, koja čini blizu četvrtine ukupnog iznosa, su „robe i usluge“ i odražava činjenicu da je implementacija velikog broja prioritetnih mjera povezana sa dodatnim troškovima konsultanata, kupovinom opreme i usluga.

Zanimljivo je napomenuti da je ukupan obim dodatnih troškova u 2024. godini, odnosno poslednjoj godini u okviru ERP 2022-2024, znatno manji nego u prve dvije godine. Ovo je dijelom posledica činjenice da neke od prioritetnih mjera treba da budu završene već 2022. ili

2023. godine, a dijelom i činjenice da je finansijska struktura u potpunosti određena samo za prvu godinu trogodišnjeg perioda.

Tabela 1: Sumarna tabela troškova mjera strukturnih reformi (u EUR)

Ukupno	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2022	467,697.00	17,066,621.00	22,925,063.60	4,000,000.00	44,459,381.60
2023	510,656.00	19,160,581.00	28,326,724.31	1,600,000.00	49,597,961.31
2024	374,836.00	14,033,954.00	18,296,444.79	0.00	32,705,234.79

Izvor: Kalkulacije MFSS na osnovu tabele 10a iz aneksa

Kada je riječ o izvorima finansiranja prioritetnih reformskih mjera sadržanih u PER-u 2022-2024 u periodu 2022-2023, ubjedljivo najveći izvor je „centralni budžet“. Kao što je prikazano u tabeli 2, očekuje se da će centralni budžet pokriti više od polovine ukupnog iznosa, dok je udio „IPA fondova“ i „projektnih zajmova“ na nivou od po 20 odsto. Snažno oslanjanje na fondove „centralnog budžeta“ i „donacije iz IPA-e“ ukazuje na karakter prioritetnih mjera koje su uglavnom fokusirane na administrativne i institucionalne reforme i finansijske instrumente. S druge strane, relativno nizak udio „projektnih kredita“ odražava činjenicu da se oni uglavnom koriste za finansiranje infrastrukturnih projekata koji nisu obuhvaćeni sa 22 prioritetne mjere. Pri tome je planirano da „lokalni budžeti“, „ostale nacionalne javne finansije“ i sredstva „ostalih donatora“ imaju zanemarljivo učešće u ukupnom dodatnom finansiranju prioritetnih mjera u periodu 2022-2024.

Tabela 2: Sumarna tabela izvora finansiranja mjera strukturnih reformi (u EUR)

Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2022	24,926,411.50	0.00	30,000.00	10,419,381.10	520,889.00	8,700,000.00	0.00	44,596,681.60
2023	19,844,914.77	0.00	350,000.00	17,843,046.54	60,000.00	11,500,000.00	0.00	49,597,961.31
2024	18,089,687.19	0.00	0.00	11,438,747.60	0.00	3,176,800.00	0.00	32,705,234.79

Izvor: Kalkulacije MFSS na osnovu tabele 10b iz aneksa

Za 2022. godinu sredstva iz centralnog budžeta planirana su u okviru budžeta Crne Gore, dok su IPA sredstva i projektni krediti planirani u skladu sa predviđenom realizacijom projekata i mjera. U naredne 2 godine, finansijska struktura će se prilagođavati u skladu sa raspoloživošću budžetskih sredstava za ove namjene.

7. INSTITUCIONALNA PITANJA I UČEŠĆE ZAINTERESOVANIH STRANA

Proces pripreme Programa ekonomskih reformi za Crnu Goru je započeo inicijalnim sastankom sa članovima Radne grupe u julu 2021. godine. Takođe, u julu 2021. godine Vlada Crne Gore je usvojila Informaciju o pripremi Programa ekonomskih reformi za Crnu Goru za period 2022 – 2024. godina. Ovogodišnji rad na poglavlju o strukturnim reformama karakteriše intenzivna horizontalna i vertikalna koordinacija svih ključnih aktera. To je podrazumijevalo kontinuiranu komunikaciju i zajednički rad sa svim članovima radne grupe, predstavnicima resornih ministarstava. Državni sekretari Ministarstva finansija i socijalnog staranja i Ministarstva ekonomskog razvoja su aktivno učestvovali u cijelom procesu i time obezbijedili podršku sa nivoa donosioca odluka. Tokom septembra u cilju što kvalitetnije pripreme poglavlja održano je 17 sastanaka. Nacionalna koordinacija PER-a, koordinacija poglavlja i institucije čiji su predstavnici učestvovali u pripremi PER-a 2022. su prikazani u sljedećoj šemi:

U procesu pripreme PER-a, proces konsultacija je ojačan i realizovan u dvije faze.

Konsultacije o izradi Programa ekonomskih reformi 2022-2024 otpočele su 13. septembra 2021. godine, sa zainteresovanim stranama sa pozivom da daju svoje predloge reformskih mjera kako bi iste bile integrisane u PER-u. Ovom prilikom su prisutvovali predstavnici međunarodnih organizacija, nevladinih organizacija, predstavnici lokalne samouprave, predstavnici sindikata, akademske zajednice, koji su uzeli učešće i dali svoje predloge za unapređenje teksta PER-a.

U decembru su nastavljene konsultacije, sa ciljem da se razgovara o prvom nacrtu cjelokupnog dokumenta. S tim u vezi, javna rasprava je pokrenuta u periodu od 03. do 23. decembra 2021. godine. Nacrt programa je bio na raspolaganju predstavnicima medija i široj javnosti na web sajtu Vlade i sajtu e-uprave:

- <https://www.gov.me/cyr/clanak/javna-rasprava-o-nacrtu-programa-ekonomskih-reformi-cg-2022-2024-rasprava-ce-trajati-do-23-decembra-2021-godine;>
- [http://eusluge.euprava.me/eParticipacija/Item/?Id=665.](http://eusluge.euprava.me/eParticipacija/Item/?Id=665)

Okrugli sto u okviru javne rasprave Nacrta programa ekonomskih reformi održan je 17. decembra 2021. godine. Okruglom stolu su prisustvovali predstavnici Saveza sindikata Crne Gore, Unije slobodnih sindikata, Delegacije EU u Crnoj Gori, Ambasade SAD, GIZ-a, kao i opština Tuzi, Berane, Bijelo Polje, Nikšić, Herceg Novi i Kotor te resornih ministarstava u Vladi Crne Gore. Tokom diskusije su saopšteni određeni predlozi koji su se odnosili na fiskalnu politiku, finansijski sistem, oblast tržišta rada i ekonomsko osnaživanje sjevernog regiona Crne Gore. Takođe, pohvaljena je struktura dokumenta, kao i predložene reformske mjere.

Pisani predlozi za unapređenje teksta nacrta PER-a dostavljeni su od strane UNICEF-a, Zajednice opština Crne Gore, Unije slobodnih sindikata Crne Gore, Udruženja mladih sa hendikepom i Privredne komore Crne Gore, koji su dati u prilogu ovog dokumenta.

Takođe, dokument je bio predmet razmatranja na Skupštinskom odboru za ekonomiju, finansije i budžet.

Nakon dobijanja svih predloga i sugestija tokom konsultativnog procesa, i na osnovu istog, unapređenja teksta PER-a 2022, dokument je finalizovan i predat u proceduru razmatranja i usvajanja na sjednici Vlade Crne Gore.

ANEKS 1: TABELE SADRŽANE U PROGRAMIMA EKONOMSKIH REFORMI I NJIHOVO AŽURIRANJE

BDP (u mil. €)	4881.3		5306.4		5669.0		6008.5	
Budžet Crne Gore	2021		2022		2023		2024	
	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP
Izvorni prihodi	1906.10	39.05	1934.76	36.46	2073.35	36.57	2178.33	36.25
Porezi	1183.87	24.25	1277.35	24.1	1423.79	25.1	1500.56	25.0
Porez na dohodak fizičkih lica	126.86	2.60	140.29	2.6	147.86	2.6	136.86	2.3
Porez na dobit pravnih lica	74.71	1.53	84.28	1.6	118.76	2.1	126.84	2.1
Porez na promet nepokretnosti	2.08	0.04	1.68	0.0	1.62	0.0	1.67	0.0
Porez na dodatu vrijednost	691.95	14.18	733.84	13.8	797.67	14.1	856.76	14.3
Akcize	248.72	5.10	271.00	5.1	309.04	5.5	327.19	5.4
Porez na međunarodnu trgovinu i transakcije	28.30	0.58	29.67	0.6	31.68	0.6	33.59	0.6
Ostali državni prihodi	11.26	0.23	16.59	0.3	17.15	0.3	17.66	0.3
Doprinosi	554.48	11.36	485.07	9.1	506.28	8.9	536.81	8.9
Doprinosi za penzijsko i invalidsko osiguranje	343.74	7.04	428.82	8.1	461.86	8.1	489.99	8.2
Doprinosi za zdravstveno osiguranje	180.57	3.70	19.48	0.4	5.00	0.1	5.00	0.1
Doprinosi za osiguranje od nezaposlenosti	16.36	0.34	20.65	0.4	22.07	0.4	23.42	0.4
Ostali doprinosi	13.81	0.28	16.11	0.3	17.35	0.3	18.41	0.3
Takse	12.56	0.26	13.38	0.3	13.96	0.2	14.48	0.2
Naknade	51.10	1.05	66.70	1.3	51.33	0.9	47.72	0.8
Ostali prihodi	57.70	1.18	40.65	0.8	31.49	0.6	32.26	0.5
Primici od otplate kredita	8.94	0.18	9.75	0.2	9.75	0.2	9.75	0.2
Donacije	37.46	0.77	41.87	0.8	36.75	0.6	36.75	0.6
Izdaci	1999.6	40.96	2202.8	41.5	2181.3	38.5	2225.2	37.0
Tekuća budžetska potrošnja	1843.8	37.77	1960.3	36.9	1961.0	34.6	1964.5	32.7
Tekući izdaci	866.6	17.8	890.0	16.8	893.1	15.8	893.3	14.9
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	535.3	11.0	545.9	10.3	548.2	9.7	556.3	9.3
Ostala lična primanja	11.2	0.2	13.2	0.2	13.3	0.2	13.6	0.2
Rashodi za materijal i usluge	88.1	1.8	87.6	1.7	96.1	1.7	96.6	1.6
Tekuće održavanje	21.7	0.4	28.1	0.5	27.6	0.5	27.8	0.5
Kamate	114.1	2.3	92.5	1.7	86.2	1.5	82.6	1.4
Renta	11.4	0.2	11.4	0.2	11.3	0.2	11.4	0.2
Subvencije	48.5	1.0	63.3	1.2	62.3	1.1	56.8	0.9
Ostali izdaci	36.3	0.7	48.0	0.9	48.1	0.8	48.3	0.8
Kapitalni izdaci u tekućem budžetu	46.7	1.0	47.3	0.9	49.8	0.9	50.3	0.8
Transferi za socijalnu zaštitu	567.43	11.6	651.7	12.3	702.1	12.4	711.1	11.8
Prava iz oblasti socijalne zaštite	84.93	1.7	137.9	2.6	173.5	3.1	173.5	2.9
Sredstva za tehnološke viškove	23.09	0.5	28.8	0.5	28.4	0.5	28.4	0.5
Prava iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja	431.03	8.8	459.0	8.7	474.4	8.4	483.3	8.0
Ostala prava iz oblasti zdravstvene zaštite	17.08	0.3	14.2	0.3	14.0	0.2	14.0	0.2
Ostala prava iz oblasti zdravstvenog osiguranja	11.30	0.2	11.8	0.2	11.8	0.2	11.8	0.2
Transferi institucijama pojedincima nevladinom i javnom sektoru	256.55	5.3	266.1	5.0	262.4	4.6	256.2	4.3
Kapitalni budžet	155.8	3.2	242.4	4.6	220.3	3.9	260.7	4.3
Pozajmice i krediti	1.3	0.0	1.5	0.0	1.5	0.0	1.5	0.0
Rezerve	71.2	1.5	67.4	1.3	30.2	0.5	30.2	0.5
Otplata garancija	7.7	0.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	26.3	0.5	36.4	0.7	21.9	0.4	21.9	0.4
Neto povećanje obaveza	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Suficit/ Deficit	-93.5	-1.9	-268.0	-5.1	-107.9	-1.9	-46.9	-0.8
Korigovani suficit/deficit	-93.5	-1.9	-268.0	-5.1	-107.9	-1.9	-46.9	-0.8
Primarni deficit	20.5	0.4	-175.5	-3.3	-21.7	-0.4	35.7	0.6
Otplata duga	437.6	9.0	292.1	5.5	254.1	4.5	353.9	5.9
Otplata duga rezidentima	85.3	1.7	39.9	0.8	36.5	0.6	128.0	2.1
Otplata duga nerezidentima	352.3	7.2	252.2	4.8	217.6	3.8	225.9	3.8
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	0.5	0.0	0.7	0.0	0.7	0.0	0.7	0.0
Nedostajuća sredstva	-531.6	-10.9	-560.8	-10.6	-362.7	-6.4	-401.4	-6.7
Finansiranje	531.6	10.9	560.8	10.6	362.7	6.4	401.4	6.7
Pozajmice i krediti	105.7	2.2	170.0	3.2	356.7	6.3	395.4	6.6
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	0.0	0.0	0.0	0.0	150.0	2.6	100.0	1.7
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	105.7	2.2	170.0	3.2	206.7	3.6	295.4	4.9
Prihodi od privatizacije	4.5	0.1	6.0	0.1	6.0	0.1	6.0	0.1
Korišćenje depozita države	421.4	8.6	384.8	7.3	0.0	0.0	0.0	0.0

Izvor: Ministarstvo finansija Crne Gore

BDP (u mil. €)	4881.3		5306.4		5669.0		6008.5	
Lokalna samouprava	2021		2022		2023		2024	
	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP
Izvorni prihodi	243.47	4.99	242.50	4.57	244.30	4.31	249.62	4.40
Porezi	161.5	3.31	159.7	3.01	163.1	2.88	166.8	2.94
Porez na dohodak fizičkih lica	55.44	1.14	50.81	0.96	52.85	0.93	55.63	0.98
Porez na promet nepokretnosti	16.79	0.34	17.42	0.33	17.51	0.31	17.02	0.30
Lokalni porezi	89.25	1.83	91.45	1.72	92.76	1.64	94.15	1.66
Akcize	4.30	0.09	4.39	0.08	4.48	0.08	4.55	0.08
Naknade	54.14	1.11	55.00	1.04	55.00	0.97	55.55	0.98
Ostali prihodi	13.04	0.27	13.43	0.25	13.70	0.24	13.72	0.24
Primici od otplate kredita	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Donacije	10.50	0.22	10.00	0.19	8.00	0.14	9.00	0.16
Izdaci	236.62	4.85	239.44	4.51	241.21	4.25	241.21	4.25
Tekuća potrošnja lokalne samouprave	181.6	3.72	184.4	3.48	186.2	3.28	186.2	3.28
Tekući izdaci	82.93	1.70	84.51	1.59	85.54	1.51	85.54	1.51
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	51.18	1.05	52.20	0.98	52.72	0.93	52.72	0.93
Ostala lična primanja	4.24	0.09	4.32	0.08	4.41	0.08	4.41	0.08
Rashodi za materijal i usluge	13.14	0.27	13.40	0.25	13.60	0.24	13.60	0.24
Tekuće održavanje	4.23	0.09	4.29	0.08	4.36	0.08	4.36	0.08
Kamate	3.74	0.08	3.79	0.07	3.85	0.07	3.85	0.07
Renta	0.63	0.01	0.64	0.01	0.65	0.01	0.65	0.01
Subvencije	1.31	0.03	1.33	0.03	1.35	0.02	1.35	0.02
Ostali izdaci	4.46	0.09	4.52	0.09	4.59	0.08	4.59	0.08
Transferi za socijalnu zaštitu	0.88	0.02	0.89	0.02	0.91	0.02	0.91	0.02
Transferi inst. pojedincima NVO i javnom sektoru	51.36	1.05	52.39	0.99	52.91	0.93	52.91	0.93
Kapitalni budžet	55.00	1.13	55.00	1.04	55.00	0.97	55.00	0.97
Pozajmice i krediti	3.00	0.06	3.09	0.06	3.18	0.06	3.18	0.06
Otplata neizmirenih obaveza iz prethodnog perioda	40.00	0.82	40.00	0.75	40.00	0.71	40.00	0.71
Rezerve	3.5	0.07	3.6	0.07	3.7	0.06	3.7	0.06
Suficit/deficit	6.85	0.14	3.06	0.06	3.09	0.05	8.41	0.15
Primarni deficit	10.58	0.22	6.85	0.13	6.94	0.12	12.26	0.22
Otplata duga	19.00	0.39	19.00	0.36	19.00	0.34	19.00	0.34
Otplata glavnice rezidentima	14.0	0.29	14.0	0.26	14.0	0.25	14.0	0.25
Otplata glavnice nerezidentima	5.0	0.10	5.0	0.09	5.0	0.09	5.0	0.09
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Nedostajuća sredstva	-12.15	-0.25	-15.94	-0.30	-15.91	-0.28	-10.59	-0.19
Finansiranje	12.15	0.25	15.94	0.30	15.91	0.28	10.59	0.19
Pozajmice i krediti	12.0	0.25	12.0	0.23	12.0	0.21	12.0	0.21
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	8.0	0.16	8.0	0.15	8.0	0.14	8.0	0.14
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	4.0	0.08	4.0	0.08	4.0	0.07	4.0	0.07
Prihodi od privatizacije i prodaje imovine	7.00	0.14	7.00	0.13	7.00	0.12	7.00	0.12
Korišćenje depozita lokalne samouprave	-15.85	-0.32	-12.06	-0.23	-12.09	-0.21	-17.41	-0.31
Transferi iz budžeta CG	9.0	0.18	9.0	0.17	9.0	0.16	9.0	0.16

Izvor: Ministarstvo finansija Crne Gore

BDP (u mil. €)	4881.3		5306.4		5669.0		6008.5	
Javna potrošnja	2021		2022		2023		2024	
	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP
Izvorni prihodi	2149.57	44.04	2177.26	41.03	2317.65	40.88	2427.95	40.41
Porezi	1345.35	27.56	1437.03	27.08	1586.90	27.99	1667.37	27.75
Porez na dohodak fizičkih lica	182.31	3.73	191.10	3.60	200.70	3.54	192.50	3.20
Porez na dobit pravnih lica	74.71	1.53	84.28	1.59	118.76	2.09	126.84	2.11
Porez na promet nepokretnosti	18.87	0.39	19.10	0.36	19.13	0.34	18.69	0.31
Porez na dodatu vrijednost	691.95	14.18	733.84	13.83	797.67	14.07	856.76	14.26
Akcize	248.72	5.10	271.00	5.11	309.04	5.45	327.19	5.45
Porez na međunarodnu trgovinu i transakcije	28.30	0.58	29.67	0.56	31.68	0.56	33.59	0.56
Lokalni porezi	89.25	1.83	91.45	1.72	92.76	1.64	94.15	1.57
Ostali državni porezi	11.26	0.23	16.59	0.31	17.15	0.30	17.66	0.29
Doprinosi	554.48	11.36	485.07	9.14	506.28	8.93	536.81	8.93
Doprinosi za penzijsko i invalidsko osiguranje	343.74	7.04	428.82	8.08	461.86	8.15	489.99	8.15
Doprinosi za zdravstveno osiguranje	180.57	3.70	19.48	0.37	5.00	0.09	5.00	0.08
Doprinosi za osiguranje od nezaposlenosti	16.36	0.34	20.65	0.39	22.07	0.39	23.42	0.39
Ostali doprinosi	13.81	0.28	16.11	0.30	17.35	0.31	18.41	0.31
Takse	16.87	0.35	17.77	0.33	18.44	0.33	19.03	0.32
Naknade	105.24	2.16	121.70	2.29	106.33	1.88	103.27	1.72
Ostali prihodi	70.74	1.45	54.08	1.02	45.19	0.80	45.97	0.77
Primici od otplate kredita	8.94	0.18	9.75	0.18	9.75	0.17	9.75	0.16
Donacije	47.96	0.98	51.87	0.98	44.75	0.79	45.75	0.76
Javna potrošnja	2236.24	45.81	2442.21	46.02	2422.50	42.73	2466.40	41.05
Tekuća javna potrošnja	2025.42	41.49	2144.78	40.42	2147.17	37.88	2150.69	35.79
Tekući izdaci	996.21	20.41	1021.76	19.26	1028.45	18.14	1029.16	17.13
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	586.46	12.01	598.10	11.27	600.97	10.60	609.03	10.14
Ostala lična primanja	15.41	0.32	17.50	0.33	17.70	0.31	18.01	0.30
Rashodi za materijal i usluge	101.23	2.07	101.05	1.90	109.72	1.94	110.22	1.83
Tekuće održavanje	25.94	0.53	32.41	0.61	31.93	0.56	32.14	0.53
Kamate	117.79	2.41	96.34	1.82	90.08	1.59	86.41	1.44
Renta	12.04	0.25	12.00	0.23	11.95	0.21	12.01	0.20
Subvencije	49.84	1.02	64.61	1.22	63.66	1.12	58.19	0.97
Ostali izdaci	40.76	0.84	52.50	0.99	52.66	0.93	52.85	0.88
Kapitalni izdaci tekućeg budžeta	46.72	0.96	47.26	0.89	49.79	0.88	50.29	0.84
Transferi za socijalnu zaštitu	568.31	11.64	652.64	12.30	703.01	12.40	711.96	11.85
Transferi instit. pojed. NVO i javnom sektoru	307.91	6.31	318.45	6.00	315.34	5.56	309.15	5.15
Kapitalni budžet	210.83	4.32	297.43	5.61	275.33	4.86	315.71	5.25
Kapitalni budžet CG	155.83	3.19	242.43	4.57	220.33	3.89	260.71	4.34
Kapitalni budžet lokalne samouprave	55.00	1.13	55.00	1.04	55.00	0.97	55.00	0.92
Pozajmice i krediti	4.32	0.09	4.56	0.09	4.66	0.08	4.66	0.08
Rezerve	74.69	1.53	71.00	1.34	33.82	0.60	33.82	0.56
Otplata garancija	7.71	0.16	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Neto povećanje obaveza	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	66.27	1.36	76.35	1.44	61.89	1.09	61.94	1.03
Suficit/deficit	-86.68	-1.78	-264.95	-4.99	-104.85	-1.85	-38.45	-0.64
Primarni deficit	31.12	0.64	-168.62	-3.18	-14.76	-0.26	47.96	0.80
Otplata duga	456.60	9.35	311.12	5.86	273.09	4.82	372.86	6.21
Otplata glavnice rezidentima	99.31	2.03	53.90	1.02	50.49	0.89	142.00	2.36
Otplata glavnice nerezidentima	357.29	7.32	257.22	4.85	222.60	3.93	230.87	3.84
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	0.51	0.01	0.71	0.01	0.71	0.01	0.71	0.01
Nedostajuća sredstva	-543.78	-11.14	-576.79	-10.87	-378.65	-6.68	-412.02	-6.86
Finansiranje	543.78	11.14	576.79	10.87	378.65	6.68	412.02	6.86
Pozajmice i krediti	117.75	2.41	182.00	3.43	368.74	6.50	407.43	6.78
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	8.00	0.16	8.00	0.15	158.00	2.79	108.00	1.80
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	109.75	2.25	174.00	3.28	210.74	3.72	299.43	4.98
Prihodi od privatizacije i prodaje imovine	11.45	0.23	13.00	0.24	13.00	0.23	13.00	0.22
Transferi iz budžeta CG	9.00	0.18	9.00	0.17	9.00	0.16	9.00	0.15
Korišćenje depozita države	405.58	8.31	372.79	7.03	-12.09	-0.21	-17.41	-0.29

Izvor: Ministarstvo finansija Crne Gore

Tabela 1a: Makroekonomski izgledi

Procenata ako nije naznačeno drugačije	ESA kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2020	2020	2021	2022	2023	2024
		Nivo (mlrd. EUR)	Stopa promjene				
1. Realni BDP u tržišnim cijenama	B1*g	4.193	-15.3	13.4	6.4	5.1	4.5
2. BDP tekuće cijene	B1*g	4.186	-15.5	16.6	8.7	6.8	6.0
Komponente realnog BDP-a							
3. Potrošnja domaćinstava	P3	3.369	-4.6	4.4	4.2	4.4	3.7
4. Potrošnja države	P3	0.888	0.8	1.0	2.2	1.0	1.5
5. Bruto kapital u osnovna sredstva	P51	1.190	-12.0	-0.9	1.0	8.7	9.3
6. Promjena zaliha i neto nabavka vrijednosti (% of BDP)	P52+P53	0.181	4.3	2.9	2.7	2.5	2.3
7. Izvoz roba i usluga	P6	1.137	-47.6	64.7	19.0	7.2	6.4
8. Uvoz roba i usluga	P7	2.572	-20.1	11.4	7.8	5.7	5.6
Učešće u realnom rastu BDP							
9. Domaća tražnja		5.4	-6.4	3.5	3.8	5.5	5.3
10. Promjena zaliha i neto nabavka vrijednosti	P52+P53	0.2	-1.0	0.0	0.0	0.0	0.0
11. Neto izvoz	B11	-1.4	-7.8	9.9	2.6	-0.5	-0.8

Tabela 1b: Kretanje cijena

Procentna promjena, godišnji prosjeci	ESA kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2020	2021	2022	2023	2024
1. BDP deflator		-0.2	2.8	2.1975	1.7	1.4
2. Potrošnja domaćinstava deflator		0.9	2.0	2.3	1.5	1.3
3. HICP		-1.3	:	:	:	:
4. Nationalni CPI - promjena		-0.7	2.4	0.2	-0.5	-0.3
5. Deflator potrošnje države		6.5	5.0	3.7	1.5	0.5
6. Investicioni deflator		-2.0	6.0	4.0	3.0	2.5
7. Izvoz cijene deflator (roba i usluga)		-4.3	4.7	2.4	1.8	1.5
8. Uvoz cijene deflator (roba i usluga)		-0.7	4.8	3.6	2.0	1.5

Tabela 1c: Kretanje na tržištu rada

	ESA	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
	kod	2020	2020	2021	2022	2023	2024
		Nivo	Nivo/ /stopa promjene				
1. Populacija (hiljada)			621.3	:	:	:	:
2. Populacija (stopa rasta u %)			-0.1	-100.0	:	:	:
3. Radno aktivna populacija (osoba)			412	:	:	:	:
4. Stopa učešća			64.8	:	:	:	:
5. Zaposlenost, osoba			219	230	238	246	254
6. Zaposlenost, radni sati			:	:	:	:	:
7. Zaposlenost (stopa rasta %))			-10.0	4.8	3.5	3.4	3.0
8. Javni sektor - Zaposlenost (osoba)			:	:	:	:	:
9. Javni sektor- Zaposlenost (stopa rasta)			:	:	:	:	:
10. Nezaposlenost . stopa			17.9	:	:	:	:
11. Produktivnost rada (osoba)		19.1	-5.8	8.2	2.8	1.7	1.4
12. Produktivnost rada, radni časovi			:	:	:	:	:
13. Primanja zaposlenih	D1	:	:	:	:	:	:

Tabela 1d: Sektorski bilansi

Procenata BDP	ESA kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2020	2021	2022	2023	2024
1. Neto pozajmice prema ostatku svijeta	B.9	-26.1	-13.1	-10.5	-10.2	-10.0
od čega:						
- Bilans roba i usluga		-35.0	-22.7	-19.6	-19.2	-19.1
- Bilans primarnih i sekundarnih dohodaka		9.0	9.6	9.1	9.0	9.1
- Kapitalni račun		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
2. Neto pozajmice privatnog sektora	B.9/ EDP B.9	-14.9	-11.5	-5.5	-8.4	-9.4
3. Neto pozajmice javnog sektora		-11.1	-1.5	-5.0	-1.8	-0.6
4. Statistička razlika		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0

Tabela 1e: BDP, investicije i bruto dodata vrijednost

	ESA Kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2020	2021	2022	2023	2024
BDP i investicije						
BDP nivo u tekućim tržišnim cijenama u nacionalnoj valuti	B1g	4.2	4.9	5.3	5.7	6.0
Učešće investicija (% BDP)		27.9	25.1	24.2	25.4	26.8
Rast bruto dodate vrijednosti u procentima-realne cijene						
1. Poljoprivreda		1.1	-10.0	8.0	8.0	8.0
2. Industrija (isključujući građevinarstvo)		-4.5	7.4	5.2	6.2	5.9
3. Građevinarstvo		-18.0	-8.0	7.0	10.0	10.0
4. Usluge		-17.3	23.8	7.9	5.4	4.4

Tabela 1f: Kretanje spoljnog sektora

mlrd. € ako nije naznačeno drugačije		Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2020	2021	2022	2023	2024
1. Bilans tekućeg računa (% of BDP)	% of BDP	-26.1	-13.1	-10.5	-10.2	-10.0
2. Izvoz roba	mlrd. EUR	0.4	0.5	0.5	0.6	0.6
3. Uvoz roba	mlrd EUR	2.1	2.4	2.7	2.9	3.1
4. Trgovinski bilans	mlrd EUR	-1.6	-1.9	-2.2	-2.3	-2.5
5. Izvoz usluga	mlrd EUR	0.7	1.4	1.8	1.9	2.1
6. Uvoz usluga	mlrd EUR	0.5	0.6	0.7	0.7	0.7
7. Bilans usluga	mlrd EUR	0.2	0.8	1.1	1.2	1.4
8. Neto kamate iz inostranstva	mlrd EUR	-0.1	-0.1	-0.1	-0.1	-0.1
9. Ostali neto transferi iz inostranstva	mlrd EUR	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
9a. Doznake	mlrd EUR	0.6	0.6	0.6	0.6	0.7
10. Tekući transferi	mlrd EUR	0.3	0.4	0.4	0.4	0.4
11. Od čega iz EU	mlrd EUR	:	:	:	:	:
12. Bilans tekućeg računa	mlrd EUR	-1.1	-0.6	-0.6	-0.6	-0.6
13. Kapitalni i finansijski račun	mlrd EUR	-1.0	:	:	:	:
14. SDI	mlrd EUR	0.5	0.4	0.5	0.6	0.6
14.a od čega: Neto-SDI (kapital)	mlrd EUR	0.2	:	:	:	:
14b. od čega: Portfolio investicija	mlrd EUR	-0.4	:	:	:	:
14c. od čega: neto portfolio investicija (kapital)	mlrd EUR	0.0	:	:	:	:
14d. SDI, unutrašnje	mlrd EUR	0.7	:	:	:	:
14e. SDI, spoljne	mlrd EUR	0.2	:	:	:	:
15. Inostrane rezerve	mlrd EUR	0.4	:	:	:	:
16. Ukupni spoljni dug	mlrd EUR	9.4	:	:	:	:
16a. od čega: denominirani spoljni dug u spoljnim valutama	mlrd EUR	:	:	:	:	:
16b. od čega: javni	mlrd EUR	:	:	:	:	:
16c. od čega: kamata	mlrd EUR	:	:	:	:	:
16d. od čega: od čega dospjelo refinansiranje	mlrd EUR	:	:	:	:	:
17. Devizni kurs vis-à-vis EUR (godišnji prosjek) ³¹	NCU/EUR	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
p.m. kurs u odnosu na EUR (godišnji prosjek)	%, year-on-year	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
17a. Devizni kurs vis-à-vis EUR (kraj godine)	NCU/EUR	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
Devizni kurs vis-à-vis EUR (kraj godine) % promjene	%, year-on-year	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
18. Neto devizna štednja	% of GDP	:	:	:	:	:
19. Domaća štednja	% of GDP	:	:	:	:	:
20. Domaće privatne investicije	% of GDP	:	:	:	:	:
21. Domaća javna štednja	% of GDP	:	:	:	:	:
22. Domaće javne investicije	% of GDP	:	:	:	:	:

³¹ Metodologija za izradu podataka (17, 18, 19, 20, 21, 22 -oblast finansijskih računa) je u toku i Centralna banka Crne Gore trenutno njima ne raspolaže.

Tabela 1g: Indikatori održivosti

	Dimenzija	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2017	2018	2019	2020	2021
1. Bilans tekućeg računa	% of BDP	:	:	-14.3	-26.1	-13.1
2. Neto inostrana investiciona pozicija	% of BDP	:	:	-167.9	-206.2	:
3. Učešće u ukupnom izvoznom tržištu	%, g/g	:	:	:	:	:
4. Realni efektivni devizni kurs	%, g/g	:	:	:	:	:
5. Nominalni jedinični troškovi rada	%, g/g	-4.2	-4.2	-4.1	7.8	-9.0
6. Privatni krediti	% BDP	:	:	:	:	:
7. Privatni dug	% BDP	:	:	:	:	:
8. Javni sektor- Dug	% BDP	:	:	:	:	:

Tabela 2a: Budžetski proračun opšte Vlade

	ESA kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2020	2020	2021	2022	2023	2024
		Nivo (mlrd NCU)	% BDP				
Neto kreditiranje (B9) po sektorima							
1. Opšta Vlada	S13	-0.4646	-11.1	-1.5	-5.0	-1.8	-0.6
2. Centralna Vlada	S1311	-0.4260	-10.2	-1.9	-5.1	-1.9	-0.8
3. Državna Vlada	S1312	:	:	:	:	:	:
4. Lokalna uprava	S1313	-0.0385	-0.9	0.1	0.1	0.1	0.1
5. Fondovi socijalne sigurnosti	S1314	:	:	:	:	:	:
Opšta Vlada (S13)							
6. Ukupni prihodi	TR	1.8687	44.6	44.0	41.0	40.9	40.4
7. Ukupni rashodi ³²	TE	2.3333	55.7	45.6	46.0	42.7	41.0
8. Neto zaduživanje/pozajmljivanje	EDP.B9	-0.4646	-11.1	-1.5	-5.0	-1.8	-0.6
9. Rashodi za kamate	EDP.D41 incl. FISIM	0.1137	2.7	2.4	1.8	1.6	1.4
10. Primarni saldo ³³		-0.3510	-8.4	0.9	-3.2	-0.3	0.8
11. Jednokratne i ostale privremene mjere ³⁴		:	:	:	:	:	:
Stavke prihoda							
12. Ukupni porezi (12 = 12a+12b+12c)		1.0043	24.0	25.1	24.7	25.7	25.6
12a. Porez na proizvodnju i uvoz	D2	0.7578	18.1	19.9	19.5	20.1	20.3
12b. Tekući porezi na dohodak i bogatstvo	D5	0.2464	5.9	5.3	5.2	5.6	5.3
12c. Porez na kapital	D91	:	:	:	:	:	:
13. Socijalni doprinosi	D61	0.5130	12.3	11.4	9.1	8.9	8.9

³² Prilagođeno za sljedeći tok koji se odnosi na tokove od svop operacija, tako da je TR-TE = EDP.B9.

³³ Primarni saldo izračunava se kao (EDP.B9, stavka 8) plus (EDP D41 + FISIM koji se knjiži kao međufazna potrošnja, stavka 9).

³⁴ Znak + označava jednokratne mjere za smanjenje deficita

14. Prihodi od imovine	D4	0.0155	0.4	0.4	0.4	0.3	0.3
15. Ostalo (15 = 16-(12+13+14))		0.3359	8.0	7.2	6.8	5.9	5.6
16 = 6. Ukupni prihodi	TR	1.8687	44.6	44.0	41.0	40.9	40.4
p.m.: Poresko opterećenje (D2+D5+D61+D91-D995)		1.5173	36.2	36.5	33.8	34.6	34.5
Odabrane stavke rashoda							
16. Zajednička potrošnja	P32	:	:	:	:	:	:
17. Ukupni socijalni transferi	D62 + D63	0.5592	13.4	11.6	12.3	12.4	11.8
17a. Nenovčani socijalni transferi	P31 = D63	:	:	:	:	:	:
17b. Ostali socijalni transferi osim nenovčanih	D62	0.5592	13.4	11.6	12.3	12.4	11.8
18 = 9. Rashodi za kamate (uklj. FISIM)	EDP.D41 + FISIM	0.1137	2.7	2.4	1.8	1.6	1.4
19. Subvencije	D3	0.0382	0.9	1.0	1.2	1.1	1.0
20. Bruto investicije u fiksni kapital	P51	0.2633	6.3	4.3	5.6	4.9	5.3
21. Ostalo (21 = 22-(16+17+18+19+20))		1.3590	32.5	26.4	25.1	22.8	21.5
22. Ukupni rashodi	TE [1]	2.3333	55.7	45.8	46.0	42.7	41.0
p.m. Naknade zaposlenima u javnom sektoru	D1	:	:	:	:	:	:

Tabela 2b: Budžetski proračun opšte Vlade

	ESA kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2020	2021	2022	2023	2024
Nivo (mlrd NCU)						
Neto kreditiranje (B9) po sektorima						
1. Opšta Vlada	S13	-0.46	-0.07	-0.26	-0.10	-0.04
2. Centralna Vlada	S1311	-0.43	-0.09	-0.27	-0.11	-0.05
3. Državna Vlada	S1312	:	:	:	:	:
4. Lokalna uprava	S1313	-0.04	0.01	0.00	0.00	0.01
5. Fondovi socijalne sigurnosti	S1314	:	:	:	:	:
Opšta Vlada (S13)						
6. Ukupni prihodi	TR	1.87	2.15	2.18	2.32	2.43
7. Ukupni rashodi ³⁵	TE	2.33	2.22	2.44	2.42	2.47
8. Neto zaduživanje/pozajmljivanje	EDP.B9	-0.46	-0.07	-0.26	-0.10	-0.04
9. Razhodi za kamate	EDP.D41 incl. FISIM	0.11	0.12	0.10	0.09	0.09
10. Primarni saldo ³⁶		-0.35	0.04	-0.17	-0.01	0.05
11. Jednokratne i ostale privremene mjere ³⁷		:	:	:	:	:
Stavke prihoda						

³⁵ Prilagođeno za sljedeći tok koji se odnosi na tokove od svop operacija, tako da je TR-TE = EDP.B9.

³⁶ Primarni saldo izračunava se kao (EDP.B9, stavka 8) plus (EDP D41 + FISIM koji se knjiži kao međufazna potrošnja, stavka 9).

³⁷ Znak + označava jednokratne mjere za smanjenje deficita

12. Ukupni porezi (12 = 12a+12b+12c)		1.00	1.23	1.31	1.46	1.54
12a. Porez na proizvodnju i uvoz	D2	0.76	0.97	1.03	1.14	1.22
12b. Tekući porezi na dohodak i bogatstvo	D5	0.25	0.26	0.28	0.32	0.32
12c. Porez na kapital	D91	:	:	:	:	:
13. Socijalni doprinosi	D61	0.51	0.55	0.49	0.51	0.54
14. Prihodi od imovine	D4	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02
15. Ostalo (15 = 16- (12+13+14))		0.34	0.35	0.36	0.33	0.34
16 = 6. Ukupni prihodi	TR	1.87	2.15	2.18	2.32	2.43
p.m.: Poresko opterećenje (D2+D5+D61+D91-D995)		1.52	1.78	1.79	1.96	2.07
Odabrane stavke rashoda						
16. Zajednička potrošnja	P32	:	:	:	:	:
17. Ukupni socijalni transferi	D62 + D63	0.56	0.57	0.65	0.70	0.71
17a. Nenovčani socijalni transferi	P31 = D63	:	:	:	:	:
17b. Ostali socijalni transferi osim nenovčanih	D62	0.56	0.57	0.65	0.70	0.71
18 = 9. Rashodi za kamate (uklj. FISIM)	EDP.D41 + FISIM	0.11	0.12	0.10	0.09	0.09
19. Subvencije	D3	0.04	0.05	0.06	0.06	0.06
20. Bruto investicije u fiksni kapital	P51	0.26	0.21	0.30	0.28	0.32
21. Ostalo (21 = 22- (16+17+18+19+20))		1.36	1.29	1.33	1.29	1.29
22. Ukupni rashodi	TE	2.33	2.24	2.44	2.42	2.47
p.m. Naknade zaposlenima u javnom sektoru	D1	:	:	:	:	:

Tabela 2c: Diskrecione fiskalne mjere usvojene/najavljene u skladu sa Programom

	Mjere	ESA kod (komponenta rashoda/prihoda)	Datum usvajanja	Uticaj na budžet (% BDP-a – promjena od prethodne godine)				
				2020	2021	2022	2023	2024
<i>Privremene mjere¹</i>				2020	2021	2022	2023	2024
	Subvencije zarada	rashod		0.064	-0.0362			
	Podrška ugroženoj kategoriji stanovništva	rashod		0.002	0.0039			
	Program intervencija na tržištu poljoprivrednih proizvoda, ribarstva i akvakulture	rashod		0.0005	0.0007			
	Primjena snižene stope PDV-a od 7% na pripremu i usluživanje hrane, pića,	prihod		-0.005	-0.005			

	osim akciznih proizvoda i kafe, u ugostiteljskoj delatnosti							
		Međuzbir		0.0615	- 0.0366			
Broj privremenih mjera ¹	Smanjenje poreskog opterećenja rada i povećanje minimalne zarade					-0.125	0	0
	Povećanje minimalne penzije					0.0042	0.0128	0
	Uvođenje dječjeg dodatka za svu djecu do 18 godina					0.006	0.018	0
	Naknada bivših korisnika naknada za majke sa troje i više djece					0.0189	0.0061	0
		Međuzbir		0	0	- 0.0959	0.0369	0
		Ukupno		0.0615	- 0,0366	- 0,0959	0.0369	0

Tabela 3: Rashodi opšte Vlade po funkciji

% BDP-a	COFOG kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2020	2021	2022	2023	2024
1. Opšte javne usluge	1	9.3	6.8	6.4	5.5	5.7
2. Odbrana	2	1.2	1.0	0.9	1.1	1.0
3. Javni red i bezbjednost	3	4.1	3.3	3.2	2.8	2.7
4. Ekonomski poslovi	4	7.2	5.5	5.8	5.3	5.5
5. Zaštita životne sredine	5	0.2	0.4	0.4	0.4	0.3
6. Usl. unapr. stanovanja i zajednice	6	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0
7. Zdravstvo	7	7.2	6.8	6.6	5.8	5.5
8. Rekreativna, kultura i religija	8	1.2	0.8	1.1	0.9	1.0
9. Obrazovanje	9	4.8	4.3	4.3	3.9	3.7
10. Socijalna zaštita	10	13.9	12.1	12.8	12.9	12.3
11. . Ukupni rashodi (stavka 7 = 23 u Tabeli 2)	TE	55.7	45.8	46.0	42.7	41.0

Tabela 4: Kretanje zaduženja opšte Vlade

% BDP-a	ESA kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2020	2021	2022	2023	2024
1. . Bruto zaduženost ³⁸		105338.5	85492.2	76625.0	73238.7	69868.7
2. Promjena koeficijenta bruto zaduženosti		28798.1	-19846.3	-8867.3	-3386.3	-3370.0
Doprinosi promjeni bruto duga						
3. Primarni saldo ³⁹		8.4	-0.9	3.2	0.3	-0.8
4. Rashodi za kamate ⁴⁰	EDP D.41	2.7	2.4	1.8	1.6	1.4
5. Efekat stvarnog rasta		13857.8	-12108.3	-5010.3	-3638.0	-3127.2
6. Efekat inflacije		159.0	-2562.2	-1728.2	-1202.7	-966.8
7. Usklađivanje toka i stanja		14770.3	-5177.3	-2133.8	1452.6	723.4
od čega:						
- Razlike obračunskog i novčanog pristupa ⁴¹		:	:	:	:	:
- Neto akumulacija finansijskih sredstava ⁴²		:	:	:	:	:
od čega:						
- Prihodi od privatizacije		:	:	:	:	:
- Efekti vrednovanja i ostalo ⁴³		:	:	:	:	:
p.m. implicitna kamatna stopa na dug ⁴⁴		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Ostale relevante promjenljive						
8. Likvidna finansijska sredstva ⁴⁵		:	:	:	:	:
9. Neto finansijski dug (9 = 1 - 8)		:	:	:	:	:

Tabela 5: Ciklična kretanja

% BDP	ESA Kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2020	2021	2022	2023	2024
1. Realni rast BDP (% , g/g)	B1g	-15.3	13.4	6.4	5.1	4.5
2. Neto pozajmice javnog sektora	EDP.B.9	:	:	:	:	:
3. Rashodi za kamate	EDP.D.41	:	:	:	:	:

³⁸ Kao što je definisano u Regulativi 3605/93 (ne prema ESA konceptu).

³⁹ Cf. stavka 10 u Tabeli 2.

⁴⁰ Cf. stavka 9 u Tabeli 2.

⁴¹ Razlike koje se odnose na rashode za kamate, ostali rashodi i prihodi mogu biti pobliže označeni prema potrebi.

⁴² Likvidna imovina, imovina u trećim državama, javna preduzeća i razlika između imovine koja kotira i one koja ne kotira mogu se, prema potrebi, pobliže označiti.

⁴³ Promjene izazvane kretanjima deviznog kursa i operacijama na sekundarnom tržištu mogu se prema potrebi pobliže označiti.

⁴⁴ Procijenjeno prema rashodima za kamate podijeljeno sa stanjem duga prethodne godine.

⁴⁵ AF1, AF2, AF3 (konsolidovano prema tržišnoj vrijednosti, AF5 (ukoliko kotira ne berzi; uključujući udjele u zajedničkim fondovima).

4. Jednokratne i ostale privremene mjere		:	:	:	:	:
5. Potencijalni rast BDP (% g/g)		2.9	-1.4	3.0	3.1	3.3
Učešće						
- rad		-6.5	3.1	2.3	2.2	2.0
- kapital		2.1	1.8	1.7	1.8	1.9
- ukupna faktorska produktivnost		-10.8	8.5	2.4	1.1	0.6
6. Output gap		-14.7	-1.9	1.3	3.3	4.5
7. Ciklična budžetska komponenta		:	:	:	:	:
8. Ciklični budžetski balans (2-7)		:	:	:	:	:
9. Ciklični primarni budžetski balans (8+3)		:	:	:	:	:
10. Strukturni balans (8-4)		:	:	:	:	:

Tabela 6: Razlike u odnosu na prethodni program

	Godina 2020	Godina 2021	Godina 2022	Godina 2023	Godina 2024
1. BDP rast (% g/g)					
Prethodni program	-15.2	10.5	6.5	5.8	:
Posljednje ažuriranje	-15.3	13.4	6.4	5.1	4.5
Razlika	-0.1	2.9	-0.1	-0.7	:
2. Javni sektor deficit (% BDP)					
Prethodni program	:	:	:	:	:
Posljednje ažuriranje	:	:	:	:	:
Razlika	:	:	:	:	:
3. Javni sektor bruto dug (% BDP)					
Prethodni program	:	:	:	:	:
Posljednje ažuriranje	:	:	:	:	:
Razlika	:	:	:	:	:

Tabela 7: Dugoročna stabilnost javnih finansija

Procenti BDP-a	2007	2010	2020	2030	2040	2050	2060
Ukupni rashodi							
od toga: izdaci povezani sa starosnom dobi			n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Rashodi za penzije	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Penzija socijalnog osiguranja	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Starosne i prijevremene penzije	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Ostale penzije (invalidske, porodične)	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Profesionalne penzije (ako su u opštoj vladi)	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Zdravstvena zaštita	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Dugotrajna njega (ovo je ranije bilo uključeno u zdravstvenu zaštitu)	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Rashodi za obrazovanje	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Ostali izdaci povezani sa starosnom dobi							
Rashodi za kamate	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Ukupni prihodi od čega:							
prihod od imovine	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
prihodi od trgovine	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
tantijemi, koncesije, itd.	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a

iz penzijskih doprinosa (ili socijalnih doprinosa, ako je potrebno)	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Imovina penzijskog rezervnog fonda	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
od toga: konsolidovana imovina javnog penzijskog fonda (imovina koja nije državna obaveza)	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Pretpostavke							
Rast produktivnosti rada	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Realni rast BDP-a	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Stopa učešća muškaraca (starosti 20-64)	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Stope učešća žene (starosti 20-64)	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Ukupne stope učešća (20-64)	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Stopa nezaposlenosti	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Stanovništvo starosti 65+ i više od ukupnog stanovništva	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a

Tabela 7a: Potencijalne obaveze

Mjere	Datum usvajanja	Maksimalni iznos potencijalnih obaveza (% BDP-a)	Procijenjeno preuzimanje (% BDP-a)
Kao odgovor na Covid-19		n/a ⁴⁶	
	Međuzbir		
Ostalo		0.19161	n/a ⁴⁷
	Međuzbir		
	Ukupno	0.19161 ⁴⁸	

⁴⁶ U 2021. godini nije bilo garancija u vezi sa COVID-19.

⁴⁷ Nema novih izdatih garancija tokom 2021. godine.

⁴⁸ Kao što je objašnjeno u narativnom dijelu PER-a, preliminarno stanje duga na 30/09/2021 iznosi 191.61 miliona eura.

Tabela 8: Osnovne pretpostavke spoljnog okruženja

	Dimenzija	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2020	2021	2022	2023	2024
Kratkoročne kamatne stope	godišnji prosjek	-0.4	-0.5	-0.5	-0.3	:
Dugoročne kamatne stope	godišnji prosjek	-0.5	-0.3	-0.1	0.1	:
USD/EUR Devizni kurs	godišnji prosjek	1.14	1.19	1.16	1.16	:
Nominalni efektivni devizni kurs	godišnji prosjek	3.94	1.3	-1.3	0	:
Devizni kurs vis-à-vis EUR	godišnji prosjek	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
Global BDP rst isključujući EU	godišnji prosjek	-2.9	5.8	4.5	3.7	:
EU BDP rast	godišnji prosjek	-6.1	5	4.3	2.5	:
Rast relevantnih stranih tržišta	godišnji prosjek	-6.4	5	4.3	2.4	:
Vrijednost svjetskog uvoza isključujući EU	godišnji prosjek	-8.9	9.3	6.1	4.5	:
Cijene nafte (Brent, USD/barrel)	godišnji prosjek	43.4	71.6	78.9	72.3	:

Tabela 9a: Odabrani Socijalni i pokazatelji zapošljavanja

	Izvor podataka	2017	2018	2019	2020	2021
Jednake šanse						
1. Učešće odraslih u učenju tokom posljednjih 12 mjeseci, starosti 25-64 godina	Informacioni sistem MPNKS - MEIS	106 polaznika, odnosno 77% od ukupnog broja polaznika	1866 polaznika, odnosno 71% od ukupnog broja polaznika	2139 polaznika, odnosno 72% od ukupnog broja polaznika	1434 polaznika, odnosno 71% od ukupnog broja polaznika	1301 polaznika, odnosno 71% od ukupnog broja polaznika
2. Udio osoba koje su prerano napustile obrazovanje i obuku, starosti 18-24 godina		n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
3. Udio stanovništva sa osnovnim ukupnim digitalnim vještinama ili višim, starosti 16-74 godine	MONSTAT	46,9	n/a	49,6	n/a	n/a
4. Mlade osobe koji nijesu zaposlene, niti se obrazuju ili obučavaju (NEET stopa), starosti 15-29 godina	e	21,4	21,0	21,3	26,6	n/a
5. Rodna razlika u stopi zaposlenosti, starosti 20-64 godine	e	13,8	13,8	13,3	12,9	n/a
6. Odnos kvintila dohotka - S80 / S20	e	7,57	7,37	6,72	n/a	n/a
Uslovi rada						
7. Stopa zaposlenosti, starost 20-64 godine	e	58,2	59,8	60,8	55,2	
8. Stopa nezaposlenosti, starosti 15-74 godine	e	16,1	15,2	15,2	17,9	
9. Stopa dugotrajne nezaposlenosti, starost 15-74 godine	e	12,5	11,4	12,0	13,4	

10. Bruto raspoloživi dohodak domaćinstava u realnom iznosu, po stanovniku	EU-SILC (Monstat)	4.130 ⁴⁹	4.234	4.241	4.449	
Socijalna zaštita i inkluzija						
11. Stopa rizika od siromaštva ili socijalne isključenosti („AROE“)	EU-SILC	33,7	31,4	30,5	30,9p ⁵⁰	
12. Stopa rizika od siromaštva ili socijalne isključenosti („AROE“) za decu (0-17)	EU-SILC	40,3	39,4	38,4	38,6p	
13. Uticaj socijalnih transfera (osim penzija) na smanjenje siromaštva	EU-SILC	31,4	31,2	29,5	27,8p	
14. Jaz u zapošljavanju osoba sa invaliditetom ⁵¹ , starosti 20-64 godine	e	25,8	21,2	18,7	n/a	n/a
15. Stopa preopterećenja troškova stanovanja	EU-SILC	15,1	14,7	11,7	9,4p	
16. Djeca mlađa od 3 godine u formalnom smještaju djece	statistika	0	1	1	2	
17. Nezadovoljene potrebe za medicinskom njegom koje su sami prijavili		n/a	n/a	n/a	n/a	n/a

Tabela 9b: Ostali odabrani pokazatelji

	Izvor podataka	2017	2018	2019	2020	2021
Ostali socijalni i zdravstveni indikatori						
1. Javni izdaci za socijalnu zaštitu u% BDP-a		n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
2. Javni izdaci za zdravstvenu zaštitu u% BDP-a ⁵²	MZD	4,70	5,18	5,14	7,21	n/a
3. Isplate domaćinstava kao procenat ukupnih zdravstvenih troškova		n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
4. Procenat stanovništva koji nije obuhvaćen zdravstvenim osiguranjem ⁵³	MZD	<5%	<5%	<5%	<5%	<5%
5. Odnos broja ljekara na 1000 stanovnika	IJZCG	2,67	2,78	2,75	2,77	n/a
6. Odnos broja medicinskih sestara na 1000 stanovnika	IJZCG	4,77	4,89	4,90	5,02	n/a
Životna sredina						

⁴⁹ U EUR (€).

⁵⁰ Podaci za 2020. godinu iz Ankete o dohotku i uslovima života EU-SILC su preliminarni, dok podaci za 2021. godinu nisu dostupni.

⁵¹ Jaz u zapošljavanju osoba sa invaliditetom

⁵² U tački 2 su prikazani podaci koji se odnose na učešće izdataka Fonda za zdravstveno osiguranje CG u BDP-u. Navedeno ne predstavlja ukupne javne izdatke za zdravstvenu zaštitu u procentu BDP-a, već samo izdatke Fonda u odnosu na BDP. Izvor podataka o vrijednosti BDP-a je preuzet od Uprave za statistiku Crne Gore.

⁵³ Tačka 4 –broj osiguranika Fonda je veći u odnosu na statističke podatke o broju stanovništva Crne Gore. Ovo iz razloga što su osigurana lica Fonda i stranci sa privremenim boravkom zaposleni u Crnoj Gori, ili drugi stranci koji imaju zakonskog osnova da se osiguraju kao članovi porodice.

7. Ukupni prihodi od ekoloških poreza kao udio u ukupnim prihodima od poreza i socijalnih doprinosa	Agencija za zaštitu životne sredine	305.004,25€	281.598,45€	316.614,29€	490.803,96€	779.714,51€
8. Emisije gasova sa efektom staklene bašte po stanovniku	Inventara zagađujućih materija u saradnji sa Austrijskom Agencijom Treći nacionalni izvještaj Crne Gore o klimatskim promjenama (Treci Nacionalna Komunikacija)	2,7 t Co2/st	2 t Co2 eq/st			
9. Generisanje otpada, ne uključujući glavni mineralni otpad	2017 - Izvještaj o realizaciji Državnog plana upravljanja otpadom za 2017. godinu 2018 - Državni plan upravljanja otpadom u Crnoj Gori za period 2015-2020. godina 2019 - Državni plan upravljanja otpadom u Crnoj Gori za period 2015-2020. godina 2020 - Izvještaj o realizaciji Državnog plana upravljanja otpadom za 2020. godinu	260.449 t	264.779 t	269.195 t	278.282 t	
Digitalna ekonomija						
10. Procenat domaćinstava sa širokopojasnim pristupom (mobilni i fiksni)	Podaci koji Agenciji za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost dostavljaju operatori kroz sistem za prikupljanje i obradu podataka o tržištu elektronskih komunikacija. <u>Napomena:</u> Vezano za mobilni pristup, ovo je podatak koji se odnosi na broj korisnika koji su tokom decembra svake godine pristupili internetu putem mobilnog telefona i računa se u odnosu na broj stanovnika. Ne računa se u odnosu na broj domaćinstava. Podaci za 2021. odnose se na novembar 2021., jer za kraj 2021. još ne postoje svi podaci.	Fix: 68,51% Mob: 67,47%	Fix: 75,77% Mob: 74,52%	Fix: 90,33% Mob: 81,53%	Fix: 93,19% Mob: 87,02%	Fix: 95,63% Mob: 90,48%

11. Udio ukupnog stanovništva koje koristi Internet [Napomena: stanovništvo starosti 16-74 godine]	Upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija u Crnoj Gori http://monstat.org/uploads/files/ICT/2021/Upotreba%20IKT%20u%20domacinstvima%202021.pdf	71,3%	71,5%	73,5%	77,6%	82,2%
Energetika						
12. Zavisnost od uvoza energije (%)	MONSTAT	54,26	44,00	43,23	41,20	n/a
13. Energetski intenzitet: Kilogrami naftnog ekvivalenta (KGOE) na hiljadu eura		n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
14. Udio obnovljivih izvora energije (OIE) u finalnoj potrošnji energije (%)	MKI	32,3	38,69	39,75	43,76	n/a
Saobraćaj						
15. Gustina željezničke mreže (metri pruge po km ² kopnene površine)		n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
16. Stopa motorizacije (broj putničkih automobila na 1000 stanovnika)	MONSTAT	310	332	350	338	n/a
Poljoprivreda						
17. Udio u bruto dodatoj vrijednosti (poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo)	MONSTAT	8,4	8,2	7,9	9,1	n/a
18. Udio zaposlenosti (poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo)	MONSTAT	7,9	8,0	7,1	7,5	n/a
19. Korišćena poljoprivredna površina (% od ukupne površine zemljišta)	MONSTAT	18.56%	18.59 %	18.64 %	18.68 %	n/a
Industrija⁵⁴ (osim građevinarstva)						
20. Udio u bruto dodatoj vrijednosti	Monstat	11,3%	12,5%	11,9%	13,5%	n/a
21. Doprinos zapošljavanju (% od ukupnog broja zaposlenih)	Monstat	11,5%	11,4%	10,9%	11,3%	n/a
Usluge						
22. Udio u bruto dodatoj vrijednosti	Monstat	73,5	72,3	72,3	70,0	n/a
23. Doprinos zapošljavanju (% od ukupnog broja zaposlenih)	Monstat	81,4	81,3	81,2	81,5	n/a
Poslovno okruženje						
24. Položaj u indeksu globalne konkurentnosti (Izvor: Svjetski ekonomski forum)	Svjetski ekonomski forum	77.	71.	73.	n/a	n/a

⁵⁴ Podaci se odnose na Industriju koja obuhvata sektore B, C, D i E.

25. Procijenjeni udio neformalne ekonomije u BDP-u (kao% BDP-a) (Izvor: MMF)	MFSS ⁵⁵					
Istraživanje, razvoj i inovacije						
26. Intenzitet istraživanja i razvoja BDP-a (izdaci za istraživanje i razvoj kao % BDP-a)	MPNKS	0,35%	0,50%	0,36%	n/a	n/a
27. Rashodi za istraživanje i razvoj - EUR po stanovniku	MPNKS	15.003.132	23.490.044	17.984.722	n/a	n/a
Trgovina						
28. Izvoz roba i usluga (kao % BDP-a)	CBCG	41,1	42,9	43,8	26	n/a
29. Uvoz roba i usluga (kao % BDP-a)	CBCG	64,5	66,7	65	61	n/a
30. Trgovinski bilans (kao % BDP-a)	CBCG	-23,5	-23,9	-21,2	-35	n/a

Tabela 10a

Reformska mjera 1: Jačanje operativnih kapaciteta Zavoda za zapošljavanje za sprovođenje usluga i mjera putem digitalizacije					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2022	0.00	1,052,947.00	0.00	0.00	1,052,947.00
2023	0.00	1,270,589.00	0.00	0.00	1,270,589.00
2024	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Reformska mjera 2: Uvođenje novih šema rada i usklađivanje profesionalnih i privatnih obaveza					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2022	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2023	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2024	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Reformska mjera 3: Uvođenje Programa Garancija za mlade u Crnoj Gori					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2022	0.00	9,445,000.00	0.00	0.00	9,445,000.00
2023	0.00	5,000,000.00	0.00	0.00	5,000,000.00
2024	0.00	10,000,000.00	0.00	0.00	10,000,000.00
Reformska mjera 4: Povećanje zapošljivosti odraslih kroz unapređenje njihovih vještina i kompetencija potrebnih tržištu rada					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2022	0.00	25,000.00	0.00	0.00	25,000.00

⁵⁵ S obzirom da ne postoje precizni podaci o visini neformalne ekonomije u Crnoj Gori i njenom učešću u BDP-u, MFSS je pokrenulo postupak sprovođenja istraživanja među domaćinstvima i preduzećima sa ciljem utvrđivanja obima i strukture neformalne ekonomije. Informacije vezane za rezultate sprovedenog istraživanja biće dostupne u drugoj polovini 2022. godine.

2023	0.00	5,000.00	250,000.00	0.00	255,000.00
2024	0.00	5,000.00	750,000.00	0.00	755,000.00
Reformska mjera 5: Digitalizacija obrazovanja i razvoj digitalnih vještina					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2022	0.00	30,000.00	10,000.00	4,000,000.00	4,040,000.00
2023	0.00	350,000.00	550,000.00	1,600,000.00	2,500,000.00
2024	0.00	500,000.00	0.00	0.00	500,000.00
Reformska mjera 6: Reforma nacionalnog sistema utvrđivanja invaliditeta					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2022	0.00	214,334.00	0.00	0.00	214,334.00
2023	0.00	341,752.00	0.00	0.00	341,752.00
2024	0.00	443,914.00	0.00	0.00	443,914.00
Reformska mjera 7: Definisanje finansijskih preduslova za reforme predložene Mapom puta					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2022	63,000.00	190,000.00	0.00	0	253,000.00
2023	123,000.00	210,000.00	0.00	0	333,000.00
2024	123,000.00	0.00	0	0	123,000.00
Reformska mjera 8: Poboljšanje pristupa i kvaliteta pružanja zdravstvenih usluga i digitalizacija zdravstvenog sistema					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2022	0.00	20,000.00	0.00	0.00	20,000.00
2023	0.00	1,000,000.00	0.00	0.00	1,000,000.00
2024	0.00	100,000.00	0.00	0.00	100,000.00
Reformska mjera 9: Uspostavljanje potpune elektronske registracije preduzeća					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2022	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2023	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2024	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Reformska mjera 10: Unapređenje pristupa finansijama MMSP kroz kreiranje Kreditno-garantnog fonda (KGF)					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2022	204,697.00	69,340.00	10,000,000.00	0.00	10,274,037.00
2023	227,656.00	83,240.00	10,000,000.00	0.00	10,310,896.00
2024	251,836.00	83,240.00	15,000,000.00	0.00	15,335,076.00
Reformska mjera 11. Jačanje konkurentske pozicije MMSP kroz uspostavljanje jedinstvene pristupne tačke					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2022	0.00	120,000.00	0.00	0.00	120,000.00
2023	0.00	15,000.00	0.00	0.00	15,000.00
2024	0.00	15,000.00	0.00	0.00	15,000.00

Reformska mjera 12: Jačanje nacionalnog inovacionog i istraživačkog ekosistema					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2022	0.00	340,000.00	1,720,000.00	0.00	2,060,000.00
2023	0.00	0.00	2,000,000.00	0.00	2,000,000.00
2024	0.00	0.00	680,000.00	0.00	680,000.00
Reformska mjera 13: Poboljšanje digitalizacije e-uprave kroz razvoj platformi složenih e-usluga					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2022	0.00	510,000.00	0.00	0.00	510,000.00
2023	0.00	185,000.00	0.00	0.00	185,000.00
2024	0.00	50,000.00	0.00	0.00	50,000.00
Reformska mjera 14: Unapređenje zakonodavno-regulatornog okvira za dalji razvoj infrastrukture za širokopojasni pristup internetu					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2022	0.00	70,000.00	0.00	0.00	70,000.00
2023	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2024	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Reformska mjera 15: Unaprjeđenje upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2022	200,000.00	60,000.00	35,000.00	0.00	295,000.00
2023	160,000.00	20,000.00	15,000.00	0.00	195,000.00
2024	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Reformska mjera 16: Suzbijanje neformalne ekonomije kroz reformu poreske administracije					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2022	0.00	4,300,000.00	0.00	0.00	4,300,000.00
2023	0.00	10,500,000.00	0.00	0.00	10,500,000.00
2024	0.00	2,676,800.00	0.00	0.00	2,676,800.00
Reformska mjera 17: Unapređenje poslovnog ambijenta kroz smanjenje poreskog opterećenja na zarade					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2022	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2023	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2024	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Reformska mjera 18: Informacioni sistem i mobilna aplikacija za praćenje parametara u turizmu					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2022	0.00	400,000.00	0.00	0.00	400,000.00
2023	0.00	10,000.00	0.00	0.00	10,000.00
2024	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Reformska mjera 19: Održivi zeleni turizam					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno

2022	0.00	90,000.00	400,000.00	0.00	490,000.00
2023	0.00	90,000.00	450,000.00	0.00	540,000.00
2024	0.00	90,000.00	500,000.00	0.00	590,000.00
Reformska mjera 20: Finansijska podrška domaćinstvima u cilju primjene mjera energetske efikasnosti					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2022	0.00	0.00	300,000.00	0.00	300,000.00
2023	0.00	0.00	300,000.00	0.00	300,000.00
2024	0.00	0.00	300,000.00	0.00	300,000.00
Reformska mjera 21: Smanjenje stavljanja u promet i korišćenja plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2022	0.00	130,000.00	0.00	0.00	130,000.00
2023	0.00	80,000.00	0.00	0.00	80,000.00
2024	0.00	70,000.00	0.00	0.00	70,000.00
Reformska mjera 22: Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju jačanja konkurentnosti					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2022	0.00	0.00	10,460,063.60	0.00	10,460,063.60
2023	0.00	0.00	14,761,724.31	0.00	14,761,724.31
2024	0.00	0.00	1,066,444.79	0.00	1,066,444.79

Tabela 10b

Reformska mjera 1: Jačanje operativnih kapaciteta Zavoda za zapošljavanje za sprovođenje usluga i mjera putem digitalizacije								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvor finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2022	127,059.00	0.00	0.00	719,999.00	205,889.00	0.00	0.00	1,052,947.00
2023	190,589.00	0.00	0.00	1,080,000.00	0.00	0.00	0.00	
2024	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Reformska mjera 2: Uvođenje novih šema rada i usklađivanje profesionalnih i privatnih obaveza								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvor finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2022	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2023	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2024	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Reformska mjera 3: Uvođenje Programa Garancija za mlade u Crnoj Gori								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvor finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2022	9,300,000.00	0.00	0.00	0.00	145,000.00	0.00	0.00	9,445,000.00
2023	0.00	0.00	0.00	5,000,000.00	0.00	0.00	0.00	5,000,000.00
2024	0.00	0.00	0.00	10,000,000.00	0.00	0.00	0.00	10,000,000.00
Reformska mjera 4: Povećanje zapošljivosti odraslih kroz unapređenje njihovih vještina i kompetencija potrebnih tržištu rada								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvor finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno

2022	25,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	25,000.00
2023	255,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	255,000.00
2024	755,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	755,000.00
Reformska mjera 5: Digitalizacija obrazovanja i razvoj digitalnih vještina								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2022	0.00	0.00	30,000.00	0.00	10,000.00	4,000,000.00	0.00	4,040,000.00
2023	1,600,000.00	0.00	350,000.00	0.00	0.00	550,000.00	0.00	2,500,000.00
2024	500,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	500,000.00
Reformska mjera 6: Reforma nacionalnog sistema utvrđivanja invaliditeta								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2022	0.00	0.00	0.00	214,334.00	0.00	0.00	0.00	214,334.00
2023	0.00	0.00	0.00	341,752.00	0.00	0.00	0.00	341,752.00
2024	0.00	0.00	0.00	443,914.00	0.00	0.00	0.00	443,914.00
Reformska mjera 7: Definisanje finansijskih preduslova za reforme predložene Mapom puta								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2022	143,000.00	0.00	0.00	0.00	110,000.00	0.00	0.00	253,000.00
2023	123,000.00	0.00	0.00	150,000.00	60,000.00	0.00	0.00	333,000.00
2024	123,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	123,000.00
Reformska mjera 8: Poboljšanje pristupa i kvaliteta pružanja zdravstvenih usluga i digitalizacija zdravstvenog sistema								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2022	20,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	20,000.00
2023	1,000,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1,000,000.00
2024	100,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	100,000.00
Reformska mjera 9: Uspostavljanje potpune elektronske registracije preduzeća								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2022	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2023	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2024	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Reformska mjera 10: Unapređenje pristupa finansijama MMSP kroz kreiranje Kreditno garantnog fonda (KGF)⁵⁶								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2022	10,274,037.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	10,274,037.00
2023	10,310,896.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	10,310,896.00
2024	15,335,076.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	15,335,076.00

⁵⁶ Costing projekcije su urađene u skladu sa dokumentom for Framework and Roadmap for Establishment of the Montenegro Credit Guarantee Fund koji je pripremljen od strane konsultantskog tima koji radi na uspostavljanju KGFCG (uz tehničku podršku EBRD). Planirano je da već u prvoj godini poslovanja KGFCG ostvari profit i tom smislu doprinese finansiranju operativnih troškova. U nedostatku opcije da u samoj tabeli unesemo određeni nivo samofinansiranja KGFCG, a i u nedostatku preciznih projekcija u ovom trenutku, u nastavku pružamo objašnjenje po pitanju finansiranja KGF. U skladu sa Zakonom o kreditno garantnom fondu, isti će ostvarivati prihode na svojim depozitima i investicijama KGFCG i ostvariti naknade putem naplaćivanja garancija za kredite. KGFCG će koristiti ove prihode i naknade da pokrije svoje operativne troškove i troškove povezane sa isplatom obaveza po garancijama za kredite. Svi viškovi prihoda i naknada prikupljeni iznad operativnih troškova i eventualnih gubitaka po kreditima biće zadržani u KGFCG za potrebe njegovog funkcionisanja i neće se distribuirati van KGFCG. Izvori finansiranja, shodno Zakonu, za MCGF uključuju: 1) donacije i kapitalne donacije; 2) naknade za garancije koje plaćaju registrovane finansijske institucije za garancije za kredite; 3) prihodi od kamata i ulaganja iz deponovanog i uloženog Kapitalnog fonda i druge imovine KGFCG; 4) dodatni kapitalni ulogi, uključujući i dodatni donirani kapital koji je možda primljen i 5) pozajmice.

Reformska mjera 11: Jedinstvena kontaktna tačka Jačanje konkurentske pozicije MMSP kroz uspostavljanje jedinstvene pristupne tačke								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2022	0.00	0.00	0.00	120,000.00	0.00	0.00	0.00	120,000.00
2023	0.00	0.00	0.00	15,000.00	0.00	0.00	0.00	15,000.00
2024	0.00	0.00	0.00	15,000.00	0.00	0.00	0.00	15,000.00
Reformska mjera 12: Jačanje nacionalnog inovacionog i istraživačkog ekosistema								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2022	1,000,000.00	0.00	0.00	1,010,000.00	50,000.00	0.00	0.00	2,060,000.00
2023	2,000,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	2,000,000.00
2024	500,000.00	0.00	0.00	180,000.00	0.00	0.00	0.00	680,000.00
Reformska mjera 13: Poboljšanje digitalizacije e-uprave kroz razvoj platformi složenih e-usluga								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2022	0.00	0.00	0.00	510,000.00	0.00	0.00	0.00	510,000.00
2023	0.00	0.00	0.00	185,000.00	0.00	0.00	0.00	185,000.00
2024	50,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	50,000.00
Reformska mjera 14: Unapređenje zakonodavno-regulatornog okvira za dalji razvoj infrastrukture za širokopojasni pristup internetu								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2022	70,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	70,000.00
2023	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	TBD* ⁵⁷	0.00
2024	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	TBD*	0.00
Reformska mjera 15: Unaprjeđenje upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2022	295,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	295,000.00
2023	195,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	195,000.00
2024	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Reformska mjera 16: Suzbijanje neformalne ekonomije kroz reformu poreske administracije								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2022	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	4,300,000.00	0.00	4,300,000.00
2023	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	10,500,000.00	0.00	10,500,000.00
2024	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	2,676,800.00	0.00	2,676,800.00
Reformska mjera 17: Unapređenje poslovnog ambijenta kroz smanjenje poreskog opterećenja na zarade								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2022	137,300.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	137,300.00
2023	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2024	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Reformska mjera 18: Informacioni sistem i mobilna aplikacija za praćenje parametara u turizmu								

⁵⁷ TBD* predstavlja iznos koji treba da se utvrdi, a odnosi se na eventualno odobravanje projekta sa kojim Crna Gora planira da se prijavi na 27. poziv za tehničku podršku pripreme projektne dokumentacije, u okviru Zapadno-balkanskog okvira.

Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2022	400,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	400,000.00
2023	10,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	10,000.00
2024	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Reformska mjera 19: Održivi zeleni turizam								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2022	90,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	400,000.00	0.00	490,000.00
2023	90,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	450,000.00	0.00	540,000.00
2024	90,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	500,000.00	0.00	590,000.00
Reformska mjera 20: Finansijska podrška domaćinstvima u cilju primjene mjera energetske efikasnosti								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2022	300,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	300,000.00
2023	300,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	300,000.00
2024	300,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	300,000.00
Reformska mjera 21: Smanjenje stavljanja u promet i korišćenja plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2022	130,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	130,000.00
2023	80,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	80,000.00
2024	70,000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	70,000.00
Reformska mjera 22: Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju jačanja konkurentnosti								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2022	2,615,015.50	0.00	0.00	7,845,048.10	0.00	0.00	0.00	10,460,063.60
2023	3,690,429.77	0.00	0.00	11,071,294.54	0.00	0.00	0.00	14,761,724.31
2024	266,611.19	0.00	0.00	799,833.60	0.00	0.00	0.00	1,066,444.79

Tabela 11: Izvještavanje o sprovođenju mjere strukturne reforme PER-a 2021-2023

Prioritetna reformska mjera 1: Finansijska podrška domaćinstvima u cilju primjene mjera energetske efikasnosti i proizvodnje električne energije za sopstvene potrebe		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2021. godinu	1. Sprovođenje postupka javnog nadmetanja za izbor banaka – davalaca kredita domaćinstvima za primjenu mjera energetske efikasnosti.	5
	2. Sprovođenje postupka javnog nadmetanja za izbor kompanija – isporučilaca i instalatera sistema, opreme i materijala za primjenu mjera energetske efikasnosti.	5
	3. Isporuka i instaliranje sistema i opreme za unapređenje energetske efikasnosti čija je kupovina i ugradnja omogućena u okviru Programa.	4

Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	1. Poziv za izbor banaka realizovan u periodu 26.7-20.08 2021. godine. U okviru poziva odabrane 3 banke za učešće u Programu sa kojima su potpisani ugovori o saradnji. Poziv za izbor kompanija realizovan u periodu 30.7-27.08 2021. godine. 2. U okviru poziva odabrano 8 kompanija za realizaciju mjera energetske efikasnosti za domaćinstva u okviru Programa sa kojima su potpisani ugovori o saradnji. Program zvanično otpočeo 5.10 2021. godine. 3. U okviru poziva za građane koji je bio otvoren u periodu 05-29.10 2021. godine pristiglo je 211 prijava za učešće u Programu. Komisija Ministarstva kapitalnih investicija odobrila 201 zahtjev. Planirani završetak radova na implementaciji mjera energetske efikasnosti u domaćinstvima kojima su odobreni zahtjevi 13. decembar 2021. godine.
--	---

Prioritetna reformska mjera 2: Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju jačanja konkurentnosti		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2021. godinu	1. Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju dostizanja standard EU. 2. Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti.	4 3
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	Tokom 2021. godine, raspisani su Javni pozivi za Investicije u fizički kapital poljoprivrednih gazdinstava, Javni poziv za Investicije u fizički kapital vezano za preradu i marketing poljoprivrednih i ribljih proizvoda i po prvi put je raspisan Javni poziv za Diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti. Sprovedena je info-kampanja za sve gore navedene Javne pozive uz poštovanje mjera usled pandemije COVID-19 virusa. Krajnji rok za dostavljanje zahtjeva za podršku je, usled pandemije, produžen za 30 dana, kako bi se potencijalnim korisnicima ostavilo dovoljno vremena da pripreme neophodnu dokumentaciju u novonastalim uslovima (Javni pozivi za Investicije u fizički kapital poljoprivrednih gazdinstava, Javni poziv za Investicije u fizički kapital vezano za preradu i marketing poljoprivrednih i ribljih proizvoda). Realizacija tekućih i prethodno raspisanih javnih poziva po IPARD II programu se i dalje odvija, uz dodatnu mogućnost avansnog plaćanja i plaćanja u ratama za one korisnike koji ispunjavaju uslove.	

Prioritetna reformska mjera 3: Podsticanje investicija u sektoru prerađivačke industrije u cilju jačanja konkurentnosti		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2021. godinu	Aktivnost podrazumijeva realizaciju dvije komplementarne programske linije sa fokusom na podsticanje modernizacije	4

	kapaciteta i unapređenje tehnologije u okviru Programa za unapređenje privrede. Glavno težište predmetne mjere-programaska linija za podsticaj proizvodnih procesa, čija je realizacija započela u drugoj polovini 2020. godine usmjerena je na podršku za investicije u opremu, kroz učešće u sufinansiranju nabavke proizvodne opreme i opreme direktno uključene u proces proizvodnje (otpočinjanje, unapređenje, proširenje postojećih kapaciteta ili proširenje proizvodnje na nove proizvode i proizvodne procese, kao i povećanje obima proizvodnje). Aktivnost je predviđala uporedo i komplementarnu programsku liniju- programska linija sa fokusom na modernizaciju prerađivačke industrije, koja se u kontinuitetu sprovodi od 2016. godine, sa ciljem jačanja konkurentnosti privrednih subjekata, kroz usvajanje novih tehnologija i osavremenjavanje proizvodnih procesa.	
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2021. godinu, usvojen je na sjednici Vlade 30. jula 2021. godine i reformska mjera se u toku 2021. godine sprovodi kroz Programsku liniju za modernizaciju proizvodnih procesa. Ista podrazumijeva sufinansiranje opreme koja se nabavlja podsticajom kreditnih sredstava komercijalnih banaka i IRFCG za mikro, mala i srednja preduzeća, na bazi pokriva dijela troškova kreditnih sredstava za nabavku proizvodne opreme direktno uključene u proces proizvodnje, pri čemu ukupan opredijeljeni budžet za realizaciju iznosi 1,5 mil €. Procedura Programske linije za modernizaciju proizvodnih procesa podrazumijeva podnošenje prijave i dostavljanje dokumentacije o realizaciji i nabavci opreme u okviru kreditnog aranžmana sa IRFCG i poslovnim bankama, monitoring na licu mjesta i ostale procedure provjere ispunjenosti uslova Programa i Javnog poziva. Iznos bespovratne podrške koja će se odobravati po korisniku kreće se od 7.000-70.000€ za pokriva dijela troškova nabavljene opreme iz kredita. Na Javni poziv za učešće u postupku dodjele sredstava, u okviru Programske linije za modernizaciju proizvodnih procesa za 2021. godinu podnijete su ukupno 33 prijave, od kojih je 4 odbijeno. U proceduri razmatranja je ukupno 29 prijava sa iznosom tražene subvencije od 1.042.608,43€. U toku je proces razmatranja prijava i monitoring na lokaciji poslovnih objekata podnosilaca prijava, nakon čega će se pristupiti konačnom razmatranju i odobravanju prijava, odnosno dodjeli bespovratnih sredstava.	

Prioritetna reformska mjera 4: Održivi turizam u novoj realnosti		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2021. godinu	1. „Zelene“ vrste smještajnih kapaciteta“ – implementacija ekoloških standarda u ugostiteljskim objektima (setifikacija)	3
	2. Program mjera podrške u turizmu: a) „Program podsticajnih mjera u oblasti turizma za 2021. godinu“ - finansijska podrška za organizatore manifestacija /festivala tokom 2021. godine i	4

	b) „Program podsticajnih mjera u oblasti ruralnog turizma za 2021/2022. godinu“ 3. „Planinarenje i biciklizam“ – uređenje i održavanje staza i prateće infrastrukture 4. „Razvoj panoramskih puteva“ – izrada mobilne aplikacije za panoramsku rutu 5. „Sva čuda Crne Gore“ – turistička valorizacija tri lokaliteta: „vodopad Crnjak“ (Šavnik), „grob Ahmeta i Pave“ (Bijelo Polje) i „meandri Čehotine“ (Pljevlja) – uređenje lokaliteta, postavljanje prateće infrastrukture i održavanje istih	3 0 2
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	1. Implementacija standardizovanih ekoloških uslova za sertifikate „Zeleni ključ“ i „Eco label“ (po jedan novi sertifikat tokom 2021. godine, ukupno su dodijeljena 2 sertifikata „Zeleni ključ“ dok su 3 u procesu sertifikacije, i ukupno do sada 15 hotela imaju oznaku „Eco label“) 2. a) U okviru Programa podsticajnih mjera za sufinansiranje organizatora manifestacija/festivala, koji je realizovan putem javnog poziva, ukupno je podržano 29 manifestacija/festivala sa ukupnim iznosom od 80.000,00 € - aktivnosti su završene; b) Kroz Program podsticajnih mjera u oblasti ruralnog turizma za 2021/2022. godinu, realizovan putem javnog poziva, podržane su: 4 organizacije etno sajмова, 9 projekata razvoja inovativnih turističkih proizvoda u ruralnim područjima i 25 seoskih domaćinstava za unapređenje kvaliteta usluga i ponude – aktivnost se nastavlja do sredine 2022. godine; 3. Aktivnosti se odnose na održavanje sigurnosne opreme i zamjena uništene signalizacije; Kašnjenje u realizaciji je uslovljeno nedostatkom finansijskih sredstava (Zakon o budžetu CG donijet u julu 2021. godine); 4. Realizacija nije započela usled nedostatka finansijskih sredstava (Zakon o budžetu CG donijet u julu 2021. godine); 5. Održani su sastanci sa predstavnicima lokalnih turističkih organizacija, lokalnih samouprava, mjesnih zajednica, nevladinog sektora, kao i sa mještanima u cilju pribavljanja neophodnih saglasnosti za turističku valorizaciju lokaliteta, kao i predračuna za izvođenje radova na planu njihovog uređenja; • u kontinuitetu tokom 2021. godine; • kašnjenje je uslovljeno nedostatkom finansijskih sredstava (Zakon o budžetu CG donijet u julu 2021. godine)	

Prioritetna reformska mjera 5: Jačanje konkurentnosti MMSP i pristup novim tržištima		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2021. godinu	1. Program za unaprijeđenje konkurentnosti privrede za 2021. godinu	5
	2. Realizacija Izvozno razvojnog programa (projekat „Promocija internacionalizacije crnogorske privrede sa fokusom na MSP” finansiran od strane EU.	5
	3. Realizacija projekta unapređenje preduzetništva kroz naprednu savjetodavnu podršku i informacione servise.	5
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	1. Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2021. godinu, ima za cilj podsticanje razvoja postojećih procesa, proizvoda i usluga, u cilju jačanja konkurentnosti i izvoznog potencijala mikro, malih i srednjih preduzeća kroz unapređenje produktivnosti i profitabilnosti uz zadržavanje postojećih i otvaranje novih radnih mjesta. Za realizaciju Programa za 2021.godinu opredjeljen je iznos od 3 000 000 eura. Programom je predviđeno sprovođenje ukupno sedam programskih linija, od kojih je pet programskih linija finansijske podrške i dvije nefinansijske podrške, čijom realizacijom će se omogućiti jačanje izvoznog potencijala i poboljšanje konkurentnosti proizvoda i usluga. U okviru objavljenog Javnog poziva za učešće u Programu koji je bio otvoren u periodu od 1.avgusta do 1.oktobra 2021. godine primljeno je 367 zahtjeva. Od 367 primljenih zahtjeva ugovoreno je 253 projekta finansijske i nefinansijske podrške. 2. Tokom 2021. godine, pripremljeni su trening moduli, publikacija Vodič za izvoz, analiza potencijalnih tržišta. U predstojećem periodu, tj.tokom 2022.godine, organizovaće se treninzi i predstavljanje crnogorskih preduzeća na sajmu u Atini. 3. Direktni grant EBRD-u Unapređenje preduzetništva kroz naprednu savjetodavnu podršku i informacione servise IPA 2016 je projekat koji sprovode Ministarstvo ekonomskog razvoja i Evropska banka za obnovu i razvoj, u okviru Godišnjeg akcijskog programa Instrumenta za pretprijetupnu podršku IPA za 2016. godinu. Ukupna vrijednost projekta je 1,747,000.00 EUR, a projekat se sprovodi od decembra 2020. godine i trajeće do kraja 2023. godine. Projekat ima dvije komponente. Dok se jedna odnosi na direktnu savjetodavnu podršku mikro, malim i srednjim preduzećima, u okviru druge komponente projekta predviđeno je jačanje kapaciteta Ministarstva u cilju unapređenja razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća, kao i uspostavljanje jedinstvene kontaktne tačke za preduzeća u Ministarstvu razvojem IT platforme. Jedinstvena kontaktna tačka za biznis informacije ima za cilj da preduzetnicima i ostalim privrednim akterima omogući centralizovanu bazu i jednu adresu kojoj se mogu obratiti za sve informacije, savjete i pomoć. Do sada je započeto 10 projekata, i uspješno završeno 8. Takođe u postupku razmatranja i odobrenja je još jedan projekat, a u pripremi još par. U okviru druge komponente projekta “Jačanje kapaciteta Ministarstva ekonomskog razvoja”, Evropska banka za obnovu i razvoj” je 26.01.2021. godine objavila dva tenderska poziva za implementaciju aktivnosti predviđenih projektnim zadatkom: a) Poziv za dostavljanje prijava za angažman konsultantske firme za realizaciju predviđenih aktivnosti, koje podrazumijevaju ekspertsku podršku za jačanje kapaciteta Ministarstva	

	ekonomskog razvoja usmjerenog na razvoj malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori. EBRD je nakon sprovedene evaluacione procedure koja je definisana pravilnikom Evropske banke za obnovu i razvoj odabrao kompaniju Fidelity consulting iz Crne Gore za sprovođenje ovih aktivnosti. Aktivnosti se sprovode u skladu sa planiranom dinamikom od 31. maja 2021. godine, a na osnovu usvojenog godišnjeg plana aktivnosti i obuhvataju: redovno organizovanje sastanaka Radne grupe za razvoj mikro, malih i srednjih preduzeća (3 sastanka održana zaključno sa novembrom 2021. godine), realizovana je studijska posjeta MER članova Fonda za inovacije Crne Gore Fondu za inovacionu delatnost Republike Srbije, pripremljen je nacrt Platforme ekonomskog oporavka Crne Gore, započet je rad na izmjeni regulative (Zakon o privrednim društvima i podzakonskih akata kojima se regulišu biznis zone), započet je rad na pripremi Programa za unapređenje konkurentnosti za 2022. godinu, sprovedena je analiza trenutnih administrativnih kapaciteta MER za razvoj mikro, malih i srednjih preduzeća. b) Poziv za dostavljanje prijava za angažman konsultantske firme za razvoj integrisane IT platforme, koja će predstavljati jedinstvenu pristupnu tačku za biznis informacije za mala i srednja preduzeća u okviru Ministarstva ekonomskog razvoja. EBRD je nakon sprovedene evaluacione procedure koja je definisana pravilnikom Evropske banke za obnovu i razvoj odabrao kompaniju Fleka iz Crne Gore za sprovođenje ovih aktivnosti. Aktivnosti se sprovode u skladu sa planiranom dinamikom od 31. maja 2021. godine, i u periodu zaključno sa novembrom 2021. godine obuhvataju sledeće: sprovedena je detaljna analiza i mapiranje trenutnih poslovnih procesa i potreba koje bi platforma trebalo da zadovolji; izrađen je predlog strukture i dizajna platforme koji je prihvaćen od strane MER i EBRD; izrađena je projektno-tehnička dokumentacija, formirana je radna grupa sa predstavnicima MER i Fleka tima koja će operativno raditi na pripremi platforme, otpočeo je softverski razvoj platforme.
--	--

Prioritetna reformska mjera 6: Unapređenje i implementacija mjera za suzbijanje sive ekonomije		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2021. godinu	1. Sprovođenje istraživanja među domaćinstvima i preduzećima u cilju uspostavljanja relevantne baze indikatora za praćenje realizacije aktivnosti na suzbijanju sive ekonomije.	3
	2. Utvrđivanje novog Akcionog plana/programa koji će biti usvojen od strane Vlade u drugoj polovini 2021. godine kojim će biti definisane aktivnosti svih uključenih institucija sa ciljem suzbijanja sive ekonomije.	1

Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	1. Aktivnosti su djelimično realizovane, tj. zaključen je ugovor sa najpovoljnijim ponuđačem za istraživanje među domaćinstvima i preduzećima, sa ciljem utvrđivanja obima i strukture sive ekonomije u Crnoj Gori. Vremenski period trajanja istraživanja je dva mjeseca. Informacije vezane za rezultate sprovedenog istraživanja trebale bi biti dostupne u II kvartalu 2022. godine. 2. Akcioni plan kojim će biti definisane aktivnosti svih uključenih institucija sa ciljem suzbijanja sive ekonomije je u fazi pripreme i njegova izrada će početi nakon završenog istraživanja.
---	---

Prioritetna reformska mjera 7: Suzbijanje sive ekonomije kroz reformu Poreske uprave		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2021. godinu	1. Puštanje u produkciju sistema e-elektronske fiskalizacije 2. Nastavak aktivnosti na uvođenju IRMS-a i nabavka dijela neophodnog softvera i hardvera	4 2
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	1. Primjena sistema on line fiskalizacije u realnom vremenu, počela je od 1. januara 2021. godine, u skladu sa Zakonom. U cilju implementacije Zakona, usvojeni su i u Službenom listu CG (broj 54/2020 od 8. juna 2020. godine) objavljeni pravilnici za njegovu primjenu. 2. U vezi sa implementacijom IRMS u toku je priprema dokumenta funkcionalnih zahtjeva za uvođenje novog integrisanog IT sistema za upravljanje prihodima (IRMS). Nakon kompletiranja dokumenta funkcionalnih zahtjeva i pripreme ostale tenderske dokumentacije, biće raspisan tenderski postupak za nabavku novog IRMS sistema. Imajući u vidu da sami proces čišćenja podataka i kasnije migracije u novi sistem predstavlja kontinuiranu aktivnost, pripremljena je Strategija za čišćenje podataka/Akcioni plan, procedure za proces čišćenja, a započet je i sam proces čišćenja. Aktivnosti iz oba projekta su sinhronizovane, kako bi se izbjegla preklapanja. Takođe, aktivnosti su usmjerene na stvaranje dodatnih uslova za preventivno djelovanje i suzbijanje pojava oblika sive ekonomije, što je u direktnoj vezi sa preporukom broj 2.	

Prioritetna reformska mjera 8: Uspostavljanje registra nameta		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2021. godinu	1. Popis svih vrsta nameta (akcize, carine, kazne novčane, naknade, porezi, prirezi i doprinosi, takse administrativne, takse boravišne, takse boravišne nautičke, takse izletničke, takse komunalne, takse lučke, takse posebne, takse sudske, takse turističke, takse turističkog doprinosa, takse ugostiteljske)	5
	2. Donošenje zakonskog akta kako bi se definisali nameti, kao i uvođenje i način rada registra	5
	3. Finalne konsultacije sa predstavnicima ministarstava, lokalnih vlasti, javnih preduzeća i privrede u cilju provjere unijetih podataka, kao i objedinjavanje preporuka baziranih na dosadašnjem korišćenju portala (npr. brisanje nameta i propisa koji se ne primjenjuju u praksi)	4
	4. Uvezivanje registra sa bazom važećih propisa odnosno Službenim listom Crne Gore, kako bi se redovno ažurirali nameti	0
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	1. Registar nameta sadrži spisak nameta na državnom i lokalnom nivou, koje su u obavezi da plaćaju fizička i pravna lica. Osnovni cilj kreiranja ovog registra je centralizacija podataka o nametima koji se naplaćuju u Crnoj Gori, na državnom i lokalnom nivou, a u cilju pojednostavljenja procesa poslovanja i povećanja transparentnosti. Nameti su opisani, između ostalog, atributima koji definišu: vrstu, visinu nameta, način uplate, oblast ili sektor za koji se primjenjuju, propise koji su osnov za donošenje i utvrđivanje iznosa nameta. Registar omogućava javnom sektoru da ima uvid u opterećenost nametima po sektorima privrede, analizira neophodnost postojećih nameta i na osnovu tih inputa donosi odluku u kojim slučajevima se namet može smanjiti, odložiti ili ukinuti. Ova baza treba da pomogne donosiocima odluka pri izradi nove regulative i utvrđivanja novih nameta. Sa druge strane, za privredu ovakav registar omogućuje da na transparentan način ima uvid u listu nameta i iznos istih za oblasti koje se odnose na njihovo poslovanje, kao i mogućnost da unaprijed izračunaju i planiraju troškove koji se odnose na njihove obaveze prema javnom sektoru. Registar je dinamična baza koja se mijenja u skladu sa izmjenama regulative koja propisuje namete na državnom i lokalnom nivou. Datum posljednje promjene nameta se može pratiti kroz atribut „datum posljednje promjene podataka“. Trenutni broj nameta u Registru je 1.800, broj razvrstanih nameta je 27.366, dok broj propisa u kojima su definisani osnov ili iznos nameta jeste 772. 2. Kako bi se osiguralo rješavanje brojnih pitanja od značaja za ovu bazu, kao što su uspostavljanje, sadržina, vođenje, održavanje i druga pitanja od značaja za funkcionisanje nastala je potreba za izradom Zakona o Registru nameta. Naime, ovim Zakonom bi se po prvi put uspostavio Registar nameta u Crnoj Gori. U tom kontekstu navedeni Zakon predložen je u Programu rada Vlade Crne Gore za 2021. godinu. Cilj Zakona bio je, prije svega, da omogući efikasno i kontinuirano funkcionisanje Registra nameta. Nacrt zakona je finalizovan prije roka, a njegovo usvajanje prema Programu rada Vlade predviđeno je za četvrti kvartal. Nacrt zakona je nastao kao rezultat rada međuresorne Radne grupe čijim je radom koordinirao Sekretarijat Savjeta za konkurentnost. U okviru Radne grupe za pripremu Predloga zakona o Registru nameta učešće su uzele sve relevantne zainteresovane strane: predstavnici privatnog sektora (Privredna komora, Unija poslodavaca, Američka privredna komora,	

	Montenegro biznis alijansa), akademske zajednice (Pravni fakultet, Podgorica), javnog sektora (Ministarstvo ekonomskog razvoja, Ministarstvo finansija i socijalnog staranja, Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija, Uprava prihoda i carina, Zajednica opština Crne Gore i Udruženje pravnika CG). Finalizaciji Nacrta zakona o Registru nameta prethodio je niz sastanaka članova radne grupe, članova užeg sastava radne grupe koju su činili pravnici, kao i konsultacije sa zainteresovanim stranama koje nisu bile formalni članovi radne grupe ali je njihov doprinos bio značajan i prepoznatljiv u samom tekstu Zakona. Ministarstvo ekonomskog razvoja je, na osnovu čl. 14 i 15 Uredbe o izboru predstavnika nevladinih organizacija u radna tijela organa državne uprave i sprovođenju javne rasprave u pripremi zakona i strategija ("Službeni list CG", broj 41/18), uputila Nacrt zakona o Registru nameta na Javnu raspravu. Javna rasprava je trajala 20 dana, u periodu od 02. do 22. jula 2021. godine. Nakon formalnog dostavljanja Zakona na mišljenje, od strane Sekretarijata za zakonodavstvo dobili smo obavještenje i sugestiju koja se odnosi na sljedeće: Imajući u vidu da je jedini cilj donošenja ovog Zakona prikupljanje i evidentiranje podataka o fiskalitetima i parafiskalitetima i javno objavljivanje tih podataka, nije cjelishodno donositi zakon radi uređenja ovih pitanja, već da se navedena pitanja mogu urediti odredbama zakona kojim se uređuje prihodna strana budžeta. Shodno navedenom, a nakon više internih konsultacija i održanih sastanaka, odlučeno je da se pitanja od značaja za Registar nameta, kao što su uspostavljanje, sadržina, vođenje, održavanje Registra i druga pitanja od značaja za njegovo funkcionisanje, urede i regulišu Predlogom izmjena i dopuna Zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti ("Službeni list CG", br. 20/14, 56/14, 70/17, 4/18, 55/18 i 70/21). U tom smislu u Zakonu o budžetu i fiskalnoj odgovornosti poslije člana 70 dodaće se novo poglavlje i tri nova člana Predlog amandmana jeste potreba za uspostavljanjem evidencije fiskalnih i parafiskalnih obaveza. Predlagač izmjena i dopuna Zakona o budžetu je Ministarstvo finansija i socijalnog staranja, a na inicijativu Ministarstva ekonomskog razvoja, u skladu sa gore pomenutom sugestijom predstavnika Sekretarijata za zakonodavstvo. 3. Radna grupa čijim je radom koordinirao Sekretarijat Savjeta za konkurentnost održala je više sastanaka u cilju unapređenja Registra nameta. U okviru Radne grupe učešće su uzele sve relevantne zainteresovane strane: predstavnici privatnog sektora (Privredna komora, Unija poslodavaca, Američka privredna komora, Montenegro biznis alijansa), akademske zajednice (Pravni fakultet, Podgorica), javnog sektora (Ministarstvo ekonomskog razvoja, Ministarstvo finansija i socijalnog staranja, Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija, Uprava prihoda i carina, Zajednica opština Crne Gore i Udruženje pravnika CG). Pored navedenog, nastavljene su aktivnosti na unapređivanju evidencije nameta. Baza nameta je unaprijeđena dodavanjem podataka koji se inicijalno nisu mogli naći kroz zakonsku regulativu, a dodatno su konsultovani i predstavnici svih crnogorskih opština. Takođe, kreiran je template izvještaja koji će Ministarstvo ekonomskog razvoja jednom godišnje, a na bazi podataka iz Registra nameta i kojim će se davati preporuke za dalje unapređenje u ovoj oblasti. 4. U okviru aktivnosti koje su planirane za 2021. godinu predviđeno je uvezivanje registra sa bazom važećih propisa odnosno Službenim listom Crne Gore, kako bi se redovno ažurirali nameti. U pogledu ove aktivnosti, organizovano je više sastanaka sa predstavnicima Službenog lista. U tom kontekstu zaključak je da je uvezivanje neophodno odgoditi, a iz razloga što ova institucija upravo planira izmjenu cjelokupnog IT sistema. Osim toga, planirano je da navedena aktivnost svakako ubuduće bude dio ažuriranja registra, posebno iz razloga što uvezivanje i jeste potreba kako bi ono bilo što efikasnije. U budućem periodu dio procesa će sigurno biti automatizovan i u toku su razgovori sa IT firmom.
--	--

Prioritetna reformska mjera 9: Implementacija elektronskog sistema javnih nabavki (ESJN)		Faza primjene reforme (1-5)
	1. Primjena elektronskog sistema javnih nabavki (januar 2021.godine) 2. Usklađivanje podzakonskih akata u smislu kompatibilnosti sa elektronskim sistemom javnih nabavki 3. Sprovođenje obuke za sve korisnike sistema 4. Jačanje administrativnih kapaciteta Ministarstva finansija i socijalnog staranja kao administratora elektronskog sistema 5. Unapređenje i poboljšanje uputstva za korišćenje elektronskog sistema javnih nabavki 6. Podizanje svijesti o značaju javnih nabavki i elektronskog sistema kroz jačanje saradnje sa NVO sektorom 7. Sprovođenje monitoringa postupaka nabavki s najčešćim greškama i preporukama za njihovo otklanjanje 8. Uspostavljanje međuinstitucionalne saradnje sa Upravom prihoda i carina i Ministarstvom pravde, ljudskih i manjinskih prava radi uvezivanja sistema i ekpertske razmjene podataka (GSB) 9. Proširenje sistema ESJN sa modulo za javno-privatno partnerstvo	5 5 5 2 5 5 5 3 2
Opis primjene i objašnjenje ko je primjena djelimična ili je nije bilo	1. Elektronski sistem javnih nabavki (CEJN) je počeo sa primjenom 01. januara 2021. godine 2. Podzakonska regulativa je usklađena sa ESJN-om i objavljena na sajtu Ministarstva finansija i socijalnog staranja. Usvojen je i Pravilnik o načinu rada i korišćenja elektronskog sistema; 3. Obuke za elektronski sistem javnih nabavki CEJN se organizuju mjesečno kako za naručioce tako i za ponuđače. 4. Jačanju administrativnih kapaciteta Direktorata za politiku javnih nabavki prilazi se sistematično i u skladu sa raspoloživim budžetskim sredstvima. 5. Obavještenja i uputstva za korišćenje CEJN-a su objavljena na sajtu Ministarstva i to: • Uputstvo za popunjavanje plana javnih nabavki; • Uputstvo za jednostavne nabavke; • Pojašnjenje unošenja uslova i zahtjeva; • Uputstvo za evaluaciju ponuda; • Registraciona forma – privredni subjekti; • Uputstvo za ponuđače; • Registraciona forma – naručioci.	

	6. Direktorat za politiku javnih nabavki je sproveo tromjesečnu medijsku kampanju informisanja javnosti o novom elektronskom sistemu. 7. Monitoring javnih nabavki se sprovodi svakodnevno kroz komunikaciju sa naručiocima i ponuđačima premo help deska, i uviđaju se greške i preporuke koje najčešće prave korisnici sistema prilikom njegovog korišćenja i automatski se otklanjaju iste. 8. U narednom periodu će se umrežiti ESJN sa potrebnim e servisima, koje nude drugi državni organi, a posebno Ministarstvo finansija i socijalnog staranja i Uprava prihoda i carina. 9. U narednom periodu se očekuje proširenja ESJN na modul i za javno-privatno partnerstvo.
--	---

Prioritetna reformska mjera 10: Unapređenje zakonodavnog-regulatornog okvira i dalji razvoj infrastrukture za širokopojasni pristup internetu		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2021. godinu	1. Početak aktivnosti na izradi novog Zakona o elektronskim komunikacijama (u skladu sa Direktivom EU 2018/1972 o Evropskom zakoniku o elektronskim komunikacijama)	2
	2. Završetak aktivnosti Projekta u vezi razvoja širokopojasnog pristupa internetu u Crnoj Gori	5
		4
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	1. Raspisan je javni poziv za eksperta za potrebe izrade Nacrta Zakona o elektronskim komunikacijama 2. Završena je cost benefit analiza i tržišni model, i usvojen Izvještaj o aktivnostima Nacionalnog Plana razvoja širokopojasnog pristupa internetu. 3. Predlog Zakona o korišćenju fizičke infrastrukture za postavljanje elektronskih komunikacionih mreža velikih brzina, dostavljen je Skupštini Crne Gore na glasanje.	

Prioritetna reformska mjera 11: Unapređenje programskog okvira za sprovođenje Strategije pametne specijalizacije Crne Gore		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2021. godinu	1. Definisan Operativni program za S3 implementaciju sa pod-programima za sva 4 strateška prioriteta, koji uključuje povezivanje sa adekvatnim instrumentima politika (šeme grantova i moguće nove šeme u skladu sa pravilima o državnoj pomoći) – Ministarstvo ekonomskog razvoja, Međuresorna operativna grupa za S3 implementaciju, Savjet za inovacije i pametnu specijalizaciju;	4
	2. Definisani strukturni projekti i višegodišnji plan finansiranja – sva ministarstva relevantna za S3, uz koordinaciju Savjeta za inovacije i pametnu specijalizaciju;	4
	3. Realizacija ustaljenih mehanizama podrške (otvaranje konkursa u 2021):	4
	• Konkurs za startup projekte (MER)	4
	• Konkurs za EUREKA projekte (MER)	2
	• Konkurs za S3 projekte u preduzećima EU-IPA (CFCU-MER)	5
	• Konkurs za pred-akceleracijski program za startapove (MER)	0
	• Konkurs za podsticanje inovacija u preduzećima (MER)	2
	• Konkurs za razvoj ljudskih resursa u nauci (CFCU-MPNKS)	0
	• Konkurs za inovativne projekte u kreativnim industrijama (MPNKS)	0

Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	1. Definisan Operativni program za S3 implementaciju sa pod-programima za sva 4 strateška prioriteta, koji uključuje povezivanje sa adekvatnim instrumentima politika (šeme grantova i moguće nove šeme u skladu sa pravilima o državnoj pomoći) – Ministarstvo ekonomskog razvoja, Međuresorna operativna grupa za S3 implementaciju, Savjet za inovacije i pametnu specijalizaciju) Preduzeti koraci u realizaciji: 24.05.2021. godine Objavljen Javni poziv za predstavnike nevladinih organizacija i Javni poziv za istraživače i privredu za učešće u izradi Operativnog programa; Formirana Radna grupa za izradu Operativnog programa u julu 2021. godine; Angažovani konsultanti UNDP-ija za izradu analiza stanja i pomoć pri koncipiranju Operativnog programa; Nacrt Operativnog programa za implementaciju Strategije pametne specijalizacije 2021-2024 s Akcionim planom za 2021-2022 stavljen je na javnu raspravu 01. decembra 2021. godine; i Usvojen je Operativni programa na poslednjoj sjednici Vlade u decembru 2021. godine. Izazovi i kašnjenja u realizaciji: Ne predviđaju se kašnjenja u realizaciji; Ključni izazov: okupiti što veći krug ciljnih grupa iz sva četiri sektora, definisati ključne projekte i mapirati sve relevantne instrumente 2. Definisani strukturni projekti i višegodišnji plan finansiranja – sva ministarstva relevantna za S3, uz koordinaciju Savjeta za inovacije i pametnu specijalizaciju Preduzeti koraci u realizaciji: Rad na Operativnom programu za implementaciju S3 u toku, a koji bi trebalo da sadrži idikativnu listu i pregled projekata Vremenski raspored realizacije: do kraja 2021. Izazovi i kašnjenja u realizaciji: Ne predviđaju se kašnjenja u realizaciji; Ključni izazov: okupiti sto veci krug ciljnih grupa iz sva četiri sektora, definisati ključne projekte i instrumente finansiranja i napraviti finansijsku procjenu za naredni period sprovođenja 3. Realizacija ustaljenih mehanizama podrške (otvaranje konkursa u 2021): • Konkurs za startup projekte (MER) Preduzeti koraci u realizaciji: Vlada Crne Gore kreirala je programski osnov za finansiranje inovacionih programa i projekata kroz usvajanje Programa za inovacije 2021-2024 (septembar 2021. godine); Konkurs za dodjelu grantova za ranu fazu razvoja startupova objavljen je 13.10.2021. godine s rokom za prijavljivanje 11. novembar 2021. godine.;
---	--

	Ministarstvo ekonomskog razvoja sproveo je proceduru evaluacije prijave i u toku je kreiranje Liste pozitivno ocijenjenih projekata. Vremenski raspored realizacije: Ugovaranje projekata planirano je do kraja IV kvartala 2021. godine Izazovi i kašnjenja u realizaciji: Ne predviđaju se kašnjenja u realizaciji; Ključni izazov: sprovođenje procedure evaluacije konkursa i ugovaranje sredstava • Konkurs za EUREKA projekte (MER) Preduzeti koraci u realizaciji: Program za inovacije 2021-2024 objedinio je sve instrumente podrške inovacijama, a obuhvata i instrument podrške EUREKA projektima; Konkurs za sufinansiranje inovacione djelatnosti u 2021. godini obavljen je 19.10.2021. godine s rokom za prijavljivanje 16.11.2021. Vremenski raspored realizacije: Ministarstvo ekonomskog razvoja podržalo je realizaciju 9 tekućih EUREKA projekata. Izazovi i kašnjenja u realizaciji: Ne predviđaju se kašnjenja u realizaciji; Ključni izazov: promocija programa i stimulisanje učešća potencijalnih korisnika u programu • Konkurs za S3 projekte u preduzećima EU-IPA (CFCU-MER) Preduzeti koraci u realizaciji: Grant šema je spremna, očekuje se mišljenje Agencije za zaštitu konkurencije Vremenski raspored realizacije: objavljivanje grant šeme planirano je u prvoj polovini 2022. godine Izazovi i kašnjenja u realizaciji: realizacija zavisi od dinamike procedura koje prethode procesu objavljivanja grant šeme • Konkurs za pred-akceleracijski program za startapove (MER) Preduzeti koraci u realizaciji: Konkurs je objavljen u novembru 2020. godine, u prvih šest mjeseci 2021. realizovan proces pregovora sa tri pozitivno ocijenjena programa pred-akceleracije (u periodu jul-avgust 2021. godine programi su ugovoreni) Vremenski raspored realizacije: odobreni programi pred-akceleracije po ovom konkursu započeli su sa realizacijom u septembru 2021. godine Izazovi i kašnjenja u realizaciji: zaključivanje ugovora zavisilo je od dinamike usvajanja budžeta • Konkurs za podsticanje inovacija u preduzećima (MER) – Nije realizovano u 2021. godini
--	--

	Programska linija je utvrđena u Programu za inovacije 2021-2024 u vidu Informacije budućih programskih linija Fonda za inovacije. Kako se inovacije u preduzećima podržavaju kroz konkurs za S3 projekte u preduzećima, fokus Fonda za inovacije 2022. godine biće na programskoj liniji kolaborativnih grantova za inovativne projekte. - Konkurs za razvoj ljudskih resursa u nauci (CFCU-MPNKS) Preduzeti koraci u realizaciji: Grant šema Naučni potencijal u službi inovacija objavljena 15.06.2021. godine Vremenski raspored realizacije: Rok za podnošenje projektnih prijava 20.08.2021. godine Izazovi i kašnjenja u realizaciji: Realizacija grant šeme teče utvrđenom dinamikom. Evaluacija punih aplikacija se očekuje od 15. decembra 2021. godine. - Konkurs za inovativne projekte u kreativnim industrijama (MPNKS) Preduzeti koraci u realizaciji: Konkurs za sufinansiranje projekata iz oblasti promocije i razvoja sektora kreativnih industrija neće biti realizovan u 2021. godini Vremenski raspored realizacije: Objavljivanje Konkursa je planirano Nacrtom budžeta za 2022. godinu Izazovi i kašnjenja u realizaciji: Kašnjenja u realizaciji konkursa uslovljena su kašnjenjem usvajanja Zakona o budžetu za 2021. godinu, kao i složenom dinamikom objavljivanja konkursa i evaluacije, za koju nije bilo vremena u 2021. godini.
--	---

Prioritetna reformska mjera 12: Unapređenje zakonodavnog i institucionalnog okvira za razvoj istraživanja i inovacija i digitalna transformacija sektora		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2021. godinu	1. Početak IPA 2020 projekta tehničke podrške za jačanje okvira za S3 implementaciju;	2
	2. Završetak izrade pet podzakonskih akata po osnovu dva nova zakona usvojena u 2020. g: Zakona o inovacionoj djelatnosti i Zakona o podsticajnim mjerama za razvoj istraživanja i inovacija (Sl.list CG 82/20);	5
	3. Ugovaranje izrade integralnog informacionog sistema za digitalizaciju javne uprave u resoru nauke i inovacija i početak realizacije ugovora;	4
	4. Usklađivanje podzakonskih akata u oblasti finansijske podrške naučnoistraživačkoj i inovacionoj djelatnosti sa pravilima o državnoj pomoći – izrada jedinstvenog pravilnika za državnu pomoć u oblasti nauke i inovacija;	0

	5. Izvođenje radova na Naučno-tehnološkom parku Crne Gore; 6. Uspostavljanje Fonda za inovacije Crne Gore; 7. Uspostavljanje ICT klastera i njegova operacionalizacija.	3 5 5
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	1. Početak IPA 2020 projekta tehničke podrške za jačanje okvira za S3 implementaciju Preduzeti koraci u realizaciji: ToR je dobio odobrenje EUD, trenutno je u toku završna faza evaluacije Vremenski raspored realizacije: Početak realizacije ugovora od I kvartala 2022. godine Izazovi i kašnjenja u realizaciji: Procedure koje se odnose na ToR teku utvrđenom dinamikom 2. Završetak izrade pet podzakonskih akata po osnovu dva nova zakona usvojena u 2020. g: Zakona o inovacionoj djelatnosti i Zakona o podsticajnim mjerama za razvoj istraživanja i inovacija (Sl.list CG 82/20) Preduzeti koraci u realizaciji: Formirana je Radna grupa za izradu podzakonskih akata; U septembru su usvojeni svi podzakonski akti. Vremenski raspored realizacije: Od 04.10.2021. godine omogućena je realizacija podsticajnih mjera i procedura upisa u registar inovacione djelatnosti, a stvoreni su svi preduslovi za finansiranje inovativnih programa i projekata i njihovu unaprijeđenu evaluaciju Izazovi i kašnjenja u realizaciji: Kod podzakonskih akata za Zakon o inovacionoj djelatnosti ključni izazov bio je utvrditi uslove za implementaciju inovativnih programa i njihovu evaluaciju, a koji će obuhvatiti sva prethodna iskustva i preporuke, dok su kod podzakonskih akata za Zakon o podsticajnim mjerama za razvoj istraživanja i razvoja izazovi bili veći, u smislu opsega mjera, njihovih efekata, uslova za dodjelu statusa korisnika mjera i jasne evaluacije, kao i monitoringa istih 3. Ugovaranje izrade integralnog informacionog sistema za digitalizaciju javne uprave u resoru nauke i inovacija i početak realizacije ugovora Preduzeti koraci u realizaciji: Planirana su i odobrena sredstva iz budžeta za ove namjene i aplicirano je za međunarodni projekat Vremenski raspored realizacije: Kreiran je portal www.inovacije.gov.me, na čijem unapređenju će se i dalje raditi, a u toku je izrada operativnog informacionog sistema za Fond za inovacije Izazovi i kašnjenja u realizaciji: dizajn sistema i obezbjeđivanje dodatnih sredstava 4. Usklađivanje podzakonskih akata u oblasti finansijske podrške naučnoistraživačkoj i inovacionoj djelatnosti sa pravilima o državnoj pomoći – izrada jedinstvenog pravilnika za državnu pomoć u oblasti nauke i inovacija	

	Nije realizovano, jer nije bilo potrebe za istim Istrumenti finansijske podrške u ovom sektoru podliježu prethodnom mišljenju Agencije za zaštitu konkurencije i usklađuju se sa pravilima državne pomoći za istraživanje i razvoj na taj način. Ministarstvo ekonomskog razvoja organizovalo je obuku na temu državne pomoći u istraživanju, inovacijama i razvoju 13-14. decembra 2021. godine za potencijalne i aktuelne korisnike inovativnih programa i projekata. 5. Izvođenje radova na Naučno-tehnološkom parku Crne Gore Preduzeti koraci u realizaciji: Realizacija Ugovora za izvođenje radova na izgradnji Naučno-tehnološkog parka Crne Gore je otpočela 25. maja 2020. g. Radovi su u toku. Vremenski raspored realizacije: n/a Izazovi i kašnjenja u realizaciji: Tokom izvođenja radova utvrđena su odstupanja od početne projektne dokumentacije, čije rješavanje je u toku. Imenovan je novi Odbor direktora, kome je jedan od glavnih zadataka bilo rješavanje novonastale situacije u saradnji sa Upravom za javne radove. Nedavno je omogućen potpuni i nesmetani nastavak na rekonstrukciji i adaptaciji objekta. 6. Uspostavljanje Fonda za inovacije Crne Gore Preduzeti koraci u realizaciji: Na sjednici Vlade Crne Gore održanoj 10. juna 2021. godine usvojena je Odluka o osnivanju Fonda za inovacije Crne Gore, a na sjednici od 24. juna donijet je i njegov Statut. Vlada je imenovala članove Odbora direktora Društva sa ograničenom odgovornošću „Fonda za inovacije Crne Gore“, na sjednici od 09. septembra 2021. godine, kao i izvršnu direktoricu 4. novembra 2021. godine, što je omogućilo potpunu operacionalizaciju Fonda. Fond je registrovan u Centralnom registru privrednih subjekata 14. septembra 2021. godine. Vremenski raspored realizacije: do kraja 2021. godine Izazovi i kašnjenja u realizaciji: Aktivnosti teku u skladu sa utvrđenim procedurama i dinamikom. 7. Uspostavljanje ICT klastera i njegova operacionalizacija Preduzeti koraci u realizaciji: Revidovana prijava poslata na međunarodnu evaluaciju i pozitivno ocijenjena. Ugovor između Ministarstva ekonomskog razvoja i ICT klastera potpisan 08.12.2021. godine, kada je zvanično i počela realizacija programa klastera. Vremenski raspored realizacije: IV kvartal 2021. Izazovi i kašnjenja u realizaciji: Ključni izazov je bilo finalno usklađivanje plana aktivnosti i budžeta u skladu sa pravilima državne pomoći za klastere.
--	--

Prioritetna reformska mjera 13: Implementacija mjera za olakšanje trgovine robama i uslugama u skladu sa STO obavezama i CEFTA Dodatnim protokolom 5 i 6		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2021. godinu	1. DP5 - Razvoj i implementacija IT aplikacija za NCTS na nacionalnom nivou. Uspostavljanje funkcionalnog sistema u Upravi za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove kao osnov za uključivanje u SEED+	3
	2. DP6 – Donošenje Regionalnih disciplina o domaćoj regulative u skladu sa STO pravilima	2
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	1. Aktivnosti u izvještajnom periodu sprovodile su se prema zajedničkom planu i programu CEFTA članica i u najvećem broju su se odnosile na: analizu rizika, zajedničku listu voća i povrća za koju će fitosanitarni sertifikati biti obavezujući; Članice CEFTA su razmijenile liste registrovanih operatera, liste regulisanih štetnih organizama sa njihovim statusima, monitoring planove i posebne nadzore nad štetnim organizmima koje se sprovode, kao i liste registrovanih laboratorija; Kontakt tačke su reizabrane za SPS bazu podataka, kao i za informacioni sistem CEFTA TRACES NT. Sa ciljem da se olakša trgovima između članica i skрати vrijeme za neophodne preglede roba na graničnim prelazima vršene su pripreme radnje za upotrebu TRACES NT CEFTA sistema koji zajedno sa SEED+ sistemom treba da bude pripremljen; vršene su zajedničke konsultacije ali je utvrđena neophodnost vršenja konsultacija sa svim članicama pojedinačno radi specifičnosti informacionih sistema pojedinačnih članica; Nakon što se sprovedu pojedinačni konsultacijski sastanci CEFTA će razmotriti i ocijeniti mogućnosti povezivanja informacionih sistema. Uprava za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove je aktivno učestvovala u CEFTA strukturama u cilju podsticanja aktivnosti na otpočinjanju implementacije SEED+ projekta uz ulogu predsjedavajuće u 2021. godini. Sredstva za finansiranje uspostavljanje funkcionalnog sistema u Upravi za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove zatražena su i odobrena: - od EK kroz IPA 2018 za fitosanitarni informacioni sistem, međutim usljed COVID situacije sredstva su preusmjerena za druge potrebe, a novac (200.000,00€) je ponovo predviđen u IPA 2020 programu, a postupak pisanja ToR-a započinje u januaru 2021. godine; • od MIDAS II projekta koji je započeo 2. novembra 2020. godine i traje do 2. novembra 2022. godine u vrijednosti od EUR 1.050 million razvija se veterinarski informacioni sistem. Sve aktivnosti se realizuju u skladu sa planom. 2. Aktivnosti planirane u 2021 godini vezano za „DP6 – su u nadležnosti Ministarstva ekonomskog razvoja, i trenutno stanje je sledeće:	

	„Predlog zakona o potvrđivanju Dodatnog protokola 6 o trgovini uslugama Sporazuma o izmjeni i pristupanju centralnoevropskom sporazumu o slobodnoj trgovini je utvrđen na sjednici Vlade Crne Gore od 1. juna 2021. godine, i isti je trenutno u skupštinskoj proceduri“. Tekst Dodatnog protokola 6 je usvojen u Skupštini Crne Gore i njegovo publikovanje u Službenom listu CG - Međunarodni ugovori, očekuje se u najskorijem vremenu.
--	--

Prioritetna reformska mjera 14: Uspostavljanje sistema kontinuiranog praćenja kvaliteta praktičnog obrazovanja kod poslodavaca		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2021. godinu	1. Izrada metodologije kontinuiranog praćenja i evaluacije kvaliteta realizacije dualnog obrazovanja u skladu sa Evropskim okvirom za kvalitetno i efikasno učenje uz rad, 2018/C 153/01	5
	2. Realizacija programa profesionalne orijentacije za karijerne timove u osnovnim i srednjim školama	3
	3. Obuka nastavnika praktične nastave, organizatora praktičnog obrazovanja i instruktora praktičnog obrazovanja	5
	4. Sprovođenje istraživanja rezultata dualnog obrazovanja u školskoj 2020/2021. godini	5
	5. Priprema izvještaja o rezultatima dualnog obrazovanja u skladu sa analitičkim okvirom Cedefop-a sa interpretacijom rezultata i preporukama.	5
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	Obuka je organizovanja za predstavnike 23 stručne škole, planirana obuka za predstavnike najmanje 25 škola	

Prioritetna reformska mjera 15: Reforma studijskih programa osnovnih i master studija s posebnim fokusom na praktičnu nastavu		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2021. godinu	1. Kako bi se sprovele reforme pojedinih studijskih programa i odgovorilo potrebama tržišta rada i izazovima koje je nametnula pandemija izazvana pandemijom COVID 19, neophodno je najprije sprovesti analizu studijskih programa i uspješnosti prve generacije po novom modelu studija (3+2+3) uz korišćenje rezultata dobijenih kroz Studiju praćenja za starije generacije (3+1+1+3).	0
	2. Nakon ovih analiza neophodno je pristupiti izradi standarda i smjernica za akreditaciju studijskih programa s posebnim fokusom na praktičnu nastavu, odnosno ocjenu ispunjenosti minimalne norme, odnosno fonda časova za praktičnu nastavu. U skladu sa novim smjernicama i standardima sprovede se i akreditacija reformisanih, odnosno novih studijskih programa.	3
	3. Osim praktične nastave u narednom periodu posebnu pažnju treba posvetiti i unapređenju metoda nastave i učenja koje bi se odnosile na digitalizaciju i visokog obrazovanja, odnosno korišćenja platformi i drugih modela za online nastavu, a koji neće unaprijediti kontinuitet i kvalitet nastave.	4
	4. Posebnu ulogu u implementaciji ovih aktivnosti imaće poslodavci koji osim učešća u realizaciji praktične nastave kroz izmjenu sistematizacija treba da prepoznaju nove kvalifikacije.	0
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	1. Realizacija aktivnosti analiza studijskih programa i uspješnosti prve generacije po novom modelu studija (3+2+3) nije otpočela jer nije bilo moguće započeti anketiranje prve generacije svršenih studenata po novom modelu studija (3+2+3) zbog mjera za sprečavanje širenja bolesti usljed pandemije Covida 19. Takođe, budžetom za 2021. godinu nisu planirana sredstva za izradu studije o percepciji poslodavaca o visokom obrazovanju, s posebnim osvrtom na uspješnost generacije po reformisanom modelu studija. 2. Djelimično je realizovana aktivnost izrada standarda i smjernica za akreditaciju studijskih programa s posebnim fokusom na praktičnu nastavu. Agencija za kontrolu i obezbjeđenje kvaliteta visokog obrazovanja je usvojila šest standarda sa kriterijumima za eksternu evaluaciju osnovnih i master studija i tri dodatna standarda za evaluaciju doktorskih studija na engleskom jeziku i studija na daljinu. Usvojeni kriterijumi su usklađeni sa grupom Evropskih standarda i smjernica za obezbjeđenje kvaliteta u Evropskom prostoru visokog obrazovanja (ESG). Pripremljeni su dodatni standardi za nastavničke fakultete prilikom akreditacije studijskih programa i dodatni standard o akademskom integritetu prilikom reakreditacije ustanove. 3. Ustanove visokog obrazovanja kontinuirano unapređuju metode nastave i učenja koje se odnose na digitalizaciju visokog obrazovanja unapređujući platforme za online nastavu. 4. Realizacija aktivnosti poslodavaca javnog i privatnog sektora na izmjeni sistematizacija kojima će biti prepoznate nove kvalifikacije nije otpočela.	

Prioritetna reformska mjera 16: Unapređenje radnog zakonodavstva kroz uvođenje novih šema rada		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2021. godinu	1. Formirana radna grupa za izradu Opšteg kolektivnog ugovora	5
	2. Pregovori za zaključivanje Opšteg kolektivnog ugovora su u toku	3
	3. Formirana radna grupa za izradu izmjena i dopuna Zakona o radu	2
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	Još uvijek nije postignut konsenzus u vezi sa zaključivanjem kolektivnog ugovora Kako se navedena mjera ne može realizovati kroz Opšti kolektivni ugovor ista se nastavlja sledeće godine, na način što se se nove šeme rada regulisati kroz odredbe Zakona o radu	

Prioritetna reformska mjera 17: Jačanje operativnih kapaciteta Zavoda za zapošljavanje za sprovođenje usluga i mjera putem digitalizacije		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2021. godinu	1. Revizija internih i eksternih procedura u Zavodu za zapošljavanje Crne Gore	3
	2. Dizajniranje nove mjere aktivne politike zapošljavanja za ranjivu kategoriju nezaposlenih lica	4
	3. Sprovedene obuke za evaluaciju mjera aktivne politike zapošljavanja	5
	4. Priprema tehničkog izvještaja, koji sadrži rješenja za uspostavljanje IT baze	3
	5. Digitalizacija određenih procesa rada u Zavodu za zapošljavanje	3
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	1. Donešen novi Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta u Zavodu za zapošljavanje, na osnovu kojeg se priprema revizija internih i eksternih procedura u Zavodu. 2. Kreirani su novi pilot programi aktivne politike zapošljavanja koji za fokus grupu imaju žene, kao posebno ranjive kategorije nezaposlenih lica. 3. Formirana je Radna grupa za izradu Akcionog plana za interoperabilnost baza podataka. Radna grupa trenutno finalno usklađuje aktivnosti, nakon čega će se dokument uputiti u proceduri donošenja.	

	4. Pripremljena su tri online modula: za prijavljivanje nezaposlenih lica, za prijavljivanje slobodnih radnih mjesta i za slanje zahtjeva za lica sa invaliditetom. Moduli se trenutno testiraju.
--	---

Prioritetna reformska mjera 18: Izgradnja i funkcionisanje domova za smještaj starih lica		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2021. godinu	1. JU Doma za smještaj lica sa invaliditetom i starih lica "Podgorica" U 2021. godini planirano je: • Otvaranje Doma, • Licenciranje ustanove, • Prijem korisnika, • Povećanje broja zaposlenih, • Opremanje prostorije, • Edukacija zaposlenih u Domu i poboljšanje kvaliteta pružanja usluga korisnicima, • Obezbjedivanje učešća na raznim treninzima, seminarima i radionicama za zaposlene u cilju unapređenja njihovog znanja i kvaliteta usluga koje se pružaju korisnicima. 2. JU Dom za smještaj lica sa invaliditetom starih lica "Nikšić" U 2021. godini planirano je: • Otvaranje Doma, • Licenciranje ustanove, • Prijem korisnika, • Povećanje broja zaposlenih, • Uvođenje i implementacija informacionog sistema socijalne zaštite, • Uvođenje ISO standarda 9001:2015 i HACCP sistema, • Opremanje prostorije za radno okupacionu terapiju potrebnim materijalima i uređajima, • Opremanje medicinske službe sa potrebnim medicinskim uređajima i pomagalicama, • Uređenje dvorišta ispred Doma, • Edukacija zaposlenih u Domu i poboljšanje kvaliteta pružanja usluga korisnicima, • Obezbjedivanje učešća na raznim treninzima, seminarima i radionicama za zaposlene u cilju unapređenja njihovog znanja i kvaliteta usluga koje se pružaju korisnicima, • Uspostavljanje regionalne saradnje u oblasti socijalne i dječije zaštite i poboljšanje standarda kvaliteta i povezivanje sa sličnim ustanovama širom regiona,	

	- Obezbjediavanje donacija od raznih institucija i pojedinaca kako u zemlji tako i u inostranstvu radi poboljšanja funkcionisanja Doma, - Unaprijeđenje kulturno - zabavnih aktivnosti koje bi pomogle u provođenju što kvalitetnijeg vremena korisnika, - Uspostavljanje regionalne saradnje sa zdravstvenim ustanovama i Kliničkim centrom Crne Gore, radi angažovanje ljekara specijalista koji bi obavljali konsultanske usluge u Domu.	
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	1. Realizacija nije otpočela. Iako su građevinski radovi na objektu završeni i objekat djelimično opremljen, još uvijek nije dobijena upotrebna dozvola od nadležnog sekretarijata odnosno nije izvršen tehnički prijem objekta, kako bi se podnio zahtjev za dobijanje licence i otpočelo sa prijemom korisnika. U toku 2021. godine: - Realizovana je nabavka određene opreme (za ambulantu, fizikalnu terapiju, posteljina, sitni inventar za kuhinju, sanitetski materijal i pelene, alat, materijal za radno-okupacionu terapiju, higijena, pelet itd); - usvojena je Strategija razvoja JU Dom starih „Podgorica“ za period 2020-2024. godine; - Kreirane su sve procedure neophodne za uvođenje ISO i HACCP standarda, kao i one potrebne za dobijanje licence za pružanje usluge smještaja; - Izrađena su interna uputstva, pravila, procedure i pravilnici kojima se definišu prava, pravila, obaveze, odgovornosti i proces rada u Ustanovi, kao i usvojena Knjiga procedura; - Sprovedene su obuke tj. uvođenje u posao zaposlenih u već postojećim domovima; - Zaposleni svih službi pohađali su različite obuke sa ciljem sticanja znanja i vještina potrebnih za rad sa starijima; - Kreiran je sajt Doma i vršena redovna medijska promocija; - vršena je redovna komunikacija sa svim zainteresovanim stranama, a posebno budućim korisnicima; - Obezbijedene su manje donacije za opremanje Doma; - Uspostavljena je saradnja sa drugim domovima, KBC i Domom zdravlja, kao i drugim relevantnim institucijama i organizacijama; - Akreditovan je program obuke za porodični smještaj starijih. 2. Dom nije otvoren zbog kašnjenja sa završetkom radova na izgradnji istog. Do kašnjenja sa završetkom radova je došlo zbog kašnjenja u nabavci dijela materijala i opreme usljed epidemiološke situacije u zemlji i regionu izazvane virusom COVID 19, a time smanjenog broja izvršilaca na gradilištu, te nemogućnosti dobavljača da isporuči termo - tehniku, liftove i dr. Aktivnost će se nastaviti u 2022. godini. Kako radovi na izgradnji Doma nijesu završeni to nije podniet zahtjev za licenciranje ustanove. Pripremljena je cjelokupna dokumentacija neophodna za licenciranje ustanove, izuzev dokumentacije koju obezbjeđuje izvođač radova. Po završetku radova uputićemo zahtjev za licenciranje. Aktivnost će se nastaviti u 2022. godini.	

	Smještaj korisnika i prijem novih radnika nije realizovan budući da Dom nije otvoren. Aktivnosti će se nastaviti u 2022. godini. Uveden je ISO standarda 9001:2015 i HACCP sistem u poslovni sistem JU Dom starih "Nikšić". Opremanje unutrašnjih prostorija potrebnom opremom nije realizovano, zbog kašnjenja sa radovima. Ova aktivnost će se nastaviti u 2022. godini. Dvorište ispred Doma je uređeno. Sa ovom aktivnošću će se nastaviti i u 2022. godini. Edukacija zaposlenih je realizovana. Zaposlena lica su boravila u drugim srodnim ustanovama socijalne i dječije zaštite, gdje su se upoznavali sa načinom funkcionisanja i organizacijom rada. sa ovom aktivnošću će se nastaviti i u 2022. godini. Uspostavljena je saradnja sa drugim ustanovama socijalne i dječije zaštite.
--	--

Prioritetna reformska mjera 19: Reforma nacionalnog sistema utvrđivanja invaliditeta		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2021. godinu	- Analiza, dopune i izmjene postojećeg zakonskog okvira kao i donošenje novog Zakona o jedinstvenom tijelu i jedinstvenoj metodologiji vještačenja invaliditeta (za sve resore), i stavljanje van snage postojećih odredbi odnoso pravilnika. - Revidiranje Jedinstvene liste oštećenja – kojom se sve postojeće liste stavljaju van snage. Izrada nove Jedinstvene metodologije/kriterijuma zasnovani na preostalim funkcionalnostima u čiju izradu će biti uključen i Institut za javno zdravlje. Novi sistem vještači preostalu sposobnost/funkcionalnost lica za obavljanje svakodnevnih životnih aktivnosti (odražavanje higijene, priprema hrane, odlazak u prodavnicu, briga o zdravlju, i itd), kao i za radno angažovanje (vezano za Fond za profesionalnu rehabilitaci	
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	- Analiza, dopune i izmjene postojećeg zakonskog okvira - Formirana radna grupa za donošenje Zakona o jedinstvenom tijelu i jedinstvenoj metodologiji vještačenja; - Izrađen prvi nacrt Zakona o jedinstvenom tijelu i jedinstvenoj metodologiji vještačenja; - Reforma će se nastaviti i u 2022. godini. - Revidiranje Jedinstvene liste oštećenja - Formirano je 5 radnih grupa i dvije podgrupe za Revidiranje Jedinstvene liste oštećenja;	

	7. Izrađen je nacrt Jedinstvene liste oštećenja; 8. Reforma će se nastaviti i u 2022. godini.
--	---

Prioritetna reformska mjera 20: Korišćenje usluga telemedicine u Crnoj Gori kroz uspostavljanje informacionog sistema za telemedicinu i razvoj mHealth		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2021. godinu	1. Sveobuhvatna analiza trenutnog stanja i neophodnih preduslova, zajedno sa preporukama za dalje unapređenje i razvoj telemedicine u okviru zdravstvenih ustanova u Crnoj Gori; 2. Uspostavljanje normativnog okvira kojim se bliže uređuju uslovi, organizacija i način obavljanja zdravstvenih usluga korišćenjem telemedicine; 3. Donošenje programskih dokumenata i normativno definisanje usluga telemedicine i mobilne zdravstvene zaštite (mHealth) u dijelu pružanja zdravstvenih usluga (npr. tele dijagnostika, telenadzor pacijenata, hitna medicinska pomoć, e-učenje itd.).	0
Opis primjene i objašnjenje ako je primjena djelimična ili je nije bilo	Zbog epidemiološke situacije fokus digitalizacija je bio usmjeren na razvoj i unapređenje servisa kroz e- zdravlja, te shodno tome Poboljšanje pristupa i kvaliteta pružanja zdravstvenih usluga i digitalizacija zdravstvenog sistema predviđene su kroz aktivnosti koje će se realizovati kroz PER 2022-2024. godina.	

PRILOG 2: VEZE IZMEĐU REFORMSKIH OBLASTI I RELEVANTNIH DOKUMENATA O POLITICI

Reformske mjere PER-a za period 2022-2024. godine	Ključni strukturni izazovi (Komisija procjenjuje PER za period 2020-2022. godine)	PER smjernice za politiku 2021. godine	Paket proširenja za 2021. godinu	Ciljevi održivog razvoja za period 2020-2030. godine	Evropski zeleni sporazum/ Zelena agenda za Zapadni Balkan	Evropska digitalna agenda/ Digitalna agenda Zapadnog Balkana	IPA III projekti koji podržavaju ovu reformu
Reformska mjera 1: Jačanje operativnih kapaciteta Zavoda za zapošljavanje za sprovođenje usluga i mjera putem digitalizacije	Mjera treba da doprinese jednom od glavnih izazova koji je adresiran, a to je da trajanje nepovoljnih ishoda na tržištu rada podriva potencijalni rast i poboljšanje životnog standarda	Mjera je direktan odgovor na dio preporuke broj 5	-	Realizacija mjere će doprinijeti ostvarivanju milenijumskih razvojnih ciljeva i to: SDG 1- bez nesiromaštva, SDG 8 - dostojanstveni rad i ekonomski rast	Kroz digitalizaciju rada se doprinosi ispunjavanju smjernica Zelene agende	Mjera direktno odgovara na prioritete Digitalne agende	Mjera se sprovodi uz finansijsku podršku kroz IPA fondove i to Godišnji akcioni plan programa 2020 za sektor zapošljavanja i socijalne politike, u kojem se Aktivnost 2 glasi „Ojačati kapacitete relevantnih institucija i drugih zainteresovanih strana za implementaciju pristupa na nivou cijelog sektora i preuzimanje obaveza koje proističu iz procesa pristupanja EU u sektoru EESP -a u skladu sa Poglavljem 2, Poglavljem 19 i Poglavljem 22“; projekat „Jačanje operativnih kapaciteta

							ZZZCG za realizaciju aktivnih mjera politike zapošljavanja kroz digitalizaciju“ koji se finansira iz EUIF, a sprovodi MOR
Reformska mjera 2.Uvođenje novih šema rada i usklađivanje profesionalnih i privatnih obaveza	Izmjenana i dopunama Zakona o radu uvesti će se nove šeme rada kroz fleksibilnije ugovore o radu van prostorija poslodavca (ugovor o radu na daljinu i ugovor i radu od kuće). Uskladiće se privatni i poslovni život zaposlenog kroz uspostavljanje balansa između muškaraca i žena u pogledu korišćenja prava na roditeljsko odsustvo.	Navedena mjera utiče na smanjenje nezaposlenosti u smislu što će se u situacijama kada to priroda posla i vanredne okolnosti dozvoljavaju zaključivati ugovori o radu van prostorija poslodavca. Na taj način će se nastojati da se očuva što veći broj radnih mjesta a samim tim i obezbijede dostojanstveni uslovi rada.		Navedena mjera / direktno utiče na SDG 1ne siromaštvo i SDG 8 dostojanstveni rad i ekonomski rast. Povećanjem fleksibilnosti na tržištu rada kroz uvođenje novih šema rada ujedno označava i smanjenje stope siromaštva na način što će se smanjiti broj nezaposlenih, te samim tim omogućiti dostojanstveni uslovi rada za sve. Uvođenjem noih formi rada doprniće se formalizaciji neformalne ekonomije,		Propisiovanje navedene / mjere direktno utiče na ciljeve Evropske digitalne agende i Digitalne agende za Zapadni Balkan, u smislu povećanja korišćenja digitalnih tehnologija na radu od kuće kao i radu na daljinu. To će dodatno usloviti i povećanje broja radnih mjesta, kao i očuvanju postojećih., a samim tim će uticati na poboljšanje digitalne pismenosti na tržištu rada.	

				odnosno zaposlenima će se omogućiti na fleksibilan način pristup dostojanstvenom radnom mjestu. Takođe mjera utiče i na usklađivanje privatnih i poslovnih obaveza zaposlenih muškaraca i žena čime se ostvaruje princip jednakog tretmana.			
Reformska mjera 3: Uvođenje Programa Garancija za mlade u Crnoj Gori	Mjera treba da doprinese jednom od glavnih izazova koji je adresiran, a to je niska poslovna aktivnost i visoka stopa nezaposlenosti, posebno među ženama, mladima i niskokvalifikovanim osobama	Mjera je direktan odgovor na dio preporuke broj 6	U inicijativi 10. iz Ekonomskog i investicionog plana za Zapadni Balkan (EIP), se navodi da vlade treba da formiraju Garanciju za mlade po uzoru na Garanciju za mlade EU, tako da definisana mjera direktno prati realizaciju EIP	Realizacija mjere će doprinijeti ostvarivanju milenijumskih razvojnih ciljeva i to: SDG 1- bez siromaštva, SDG 4 – kvalitetno obrazovanje; SDG 8 - dostojanstveni rad i ekonomski rast	Mjera će indirektno uticati na ispunjavanju ciljeva Zelene agende kroz obrazovanje učesnika mjere, njihovu obuku, pripravnishvo ili rad	Mjera će indirektno uticati na ispunjavanju ciljeva Digitalne agende kroz obrazovanje učesnika mjere, njihovu obuku, pripravnishvo ili rad	Mjera je planirana da se sprovede uz finansijsku podršku kroz IPA fondove i to IPA III za period 2023-2024. Proces pregovora sa EK u skladu sa navedenim je u toku

Reformska mjera 4: Povećanje zapošljivosti odraslih kroz unapredjenje njihovih vještina i kompetencija potrebnih tržištu rada	Mjera treba da doprinese povećanju zapošljivosti odnosno smanjenju strukturne nezaposlenosti odraslog stanovništva time što će se unaprijediti znanja, vještine i kompetencije odraslih, usklađenim sa potrebama tržišta rada.	Mjera je usklađena sa preporukama 6 Obrazovanje i vještine i 7 Zapošljavanje i tržište rada.	Ova mjera je usaglašena sa Zaključkom u paketu proširenja za 2021. godinu koji se odnosi na to da je crnogorsko tržište rada nespremno da izdrži ekonomske šokove jer je isključivo zavisno od turizma. Imajući to u vidu, potrebno je usaglašavanje obrazovnih sistema i kurikuluma sa potrebama tržišta rada.	Realizacija mjere će doprinijeti ostvarivanju milenijumskih razvojih ciljeva i to: SDG 1- Svijet bez nesiromaštva, SDG 4 –kvalitetno obrazovanje, SDG 8 - dostojanstveni rad i ekonomski rast.	Pri odabiru programa za obuku odraslih, vodiće se računa da obuke i stečene ključne kompetencije doprinesu ispunjavanju smjernica Zelene agende.	Mjera direktno odgovara na prioritete Digitalne agende.	U toku je inicijalna faza programiranja za IPA III. Definisanje projekata će biti nakon potvrde starteškog okvira.
Reformska mjera 5: Digitalizacija obrazovanja i razvoj digitalnih vještina	Mjera adresira nedovoljnu razvijenost digitalnog ključnih kompetencija i ima za cilj da razvije sveobuhvatnu podršku za digitalnu transformaciju obrazovanja, kroz stručnu podršku, opremu i razvoj kvalitetnih obrazovnih	Usklađena je sa tačkom Obrazovanje i vještine.	Ova mjera je usklađena sa zaključkom da je crnogorsko tržište rada nespremno da izdrži ekonomske šokove, jer je isključivo zavisno od turizma.Imajući to u vidu, digitalizacija	Realizacija mjere će doprinijeti ostvarivanju milenijumskih razvojnih ciljeva: SDG1 Svijet bez siromašta; SDG4 Kvalitetno obrazovanje;	Kroz digitalizaciju obrazovanja doprinosi se ispunjavanju smjernica Zelene agende	Mjera direktno odgovara na prioritete Digitalne agende	U toku je programiranje IPA III. Projekti će biti definisani nakon potvrde starteškog okvira.

	digitalnih platformi i aplikacija		obrazovanja i razvoj digitalnih vještina će obezbijediti svim učenicima jednak pristup obrazovanju u periodima krize, kao što je kovid, a razvoj digitalnih vještina će bolje pripremiti mlade za tržište rada.	SDG10 Smanjenje nejednakosti			
Reformska mjera 6: Reforma nacionalnog sistema utvrđivanja invaliditeta	Mjera adresira pitanje reforme socijalnog staranja (socijalna zaštita, penzijsko invalidska zaštita, zapošljavanje, prosvjeta, boračka-invalidska zaštita)	Dovodi se u vezu sa odjeljkom 12 koji se odnosi na javne politike koje modernizuju sisteme socijalne zaštite kako bi se obezbijedila djelotvorna, efikasna, transparentna i adekvatna zaštita u svim fazama čovjekovog života, jačanje socijalne inkluzije, promovisanje jednakih mogućnosti i rješavanje nejednakosti i siromaštva, posebno s	Jedna od glavnih preporuka jačanje socijalne zaštite i socijalne inkluzije	SDG 10 Reduce inequality Mjera obezbjeđuje pravedniji i jednak pristup pravima iz socijalnog staranja, u skladu sa UN Konvencijom o pravima lica sa invaliditetom.	n/a	Između ostalog, mjera podrazumijeva i izadu Informacionog sistema za utvrđivanje invaliditeta koji će kroz interoperabilnost biti povezan sa drugim IS.	Napomena: U toku je programiranje za IPA III. Kroz IPU III može se obezbijediti nastavak ove mjere odnosno reforme sistema socijalne zaštite u pravcu revizije kategorijskih materijalnih davanja i uvođenja inkluzivnog dodatka Opšti cilj i IPA III u okviru Prozora 4 je jačanje ekonomskog i

		obzirom na uticaj krize Covid-19 i njene srednjoročne implikacije. To uključuje adekvatnu podršku za aktiviranje i prihode za (re)integraciju na tržištu rada i u društvo, održivost i adekvatnost penzijskih sistema i pristup kvalitetnim uslugama kao što su obrazovanje i njega u ranom djetinjstvu, stanovanje, osnovne usluge i dugotrajna njega; Sama mjera je odgovor na preporuku;					društvenog razvoja. Predložene intervencije će direktno podržati napore Vlade Crne Gore da razvije sveobuhvatne nacionalne i lokalne strategije za socijalnu i dječiju zaštitu za period 2023-2030, usklađene sa Stubom EU o socijalnim pravima i Agendom UN-a za 2030. Pomenutim će se pomoći da se unaprijedi proces deinstitutionalizacije i transformacije rezidencijalnih institucija. Takođe, predložene intervencije će podržati nabavku hardvera i softvera za institucije u sistemu socijalne i dječije zaštite, čime će se obezbijediti bolja tehnološka i sistemska povezanost sa biroima za zapošljavanje. Napominjemo da će se navedenim poboljšati „ukupna efikasnost
--	--	---	--	--	--	--	---

							sistema socijalne zaštite“. Osim toga, predložene intervencije će direktno podržati napore Vlade Crne Gore da nastavi i napreduje u procesu deinstitucionalizacije i omogućiti implementaciju Uredbe EU br. 1301/2013. Navedeno je predviđeno da se ostvari kroz podršku grant šema koja će omogućiti razvoj i implementaciju svih oblika kućnih, porodičnih, rezidencijalnih i drugih usluga u zajednici.
Reformska mjera 7: Reforma sistema socijalne i dječije zaštite na osnovu Mape puta	Mjera adresira pitanje reforme socijalnog staranja (socijalna zaštita, penzijsko invalidska zaštita, zapošljavanje, prosvjeta, boračka-invalidska zaštita	Dovodi se u vezu sa odjeljkom 12 koji se odnosi na javne politike koje modernizuju sisteme socijalne zaštite kako bi se obezbijedila djelotvorna, efikasna, transparentna i adekvatna zaštita u	Jedna od glavnih preporuka jačanje socijalne zaštite i socijalne inkluzije	Implementacijom ove mjere će se dodatno doprinijeti ostvarivanju cilja održivog razvoja CO1 svijet bez siromaštva i CO10 - smanjenje	Energetsko siromaštvo je socijalna dimenzija energetske tranzicije koja mora biti adresirana za domaćinstva koja ne mogu	Između ostalog mjera se odnosi na unapređenje informacionog sistema što je i način kako mjera adresira ciljeve Digitalne Agende za Zapadni Balkan.	Unapređenje sistema evidencije drugostepenog postupka u socijalnoj zaštiti će biti finansirano kroz projekat: Informacioni system socijalnog staranja – ISSS (e-Socijalni karton) koji

		svim fazama čovjekovog života, jačanje socijalne inkluzije, promovisanje jednakih mogućnosti i rješavanje nejednakosti i siromaštva, posebno s obzirom na uticaj krize Covid-19 i njene srednjoročne implikacije. To uključuje adekvatnu podršku za aktiviranje i prihode za (re)integraciju na tržištu rada i u društvo, održivost i adekvatnost penzijskih sistema i pristup kvalitetnim uslugama kao što su obrazovanje i njega u ranom djetinjstvu, stanovanje, osnovne usluge i dugotrajna njega; Sama mjera je odgovor na preporuku;		nejednakosti SDG Agenda Socijalna zaštita je ključni instrument da se ukine siromaštvo i da se ljudima obezbijedi pristup prilikama za samostalan i dostojanstven život, na način da se doprinese realizaciji cilja održivog razvoja br. 1. Nacionalni sistemi socijalne zaštite takođe mogu da doprinesu i ostvarenju ostalih ciljeva održivog razvoja, uključujući sigurnost hrane, dobrog zdravlja, dostojanstvenog rada, rodne ravnopravnosti, smanjene nejednakosti i kohezivnih zajednica.	priuštili osnovne energetske usluge tako da ostvare osnovni životni standard i uključenost. Treba dizajnirati efektivne programe koji bi adresirali pitanja priuštivosti, smanjili račune za energiju i pomogli životnoj sredini. Partneri takođe trebaju biti pomognuti u implementaciji programa koji bi adresirali energetsko siromaštvo u regiji.	finansira Vlada CG (90%) i UNDP (10%). 2. Tematika mjere se može povezati i sa projektom IPA koji se trenutno sprovodi: Projekat Jačanje kapaciteta sistema socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori, koji finansira EU, ima za cilj da osigura primjenu socijalnih prava i unapređenje kvaliteta života sadašnjih i budućih korisnika sistema socijalne i dječje zaštite. Svrha projekta je da: 1) unaprijedi administrativne i profesionalne kapaciteta sistema socijalne i dječje zaštite na nacionalnom nivou u oblasti donošenja politika i obezbjeđenja kvaliteta, i da 2) pruži podršku lokalnim samoupravama, CSR i lokalnim pružaocima
--	--	---	--	---	---	--

							usluga u unapređenju postojećih i izradi inovativnih mehanizama na lokalnom nivou radi zadovoljenja potreba građana/ki. Originalni projektni zadatak jena inicijativu MFSS proširen za nekoliko dodatnih aktivnosti koje koriste pristup donošenja odluka zasnovanih na podacima: 1) sprovođenje završne evaluacije sprovođenja važeće Strategije razvoja socijalne i dječje zaštite u CG za period od 2018. do 2022. godine; 2) sprovođenje dodatnih obuka o programima usmjerenih na smanjenje siromaštva; i 3) izrada dokumenta: Pravci promjena u neposrednoj budućnosti u programima socijalne i dječje zaštite u Crnoj
--	--	--	--	--	--	--	--

							Gori. U fokusu dokumenta Pravci promjena u neposrednoj budućnosti u programima socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori, koji se u okviru projekta priprema za potrebe Ministarstva finansija i socijalnog staranja, će biti socijalna novčana davanja koja su usmjerena na siromašne i usluge socijalne zaštite. Pravci promjena u programima SDZ će, pored aspekta adekvatnosti i obuhvata, obuhvatiti i rashode i održivost pojedinih davanja. Projekat finansira EU, a ugovorno tijelo za sprovođenje projekta je Direktoriat za finansiranje i ugovaranje sredstava pomoći EU,
--	--	--	--	--	--	--	---

							Ministarstvo finansija i socijalnog staranja. Korisnička institucija je Ministarstvo finansija i socijalnog staranja (MFSS) – Direkcija za programiranje i implementaciju EU fondova, kao Jedinica za sprovođenje projekta (PIU) bivšeg MRSS. Ciljne grupe projekta su: Ministarstvo finansija i socijalnog staranja, Zavod za socijalnu i dječju zaštitu, Inspekcija za socijalnu i dječju zaštitu, lokalne samouprave, centri za socijalni rad i lokalni pružaoci usluga. Budžet Projekta je 388.937,50 EUR. Projekat traje 26 mjeseci (od septembra 2019 do novembra 2021. godine. Projekat sprovodi Archidata s.r.l. (konsultantska kuća iz Milana, Italija).
--	--	--	--	--	--	--	---

							3. Napomena: Mjera se odnosi na Mapu puta, (koordinirana od strane MFSS i UNICEF-a), gdje je kako kroz cijeli dokument, tako i kroz 15 reformi stavljen akcenat na jačanje socijalne zaštite i socijalne inkluzije. - Mapa puta za reformu sistema socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori. Glavni donator je UNICEF koji učestvuje sa 187.017,57 €. Nacionalni doprinos (Vlada Crne Gore) je 29.466,66 €, ukupno 216.484,23 €; - Crna Gora se nalazi u procesu pristupanja Evropskoj uniji i jedan od osnovnih ciljeva njene razvojne agende jeste da niko ne bude izostavljen. Prethodne procjene ukazale su na potrebu
--	--	--	--	--	--	--	--

							ponovnog razmatranja pokrivenosti i korišćenja mjera socijalne zaštite s ciljem da se ubrza smanjenje siromaštva. Na zahtjev tadašnjeg Ministarstva rada i socijalnog staranja, predstavništvo UNICEF-a u Crnoj Gori sprovelo je studiju utvrđivanja obima zadataka 2018. godine, angažujući potom, 2019. godine, Institut za istraživanja ekonomskih politika (EPRI). EPRI je sproveo analizu sistema socijalne zaštite u Crnoj Gori korišćenjem međunarodno priznatog Osnovnog dijagnostičkog instrumenta (CODI) za analizu sistema socijalne zaštite, koji je razvijen u okviru ISPA (međuresorna
--	--	--	--	--	--	--	---

							procjena socijalne zaštite); - Na osnovu diskusija sa radionica i doprinosu relevantnih aktera, nacrt dokumenta Mape puta je potvrđen na sastanku Upravnog odbora 28. maja 2021. godine.
Reformska mjera 8: Poboljšanje pristupa i kvaliteta pružanja zdravstvenih usluga i digitalizacija zdravstvenog sistema	Ova reformska mjera daje djelimičan odgovor na ovaj izazov . Dodijeljena dodatna finansijska sredstva, mjere za poboljšanje administracije i koordinacije zdravstvenog sistema, kao i pružanje usluga e-zdravstvene zaštite poboljšali su sposobnost zdravstvenog sistema da upravlja krizom COVID-19. U isto vrijeme, mjere koje preispituju strukturne	Navedena mjera je usmjerena na obezbeđivanje univerzalnog zdravstvenog pokrića i poboljšanje dostupnosti i pristupačnosti zdravstvenih usluga za sve kao i dostupnost zdravstvene zaštite u smislu geografske udaljenosti od zdravstvenih ustanova, uključujući ruralna područja, vrijeme čekanja na konsultacije i liječenje	Poglavlje 28: Integrirani zdravstveni informacioni sistem Crne Gore (IHIS) pokriva državne zdravstvene ustanove, apoteke i privatne stomatološke ordinacije. Koristi se na nivou primarne i sekundarne zaštite, ali samo delimično na tercijarnom nivou.	Realizacija mjere će doprinijeti ostvarivanju milenijumskih razvojnih ciljeva.		Realizacijom mjere / doprinijeće se ostvarivanju ciljeva prepoznatih Digitalnom Agendom za Zapadni Balkan.	

	slabosti sistema i posljedice mjere reforme koje povećavaju otpornost sistema i kapacitet za poboljšanje pristupa i kvalitetnog pružanja zdravstvenih usluga tek treba da budu usvojene. Korišćenje telemedicinskih usluga u Crnoj Gori uspostavljanjem informacionog sistema za telemedicinu i razvoj zdravstva“ relevantna je u kontekstu pandemije COVID-19, ali joj nedostaje perspektiva holističke analize slabosti zdravstvenog sistema, uključujući njegovu dostupnost, pristupačnost i priuštivost. Dalje, njena izvodljivost je upitna u smislu nepostojanja preduslova za njeno sprovođenje u ruralnim oblastima	Takođe, navedena mjera je usmjerena na poboljšanje efikasnosti digitalnih usluga, premošćavanje postojećih praznina u digitalnoj infrastrukturi, obezbeđivanje lakog pristupa digitalnim javnim uslugama.					
--	---	--	--	--	--	--	--

Reformska mjera 9: Uspostavljanje potpune elektronske registracije preduzeća	U dijelu izazova u svjetlu digitalne tranzicije	Mjera predstavlja odgovor na preporuku broj 5 u dijelu koji se odnosi na digitalizaciju javnog sektora i razvoj transakcionih usluga elektronske uprave kao prioriteta, kako bi se ubrzao i poboljšao ekonomski oporavak.		U ovom trenutku nije prepoznato mjerom.	U ovom trenutku nije prepoznato mjerom.	Očekivanja su da će realizacije mjere doprinijeti ostvarivanju ciljeva prepoznatih Digitalnom Agendom da Zapadni Balkan	U ovom trenutku nisu prepoznati mjerom.
Reformska mjera 10: Unapređenje pristupa finansijama MMSP kroz kreiranje KGF	Pristup finansijama prepoznat je kao jedna od ključnih prepreka.			Prioritetna reformska mjera može se povezati sa doprinosom ostvarivanju SDG 8 u dijelu podsticanja preduzetništva i otvaranja novih radnih mjesta.	Realizacija ove mjere može se dovesti u vezu sa Zelenom Agendom za Zapadni Balkan u dijelu finansijskih sredstava kojima će se potencijalno podržati projekti u vezi sa održivom proizvodnjom i efikasnim korišćenjem resursa, održivim sistemom proizvodnje hrane, razvoja	U ovom trenutku nije prepoznato mjerom.	U ovom trenutku nisu prepoznati mjerom.

					ruralnih područja i sl.		
Reformska mjera 11: Jačanje konkurentske pozicije MMSP kroz uspostavljanje jedinstvene pristupne tačke	U dijelu izazova u svjetlu digitalne tranzicije	Mjera predstavlja odgovor na preporuku broj 5 u dijelu koji se odnosi na digitalizaciju			U ovom trenutku njeu prepoznato mjerom.	Očekivanja su da će realizacije mjere doprinijeti ostvarivanju ciljeva prepoznatih Digitalnom Agendom da Zapadni Balkan	U ovom trenutku nisu prepoznati mjerom
Reformska mjera 12: Jačanje nacionalnog inovacionog i istraživačkog ekosistema	Mjere su bile previše ambiciozne. Nedovoljno precizno predstavljene pojedinih inovacijama, specijalizacijama i polju istraživanja na koje će se fokusirati. Indikatore bolje definisati Veliki rizici naznačeni za sprovođenje dovode u pitanje vremenski okvir	U Smjernicama za PER iz juna 2021. strukturne reforme se odnose i na oblast Istraživanje, razvoj i inovacije, u kom dijelu je potrebno opisati javne politike koje direktno utiču na sposobnost privrede/preduzeća da apsorbiraju tehnologiju i uvedu inovacije (npr. javne investicije i podsticaji za privatna ulaganja u istraživanje i razvoj, SMART specijalizacija i međusobne veze između istraživačkih	Poglavlje 25: Nauka i istraživanje, koje obuhvata i inovacije privremeno je zatvoreno 2012. godine, te se refomske aktivnosti u ovom dijelu odnose na jačanje zakonodavnog, strateškog i institucionalnog okvira, a u tom dijelu je mjera usklađena.	Ovde treba pomenuti relevantne SDG 2020-2030 i dati kratku deskripciju kako mera doprinosi njihovom ispunjavanju	U strateškim dokumentima koji su osnov za dalji razvoj predložene reformske mjere, jedna od ključnih oblasti je Energija i održiva životna sredina. U tom smislu, sve institucionalne i programske akcije utvrđene reformskom mjerom odnose se i na ovu oblast, koja adresira	Digitalna agenda za Zapadni Balkan upravo utvrđuje razvoj istraživanja i inovacija, a u strateškim dokumentima koji su osnov za dalji razvoj predložene reformske mjere, utvrđen je dio koji se odnosi na Informaciono-komunikacione tehnologije, odnosno prepoznat reprezentativni program Digitalna transformacija	IPA 2020: Tehnička pomoć za podršku implementaciji Strategije pametne specijalizacije i grant šeme Povezana inovativna Crna Gora u pripremi IPA III: Akcija br. 2 „Jačanje inovativnog eko-sistema u skladu sa S3 strategijom – povezivanje nauke, tehnologije i inovacija“ ima za cilj: - Efikasna

	izvodljivost reformе.	ove institucija i preduzeća, podrška malim i srednjim preduzećima, specifična za inovacije, itd.).			pitanje zelenog odgovora.		implementacija strategije pametne specijalizacije 2019 – 2024 kroz razvoj institucija i efektivno upravljanje - Efikasna implementacija strategije pametne specijalizacije 2019 – 2024 kroz unapređenje šema podrške za istraživački i poslovni sektor - Unapređenje inovacione infrastrukture u Crnoj Gori kao okosnice živog inovacionog ekosistema - Učenje o politikama i priprema za sledeći ciklus pametne specijalizacije (2025- 2030) - Snažno učešće Crne Gore u Horizontu
--	--------------------------	---	--	--	------------------------------	--	--

							Evropa - Razviti centre za transfer ekonomskih i tehnoloških znanja i za analitiku poslovnog tržišta (business intelligence) u saradnji sa privredom - Povećanje svijesti o inovacijama i jačanje veština i sposobnosti za podršku inovacijama - Ubrzanje komercijalizacije inovativnih proizvoda - Poboljšanje funkcionalnosti struktura/objekata koji inkubiraju inovativna start-up preduzeća i MSP, - Proširenje mehanizama finansiranja iz kapitala i poboljšanje
--	--	--	--	--	--	--	---

							pristupa početnih i malih i srednjih preduzeća takvim mehanizmima - Promovisanje razvoja i usvajanja inovativnih zelenih proizvoda, procesa i usluga na tržištu. Aktivnost br. 3 "Izgradnja kapaciteta u oblasti konkurentnosti i inovacija" će osigurati da postoji akcija tehničke pomoći koja će podržati Operativnu strukturu (OS) za upravljanje i implementaciju Sektorskog operativnog programa i potencijalne korisnike u priprema predloga projekata i strateških dokumenata. Ova akcija će podržati implementaciju Nacionalnog plana za usvajanje acquis-a i akcionih planova, uglavnom kroz:
--	--	--	--	--	--	--	--

							tehničku pomoć za podršku usklađivanju nacionalnog zakonodavstva i strategija sa pravnim tekovinama EU, za poglavlja uključena u Sektor konkurentnosti i inovacija. Ova akcija će pružiti tehničku pomoć i bratimljenje za usklađivanje regulatornog okvira sa acquis-em EU za poglavlja 1,3,6,7,8,20,25,28.
Reformska mjera 13: Pобољшanje digitalizacije e-uprave kroz razvoj platformi slozenih e-usluga	Predložena mjera kroz razvoj transakcionih elektronskih državnih usluga način je za podršku crnogorskom regulatornom okruženju, koji će doprinjeti njegovom jačanju a isti je prepoznat kao ključni strukturni izazov.	Reformska mjera je usmjerena na poboljšanje efikasnosti digitalnih usluga i obezbjeđivanju lakog pristupa digitalnim javnim uslugama za građane i privredu što predstavljaju neke od datih smjernica iz PER-a do 2021.god. Takođe, mjera djelimično daje odgovor na preporuku	Reformska mjera ne bavi se direktno nekom od preporuka iz Paketa za proširenje za 2020. godinu, ali svakako doprinosi razvoju informacionog društva Crne Gore	Predložena reformska mjera se može vezati za cilj 8 „Dostojanstven rad i ekonomski rast“ i cilj 9 „Industrija, inovacije i infrastruktura“. Implementacija novih transakcionih usluga većeg nivoa sofisticiranosti indirektno doprinosi ekonomskom razvoju dok razvoj	Reformska mjera ne utiče direktno na definisane ciljeve Zelene agende za Zapadni Balkan, ali može imati pozitivnog uticaja na životnu sredinu uslijed dalje digitalizacije prioriternih e-usluga za građane i privredu, čime se	Reformska mjera se direktno odnosi na cilj „Jačanje digitalne privrede i društva“ koji je prepoznat u Digitalnoj agendi Zapadnog Balkana. Njenom implementaciju doprinosi se razvoju elektronske uprave i e-usluga za oblasti koje su prepoznate kroz definisani cilj. Fokus Digitalne agende Evrope 2020 jeste na online javnim servisima, dok je jedna od ključnih tački Evropske digitalne transformacije do	Reformska mjera je nije podržana kroz IPA III projekte. Tačnije, predložena reformska mjera je podržana kroz IPA II (IPA 2020) u sklopu Sektorske budžetske podrške za reformu javne uprave.

		broj 5 sa ministarskog dijaloga.		IT platformi utiče na obezbjeđivanje ključnih infrastrukturnih resursa za e-usluge namjenjene građanima i privredi.	manjuje potreba za tradicionalnim sprovođenjem procedura u papiru.	2030.godine „Digitalizacija javnih usluga“.	
Reformska mjera 14: Unapređenje zakonodavno-regulatornog okvira za dalji razvoj infrastrukture za širokopojasni pristup internetu	Ova tehnička mjera ponavlja se treću godinu zaredom. Podaci pokazuju da tokom 2020. godine nije postignut značajan napredak. Pandemija COVID-19 odložila je Nacionalni plan za razvoj širokopojasne internet veze i pokrivenost stanovništva pristupnim mrežama sljedeće generacije, kao i planirano usklađivanje propisa o smanjenju troškova širokopojasnog interneta. Međutim, mjera 2021. godine predlaže prošireni opseg, sa uključivanjem pripreme faze za novi	Analizirajte glavne javne politike koje direktno imaju za cilj digitalnu transformaciju jednog ili nekoliko oblasti privrede u skladu sa prioritetima Evropske komisije (npr. procesi digitalizacije u javnoj upravi, obrazovanju, zdravstvenim sistemima, industriji i uslugama). Reformske mjere u ovoj oblasti mogu se, između ostalog, usredsrijediti na poboljšanje efikasnosti digitalnih usluga, premošćavanje postojećih praznina u digitalnoj infrastrukturi,	Poglavlje 10: Informatičko društvo i mediji otvoreno 31. marta 2014. godine. Crna Gora u okviru ovog poglavlja ima definisana dva završna mjerila: 1. Crna Gora usklađuje zakonodavstvo s pravnom tekovinom EU u cilju obezbjeđivanja nezavisnosti regulatornog tijela za elektronske komunikacije (EKIP) i s pravnom tekovinom o		Digitalne tehnologije ključne su za postizanje ciljeva održivosti zelenog plana u mnogim različitim sektorima.	Digitalna agenda za Zapadni Balkan uključuje plan za lakše smanjivanje troškova rominga, potporu uvođenju širokopojasnog pristupa u regiji te razvoj e-uprave, e-nabave, e-zdravstva i digitalnih vještina. Razvoj jedinstvenog digitalnog tržišta EU-a pridonosi razvoju preduzeća, podstičaju rasta, povećanju produktivnosti, razvoju inovacija, preobrazbi javnih usluga i poboljšanju kvaliteta života građana. Nužno je da zapadni Balkan bude uključen u napore EU-a za prihvatanje tehnoloških promjena kako bi mogao koristiti digitalne alate i osigurati uspješnu i održivu budućnost za svoje građane.	Akcija: Promovisanje digitalne ekonomije i digitalnog društva u Crnoj Gori, predviđa podršku: Uvođenje širokopojasnog pristupa u ruralnim područjima Primjena IT infrastrukture za visokokvalitetan pristup internetu, uglavnom u ruralnim oblastima, izbjegavajući neuspjeh tržišta. Ova mreža će se pridržavati principa neutralnosti (dostupna različitim IT operaterima).

	Zakon o elektronskim komunikacijama (koji će biti usklađen sa Direktivom (EU) 2018/1972) u planu rada za 2021. godinu. Iako je predložena mjera opravdana, indikatore treba preraditi (npr. novopovezana domaćinstva u izolovanim oblastima ili van gradova, indikatori o razvoju vještina i usluge e-uprave, itd.). Nakon napretka u „klasičnom“ širokopojasnom razvoju, uključujući mapiranje infrastrukture (preduslov za instaliranje 5G mreže), mjera bi se mogla proširiti kako bi odražavala planirano uvođenje 5G mreže. Uticaj na konkurentnost, društvo, rad i životnu sredinu treba bolje razraditi.	osiguravanje lakog pristupa digitalnim javnim uslugama za građane i preduzeća ili proširenje širokopojasnog pristupa. Mjere bi na kraju trebale da budu usmjerene na razvoj povezane, konkurentne, zasnovane na znanju, inkluzivne, održive i napredne ekonomije sa sve dinamičnijim privatnim sektorom i digitalno snalažljivim društvom.	audiovizuelnim medijskim uslugama. 2. Crna Gora pokazuje da ima dovoljne administrativne kapacitete za sprovođenje pravne tekovine u oblastima elektronskih komunikacija i audiovizuelne politike, uključujući nezavisnost regulatora.				Investicije će se odvijati prema budućem Nacionalnom planu razvoja širokopojasnih mreža nove generacije, kojim je predviđeno definisanje vrste infrastrukture koja će se graditi na područjima gdje ne postoji komercijalni interes za ulaganja učesnika na tržištu, kao i studija izvodljivosti. i analiza isplativosti u pojedinim zonama.
--	--	---	--	--	--	--	---

Reformna mjera 15: Unaprjeđenje upravljanja privrednim društvima većinskom vlasništvu države	Imajući u vidu da u dosadašnjem poslovanju privrednih društava u većinskom vlasništvu postoje u brojne razlike i problemi u segmentima koji su bitni za državu, a koji se prije svega odnose na finansijsko stanje u preduzećima, način upravljanja, vršenja nadzora i kontrole nad njima, smatramo da će planirana rješenja uticati na poboljšanje poslovanja i to prvenstveno kroz transformisanje poslovnih procesa, ali i racionalizaciju troškova i efikasnije korišćenje postojećih resursa. Takođe, s obzirom da postojeće regulatorno okruženje nije poslovno orijentisano i koči dinamičniji razvoj državnih kompanija, zalaganje za unaprjeđenje upravljanja privrednim	Mjera dijelom odgovara na preporuke broj 1 i broj 5 sa ministarskog dijaloga.	Iako Enlargement Package 2021 ne sadrži direktno preporuke koje su vezane za ovu mjeru, u njemu je konstatovano da se region Zapadnog Balkana susreće sa poteškoćama koje zemljama koje se nalaze na ovom području ne dozvoljavaju da ostvare puni ekonomski potencijal. Neadekvatno upravljanje državnim preduzećima i nedovoljno iskorišćeni potencijal koji ova preduzeća imaju i nedovoljna finansijska kotrola su samo neki od problema koje utiču na ekonomiju zemlje i koje se ovom	Realizacija mjere će doprinijeti ostvarivanju milenijumskih razvojih ciljeva i to: SDG8 -Promovisati inkluzivan i održiv ekonomski rast, punu i produktivnu zaposlenost i dostojanstven rad za sve; SDG9- Izgraditi prilagodljivu infrastrukturu, promovisati održivu industrijalizaciju i podsticati inovativnost.	n/a	n/a	n/a
--	--	---	--	---	-----	-----	-----

	društvima u većinskom vlasništvu države doprinijeće poboljšanju institucionalnog i regulatornog okruženja u Crnoj Gori, a što je jedan od ključnih izazova koji je Evropska komisija prepoznala u novoj Ocjeni crnogorske ekonomije.		mjerom mogu ublažiti.				
Reformska mjera 16: Suzbijanje neformalne ekonomije kroz reformu poreske administracije	Prema izvještaju EK, neformalna ekonomija predstavlja važan strukturni izazov. Ova reformska mjera daje djelimičan odgovor na ovaj izazov. Dio mjere koji se odnosi na uspostavljanje integrisanog sistema upravljanja prihodima (IRMS) ima za cilj povećanje transparentnosti procesa plaćanja poreza, a samim tim i smanjenje sive ekonomije. Primjena sistema on line fiskalizacije u realnom	Reformska mjera daje odgovor na preporuke broj 4 i 5 a Ministarskog dijaloga.	Iako Enlargement Package 2021 ne sadrži direktno preporuke koje su vezane za ovu mjeru, u njemu je konstatovano da se region Zapadnog Balkana susreće sa poteškoćama koje zemljama koje se nalaze na ovom području ne dozvoljavaju da ostvare puni ekonomski potencijal. Jedna od tih poteškoća je i problem sive ekonomije, koji se	Ova reformska mjera u skladu je sa ciljem 9 (SDG 2020-2030) – Industrija, inovacije i infrastruktura.	n/a	Ova mjera je u skladu sa Digitalnom agendom za Zapadni Balkan. Jedan od osnovnih ciljeva ove agende je digitalizacija industrije na zapadnom Balkanu kako bi se osiguralo da svi sektori imaju koristi od digitalnih inovacija.	n/a

	vremenu, koja je započela 1. januara 2021. godine već je dala opipljive rezultate, jer raste naplata PDV-a. U odnosu na plan, ovi prihodi su veći za 14,7 mil. € ili 4,5%, što ukazuje na oporavak ekonomske aktivnosti, ali i veću poresku disciplinu, kao i ostvarene pozitivne efekte od implementacije elektronske fiskalizacije poreskih registar kasa. ⁵⁸		ovom reformskom mjerom želi smanjiti.				
Reformska mjera 17: Unapređenje poslovnog ambijenta kroz smanjenje poreskog opterećenja na zarade	Mjera će da doprinese povećanju prosječne zarade u Crnoj Gori i smanjenju sive ekonomije, kao jednog od strukturnih izazova.	Reformska mjera daje odgovor na preporuke broj 4 i 5 a Ministarskog dijaloga.	I Enlargement Package 2021 sadrži konstataciju da se region Zapadnog Balkana susreće sa poteškoćama koje zemljama koje se nalaze na ovom području ne	Predložena reformska mjera se vezuje za cilj 8 „Dostojanstven rad i ekonomski rast“ i cilj 9 „Industrija, inovacije i infrastruktura“.	Predložena reformska mjera se vezuje za poglavlje 3 Zelene agende za Zapadni Balkan – Cirkularna ekonomija: Održiva proizvodnja i	n/a	n/a

⁵⁸ <https://www.gov.me/clanak/dobra-naplata-prihoda-manji-rashodi>

			dozvoljavaju da ostvare puni ekonomski potencijal. Jedna od tih poteškoća je i problem sive ekonomije, koji se ovom reformskom mjerom želi smanjiti.		potrosnja		
Reformska mjera 18: Elektronska evidencija turističkog prometa	Povećanje zaposlenost, posebno žena i mladih, i borba protiv dugotrajne nezaposlenosti	Povećanje zaposlenosti Zelena tranzicija	Pospješivanje regionalne saradnje – razvijanjem zajedničkog diverzifikovanog turističkog proizvoda	Cilj 1, 3, 5, 8, 10 i 11 – (nova radna mjesta, zapošljavanje žena, smanjenje migracija)	Razvijanje turističke ponude bazirane na prirodi, Razvoj ruralnog turizma	Implementiranje projekata koji se baziraju na tehnološkim dostignućima (mobilne aplikacije, audio-vodiči i sl.)	Napomena: neophodno razmotriti!
Reformska mjera 19: Održivi zeleni turizam	Povećanje zaposlenost, posebno žena i mladih, i borba protiv dugotrajne nezaposlenosti	Zelena tranzicija	Pospješivanje regionalne saradnje – razvijanjem zajedničkog diverzifikovanog turističkog proizvoda	Ciljevi: 1, 2, 8, 10 i 11 – (novi proizvodi, nova radna mjesta)	Ciljevi: 2 i 3 (primjena eko-standarda i pravilnog korišćenja resursa, povećanje „out-door“ turističkih proizvoda)	Implementiranje projekata koji se baziraju na tehnološkim dostignućima (mobilne aplikacije, audio-vodiči i sl.)	Zelena agenda i održivo povezivanje (Napomena: naknadno razmotriti)
Reformska mjera 20:	Kašnjenje u usvajanju državnog budžeta može	Mjera je prenesena iz prethodnog PER-a uz	Realizacijom mjere se obezbjeđuje	Realizacija mjere doprinosi	Realizacija mjere adresira ciljeve		

Finansijska podrška domaćinstvima u cilju primjene mjera energetske efikasnosti	izazvati kašnjenje u realizaciji planiranih aktivnosti, a što može nepovoljno uticati na period dostupnosti beskamatnih kredita za građane.	određena unapređenja, uvažavajući smjernice za izradu PER-a iz jula 2021. godine	direktna podrška za promociju visoko-efikasnih tehnologija i rešenja u skladu sa zahtjevima inoviranog EU okvira u oblasti energetske efikasnosti	ostvarenju SDG po pitanju dostupnosti čistih izvora energije i smanjenja negativnog uticaja na životnu sredinu, kroz unapređenje energetske efikasnosti zgrada i veće korišćenje obnovljivih izvora energije.	Zelene agende za Zapadni Balkan kroz promociju efikasnih tehnologija koje koriste obnovljive izvore energije i doprinose smanjenju zagađenja vazduha i smanjenju emisija gasova staklene bašte.		
Reformska mjera 21: Smanjenje stavljanja u promet i korišćenja plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu	Jačanje regulatornog okruženja Formalizacija ekonomije	Formalizacija ekonomije Povećanje zaposlenosti (žene i mladi) Zelena tranzicija		Mjera direktno doprinosi realizaciji SDG 12, kroz smanjenje količine otpada, ali i redizajn proizvoda i njihovu ponovnu upotrebu, kroz reciklne materijale. Mjera indirektno utiče na ciljeve 11 i 14 u kontekstu smanjenja otpada koji zagađuje gradove, mora i okeane.	Da ova mjera direktno adresira ciljeve Zelenog dogovora, odnosno Zelene agende za zapadni balkan, a koje se odnose na Cirkularnu ekonomiju.	n/a	n/a

Reformska mjera 22: Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju jačanja konkurentnosti	Mjera nema direktnu vezu sa prikazanim izazovima	Mjera je koncipirana na način da odgovori na preporuke koje se odnose na povećanje konkurentnosti u sektoru primarne proizvodnje i prerade, kao i povećanje diverzifikacije ekonomije, kroz Komponentu III.		Mjerom se nastoji ispuniti sledeće SDG: 2 – Svijet bez gladi, kroz proizvodnju dovoljne količine bezbijedne, kvalitetne i lako dostupne hrane; 9 – Industrija, inovacije i infrastruktura, kroz inovacije u proizvodnju i poboljšanje ruralne infrastructure a sve u cilju približavanja ruralnih područja tržištu; 15- Život na zemlji, kroz održivo korišćenje prirodnih resursa.	Reformska mjera je usklađena sa obavezama preuzetim potpisivanjem Zelene agende za Zapadni Balkan, poglavlje “Održiva poljoprivrede i proizvodnja hrane”.	Reformskom mjerom je moguće ostvariti podršku za inovativna rješenja u proizvodnji i preradi, čime je u manjoj mjeri odgovoreno na ciljeve Digitalne agebde za Zapadni Balkan. Takođe, administracija radi na postepenom uvođenju digitalnih rješenja kada je u pitanju administracija.	Reformska mjera se oslanja na IPARD II program, odnosno na budući IPARD III program koji se planira za naredni programski periodom koji se poklapa za narednom Zajedničkom poljoprivrednom politikom EU
--	--	---	--	---	---	---	---

PRILOG 3: SPOLJNI DOPRINOS PER-u ZA PERIOD 2022-2024. GODINE

Oblast na koju je dat komentar	Dobijeni komentar (uključujući datum kada je dobijen, format i glavni sadržaj)	Stejkhoder koji je uputio komentar/doprinos (uključujući instituciju, kontakt osobu i ostale kontakt detalje)	Status komentara (prihvaćen/neprihvaćen)	Komentar (obrazloženje za prihvatanje/odbijanje)
Opšti komentari	-Komentar dobijen 24.12.2021. <i>Glavni sadržaj:</i> “Analizirajući Nacrt programa ekonomskih reformi 2022-2024 godine, Privredna komora je mišljenja da su, polazeći od smjernica EU, te utvrđivanja ključnih strukturnih izazova, u ovom dokumentu politike i reformske mjere za poboljšanje konkurentnosti privrede i podsticanje otvaranja novih radnih mjesta, dobro definisane u smislu određivanja prioriteta i aktivnosti koje podržavaju oporavak ekonomije nakon COVID-19, sa posebnim osvrtom na diverzifikaciju privrede. PER donosi novi kvalitet u potencijalu rasta ekonomije u periodu 2022-2024. godine, te implementaciju mjera u cilju poboljšanja institucionalnog i regulatornog okruženja, što	Stejkhoder: Privredna komora Crne Gore Kontakt osoba: Miljan Sestovic Kontakt Detalji: Novaka Miloševa 29/II, Podgorica 81000, Crna Gora T +382 20 230 544 M +382 67 690 359 E msestovic@pkcg.org W www.privrednakomora.me	Komentar je prihvaćen.	Obrazloženje odgovora Vlade: Radna grupa za izradu Zakona o radu je već formirana u oktobru 2021. godine, kao i da pored predstavnika Vlade CG članovi Radne grupe su i predstavnici reprezentativnog udruženja poslodavaca CG i reprezentativnih organizacija zaposlenih CG. Proces izrade Zakona o radu se odvija kroz pregovore među socijalnim partnerima koje shodno Zakonu o socijalnom savjetu čine predstavnici Vlade CG, reprezentativnog udruženja poslodavaca CG i reprezentativnih organizacija zaposlenih na nivou CG. Proces

	će obezbijediti podsticajan poslovni ambijent. Smatramo da je neophodno uključivanje Privredne komore kao asocijacije koja zastupa interese svih privrednih društava u Crnoj Gori, u proces izrade svih strateških dokumenata, čime će se doprinijeti njihovom kvalitetu, te olakšati napredak u sprovođenju smjernica politika i reformi, posebno u dijelu koji se odnosi na buduće reforme za uvođenje novih šema rada, kroz izmjene Zakona o radu”.			pregovaranja između socijalnih partnera je povjerljiv i zasniva se na stavovima i Konvencijama MOR-a o pravu na organizovanje i kolektivno pregovaranje broj 98, Konvenciji o slobodi udruživanja i zaštititi prava na organizovanje broj 87 i Konvenciji o tripartitnim konsultacijama broj 144. Međutim, prepoznavamo značaj i ulogu Privredne komore CG na tržištu rada i vrlo bismo cijenili da nam ista dostavi komentare i sugestije koje bi Radna grupa razmotrila prilikom rada na izradi budućih izmjena i dopuna Zakona o radu.
	-Komentar dobijen 20.09.2021. Glavni sadržaj: - Predloženo povećanje minimalne zarade sa 250 na 315 eura (60% prosječne zarade u zemlji), kako bi se	Stejkholder: Unija slobodnih sindikata Crne Gore Kontakt osoba: Marko Subotić Kontakt detalji:ul. Avda Međedovića 108, Stari Aerodrom, 81000 Podgorica; tel/fa +38220232315; email: usscg@usscg.me	Komentar je prihvaćen.	Implementacijom programa “Evropa sad” uvaženo je 70% sugestija, što je i potvrđeno od strane predstavnika Unije slobodnih sindikata na okruglom stolu koji je

	smanjio rizik od siromaštva najugroženijeg dijela stanovništva i poboljšao ekonomski položaj zaposlenih u Crnoj Gori (minimalna zarada u Crnoj Gori je prije najnovijeg povećanja bila najniža, kada se poredi sa zemljama regiona, iako je prosječna zarada kod nas veća nego što je to slučaj u Srbiji, BiH i Makedoniji). Osim toga, povećanje minimalne zarade bi efektuiralo većim punjenjem budžeta i socijalnih fondova. - Predloženo unapređenje i kreiranje novih politika koje će rezultirati time da veliki broj građana i zaposlenih Crne Gore koji po tržišnim uslovima to nisu u mogućnosti, mogu riješiti stambeno pitanje koje kroz mjere i povoljnosti u tu svrhu kreira država. Predlažemo da se programom obuhvati inicijativa koju USSCG već godinama inicira, a odnosi se na rješavanje ovog pitanja kroz nudjenje konkretnih načina za prevazilaženje problema koji postoje, a koji se odnose na to da se Crnogorski fond za solidarnu stambenu izgradnju iskoristi kao platforma za gradnju socijalnih stanova koji bi bili nuđeni građanima u zakup po pristupačnim cijenama a koja sredstva od rente bi			održan 17. decembra 2021. godine.
--	--	--	--	-----------------------------------

	se koristila za održavanje postojećih i građenje novih stambenih jedinica koje bi bile u vlasništvu države. - Predloženo uvođenje u legalan radni odnos lica koja rade “na crno.” - Povećati obračunsku vrijednost koeficijenta zarada koja je u periodu od 2007. do 2021. godine povećana za svega 5,00 eura neto, odnosno sa 55,00 eura neto koliko je iznosila 2007. Na sad važećih 60,3 eura neto. U međuvremenu, brojna povećanja cijena robe i usluga, nafte i njenih derivata, ali i drugi negativni trendovi koji nijesu praćeni povećanjem zarada, uslovili su dodatan pad ionako niskog standarda zaposlenih i građana. - Predloženo je uvođenje neoporezivog dijela zarade do iznosa od 70% minimalne zarade. - Vratiti stopu PDV-a na nivo iz 2012. godine kada je iznosila 17%. - Smanjiti doprinose na teret poslodavca i zaposlenog.			
--	--	--	--	--

	- Zaustaviti nastajanje novog poreskog duga. U tom pravcu očekujemo da se stvore svi preduslovi da poreska uprava može da vrši efikasnu i redovnu naplatu poreza i doprinosa, te da sankcionise svako odstupanje od zakonskih rokova. USSCG je podnijela inicijativu za izmjenu Pravilnika o obliku, sadržini, načinu popunjavanja i dostavljanja jedinstvenog obrasca izvjestaja o obračunatom i plaćenom porezu na dohodak fizickih lica i doprinosima za obavezno socijalno osiguranje. Predlog izmjena član 5 pomenutog Pravilnika glasi: "IOPPD se podnosi nadležnom poreskom organu do kraja mjeseca za prethodni obračunski period (mjesec)." Prethodno imajući u vidu da prema važećim propisima poslodavci IOPPD obrazac predaju na dan isplate zaposlenima, što se često zloupotrebljava i zbog čega nastaje veliki poreski dug u korist poslodavca, a na štetu zaposlenih i države. - Povećanje poreza na dobit svima ili samo za dobit koja prelazi određeni iznos (naš porez na dobit iznosi 9% i trenutno je najniži u Evropi, a postoji dovoljan prostor za uvećanje).			
--	---	--	--	--

	- Potpuno ukinuti naknadu za podsticaje za obnovljive izvore energije, kao i smanjiti stopu PDV-a na račune za električnu energiju na 7%. Gubici na mreži su veoma visoki, a građani to i dalje pokrivaju, uprkos neto dobiti koju je u 2020. godini EPCG ostvarila u iznosu od 16,2 miliona eura. - Smanjiti uvoz životnih namirnica, obezbijediti i garantovati siguran otkup domaćim poljoprivrednicima i stočarima, te tako podstaći razvoj ovih privrednih grana, ali i dati šansu domaćoj, zdravoj proizvodnji. - Smanjiti akcize na gorivo i naftne derivate (ili limitirati iznos na 1,10 eura po litru za vrijeme trajanja krize, a sve na teret dijela akciza koje država prihoduje po tom osnovu). - Uvesti porez za pravna lica i preduzetnike na finansijske transakcije koje prelaze određeni limit. - Ukinuti poreske i druge olakšice povlašćenim kompanijama, tim prije			
--	--	--	--	--

	što mnoge od njih ostavljaju prostor za manipulacije na štetu budžeta. - Povećati visinu osnivačkog uloga prilikom osnivanja Društva sa ograničenom odgovornošću ili samu odgovornost prilikom likvidiranja istog (da se prilikom osnivanja istakne da su u slučaju likvidacije u obavezi da dio svoje imovine koriste kao garanciju za izmirenje dospjelih potraživanja). Svjedoci smo da se mnoge DOO gase, te teret isplate zaostalih potraživanja zaposlenih prelazi na teret države, tj. na Fond rada. S druge strane, neodgovorni preduzetnici nakon gašenja otvaraju novo društvo sa ograničenom odgovornošću i tako u nedogled. - Insistirano na daljoj reformi penzionog sistema, kako bi se unaprijedio način obračuna penzije i poboljšao nepovoljan položaj penzionera. - Obezbijediti racionalno trošenje budžetskih sredstava, tako što će se povećati stepen odgovornosti svih korisnika budžetskih sredstava, kroz adekvatno sankcionisanje svakog neodgovornog i nezakonitog			
--	--	--	--	--

	postupanja u upravljanju budžetskim sredstvima. - Ukinuti privilegiju javnih funkcionera da godinu dana, odnosno dvije godine, ukoliko im je toliko preostalo do penzije, primaju naknadu zarada iz budžeta.			
	Komentar dobijen septembra 2021. godine “ Smatramo da bi trebalo u Programu ekonomskih reformi, u dijelu koji se odnosi na upravljanje javnim finansijama predvidjeti realizaciju mjere koja se odnosi na <i>“ukidanje prethodne saglasnosti nadležnih državnih organa na lokalne propise”</i>. “... opštine svoje odluke donose u skladu sa zakonom, te nijedna opštinska odluka ne može biti donijeta suprotno od zakonom utvrđenih normi’. U takvom slučaju je apsolutno nejasno na sta nadležni državni organi trebaju da daju saglasnost, ako je već odluka donijeta u skladu sa zakonom. Dodatno ukazujemo da se na ovaj način i usporava process donošenja lokalnih	Stejkholder: Zajednica opština Crne Gore Kontakt osoba: Žana Đukić	Nije prihvaćeno.	Predložena sugestija nije strukturnog karaktera i u tom kontekstu ne može da bude dio PER-a, već treba da bude razmatrano u kontekstu odnosa Vlade i lokalnih samouprava.

	propisa, jer se značajno vrijeme gubi na dobijanje i međusobnu komunikaciju nadležnih državnih organa oko saglasnosti ne opštinske odluke. A na dugotrajne procese usvajanja podzakonskih akata za sprovođenje zakona je i ukazala Evropska komisija u svom Izvještaju...”			
Makrofiskalni okvir	/	/	/	/
Strukturne reforme				
Reformska oblast: Oblast “Socijalna zaštita i inkluzija” Reformska mjera 7: Reforma sistema socijalne i dječije zaštite na	Komentar: Predlog reformske mjere “Reforma socijalnog i sistema dječije zaštite na osnovu UNICEF-ove podrške ocjeni sistema socijalne zaštite i mapi puta”. - Predložena mjera se vezuje za poziv EK Crnoj Gori da finalizira mapu puta i počne sprovođenje reformi socijalne zaštite. Reforme socijalne zaštite prepoznate su i u Ekonomsko-investicionom planu za - Zapadni Balkan. - U bliskoj saradnji sa Ministarstvom finansija i socijalnog staranja, UNICEF	Stejkholder: UNICEF u Crnoj Gori	Komentar/predlog mjere je u najvećem dijelu prihvaćen.	Obrazloženje odgovora Vlade:” Predlog UNICEF-a je u velikoj mjeri uzet kao osnova za reformsku mjeru br. 7 u PER-u 2022-2024. “Reformska mjera 7: <i>Reforma sistema socijalne i dječije zaštite na osnovu Mape puta</i> ”

osnovu Mape puta	je završio procjenu postojećeg socijalnog - sistem zaštite zasnovan na međunarodno prihvaćenoj metodologiji. Simulacije povezanih politika koje imaju za cilj poboljšanje - efikasnost i efektivnost šema socijalne zaštite za smanjenje siromaštva su sprovedjene u 2021. Navedeno je pružilo Ministarstvu dokaze za ubrzavanje prijeko potrebnih reformi sistema socijalne zaštite. - Predložene aktivnosti na realizaciji mjere se odnose na period 2022 I 2023.			
	Komentar: “Primjedba/predlog/sugestija 1: U okviru preporuke 6 u okviru poglavlja 2 Implementacija smjernica politike (strana 13 Nacrta PER/a) potrebno je dodati i druge mjere/aktivnosti kao što su: 1. donošenje Strategije deinstitucionalizacije i donošenje novog Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti. Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 1: Reforma sistema socijalne zaštite nemoguća je bez adekvatne strategije deinstitucionalizacije, kao strateškog	Stejkholder: Udruženje mladih sa hendikepom Kontakt osoba: Marina Vujačić Kontakt detalji: Ul. Kralja Nikole 76, 81000 Podgorica, Crna Gora * tel/fax: 020/265-650 umhcg@t-com.me* http://umhcg.com/	Komentar /predlog nije prihvaćen.	Obrazloženje odgovora Vlade: U sklopu redovnih aktivnosti Ministarstva, pored druge dvije strategije, već je inicirana i izrada Strategije deinstitucionalizacije. Sa druge strane, Programom rada Vlade, izmjene i dopune Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti planirane su za IV kvartal 2022. Napominjemo da se Zakon o socijalnoj i dječjoj

	dokumenta, koji je svakako preporučen Crnoj Gori, u okviru Zaključnih razmatranja Komiteta UN o pravima osoba s invaliditetom, iz avgusta 2017. Cilj Strategije deinstitucionalizacije treba biti dvosmjerno usmjeren, prvo: na sprečavanje institucionalizacije i podršku za uključenost u zajednicu, i drugo: na izlazak iz institucija, uz prethodnu adekvatnu pripremu i period tranzicije u okviru kojeg se moraju razviti i obezbijediti potrebne usluge u zajednici koje će uključiti i individualne potrebe i zahtjeve i neophodnu raznovrsnost, uz prateće psihosocijalno osnaživanje i socijalizaciju. Takođe, trenutna praksa ukazuje na značaj donošenja novog Zakona o socijalnoj i djeljoj zaštiti, imajući u vidu procijenjeni nivo i obim potrebnih izmjena kako u segmentu prava na materijalna davanja, tako i u segmentu usluga u zajednici, te podzakonskih akata ovog zakona, uz adekvatnije planiranje finansiranja i održivosti sistema koji u najvećoj mogućoj mjeri podstiče i omogućava život u zajednici nasuprot dominantnom ulaganju u institucije. Napominjemo da značajna podrška za ove reformske mjere može biti planirana kroz pretpristupnu podršku i fondove koji su trenutno i u periodu primjene PER-a na raspolaganju Crnoj Gori. Bez navedena			zaštiti primjenjuje u kontinuitetu dok se ne steknu uslovi za njegovo unaprjeđenje i s tim u vezi se vrše njegove izmjene i dopune. Razmatrano je uključanje ovog pitanja u PER. Međutim, pošto nemamo zaokružen programski-finansijski okvir (ni strateški i zakonski), a što je preduslov uz uslove da se radi o strukturnoj reformi da bi kao mjera bila prepoznata PER-om, ista se nije našla u njemu.
--	--	--	--	--

	dva dokumenta smatramo nepotpunim i definisane aktivnosti u okviru Reformske mjere 7: Reforma sistema socijalne i dječije zaštite na osnovu Mape puta.			
--	--	--	--	--

Reformnska oblast: Oblast “Zapošljavanje i tržište rada”	Komentar:Primjedba/predlog/sugestija 2: U okviru poglavlja 5 Strukturne reforme i Izazova 1: Povećanje zaposlenosti, naročito žena i mladih i borba sa problemom dugoročne nezaposlenosti, neophodno je definisati, odnosno dopuniti postojeće aktivnosti grant šemama za zapošljavanje lica sa invaliditetom, kao redovnu godišnju mjeru, otvorenu tokom cijele godijne, a ne samo jednom godišnje Obrazloženje primjedbe/predloga/sugestije 2: Naime, pozivi za projekte za zapošljavanje lica sa invaliditetom koje raspisuje Zavod za zapošljavanje trebaju biti raspisani jednom godišnje a otvoreni tokom cijele godine, a ne samo na period od godinu dana. Princip donošenja odluke o projektima koji će biti podržani može da bude jvartalni ili polugodišnji, ali je važno poslodavcima dati veće mogućnosti planiranja, pa samim tim i adekvatnije mjere i projektne predloge koji prate realne potrebe tržišta rada. Ovakav princip poziva koji traje tokom cijele godine, a odluka koje se donose periodično primjenjuje se i u projektima koji se kofinansiraju iz javnog budžeta a finansiraju iz evropskih fondova.”	Stejkholder: Udruženje mladih sa hendikepom Kontakt osoba: Marina Vujačić Kontakt detalji: Ul. Kralja Nikole 76, 81000 Podgorica, Crna Gora * tel/fax: 020/265-650 umhcg@t-com.me* http://umhcg.com/	Komentar /predlog nije prihvaćen.	Obrazloženje odgovora Vlade: “ Odgovor: U skladu sa Pravilnikom o postupku i metodologiji o finansiranju grant šema, Zavod za zapošljavanje Crne Gore dužan je da najmanje jednom godišnje pripremi i objavi javni poziv za dodjelu sredstava za finansiranje grant šema. Kroz praćenje realizacije projekata, generalno se može zaključiti da su grant šeme dostigle planirani cilj. Njihovi efekti su multiplikativni te su uočljivi upravo kroz promociju zapošljavanja lica sa invaliditetom, razbijanje predrasuda poslodavaca o mogućnostima lica sa invaliditetom kao i ostvarivanje benefita u skladu sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i
---	--	--	--	---

				zapošljavanju lica sa invaliditetom. Medjutim, Predlogom zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom predviđene su nove mjere koje će zahtijevati dodatna sredstva za njihovu realizaciju. Jedna od značajnijih je finansiranje odnosno sufinansiranje posebnih organizacija za zapošljavanje lica sa invaliditetom. Kroz osnivanje i razvoj mreže zaštitnih radionica kao i radnih centara doći će do značajnog povećanja broja zaposlenih lica sa invaliditetom koja nijesu mogla da se uključe na otvoreno tržište rada. Imajući u vidu da su grant šeme za dodjeljivanje bespovratnih sredstava za zapošljavanje lica sa invaliditetom već definisane pravnim aktom, te da se bez obzira
--	--	--	--	--

				na rok trajanja javnog poziva za raspodjelu sredstava za ove namjene sprovode u kontinuitetu duži niz godina uz određene izmjene u pravcu unaprjeđenja istog, to ovaj predlog ne može biti sastavni dio PER-a, jer predstavlja redovnu aktivnost tzv. business as usual, a ne reformsku mjeru u skladu sa smjernicama za izradu Programa ekonomskih reformi.“
--	--	--	--	--

Reformska oblast: “Obrazovanje i vještine”	Komentar: Predlog reformske mjere “Razvoj i implementacija reformskog plana u sektoru obrazovanja” - Predlog mjere se odnosi na Izradu sveobuhvatnog i višegodišnjeg plana reformi obrazovanja koji obuhvata predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje. Odnosi se na unapređivanje kvaliteta i podrazumijeva reformske akcije na svim nivoima obrazovanja. To će omogućiti djeci i mladima da steknu vještine koje su im potrebne za dalje akademski uspjeh i zapošljavanje. Održivi ekonomski i društveni rast i digitalna transformacija mogu se obezbijediti samo kroz stvaranje sistema kvalitetnog i inkluzivnog obrazovanja zasnovanog na pametnoj upotrebi digitalnog tehnologije. Razvoj jasne reformske vizije definisane sveobuhvatnim planom sektora obrazovanja bi bio prvi i neophodan korak ka postizanju ovog cilja.	Stejkholder: UNICEF u Crnoj Gori	Komentar/predlog je prihvaćen.	Dio reformskih aktivnosti koji se odnose na digitalnu transformaciju je već prepoznat kroz reformsku mjeru 5, dok su aktivnosti unapređenja ključnih kompetencija u cilju bolje zapošljivosti prepoznate kroz reformsku mjeru 4. Razvoj i primjena reformskog plana u sektoru obrazovanja jeste značajna aktivnost, ali se, tako u cjelini, ne može uključiti kao posebna reformska mjera jer je predviđena kao redovna aktivnost Ministarstva prosvjete, nauke, kulture i sporta.
--	---	---	--------------------------------	--

	- UNICEF i Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta trenutno završavaju analizu sektora obrazovanja koji treba da pruži dubinski uvid u funkcionisanje sistema, ključne praznine i reforme i obezbijedi dokaz za izradu sveobuhvatnog plana sektora obrazovanja.			
--	---	--	--	--